

UNIwersytet PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

DE SECURITATE ET DEFENSIONE

O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI

ZESPÓŁ REDAKCYJNY/ EDITORIAL TEAM

REDAKTOR NACZELNA / EDITOR IN CHIEF

DR HAB. MALINA KASZUBA

ZASTĘPCA REDAKTOR NACZELNEJ / DEPUTY EDITOR

DR MARTA SARA STEMPIEŃ

ZASTĘPCA REDAKTOR NACZELNEJ / DEPUTY EDITOR

MGR DAMIAN JARNICKI

REDAKTOR / EDITOR

PROF. ING. JÁN PIEA, PH.D.

REDAKTOR / EDITOR

COL. (RET.) DR. ZDZISŁAW ŚLIWA

REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK POLSKI) /
LANGUAGE EDITOR (POLISH)

MGR URSZULA PIĄTKOWSKA

REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK ANGIELSKI) /
LANGUAGE EDITOR (ENGLISH)

**MGR ANNA KAMIŃSKA
MGR HANNA SIENKIEWICZ-KAYA**

REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK NIEMIECKI) /
LANGUAGE EDITOR (GERMAN)

DR ADRIANA POGODA-KOŁODZIEJAK

REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK ROSYJSKI) /
LANGUAGE EDITOR (RUSSIAN)

**DR EWA KOZAK
MGR ALEKSIEJ PULIK**

SEKRETARZ REDAKCJI / SECRETARY

MGR ANNA KAMIŃSKA

RADA NAUKOWA/ SCIENTIFIC COMMITTEE

PROF. ZW. DR HAB. ROMUALD KALINOWSKI, UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZY W SIEDLCACH /
SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND

PLK DR HAB. TOMASZ KOŚMIDER, PROF. AKADEMII SZTUKI WOJENNEJ / THE WAR STUDIES ACADEMY, POLAND

DR HAB. MARIUSZ KUBIAK, PROF. UNIWERSYTETU PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNEGO W SIEDLCACH /
SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND

DR HAB. MIROSLAW MINKINA, PROF. UNIWERSYTETU PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNEGO W SIEDLCACH /
SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND

PLK DR HAB. ANDRZEJ PIECZYWOK, PROF. UNIWERSYTETU KAZIMIERZA WIELKIEGO W BYDGOSZCZY /
KAZIMIERZ WIELKI UNIVERSITY IN BYDGOSZCZ, POLAND

DR HAB. ZBIGNIEW SABAK, PROF. PAŃSTWOWEJ SZKOŁY WYŻSZEJ IM. PAPIEŻA JANA PAWŁA II W BIAŁEJ
PODLASKIEJ / POPE JOHN PAUL II STATE SCHOOL OF HIGHER EDUCATION IN BIAŁA PODLASKA, POLAND

DR HAB. HENRYK WYRĘBEK, PROF. UNIWERSYTETU PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNEGO W SIEDLCACH /
SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND

DR ROBERT GAWŁOWSKI, WYŻSZA SZKOŁA BANKOWA W TORUNIU / TORUN SCHOOL OF BANKING, POLAND

DR HAB. ASLAN ABASHIDZE, ROSYJSKI UNIWERSYTET PRZYJAŹNI NARODÓW ' THE PEOPLES' FRIENDSHIP
UNIVERSITY OF RUSSIA

DR HAB. NIKOLAI DUCHNO, ROSYJSKI UNIWERSYTET TRANSPORTU (MIIT) / RUSSIAN UNIVERSITY
OF TRANSPORT (MIIT), RUSSIA

DR HAB. GALINA KUC, PROF. CHARKOWSKIEGO UNIWERSYTETU NARODOWEGO IM. W. KARAZINA /
V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY, UKRAINE

DR. HAB. ALEKSANDR MALKO, PROF. ROSYJSKIEJ AKADEMII NAUK, SARATOW / RUSSIAN ACADEMY
OF SCIENCES, RUSSIA

DR HAB. AMAN MIZANBAJEV, PROF. UNIwersYTETU W CZELABIŃSKU / CHELYABINSK STATE UNIVERSITY
PROFESSOR, RUSSIA

DR HAB. INNA STECENKO, PROF. BAŁTYCKIEJ AKADEMII MIĘDZYNARODOWEJ / BALTIC INTERNATIONAL
ACADEMY, LATVIA

DR ABDER-RAHMAN HAJ IBRAHIM, UNIwersYTET W BIRZEIT UNIVERSITY / BIRZEIT
UNIVERSITY, PALESTINE

DOC. DR DENIS IROSZNIKOW, PAŃSTWOWY UNIwersYTET W RIAZANIU IM S. A. JESIENINA / RYAZAN
STATE UNIVERSITY, RUSSIA

DR SANDRA KAIJA, PROF. UNIwersYTETU STRADYNIA W RYDZE / RIGA STRADIŅŠ UNIVERSITY, LATVIA

ADRES REDAKCJI/ EDITORIAL TEAM OFFICE

INSTYTUT NAUK SPOŁECZNYCH I BEZPIECZEŃSTWA, WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY, UNIwersYTET
PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH,
UL. ŻYTŃNIA 39, 08-110 SIEDLCE /
SOCIAL SCIENCES AND SECURITY INSTITUTE, FACULTY OF HUMANITIES,
SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES,
ŻYTŃNIA 39, 08-110 SIEDLCE, POLAND

**ZA WERSJĘ PIERWOTNĄ CZASOPISMA UZNAJE SIĘ WERSJĘ ELEKTRONICZNĄ DOSTĘPNĄ POD
ADRESEM [HTTP://WWW.DESECURITATE.UPH.EDU.PL](http://www.de securitate.uph.edu.pl) / THE ORIGINAL VERSION OF THE JOURNAL
IS THE ELECTRONIC VERSION AVAILABLE AT THE [HTTP://WWW.DESECURITATE.UPH.EDU.PL](http://www.de securitate.uph.edu.pl)**

KOREKTA/ PROFREADING: MGR TOMASZ CHODOWIEC

SKŁAD I ŁAMANIE/ TYPESETTING: DR MARTA SARA STEMPIEŃ

LOGOTYP/LOGOTYPE: ALEKSANDRA WOLSKA

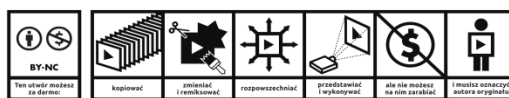
OKŁADKA/ COVER: DR MARTA SARA STEMPIEŃ

WYDAWCA/ PUBLISHER:

INSTYTUT NAUK SPOŁECZNYCH I BEZPIECZEŃSTWA, WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY, UNIwersYTET
PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH, UL. ŻYTŃNIA 39, 08-110 SIEDLCE /
SOCIAL SCIENCES AND SECURITY INSTITUTE, FACULTY OF HUMANITIES, SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL
SCIENCES AND HUMANITIES, UL. ŻYTŃNIA 39, 08-110 SIEDLCE/
[HTTP://WWW.INSIB.UPH.EDU.PL](http://www.insib.uph.edu.pl)

PL ISSN 2450-5005

© COPYRIGHT BY UNIwersYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

Wykazanie autorstwa i tytułu publikacji w S.P. Polska – Liczba to prawo do kopiowania, zmieniania, rozpowszechniania, przedkładania i wykazywania obrazu jedynie w celach niekomercyjnych. Wzrostek ten nie obejmuje jednak utworów zależnych (mogą zostać objęte inną licencją) <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

ADRES DO PRZESŁANIA ARTYKUŁÓW / ARTICLES SUBMISSION ADDRESS

REDAKCJA “DE SECURITATE ET DEFENSIONE. O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI”
E-MAIL: secu_et_defen@uph.edu.pl

UNIwersytet PRZYRODniczo-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

Instytut NAUK Społecznych i Bezpieczeństwa

DE SECURITATE ET DEFENSIONE

O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI

SPIS TREŚCI

MIROSLAW MINKINA <i>Rosyjska kontra wobec świata Zachodu</i>	8
ALEKANDER GURKIN, KONSTANTIN SKWORTSOW <i>Obraz Polski we współczesnych rosyjskich środkach komunikacji masowej oraz wśród rosyjskich studentów</i>	18
ALIEKSIEJ GAWRILENKOW <i>Lokalne konflikty międzynarodowe w dobie globalizacji a współczesna Rosja</i>	38
LESZEK PAWLIKOWICZ <i>Rola samolotów bojowych sił powietrzno-kosmicznych Federacji Rosyjskiej podczas pierwszych trzech tygodni interwencji wojskowej w Syrii w 2015 roku</i>	47
MARTA SARA STEMPIEŃ <i>Naszidy jako element kultury dżihadyzmu. Rola muzyki w propagandzie Państwa Islamskiego</i>	57
TOMASZ PAWLUSZKO <i>Geneza studiów strategicznych jako rdzenia programu badań nad bezpieczeństwem</i>	72
JACEK ZIELIŃSKI <i>Jako zagadnienie: co decyduje, że obywatel czuje się bezpiecznie w swoim państwie</i>	96
ANTON WASILIEW, OLGA WASILIEWA <i>Etyczne i prawne aspekty robotyki: perspektywa europejska</i>	113
MARIUSZ ANTONI KAMIŃSKI <i>Służby wywiadowcze i kontrwywiadowcze w strukturze organów państwa Republiki Estonii</i>	121
ANDRII RAZMIETAIEW <i>Administracja międzynarodowa w Donbasie: sposoby implementacji na podstawie doświadczeń procesów pokojowych na Bałkanach i w Timorze Wschodnim</i>	135
AGNIESZKA ARAUCZ-BORUC <i>Przygotowanie młodzieży w Polsce do działania w sytuacji zagrożenia jako element systemu bezpieczeństwa narodowego</i>	144
ALEKSANDRA OLENDER <i>Znaczenie udziału w misjach pokojowych dla pozycji międzynarodowej Polski na przykładzie misji UNIFIL</i>	155
MATEUSZ LEWANDOWSKI <i>Bezpieczeństwo energetyczne w problematyce bezpieczeństwa narodowego</i>	168
JACEK ZIELIŃSKI <i>Recenzja monografii Władimira Michailowicza Syrycha, czerwony terror: kanony biblijne, lecz realizacja plebejska, Moskwa 2018</i>	186

TABLE OF CONTENTS

MIROSLAV MINKINA <i>Russia Versus the West</i>	8
ALEXANDER GURKIN, KONSTANTIN SKVORTSOV <i>The Image of Poland in Modern Russian Mass Media and Its Image Among Russian Students</i>	18
ALEKSEY GAVRILENKOV <i>Local International Conflicts in the Age of Globalization and Contemporary Russia</i>	38
LESZEK PAWLIKOWICZ <i>The Role of Combat Aircrafts of the Air and Space Force of the Russian Federation During the First Three Weeks of Military Intervention in Syria in 2015</i>	47
MARTA SARA STEMPIEŃ <i>Nasheeds as a Part of the Jihadi Culture. The Role of Music in the Islamic State's Propaganda</i>	57
TOMASZ PAWLUSZKO <i>Strategic Studies as a Core of Security Studies Research Programme. Genesis and Evolution</i>	72
JACEK ZIELIŃSKI <i>As an Issue: What Determines that Citizens Feel Safe in Their Country</i>	96
ANTON VASILIEV, OLGA VASILIEVA <i>The Ethical and Legal Aspects of Robotics: The European Perspective</i>	113
MARIUSZ ANTONI KAMIŃSKI <i>Intelligence and Counterintelligence in the Structure of the State Organs of the Republic of Estonia</i>	121
ANDRII RAZMIETAIEV <i>International Administration in Donbas: Ways of Implementation on the Basis of Experience of Peacekeeping Processes in the Balkans and in East Timor</i>	135
AGNIESZKA ARAUCZ-BORUC <i>Preparation of Young People in Poland to Operate in Dangerous Situations as an Element of National Security System</i>	144
ALEKSANDRA OLENDER <i>The Importance of Participation in Peacekeeping Missions for the International Position of Poland on the Example of the UNIFIL Mission</i>	155
MATEUSZ LEWANDOWSKI <i>Energy Security in the Issues of National Security</i>	168
JACEK ZIELIŃSKI <i>Review of the monograph of Vladimir Michailowich Syrych, Krasnyj Tierror: Kanony Biblijejskije, da Ispolnienije Pliebiejskoje, Moscow 2018</i>	186

СОДЕРЖАНИЕ

МИРОСЛАВ МИНКИНА

Российское сопротивление западному миру

8

АЛЕКСАНДР ГУРКИН, КОНСТАНТИН СКВОРЦОВ

Образ Польши в современных российских средствах массовой информации и его отражение в обыденном сознании российского студенчества

18

АЛЕКСЕЙ ГАВРИЛЕНКОВ

Локальные международные конфликты в условиях глобализации и современная Россия

38

ЛЕШЕК ПАВЛИКОВИЧ

Роль боевых самолётов военно-космических сил Российской Федерации во время первых трёх недель военной операции в Сирии в 2015 году

47

МАРТА САРА СТАМПЕНЬ

Нашиды как элемент культуры джихадизма. Роль музыки в пропаганде Исламского государства

57

ТОМАШ ПАВЛУШКО

Истоки стратегических исследований как ядро программы по исследованию безопасности

72

ЯЦЕК ЗЕЛИНЬСКИ

К вопросу о том, что определяет, чувствует ли гражданин себя в безопасности в своей стране

96

АНТОН ВАСИЛЬЕВ, ОЛЬГА ВАСИЛЬЕВА

Этические и правовые аспекты робототехники: европейский взгляд

113

МАРИУШ АНТОНИ КАМИНЬСКИ

Службы разведки и контрразведки в структуре государственных органов Эстонской Республики

121

АНДРЕЙ РАЗМЕТАЕВ

Международная администрация в Донбассе: возможность применения на основе опыта мирных процессов на Балканах и Восточного Тимора

135

АГНЕСКА АРАУЧ-БОРУЦ

Подготовка польской молодёжи к действиям в ситуациях угрозы как элемент национальной безопасности

144

АЛЕКСАНДРА ОЛЕНДЕР

Значение участия в операциях по принуждению к миру для международной позиции Польши на примере операции ЮНИФИЛ

155

МАТЕУШ ЛЕВАНДОВСКИ

Соотношение энергетической безопасности и национальной безопасности

168

ЯЦЕК ЗЕЛИНЬСКИ

Рецензия монографии Владимира Михайловича Сырыха «Красный террор: каноны библейские, да исполнение плебейское», Москва 2018

186

Miroslaw MINKINA

Siedlce University of Natural Sciences and Humanities

Faculty of Humanities

Social Sciences and Security Institute

miroslaw.minkina@uph.edu.pl

ORCID 0000-0002-2391-314X

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.01.01>

RUSSIA VERSUS THE WEST

ABSTRACT: Both Russian authorities and Russian society have a sense of harm associated with the position of Russia in the world. They do not agree with the dominant role of the West. To a large extent it is associated with a sense of Russian pride. The consequence of this situation is the growing confrontation between the Russian Federation and the West. Currently, the theatre of confrontation is i.a. the conflict in the east of Ukraine and the war in Syria. The intensification of military tension is also observed, the confirmation of which is the violation of the airspace of NATO members. The author of this article undertook research effort associated with the determination of the fields of confrontation between Russia and the West.

KEYWORDS: confrontation, military tension, Syria, Ukraine, Russia

ROSYJSKA KONTRA WOBEC ŚWIATA ZACHODU

ABSTRAKT: Zarówno rosyjskie władze jak i rosyjskie społeczeństwo mają poczucie krzywdy związane z pozycją Rosji w świecie. Nie godzą się z dominującą rolą Zachodu. W dużej mierze jest to związane z poczuciem rosyjskiej dumy. Konsekwencją tego stanu rzeczy jest wzmagająca się konfrontacja na linii Rosja-Zachód. Obecnie teatr owej konfrontacji to m.in. konflikt na wschodzie Ukrainy oraz wojna w Syrii. Obserwowana jest również intensyfikacja militarnego napięcia, której potwierdzeniem jest naruszanie przestrzeni powietrznej członków NATO. Autorzy niniejszego artykułu podjęli wysiłek badawczy związany z określeniem pól konfrontacji między Rosją i Zachodem.

SŁOWA KLUCZOWE: konfrontacja, napięcie militarne, Syria, Ukraina

INTRODUCTION

It is true that the West is unable to understand Russia or enter into a constructive dialogue with this country. It is also true that both countries make accusations concerning their unwillingness to learn about each other, or their frequent use of stereotypes in bilateral relations. This strengthens Russians' conviction that they are unique. Since 2012, Russia has been defining itself as one of the global ideological centres that is a stronghold for traditional,

conservative values, which are the foundations of the authority and the entire society. Moreover, the West is regarded *as washed out of meaning and axiological content, devoid of a strong link with the absolute, enslaved by its attachment to material possessions, atomized and disintegrated*¹.

The president expressed his opinion regarding this matter during his address to the Federal Assembly:

*Currently, many countries reassess their moral values and ethical norms, and undermine traditions and the differences between people and cultures. Society is now required not only to acknowledge a person's right to his or her freedom of conscience, political views and privacy, but also to accept good and evil without any reservations, treating them equally, even though they are opposing concepts. This destruction of traditional values from above, leads not only to negative consequences for society, but it is above all anti-democratic, as it is based on a narrow view, notional ideas, against the will of the majority that does not accept the on-going changes and the revision of values that has been suggested. We know that there are more and more people all over the world who support our stand on defining traditional values, which have constituted the spiritual and moral civilizational foundations of each nation: traditional family values, true human life, including spiritual life, not only material existence but also spirituality, the values of humanism and global diversity*².

This is repeated as if it was a mantra during meetings with politicians, journalists, experts, and influential figures from the world of science and culture. Russia wants to show in this manner that it is different from the liberal West, whereas liberalism is an ideology of capitalism, which is of transnational character. This anti-liberal stand is combined with Russia's links with anti-system movements in the West. For example, Russia's political and financial support for the French National Front is revealing. The party is headed by Marine Le Pen, who supported Russia's annexation of the Crimea in return for a loan of EUR 11 million³. It was the first part of EUR 40 million, which is to be allocated for the presidential campaign in France in 2017⁴. What is more, concerns can also be caused by the statements made by the leader of the UK Independence Party and Eurodeputy Nigel Farage, who admires Putin as a leader and expresses approval for his policy regarding the conflict in Syria. According to him, the EU has "blood on its hands," as it incited chaos in Ukraine, which led to the annexation of the Crimea⁵.

¹ M. Broda, „Zrozumieć Rosję”? *O rosyjskiej zagadce-tajemnicy*, Łódź: Wydawnictwo Naukowe „Ibidem” 2011, <http://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/2722/Broda%20Zrozumie%20C4%87%20Rosj%20C4%99.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (24.02.2017).

² *Presidential Address to the Federal Assembly* 2013, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/19825> (12.10.2016).

³ M. Nowicki, *Francuska prawica za kremłowskie pieniądze*, Newsweek Polska, <http://www.newsweek.pl/swiat/jak-rosyjskie-wladze-finansowaly-francuski-front-narodowy-newsweek-pl> (15.12.2016).

⁴ D. Chazan, *Russia 'bought' Marine Le Pen's support over Crimea*, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11515835/Russia-bought-Marine-Le-Pens-support-over-Crimea.html> (13.10.2016).

⁵ N. Morris, *Nigel Farage: Vladimir Putin is the world leader I most admire*, The Independent, <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/nigel-farage-vladimir-putin-is-the-world-leader-i-most-admire-9224781.html> (13.10.2016).

The aim of this article is to determine the confrontation fields between the Russian Federation and the West. The goal formulated authorizes to undertake research leading to the solution of the general problem contained in the question: What are the main fields of confrontation between Russia and the West?

In order to solve the indicated problem, theoretical methods will be used in the form of: source and literature criticism, analysis, synthesis and inference.

RUSSIAN SENSE OF PRIDE

The anti-West attitude, a sense of civilizational mission, and patriotism originate from Putin's personal and professional experience. However, it is worth observing that such an attitude was also characteristic of Yeltsin, and it will probably not be alien to succeeding leaders of Russia. They will also be aware of their weakness in comparison with the West, but they will persist in their efforts to obtain a special status for their country in the world. It is difficult to imagine a government or Russian political elites that are reconciled with the thought that the chances for victory in this confrontation are slim in the foreseeable future and that the country could be steered onto a less expensive and more promising path. There was a short period of such thinking in the 1990s; however, it was quickly dominated by the stab-in-the-back narrative, in which the stab in the back was perpetrated by the West. In theory, Russia could become a democratic and friendly country that has good relations with the USA and the EU. However, its sense of pride makes it impossible to happen.

It should be emphasised that Russia is a great civilization that has contributed a great deal to the cultural heritage of humankind. It also has the right to feel that the Post-Cold War World has left it in a situation that is unfavourable, difficult and, in a way, unfair. However, this is not the result of an intentional desire for humiliation or betrayal. It stems from the lost Cold War. Russia does not agree with such a diagnosis. However, the *de facto* system of the USSR, which Russia has inherited, was defeated in the global bipolar rivalry and confrontation politically, economically, culturally, technologically, and militarily. The situation in which Russia found itself is not unique. Valuable experience might be provided for Russia by contemporary France, which has retained its sense of uniqueness and civilizational mission but it maintains good relations with the countries that used to belong to its former empire. It has also come to terms with the fact that its position in the world is weaker. It reformulated its national interests and treats smaller countries on equal terms. The UK is also in a similar situation. Although it still has a sense of uniqueness, it also feels responsible for regional and global matters. At the same time, it is proud of its economy, prestigious universities, strong financial institutions, and the global language.

These elements are not present in the Russian political thought. Russia has the right to veto in the UN Security Council, a considerable military capability, extensive territory, and all the natural resources. However, this is not enough to accept it as a superpower. Regardless of

its own desire, despite forcefully expressed aspirations and demonstration of its power status on all possible levels, this country will not be equal to the EU or the USA, or even China in the foreseeable future⁶.

It seems that the Russian habit of brandishing a sword in foreign policy is of little benefit. Russia's policy towards Ukraine and intervention in its affairs strengthened Ukraine's national identity and increased its society's pro-West orientation. Moscow's relations with almost all its neighbours are tense. Germany, the most important commercial and political partner in Europe, does not accept Russia's actions and supports the sanctions, although they are politically and economically harsh.

With regard to international conflicts, Russia and the West stand exactly where they did during the Cold War – they are adversaries. First of all, Russia waged war against Georgia, in which the latter received unconditional support from the USA and the EU. Before that, Russia and the West had taken opposite stands during the conflict in Kosovo. Admittedly, the war in Iraq in 2003 had divided the West, with Russia joining the countries that were against the invasion, i.e. France and Germany; however, it had continued to oppose the USA. The current arena of confrontation is Ukraine and Syria.

CONFLICTS IN UKRAINE AND SYRIA – FIELDS OF CONFRONTATION BETWEEN RUSSIA AND THE WEST

The origin of the conflict in Ukraine is a strategic and geo-political problem of far-reaching consequences, namely Ukraine's integration with either the European Union or the Eurasian Economic Union. However, economy was not at stake here. Russia was worried about its own security, including military threats. It is worth observing that the arms industry located in Ukraine used to be an integral part of the defensive system of the USSR. After the break-up of the communist empire, the connections have continued to exist. Moreover, one cause of the conflict was also to prevent another Colour Revolution, whose ideas and course of events could constitute a significant threat to the political system of the Russian Federation. The overthrow of Yanukovych was perceived as a coup d'état, which was all the more painful and troublesome as the new authorities were immediately recognized by the West. Furthermore, the West was unanimous in condemning the annexation of the Crimea, and it did not accept the Russian version that it was all about respecting the results of a fair referendum. The West also condemned Russia, accusing it of triggering off and fuelling the fighting in the Donbass. In retaliation, the Kremlin stated that the situation in Ukraine was a civil war that had been inspired and financed by the West.

At the initiative of Western countries, many international organizations, such as the UN General Assembly, the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, the Organization

⁶ S. Kotkin, *Russia's Perpetual Geopolitics: Putin Returns to the Historical Pattern*, "Foreign Affairs", <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2016-04-18/russias-perpetual-geopolitics> (10.05.2017).

for Security and Co-operation in Europe, or NATO, approved a resolution accusing Russia of violating international law. What is more, the EU, the USA, Canada, Australia, and many other countries imposed sanctions and other restrictions on Russia, which affected its economy, politicians, administration and the media. The confrontation became more serious. In retaliation, Russia acted to make it more difficult to ratify the Association and Free Trade agreement between the EU and Ukraine, Moldova, and Georgia. It also imposed a ban on import of farm produce from the countries that were members of the anti-Russian coalition.

In the summer of 2014, during the proceedings of the 70th anniversary of the landing of Allied soldiers in Normandy, a decision was taken to establish a contact group called Normandy Four in order to resolve the conflict in eastern Ukraine. The group consists of representatives of Russia, Ukraine, Germany, and France. The heads of states and ministers of foreign affairs are in telephone contact and participate in plenary meetings.

In February, 2015, the presidents of Russia, Ukraine, and France, as well as the chancellor of Germany signed an agreement whose aim was to resolve the conflict in the Donbass. In September, the fighting came to an end. However, heavy ordnance was not withdrawn and there have been breaches of ceasefire committed by both sides. Consequently, the provisions of this agreement were never fully brought into existence, which is confirmed by reports compiled by the OSCE Special Monitoring Mission, whose mandatory tasks cannot be fully performed because of various obstacles created by both sides of the conflict⁷.

Also, the members of the Normandy Group have different stances, which stems from the fact that Russia's attitude towards the Crimea has not changed, with its annexation being permanent in the foreseeable future. Russia's aims are also to obstruct the integration of Ukraine with the West, and to maintain a state of frozen conflict in eastern Ukraine. Even if a form of statehood was established in this region, it would be used to exert pressure on Ukraine⁸.

Another arena of confrontation is the conflict in Syria, where Russia became involved militarily in the autumn of 2015. It was the first time that the Russian military had intervened outside the post-USSR territories. This decision is to show the world, especially the USA, that there has begun a new era of Russian foreign policy and that Russia is not indifferent to conflicts in the world and wishes to have a say about the manner they are resolved. Moscow does not want Bashar al-Assad to be overthrown, as it believes that changes in this part of the world that took place between 2011 and 2012, i.e. the so-called Arab Spring, are nothing more than another kind of Colour Revolution, incited by the USA. According to the Kremlin, any victorious colour revolution, in any region of the world, may pose a direct or indirect threat to Russia. It also wants to show that it is a more reliable ally than the USA, which, faced with the public protests in 2011, did not support its perennial ally Hosni Mubarak, which led to his overthrow. However, Russia also desires to achieve a different objective.

⁷ A. Wilk, T. Olszański, W. Górecki, *Porozumienie mińskie – rok gry pozorów*, Ośrodek Studiów Wschodnich 2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-02-10/porozumienie-minskie-rok-gry-pozorow> (15.10.2016).

⁸ *Ibidem*.

It implies that it is a power that is not only regional but also global. In addition, by becoming involved in the conflict in Syria, it strengthens its position in talks with the West concerning Ukraine. Another significant factor is the conviction that there is a growing terrorist threat from the Middle East, which is dangerous for Russia. Russia is aware that there are Russian citizens fighting among ISIS fighters, who will gain experience and return to their home country. These problems are still part of the agenda of the Security Council of the Russian Federation, and they are considered as one of the most important tasks of Russian secret services⁹. According to different estimations, at least 5,000 Russian citizens swore loyalty to ISIS, and they are actively involved in fighting. Moscow, just like Washington, thinks that it is better to fight terrorist groups abroad.

No one in the world questions the threat posed by ISIS. It seems that after the terrorist attacks in the USA and Western Europe, the security forces developed a fairly effective method of fighting against groups such as Al-Qaeda, which operate in small, scattered cells, with no planning or coordination of actions. However, ISIS is a terrorist organization of a different kind. It has an ambition to establish a state and creates administration and law in controlled areas. Just like any state, it has an ambition to conduct its own foreign policy. Therefore, more coordination of prepared attacks may be assumed. It is worth observing the ideological and propaganda apparatus of this organization, which succeeds in recruiting new fighters and is building up a large group of supporters. ISIS has also clearly formulated political objectives, which include creating a rift in Iraq, obtaining the freedom of action in Turkey and Syria, the weakening of the powers in the region, the establishment of the caliphate and its expansion into the Muslim world, as well as the harassment of the West with attacks in order to create a split among these countries and radicalize the citizens of Muslim denomination¹⁰.

To resolve the crisis connected with the expansion of ISIS, two coalitions were formed. One of them consists of the USA and over fifty countries, while the other one comprises Russia, Iran, and Syria. These two coalitions have different objectives and understand terrorism in different ways. According to Moscow, it is only the army of Bashar al-Assad and Kurdish fighters that fight against Islamic terrorists, whereas the moderate Syrian opposition does not exist¹¹. In contrast, the USA and their allies claim that they support the moderate Syrian opposition, which is represented by the Free Syrian Army. They believe that their approach to fighting terrorism is broader and more appropriate. This is so because they fight not only against ISIS, but also against Hezbollah, which has links with Iran, and which supports the Syrian government. Furthermore, each coalition has different plans concerning the future of the Syrian president. Russians want him to remain in power, at least in the part of

⁹ E. Lukjanov, *SB RF nazval opasnostju dlja Rossii vozvrashchenie v stranu byvshikh boevikov IG*, "Interfax", <http://www.interfax.ru/world/449342> (15.10.2016).

¹⁰ J. McFate, H. Gambhir, Ch. Kozak, et al., *Middle East Security Report 30. ISIS Forecast: Ramadan 2016*, Washington, D.C.: Institute for the Study of War 2016..

¹¹ *70th session of the UN General Assembly: Vladimir Putin took part in the plenary meeting of the 70th session of the UN General Assembly in New York*, The website of the President of the Russian Federation, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/50385> (16.10.2016).

the country where the Alawites constitute a majority. Unlike Russia, the coalition headed by the USA wants him to be toppled, stating that he has completely forfeited the legitimacy of his rule. Barack Obama publicly calls him a tyrant and claims that he should completely disappear from political life. These two coalitions do not trust each other both on the political and operational level in the area of military activity, among soldiers.

Russia's involvement in Syria met with disapproval in the West. It is not possible for these two coalitions to fully cooperate. Their cooperation can only regard the agreement to cease hostilities. Moreover, it is not possible to rule out another conflict in the region, in which the West and East would be on opposing sides. This is openly stated by the president of Russia, who emphasises that it refers to the countries (i.e. the USA - author's note) which lie about their interests in this region¹². Thus, the relations deteriorated, resulting in the restriction of diplomatic contacts and a decrease in the influence of the Kremlin on international affairs. The seven most industrialized countries in the world refused to meet Russia at the G8 summit in Sochi in 2014. Instead, the "G7" met without the participation of Russia. What is more, the work of the Russia-NATO Council and the talks with the EU were suspended.

In this situation, the Russian diplomatic corps tries to effectively take advantage of slightest disagreements between Western countries. Careful attention is especially paid to the relations between the EU and the USA. The Kremlin hopes it can exploit the course of events in a manner similar to what happened during the crisis related to the intervention in Iraq in 2003, when, as was already explained above, Russia joined France and Germany, which were against the American intervention in this country. Following this line of thought, Moscow hopes that at some point in the future, some countries in the EU will oppose the prolonging Western sanctions imposed on Russia. Their greatest hopes are pinned on smaller member states, whose relations with Russia are of special nature, such as Greece, Cyprus, Hungary, and Slovakia. Some expectations are also directed towards South Korea, Israel, and New Zealand, which despite belonging unquestionably to the Western bloc, did not join the imposition of sanctions. This is why although Russia is considerably isolated, the West has failed to reach its objective fully.

INTENSIFICATION OF MILITARY TENSION

Since the end of the Cold War, the tensions related to military matters between Russia and the West have not been as high as they are now. After the annexation of the Crimea and the war in the Donbass, there were concerns in Western countries that a similar scenario can also be played out in other regions, especially in Latvia and Estonia, where there are largest clusters of population of Russian origin.

¹² *Congratulations to US President Barack Obama on Independence Day*, The website of the President of the Russian Federation, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/49864> (12.10.2016).

These concerns were increased by the high number of exercises near the borders of NATO countries, constant testing of operational readiness, intense activity of the air force and the navy, acts of what can be regarded as provocation, as well as statements made by politicians and state media journalists. It is worth quoting controversial, even in Russia, Vladimir Zhirinovskiy, a State Duma deputy. It is possible to assume that this politician's line of thought is also shared by some political circles in Russia. The following statement comes from one of the programmes broadcast on Latvian television:

The active participation of Latvia in NATO might be too costly in case of a real military conflict between the West and Russia. The nearer NATO comes to the borders of the Russian Federation, the more likely it is for such a conflict to break out We are not going to ask you for permission to launch strikes in Europe where they will be necessary. And you are here, just next to us. Do you realize that a bomber carrying nuclear bombs will reach St. Petersburg within four minutes? It will need a quarter of an hour to reach Moscow. And what about us? Do you think we will tolerate that? Do you think we will tolerate the fact that NATO is dropping bombs on Moscow using military bases in Latvia? We will never allow that to happen! Before the decision is taken to launch air strikes on Moscow, we will destroy entire Latvia. Nothing will remain. There will be a crater, a smoking crater! Not even a single airplane will take off from Latvia towards Moscow. The same will happen to Estonia and Lithuania¹³.

In response to such a narrative and the intensification of Russian exercises, NATO member states emphasised the significance of Article 5 of the North Atlantic Treaty, and in this spirit, they conducted military exercises whose scenarios required military reactions in accordance with the provisions of this article. This, in turn, provoked Russia, which was not indifferent and responded with similar actions, especially by activating its air force and navy. The tensions were also reflected in diplomatic statements. Russian Federation ambassador to Denmark Mikhail Vanin stated that those countries that would allow installing elements of the American Ballistic Missile Defence within their territories or territorial waters might become objects of a nuclear attack. This statement was related to the decision taken by Denmark to equip a few frigates with radars, which enabled the vessels to become part of the Ballistic Missile Defence system. This was the first case of Russia threatening a NATO state with the use of a nuclear weapon. Naturally, the increased military capability located by both Russia and NATO near their borders did not match the concentration of military ordnance during the Cold War. However, there exists a credible threat that the turn of events might be unexpected, which might lead to incidents of military nature, including a real conflict.

¹³ Rēders, Zhirinovskijj: ot Latvii ostanetsja dymjashchijjsja kotlovan, Latvijas Sabiedriskie mediji, <http://www.lsm.lv/ru/statja/analitika/jirinovskiy-ot-latvii-ostanetsja-dimjaschiysja-kotlovan.a189014/> (10.05.2017).

CONCLUSIONS

Faced with such an anti-West policy, it is worth asking a question whether Russia has an alternative to its present European orientation. In the past, it wanted to be a power in the Pacific Ocean. However, it was defeated by Japan, which thwarted its ambitions. Moreover, it also failed to obtain the status of an Asian power, and one should not expect, considering the economic expansion of China and its assertive foreign policy, that there will emerge a beneficial political configuration for it. As a result of the sanctions imposed on Russia after its annexation of the Crimea, Russia is trying to find other priorities for its political and economic activity in Asia. These efforts can be seen, for instance, in the long-term agreement on the delivery of hydrocarbon fuel to China. However, high-sounding partnership with China is not bringing the expected results. No Chinese capital or investments flowed to Russia, which would have compensated for the Western sanctions. Furthermore, China has its own geopolitical ambitions and is building up its own strength in Asia. This can be illustrated by China's assertive, sometimes belligerent, actions in the South China Sea and its territorial claims in this region. In Asia, Russia does not stand a chance to stop China's economic domination. The concept of a new Silk Road is a project of Chinese expansion that will not bring tangible benefits to Russia.

The only achievable objective might be a strong position in the region, in Europe and the post-USSR sphere, even though some countries from this area are gravitating towards China. It should be observed that no post-USSR state will equal Russia in terms of its military capability. Moreover, except for the Baltic states, the remaining countries are economically dependent on Russia. However, this will not be enough to obtain the status of a power. Russia has failed, at least so far, to achieve the planned level of integration within the framework of the Eurasian Economic Union. Despite the gradual admission of new members, the economic strength of this integrative structure is, and it is likely to remain so for a long time, too small. Russia constitutes a large and attractive market. However, doing business there is highly risky, which can be demonstrated by disputes and scandals connected with take-overs of economic entities as a result of legal changes or questionable criminal charges. Some countries belonging to the post-USSR sphere, which conduct pro-West policy, such as Georgia, Ukraine, and the Baltic states, would like to do business with Russia, but on condition that they are supported by the West, which they regard as an insurance policy in the political, economic, and military dimensions. On the other hand, the countries that are economically dependent on Russia, such as Belarus and Kazakhstan, are aware of the fact that the close relations with Russia are risky, and they are afraid of even greater dependence. Strong and formalized links raise concerns, as the Russian economy does not show the hallmarks of development and modernization, which makes it extremely vulnerable to the uncertainty of the contemporary world. Concerns are also voiced regarding possible territorial expansion and the repetition of the Crimean scenario.

BIBLIOGRAPHY

- 70th session of the UN General Assembly: Vladimir Putin took part in the plenary meeting of the 70th session of the UN General Assembly in New York. 2015. The website of the President of the Russian Federation. In <http://en.kremlin.ru/events/president/news/50385>.
- Broda Marian. 2011. „Zrozumieć Rosję”? O rosyjskiej zagadce-tajemnicy. Łódź: Wydawnictwo Naukowe „Ibidem”. <http://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/2722/Broda%20Zrozumie%C4%87%20Rosj%C4%99.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Chazan David. 2015. “Russia ‘bought’ Marine Le Pen's support over Crimea”. The Telegraph In <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11515835/Russia-bought-Marine-Le-Pens-support-over-Crimea.html>.
- Congratulations to US President Barack Obama on Independence Day. 2015. The website of the President of the Russian Federation. In <http://en.kremlin.ru/events/president/news/49864>.
- Flag Danii. 2015. Posol Rossii predupredil Daniju o posledstvijakh prisoedinenija k PRO. *Lenta.ru* In <https://lenta.ru/news/2015/03/21/target/>.
- Kotkin Stephen. 2016. “Russia's Perpetual Geopolitics: Putin Returns to the Historical Pattern” Foreign Affairs In <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2016-04-18/russias-perpetual-geopolitics>.
- Lukyanov E. 2015. “SB RF nazval opasnostju dlja Rossii vozvrashchenie v stranu byvshikh boevikov IG” Interfax In <http://www.interfax.ru/world/449342>.
- McFate Jessica Lewis, Gambhir HarLeen, Kozak Christopher, et al. 2016. Middle East Security Report 30. ISIS Forecast: Ramadan 2016. Washington, D.C.: Institute for the Study of War.
- Morris Nigel. 2014. “Nigel Farage: Vladimir Putin is the world leader I most admire”. The Independent In <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/nigel-farage-vladimir-putin-is-the-world-leader-i-most-admire-9224781.html>.
- Nowicki Maciej. 2015. „Francuska prawica za kremłowskie pieniądze” Newsweek Polska In <http://www.newsweek.pl/swiat/jak-rosyjskie-wladze-finansowaly-francuski-front-narodowy-newsweek-pl>.
- Presidential Address to the Federal Assembly. 2013. In <http://en.kremlin.ru/events/president/news/19825>.
- Rēders, Zhirinovskijj: ot Latvii ostanetsja dymjashchijjsja kotlovan, Latvijas Sabiedriskie mediji. 2014. In <http://www.lsm.lv/ru/statja/analitika/jirinovskiy-ot-latvii-ostanetsja-dimjaschiysja-kotlovan.a189014/>.
- Wilk Andrzej, Olszański Tadeusz, Górecki Wojciech. 2016. Porozumienie mińskie – rok gry pozorów. Ośrodek Studiów Wschodnich. In <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacja,analiza/2016-02-10/porozumienie-minskie-rok-gry-pozorow>.

Alexander Borisovich GURKIN

Saint Petersburg State Institute of Technology (Technical University)

Saint-Petersburg, Russia

rpgurkin@mail.ru

ORCID 0000-0001-5194-8043

Konstantin Nikolaevich SKVORTSOV

Saint Petersburg State Institute of Technology (Technical University)

Saint-Petersburg, Russia

skvork@mail.ru

ORCID 0000-0001-8597-264X

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.01.02>

ОБРАЗ ПОЛЬШИ В СОВРЕМЕННЫХ РОССИЙСКИХ СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ И ЕГО ОТРАЖЕНИЕ В ОБЫДЕННОМ СОЗНАНИИ РОССИЙСКОГО СТУДЕНЧЕСТВА

АННОТАЦИЯ: В статье рассматривается образ Польши, поляков и российско-польских отношений, формируемый российскими СМИ в настоящее время. Чтобы проанализировать этот образ, авторами был рассмотрен ряд публикаций на данную тему, появившихся в российских изданиях в 2014–2018 гг. При этом невозможно было обойти стороной исторические причины российско-польских противоречий, начиная с раннего средневековья и заканчивая XX веком. Авторами оценивается актуальность исторического наследия для современной политики двух стран. Делается попытка определить влияние создаваемого в российских СМИ образа Польши на обыденное сознание учащейся молодежи России. Для этого был проведен опрос студентов первого курса Санкт-Петербургского технологического института. Результаты опроса и комментарии к ним приводятся в настоящей статье.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: российско-польские отношения, российские средства массовой информации, российское студенчество, стереотипы обыденного сознания

THE IMAGE OF POLAND IN MODERN RUSSIAN MASS MEDIA AND AMONG RUSSIAN STUDENTS

ABSTRACT: The article discusses the image of Poland, the Poles, and Russia-Poland relations, presented by the Russian mass media in recent years. To analyze this image, the authors reviewed a number of publications that appeared in Russian publications in 2014–2018. At the same time, it was necessary to recall the historical causes of the Russian-Polish contradictions, from the early Middle Ages to the 20th century. The authors assess the relevance of the historical heritage for the modern politics of the two countries and make an

attempt to determine the influence of the image of Poland created in the Russian media on the everyday consciousness of the Russian students. For this, a survey of first-year students of the St. Petersburg State Technological Institute was conducted. The survey results and comments are provided in this article.

KEYWORDS: Russia-Poland relations, Russian mass media, Russian students, stereotypes

OBRAZ POLSKI WE WSPÓŁCZESNYCH ROSYJSKICH ŚRODKACH KOMUNIKACJI MASOWEJ ORAZ WŚRÓD ROSYJSKICH STUDENTÓW

ABSTRAKT: Artykuł poświęcony jest wizerunkowi Polski, Polaków oraz stosunkom polsko-rosyjskim, prezentowanym przez media rosyjskie w ciągu ostatnich lat. Aby zaprezentować ten obraz, autorzy przeanalizowali szereg publikacji, które ukazały się w latach 2014–2018. Jednocześnie nie można było zignorować historycznych przyczyn rosyjsko-polskich sprzeczności, poczynając od wczesnego średniowiecza, a kończąc na XX wieku. Autorzy podjęli również próbę określenia tego obrazu wśród rosyjskiej młodzieży. W tym celu przeprowadzono ankietę wśród studentów pierwszego roku Petersburskiego Państwowego Instytutu Technologicznego. Wyniki ankiety i komentarze przedstawiono w artykule.

SŁOWA KLUCZOWE: stosunki polsko-rosyjskie, rosyjskie środki komunikacji masowej, rosyjscy studenci, stereotypy

ВВЕДЕНИЕ

За последние годы отношения между Россией и Польшей заметно ухудшились. Существующий издавна узел противоречий снова начал затягиваться, на что не могли не обратить внимания публицисты обеих стран. Одной из популярных тем в средствах массовой информации стали поиски причин российско-польской конфронтации в настоящем и прошлом двух государств, взаимные обвинения и попытки оценить «степень вины» каждой из сторон. Звучащие при этом мнения и оценки бывают очень и очень далеки от объективных и способствующих компромиссу. Однако насколько рисуемая СМИ картина противоречий отражается в обществе? Не является ли эта историко-политическая баталия «игрой для своих», то есть довольно узкого круга политиков и журналистов? Можно ли в данном случае говорить о манипулировании общественным мнением?

Уверенные ответы на поставленные вопросы способно дать только обширное исследование. Авторы настоящей статьи всего лишь попытались приблизиться к этой грандиозной проблеме, изучив малую часть продукции российских СМИ и проведя опрос ограниченной социальной группы жителей России – студентов-первокурсников технического вуза.

Учитывая то, что современная молодежь мало смотрит телевидение и фактически не интересуется печатными периодическими изданиями, мы решили сделать акцент на интернет-публикациях, с которыми опрошенные студенты если и не знакомятся

напрямую, то по крайней мере соприкасаются через различные подборки новостей на интернет-площадках, пользующихся спросом у молодежи.

Аналізу подвергся ряд посвященных польско-российским отношениям публикаций, которые появились в российских СМИ в 2014–2018 гг. Следует заметить, что польская тема занимает в российских средствах массовой информации отнюдь не доминирующее, но в то же время весьма заметное место. Вот только один пример: за период с сентября 2014 г. по январь 2019 г. на сайте издания «Аргументы и Факты» этой теме было посвящено 24 статьи¹.

ОПРОКИНУТЫЕ В ПРОШЛОЕ

Большинство публикаций на тему российско-польских отношений содержит в себе более или менее развернутый экскурс в прошлое. Это вполне естественный результат поиска ответа на вопрос «Как же так получилось?». К сожалению или к счастью, но наша совместная история оставила много пищи для размышлений.

Отношения между двумя славянскими странами делятся уже более тысячи лет и полны неоднозначности. Связано это со многими причинами, среди которых можно выделить географическое положение Польши и России, которые граничат друг с другом, имманентное политическое развитие двух государств, амбиции их правящих кругов, вмешательство в российско-польские отношения третьих сил, стремившихся разыграть «польскую карту» в своих интересах. Как отмечается в одном из российских изданий: «Тысячелетняя история взаимоотношений народов сегодняшней России и Польши хранит в себе массу белых и темных пятен. Были у нас и совместные военные победы, и войны друг против друга, и Вечный мир, и даже жизнь в одном государстве»². Упомянутые здесь белые и темные пятна – это как раз то, что позволяет легко создать контраст, нужный тем или иным политикам и идеологам. Трудно не согласиться с мнением Д. Офицера-Бельского: «Вопрос взаимоотношений русских и поляков исторически непростой. Настолько, что практически любая тема, имеющая отношение к двум народам, может перерасти в ссору, полную взаимных упреков и перечисления грехов»³.

При этом в средствах массовой информации России бытует мнение, что в оценке событий прошлого у поляков присутствует идеологическая предвзятость, связанная с историческими комплексами этой страны. У поляков, как считает Д. Офицеров-Бельский, очень развита «способность хранить память о своих страданиях»⁴. По всей видимости, это обостренное восприятие прошлого объясняется тем, что исторически взаимоотношения двух

¹ *Материалы по теме: отношения России и Польши*, http://www.aif.ru/tag/otnoshjenija_rossii_i_polshi (25.01.2019).

² *Реален ли новый «славянский союз» Польши и России?*, <https://news.rambler.ru/other/41567127-realen-li-povuu-slavjanskiy-soyuz-polshi-i-rossii/> (20.01.2019).

³ Д. Офицеров-Бельский, *Бесконечный спор: Почему в российско-польских отношениях все так сложно?*, <https://lenta.ru/articles/2015/02/14/polishrelations2/> (20.01.2019).

⁴ *Ibidem*.

стран сложились так, что наступающей стороной долгое время были поляки. Речь Посполитая в XVI в. являлась одним из крупнейших государств Европы. Ее границы простирались «от моря до моря». Примечательно, что именно она стала историческим идеалом для польской нации и до сих пор идеями возрождения «Польши от моря до моря» в той или иной форме грезят наиболее оголтелые польские националисты.

На период польского превосходства приходится один из наиболее драматичных периодов истории России – Смутное время конца XVI – начала XVII вв. Тогда над страной, ставшей добычей всевозможных авантюристов, местных и иноземных, в том числе польских, нависла угроза потери государственности. И только действия Второго народного ополчения, сформированного в обстановке подъема освободительного движения осенью 1611 г. в Нижнем Новгороде, спасли Россию от распада и порабощения. Собранный народная рать подошла к Москве и освободила столицу от засевших там поляков, что создало условия для возрождения страны. Правда, необходимо отметить, что поляков впустили в Москву сами московские бояре, пригласившие на русский престол польского королевича Владислава. Запланированная уния двух государств вполне могла состояться, если бы не действия короля Сигизмунда III. Но в итоге окончание Смуты, которое для россиян стало актом сохранения национальной независимости, для поляков обернулось «упущенным шансом». В этом контексте учреждение в Российской Федерации в 2005 г. нового государственного праздника, «Дня народного единства», было воспринято частью польской общественности с неприязнью.

Вплоть до конца XVII в., невзирая на многие противоречия, разрушавшие ее изнутри, Речь Посполитая играла весьма заметную роль в Европе. Именно польские полки фактически обратили вспять турецкое нашествие, внося решающий вклад в разгром османской армии под Веной в 1683 г. Поляки очень гордятся этой победой. Однако уже с началом следующего столетия инициатива в польско-русских отношениях перешла к России, и наступающей стороной стали русские.

Причем потенциал двух стран оставался сопоставимым. «В конце XVII века население Московского царства превышало 10 миллионов человек, что немногим более, чем в соседней Речи Посполитой, где проживали 8 миллионов, а во Франции – 19 миллионов. В те времена у соседей-поляков не было и не могло быть комплекса малого народа, которому угрожают с Востока»⁵.

Однако постепенно такой комплекс у поляков стал развиваться, поскольку на фоне расширения границ и все более укрепляющегося абсолютизма России, ее сосед превращался «в совершенно нежизнеспособное государство» с уменьшающейся территорией. «Кризис государственной власти, начавшийся при самом выдающемся из польских королей Яне III Собеском, привел к катастрофическому сжатию, а затем и гибели

⁵ *Ibidem.*

польского государства, потерявшего внутренний консенсус»⁶. Гибельным для польской государственности стало сочетание внутренних и внешних факторов – вокруг слабой, раздираемой внутренними противоречиями Польши сформировались сильные абсолютистские державы. Инициатором разделов Речи Посполитой была отнюдь не Россия: «... вполне определенно можно сказать, что инициатива первого раздела принадлежала Австрии, второго – Пруссии, а завершающего третьего – России. Все поровну, а это не детский спор о том, кто первый начал»⁷.

Рассматривая дальнейшие взаимоотношения двух стран, необходимо отметить, что они не сводились к попыткам Польши вернуть свою независимость и ответным репрессивным действиям российских властей. Поляки в период вхождения в состав Российской империи оставили заметный след в истории и культуре России. Можно вспомнить не один десяток выдающихся деятелей, но назовем лишь два имени, оказавшихся участниками поворотных событий – Игнатия Гриневицкого и Феликса Дзержинского. Первый 1 марта 1881 г. бросил роковую бомбу под ноги царю-освободителю Александру II. Император получил смертельные ранения и вскоре скончался. Второй возглавил после прихода к власти в России большевиков такую организацию как ЧК, ставшую «карающим мечом» революции.

Что касается советского периода, то немилосердный ко всему человечеству XX век разбередил многие старые раны в отношениях России и Польши и нанес новые, не заживающие до сих пор.

НЕЗАВЕРШЕННЫЙ XX ВЕК

Автор одной из статей «Комсомольской правды» заметила: «...впечатление такое, что в XXI веке почти каждое польское правительство решило посчитаться с Россией за все прошлые подлинные и мнимые обиды»⁸. Так как наиболее тяжелые и памятные обиды относятся к предшествующему столетию, их обсуждают чаще всего. В этом смысле XX век трудно отнести к прошедшему времени.

Основные претензии поляков связаны со следующими событиями:

1. Советско-германские соглашения 1939 г.
2. Катынский расстрел.
3. Варшавское восстание 1944 г.
4. Пребывание Польши в составе т.н. «социалистического лагеря» в послевоенный период.

Вот как данные проблемы интерпретируются в современных российских СМИ:

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem.*

⁸ Е. Баранова, *Россия-Польша: Неужели мы обречены на вечную неприязнь?*, <https://www.spb.kp.ru/daily/26546/3562835/> (20.01.2019).

1. Обстановка в мире после прихода Гитлера к власти в Германии в 1933 г. постоянно накалялась. Нацисты начали проводить политику реваншизма за поражение в Первой мировой войне, откровенно попирая основы Версальско-Вашингтонской системы, определившей устройство Европы после завершения войны. Гаранты этой системы, прежде всего Англия и Франция, спокойно смотрели на происходящее, проводя «политику умиротворения». В 1938 г. состоялся т.н. «мюнхенский сговор», в результате которого Англия и Франция отдавали Гитлеру Судетскую область Чехословакии, но практически они отдавали всю Чехословакию, которая вскоре была оккупирована нацистами. В дележе Чехословакии участвовала и Польша, которой отошла Тешинская область, так что в этой ситуации поляки выступили союзниками немцев.

Правительство СССР в 1930-е гг. старалось проводить политику «коллективной безопасности», стремясь предотвратить агрессивные действия Германии в Европе, но из-за позиции Англии и Франции из этого ничего не вышло. В создавшихся условиях Сталин, боясь оказаться в изоляции, тем более что на востоке у СССР сложились очень напряженные отношения с Японией, и дело доходило до военных конфликтов, пошел на подписание пакта о ненападении с Германией, вошедшего в историю как «пакт Молотова-Риббентропа». Нельзя отрицать, что данное соглашение усилило позиции Германии, но надо понимать, что это была вынужденная мера, и к ней Сталина подтолкнули сомнительные действия Англии и Франции. Когда Гитлер 1 сентября 1939 г. вторгся в Польшу, то эти страны, объявив Германии войну, не предприняли фактически никаких шагов, чтобы спасти поляков, а их войска отсиживались за «линией Мажино». Сама же польская армия, несмотря на отдельные эпизоды героической борьбы, не смогла оказать достойного сопротивления агрессору. К 17 сентября польского государства де-факто не стало, его правительство покинуло страну, после чего Красная Армия вступила на территории Западной Украины и Западной Белоруссии, дойдя до «линии Керзона». Как известно, эта линия была рекомендована 2 декабря 1919 г. Верховным советом Антанты как восточная граница Польши. Поэтому с российской стороны произошедшее вполне может оцениваться так: «По сути, этот шаг был восстановлением признанной мировым сообществом нормы, нарушенной Польшей в ходе советско-польской войны 1919–1921 годов»⁹. Но в польских СМИ на такие факты не обращают внимания, назначая СССР худшим из агрессоров: «В телепередачах больше внимания «достается» не 1 сентября 1939 г., дню вторжения Германии в Польшу, и зверским бомбардировкам Варшавы, а 17 сентября, когда Красная армия взяла под контроль Западную Белоруссию и Западную Украину»¹⁰.

⁹ А. Сидорчик, *История большой лжи. Миф и правда о Варшавском восстании*, http://www.aif.ru/society/history/istoriya_bolshoy_lzhi_mif_i_pravda_o_varshavskom_vosstanii (20.01.2019).

¹⁰ Г. Зотов, *Печаль варшавянки. Почему в Польше не рады освобождению от фашизма*, http://www.aif.ru/society/history/pechal_varshavyanki_pochemu_v_polshe_ne_rady_osvobozhdeniyu_ot_fashizma (20.01.2019).

2. «Катынский расстрел» – массовый расстрел польских граждан, в основном офицеров польской армии, сотрудников полиции и Корпуса охраны границы, а также мирных обывателей из числа жителей восточных польских регионов. Сам термин «Катынский расстрел» сначала использовался в отношении расстрела польских офицеров в Катынском лесу недалеко от села Катынь в Смоленской области. Позже этот термин стали употреблять также по отношению к проведенным в апреле-мае 1940 г. расстрелам польских граждан, содержащихся в разных лагерях и тюрьмах НКВД СССР. Советский Союз долгое время отрицал свою причастность к «Катынскому расстрелу», но в 1990 г. официально признал ответственность за эту трагедию. В сентябре 1990 г. Главная военная прокуратура СССР начала расследование катынского дела, которое продолжалось в России до 2004 г. В ходе расследования польская сторона выдвинула версию о геноциде польского народа, но она была отвергнута российской стороной. Польской стороне была передана значительная часть архивных материалов по делу, но другая часть засекречена и по-прежнему находится в Москве.

26 ноября 2010 г. Госдумой РФ было принято заявление «О Катынской трагедии и ее жертвах», признававшее и осуждавшее массовый расстрел польских граждан в Катыни, говорившее о том, что это было сделано согласно прямому указанию Сталина и других советских руководителей того периода. В апреле 2012 г. Европейский суд по правам человека классифицировал «Катынский расстрел» как военное преступление. В настоящее время на месте трагических событий открыт Государственный мемориальный комплекс «Катынь», который состоит из двух частей: на одной захоронены жители Смоленщины, ставшие жертвами политических репрессий, а на второй размещено военное кладбище расстрелянных польских офицеров.

Казалось бы, на этом можно поставить точку в деле о «Катынском расстреле», но в Польше по-прежнему есть круги, которые используют эту трагедию для обострения отношений с Россией. В российских СМИ такую позицию осуждают и даже выдвигают предложения, как навсегда решить вопрос о катынской трагедии. Например, научный сотрудник Института славяноведения РАН Вадим Волобуев считает, что необходимо рассекретить все документы по Катыни и передать их Польше. Далее он говорит: «Я не разделяю мнение некоторых поляков о том, что это был акт геноцида, это было преступление против человечества. Нужно решить этот вопрос в Гаагском трибунале, открыв все документы. Поляки, утверждающие, что это был акт геноцида, суд проиграют, нам это будет выгодно»¹¹.

3. Проблема Варшавского восстания 1944 г. заключается в том, что в оккупированной немцами Польше было несколько групп Сопротивления, придерживающихся разных взглядов: Армия Людова, созданная коммунистами и ориентированная на Советский Союз, и Армия Крайова, ориентированная на польское эмиграционное правительство

¹¹ Е. Баранова, *Россия-Польша: Неужели мы обречены на вечную неприязнь?*, <https://www.spb.kp.ru/daily/26546/3562835/> (20.01.2019).

в Лондоне. По мере приближения советских войск к Польше лондонское правительство, боявшееся остаться не у дел, разработало план «Буря». Смысл этого плана заключался в том, чтобы по мере отступления немецких войск Армия Крайова захватывала некоторые населенные пункты и создавала там органы власти под эгидой лондонского правительства, показывая тем самым его значимость и влияние. Важнейшей частью этой операции должно было стать восстание в Варшаве. Силы Армии Крайовой накануне подхода советских войск должны были освободить столицу от немцев и создать там свои органы власти, продемонстрировав СССР, что в стране якобы восстановлена власть эмиграционного правительства. Естественно, командование Красной Армии не было об этом извещено. Надеясь на быстрый подход наступающих советских войск, генерал Тадеуш Коморовский начал восстание 1 августа 1944 г. Очень скоро стало ясно, что это авантюра. Оказалось, что гитлеровцы узнали о готовящемся восстании и сумели ввести в Варшаву дополнительные силы. Восставшим не удалось захватить стратегические объекты, и по сути, вместо мощного восстания возникли лишь разрозненные очаги сопротивления. Советские войска, ослабленные предыдущим наступлением, не смогли прорваться к Варшаве и помочь восставшим. 2 октября 1944 г. генерал Коморовский подписал капитуляцию. Восстание было подавлено, столица Польши разрушена. Стремясь оправдаться и обвинить во всем произошедшем Советский Союз, польское эмиграционное правительство стало распространять миф о «предательстве варшавского восстания Сталиным». Этот миф оказался очень живуч и в настоящее время активно используется как в Польше, так и на Западе. Совсем недавно, выступая в Варшаве, президент Соединенных Штатов Трамп в своей речи прямо обвинил Красную Армию в поражении восстания: «Советские вооруженные силы остановились и ждали, смотрели, как нацисты уничтожали все живое и пытались подавить саму волю к жизни»¹².

На этом фоне российские журналисты пытаются опровергнуть миф о «предательстве варшавского восстания». Например, Андрей Сидорчик в своей статье «История большой лжи. Миф и правда о Варшавском восстании» отмечает: «Документы свидетельствуют, что Красная Армия, не зная о восстании, не могла учитывать его в своих планах, и физически не готова была ему помочь»¹³. Далее он приводит слова маршала Советского Союза Константина Рокоссовского, поляка по национальности, который в интервью иностранным журналистам в августе 1944 г. так охарактеризовал сложившуюся ситуацию: «Командование Армии Крайовой совершило страшную ошибку», и дал такую оценку происходящего: «... речь идет о политической аванюре, и аванюра эта будет стоить Польше сотни тысяч жизней. Это ужасающая трагедия, и сейчас всю вину за нее пытаются переложить на нас. Мне больно думать о тысячах и тысячах людей, погибших в нашей борьбе за освобождение Польши. Неужели же вы считаете, что мы не взяли бы Варшаву,

¹² А. Сидорчик, *История большой лжи. Миф и правда о Варшавском восстании*, http://www.aif.ru/society/history/istoriya_bolshoy_lzhi_mif_i_pravda_o_varshavskom_vosstanii (20.01.2019).

¹³ *Ibidem*.

если бы были в состоянии это сделать? Сама мысль о том, будто мы в некотором смысле боимся Армии Крайовой, нелепа до идиотизма»¹⁴.

Другой автор, Георгий Зотов, пишет о том, что в сегодняшней Польше в крахе Варшавского восстания принято винить «плохих русских», которые не пришли на помощь и именно они повинны в разрушении 70% польской столицы и гибели 200 тысяч мирных жителей. А то, что «восстание было поднято без предупреждения и имело цель срочно провозгласить в Варшаве власть эмигрантского правительства перед приходом Красной армии» старательно игнорируется¹⁵.

4. В настоящее время в Польше идет явный пересмотр событий Второй Мировой войны и послевоенного периода. Как отмечает Г. Зотов: «За последние годы и в школьных учебниках, и на уровне парламента и правительства Польши неоднократно высказывалось: дескать, ничего хорошего освобождение от фашизма польскому народу не принесло, «просто одна тирания сменилась на другую»¹⁶. Причиной всех бед Польши теперь назначены русские. А ведь в годы войны Польша потеряла свою государственность, на ее территории появились немецкие переселенцы, осваивающие «новое жизненное пространство» для Германии. Фактически польской нации в перспективе грозило полное уничтожение. За время нацистской оккупации Польша потеряла 21,4% своего населения. На польской территории были расположены наиболее одиозные концентрационные лагеря. Поляки считались «унтерменшами» – людьми второго сорта. Нельзя не признать, что после освобождения в Польше был установлен режим, который не нравился значительной части населения, но при этом поляков никто не уничтожал как нацию, страна стала большим независимым государством, пусть и под некоторым влиянием «большого брата» из Москвы. Именно СССР оказал помощь в восстановлении республики из руин, однако теперь освобождение Польши от нацистов стали именовать «оккупацией». Объясняется это тем, что теперь «у Польши новый «большой брат» – США – и новый враг – Россия. А о врагах следует говорить плохо»¹⁷.

Надо сказать, российская сторона не остается в долгу, выдвигая в адрес Польши встречные упреки. Среди таковых обычно фигурируют:

1. Трагическая судьба красноармейцев, попавших в польский плен в период войны с Польшей 1919–1921 гг.
2. Цена освобождения советскими войсками территории Польши от немецких оккупантов.

1. В период советско-польской войны 1919–1921 гг. в польский плен попало большое число красноармейцев (точное их число не установлено до сих пор). Пленные содержались в ужасных условиях в лагере, находившемся в местечке Тухоль. Из-за условий

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Г. Зотов, *Печаль варшавянки. Почему в Польше не рады освобождению от фашизма*, http://www.aif.ru/society/history/pechal_varshavyanki_pochemu_v_polshe_ne_rady_osvobozhdeniyu_ot_fashizma (20.01.2019).

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

содержания, действий охраны и начальства лагеря большинство из них умерло. Спор между Россией и Польшей о количестве погибших в лагере не завершен до сих пор. По данным Адольфа Иоффе, главы советской делегации на рижских мирных переговорах 1921 г., речь идет о приблизительно 60 тысячах, впрочем, в прессе фигурируют и более высокие цифры¹⁸. Министр культуры Владимир Мединский выступил с инициативой сбора средств на памятник красноармейцам, погибшим в польских концлагерях в 1920–1921 гг. Польская сторона ответила отказом и возмутилась тому, что упомянутый лагерь для военнопленных красноармейцев был назван концлагерем. Польский МИД выразил претензии, заявив, что с 1918 по 1939 г. в Польше концлагерей не существовало. Однако, как называть лагерь, в котором пленные содержались в ужасных условиях и подвергались издевательствам? Дмитрий Офицеров-Бельский в своей статье «Мертвые без погребения», ссылаясь на слова полпреда РСФСР в Польше от 6 января 1922 г., пишет: «Арестованных ежедневно выгоняют на улицу и вместо прогулок обессиленных людей заставляют под команду бегать, приказывая падать в грязь и снова подниматься. Если пленные отказываются ложиться в грязь или если кто-нибудь из них, исполнив приказание, не может подняться, обессиленный тяжелыми условиями своего содержания, то их избивают прикладами»¹⁹.

2. В ответ на переоценку поляками освобождения их страны советскими войсками от немецких оккупантов, российские СМИ акцентируют внимание на том, какую цену пришлось заплатить Красной Армии за освобождение польской земли. Согласно официальным данным, при этом погибло 650 тысяч советских солдат и офицеров. Высказывания поляков о том, что немецкая оккупация сменилась советской, весьма негативно воспринимаются в России и серьезно влияют на восприятие образа Польши в глазах россиян. «Бестактно сравнивать фашистский режим с тем, что было после войны. Фашисты хотели истребить поляков как народ, от этой ужасной участи их спасла наша армия»²⁰.

НОВЫЕ ПЛОДЫ СТАРОЙ НЕПРИЯЗНИ

К многочисленным взаимным претензиям, доставшимся в наследие от прошлых времен, за последние годы, к сожалению, добавились новые. Хотя, если присмотреться, в каждом из новых казусов история проглядывает явственно. Связаны они со следующими событиями и процессами:

1. Снос советских памятников на территории Польши.
2. Гибель польской делегации в авиакатастрофе под Смоленском.

¹⁸ Д. Офицеров-Бельский, *Мертвые без погребения. Ответ автора «Ленты.ру» посольству Польши в Москве*, <https://lenta.ru/articles/2015/02/10/answer/> (20.01.2019).

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Е. Баранова, *Россия-Польша: Неужели мы обречены на вечную неприязнь?*, <https://www.spb.kp.ru/daily/26546/3562835/>. (20.01.2019).

3. Украинский вопрос.

1. Снос памятников советским воинам-освободителям на территории современной Польши относится к числу наиболее болезненных тем. В период с 1997 г. по 2010 г. количество памятников, увековечивающих память советских военачальников и солдат, сократилось на одну треть - с 561 до 300 монументов. Подобная практика продолжалась и в последующие годы, существует она и в настоящее время. Возглавляет движение за демонтаж памятников партия «Право и справедливость», для которой борьба с советским наследием стала одним из «ключевых элементов политической идеологии». В российских СМИ данной проблеме уделяется большое внимание. Среди статей на эту тему можно выделить статью «Войны памяти продолжаются», в которой дается взвешенный анализ происходящего. В частности, в статье отмечается, что отнюдь не все поляки рьяно выступают за снос памятников советским воинам-освободителям. По поводу сноса некоторых памятников в обществе даже возникали острые дискуссии и настоящие скандалы, как, например, при демонтаже памятника генералу Ивану Черняховскому. Как отмечается в статье: «Разумеется, каждое подобное обострение вызывало как острое внутреннее противостояние в польском обществе, так и приводило к ухудшению отношений с Россией, для которой тема Великой Отечественной войны и роли советских солдат в освобождении Европы от немецкой оккупации является чрезвычайно болезненной. Российский МИД неоднократно выступал с официальными протестами против возможного демонтажа памятников советским командирам и красноармейцам, видя в этом попытки пересмотра итогов войны»²¹.

2. Катастрофа польского самолета Ту-154, в котором летела польская делегация во главе с президентом Лехом Качиньским, произошла под Смоленском 10 апреля 2010 г. На борту находилось 96 человек – 88 пассажиров и 8 членов экипажа. Все находящиеся в самолете, в том числе президент Польши Лех Качиньский и его супруга Мария, погибли. Погибшие направлялись в Россию с частным визитом по случаю семидесятой годовщины «Катынского расстрела». Расследование Межгосударственного авиационного комитета установило, что причиной крушения стало столкновение с деревьями при заходе на посадку в условиях плохой видимости. «Через 15 месяцев после катастрофы комиссия Международного авиационного комитета (МАК) представила доклад о причинах трагедии, в котором указывалось на комплексность обстоятельств, приведших к катастрофе. Однако основной причиной названы ошибочные действия экипажа»²².

Польские следователи и эксперты много раз приезжали в Россию для работы с вещественными доказательствами, и, казалось бы, причины авиакатастрофы были выяснены. Однако после прихода к власти в Польше партии «Право и справедливость»,

²¹ *Войны памяти продолжаются*, <http://ru.rospol.org/wojna-pomnikow.html> (20.01.2019).

²² О. Ефимкина, *Следствие по кругу. «Взрыв в самолете Качиньского» снова не подтверждается*, http://www.aif.ru/politics/world/sledstvie_po_krugu_vzryv_v_samolete_kachinskogo_snova_ne_podtverzhdaetsya (20.01.2019).

которую возглавил брат погибшего Леха Качиньского - Ярослав, тема смоленской трагедии стала сильно политизироваться. Начали выдвигаться самые различные версии гибели самолета, посыпались обвинения в адрес Москвы, причем поведение польской стороны, и особенно Ярослава Качиньского, стало приобретать характер какого-то гротеска и трагикомедии, что и было отмечено в средствах массовой информации России и отнюдь не улучшило образ Польши в глазах россиян. Как считает Андрей Сидорчук, спекуляции вокруг «самолета президента» в Польше завершатся не раньше, чем в Варшаве сменится власть²³.

3. События 2014 г. на Украине спровоцировали масштабный внешнеполитический кризис. Одним из его звеньев стало дальнейшее ухудшение польско-российских отношений. Приведем несколько выдержек из статей, посвященных данной проблеме в российской прессе.

Олег Неменский уже летом 2014 г. констатировал: «...проводившаяся правительством Дональда Туска на протяжении шести с лишним лет политика «нормализации отношений» с Россией фактически отменена. Польша возвращается к конфронтационной линии. События весны 2014 г. на Украине и их восприятие внутри Польши не позволяют продолжать прежнюю политику»²⁴. В статье «Россия-Польша: неужели мы обречены на вечную неприязнь?», опубликованной в 2016 г. в газете «Комсомольская правда», Екатерина Баранова отмечает, что в украинском вопросе «Варшава целиком приняла сторону «сил майдана», пришедших к власти через госпереворот»²⁵. Подобную точку зрения разделяют практически все авторы статей, посвященных современным российско-польским отношениям.

Еще одно важное обстоятельство: воссоединение Крыма с Россией воскресило в Польше призраков прошлого, возродило былой страх перед «угрозой с Востока». О. Неменский так описывает реакцию польского общества на этот шаг России: «Воссоединение Крыма с Россией вызвало всеобщую истерию в польских СМИ. Большинство изданий вышло с кричащими заголовками вроде «Сегодня Украина – завтра Польша!» Надо отметить, что это событие действительно воспринимается многими поляками именно как первый шаг против Польши...»²⁶.

Впрочем, в российских публикациях распространено мнение, что опасение «угрозы с Востока» у современных поляков не столько возникает из-за аналогий с прошлым, сколько формируется современными политиками в своих целях. На эту проблему обращает внимание Г. Зотов: «И телевидение, и газеты, и политики любых мастей

²³ А. Сидорчук, *Казус Качиньского. Все о катастрофе Ту-154 под Смоленском без мифов*, http://www.aif.ru/society/history/kazus_kachinskogo_vse_o_katastrofe_tu-154_pod_smolenskom_bez_mifov (20.01.2019).

²⁴ О. Неменский, *Российско-польские отношения: конец «нормализации»*, <https://regnum.ru/news/1829783.html> (20.01.2019).

²⁵ Е. Баранова, *Россия-Польша: Неужели мы обречены на вечную неприязнь?*, <https://www.spb.kp.ru/daily/26546/3562835/> (20.01.2019).

²⁶ О. Неменский, *Российско-польские отношения: конец «нормализации»*, <https://regnum.ru/news/1829783.html> (20.01.2019).

последние 25 лет целыми сутками мусолят одно и то же: дескать, Россия спит и видит оккупацию Варшавы. На вопрос, зачем это русским, хором возмущаются: «Как зачем? Вы что, русских не знаете?!»²⁷.

Несомненно, польское правительство «стало активно использовать украинский кризис для нагнетания атмосферы страха перед угрозой со стороны России. И эта пропаганда принесла свои плоды». При этом подчеркивается, что «Начиная с февраля 2014 г. политики «Гражданской платформы» стали соревноваться с оппозиционерами из «Права и Справедливости» в резкости заявлений в адрес России»²⁸. Фактически это означает, что две ведущие партии Польши стали проводить русофобскую по своей сути политику.

Одновременно в российских СМИ возросшую антироссийскую направленность польской политики связывают с тем, что из-за украинских событий ухудшились отношения России и США. Действительно, во взаимодействии России и Польши прослеживается определенная закономерность – отношения двух славянских стран нормализуются, когда улучшаются российско-американские отношения, и наоборот. «Разрядка, которую обыкновенно связывают с гибелью Леха Качиньского и конструктивной поначалу политикой Туска, на самом деле была связана с «перезагрузкой» в российско-американских отношениях. Закончилась перезагрузка, завершилась и нормализация отношений с Варшавой»²⁹. Так что состояние российско-польских отношений фактически зависит от США, а Вашингтон использует «польскую карту» в своих интересах не только применительно к России, но и к ЕС. Кампания по противодействию «угрозе с Востока» тоже осуществляется в интересах НАТО и прежде всего США, используется как повод для размещения войск на польской территории с целью оказания давления на Россию.

Российские публицисты сомневаются в целесообразности такой политики западного соседа. Касается это и усиления военного присутствия НАТО на польской земле, и участия поляков в антироссийских санкциях. Например, Александр Шторм пишет, что Польша проводит антироссийскую политику в ущерб своим экономическим интересам, выступая в авангарде тех, кто требует экономических санкций против России: «Официальная Варшава возвела свои антироссийские фобии в ранг государственной политики. По вопросу экономических санкций против России Польша не ограничивается жесткой позицией на международной арене – к примеру, при каждом удобном случае требуя их ужесточения на форуме Евросоюза»³⁰.

²⁷ Г. Зотов, *Польская паника. Варшава измучила себя страхом перед «угрозой с Востока»*, http://www.aif.ru/politics/world/polskaya_panika_varshava_izmuchila_sebya_strahom_pered_ugrozoy_s_vostok (20.01.2019).

²⁸ О. Неменский, *Российско-польские отношения: конец «нормализации»*, <https://regnum.ru/news/1829783.html> (20.01.2019).

²⁹ Г. Мирзаян, *Конфликт с Россией как попутный ветер*, <http://expert.ru/2016/02/9/polsha/> (20.01.2019).

³⁰ А. Шторм, *Польские санкции: от экспорта в Россию к импорту из Китая*, <https://eadaily.com/ru/news/2017/12/19/polskie-sankcii-ot-eksporta-v-rossiyu-k-importu-iz-kitaya> (20.01.2019).

Подводя итоги обзора публикаций в современных российских СМИ, можно сделать вывод о том, что образ Польши в них складывается преимущественно отрицательный. Констатируется напряженность в российско-польских отношениях, ответственность за это возлагается на Польшу. Вместе с тем, российские журналисты неоднократно подчеркивали, что виноваты в этом польские правящие круги, а не все поляки. Именно польское правительство, идя в фарватере политики США, стремится нагнетать истерию вокруг пресловутой «угрозы с Востока», для того чтобы разместить войска НАТО как можно ближе к российской границе. Несмотря на это, кое-кем из авторов выражается надежда на улучшение российско-польских отношений в будущем, поскольку это в интересах как России, так и Польши. Но пока заметных позитивных результатов на этом пути нет, наоборот, возникает ощущение, что отношения лишь обостряются.

ОПРОС СТУДЕНТОВ СПБГТИ(ТУ) ОБ ОТНОШЕНИИ К ПОЛЬШЕ И ЕГО РЕЗУЛЬТАТЫ

Теперь, используя результаты проведенного нами опроса, попытаемся оценить, насколько формируемая в СМИ картина российско-польских отношений воспринимается представителями российской молодежи.

Опрос в письменной форме проводился среди первокурсников трех факультетов СПбГТИ(ТУ) 2018 года поступления. Всего было опрошено 220 человек, однако 13 участников отсеяли по возрастному (старше 18 лет) или политико-географическому (граждане ближнего зарубежья) показателю. Соответственно, учитывались данные 207 анкет. Возраст респондентов – 17-18 лет. Не будет преувеличением сказать, что в географическом отношении опрошенные студенты представляли всю Россию (от Пскова до Анадыря, от Мурманска до Владикавказа, всего около 90 населенных пунктов), хотя жители Санкт-Петербурга все-таки преобладали (32%).

Опрос был организован в самом начале учебного года, поэтому никакого влияния вузовских учебных дисциплин (истории России в частности) опрашиваемые еще не испытывали, опираясь в своих ответах прежде всего на сведения из школьной программы и обыденное знание, тесно связанное с существующими в обществе стереотипами и информацией, тиражируемой СМИ. Собственный опыт взаимодействия респондентов с поляками и польской культурой прослеживался лишь в единичных случаях.

Время опроса было ограничено приблизительно четвертью часа, следовательно, возможности для долгих раздумий у студентов не имелось.

Целью опроса было определение степени осведомленности вчерашних школьников о состоянии польско-российских отношений, выявление существующих в их среде стереотипных представлений о польской истории и культуре, а также оценка силы влияния российских СМИ на отношение российских студентов к Польше.

Опрашиваемым были предложены четыре вопроса:

1. «Как бы Вы охарактеризовали позицию Польши по отношению к России в настоящее время?» Варианты ответа: «партнер» / «соперник» / «нейтральная страна» / «другое» (в последнем случае требовалось дать свою версию ответа).
2. «Какие ассоциации возникают у Вас при упоминании поляков / Польши?» В ответе нужно было самостоятельно указать до 5 ассоциаций.
3. «Вы бы согласились жить и работать в Польше на постоянной основе?» Варианты ответа: «да» / «нет» / «не знаю».
4. «Каковы, по Вашему мнению, главные сходства и различия между Россией и Польшей?» Ответ предстояло сформулировать самостоятельно, назвав 3 сходства и 3 различия.

При ответе на первый вопрос результаты распределились следующим образом:

- «Польша – партнер» – 9%;
- «Польша – соперник» – 19%;
- «Польша – нейтральная страна» – 59%;
- «другое» – 13%.

В пункте «другое» (26 ответов) наблюдались попытки найти более точное определение для соперничества («противник», «скрытый соперник», «недоброжелатель» и т.п. – всего 9 ответов), отказ от ответа («не знаю», «не интересуюсь» – в 8 случаях) и попытки ввести промежуточные звенья в предложенной схеме «партнер – нейтральная страна – соперник» («между нейтральной и соперником», «народ преимущественно нейтральный, политика власти враждебная» и т.п. – 8 ответов). В связи с темой нашей статьи можно выделить один из ответов, согласно которому Польша «выставляется в СМИ как соперник», хотя какой-либо собственной оценкой это наблюдение респондент не сопроводил.

Если сравнивать полученные по этому вопросу анкеты показатели с результатами всероссийского социологического мониторинга ВЦИОМ «Российско-польские отношения» 2012–2014 гг. (по нему преимущественное дружелюбие польского государства/простых поляков к России/русским в 2012 г. отмечали 40%/39% респондентов, в 2014 – 20%/36%, недружелюбие польского государства/простых поляков в 2012 г. – 47%/52%, в 2014 – 66%/48%)³¹, то в целом можно отметить избегание студентами крайних позиций и охотное использование нейтральной оценки. Скорее всего, причиной этого является не повышенная толерантность молодых людей, а малая их осведомленность о предмете опроса. То есть выбор ответа «нейтральная страна» свидетельствует об отсутствии какого-либо отношения к проблеме, игнорировании самого существования этой проблемы, нежелании решать дилемму. Участникам опроса ВЦИОМ нейтральный выбор был недоступен, поэтому и итоговая картина получилась более определенной.

В ответах на второй вопрос среди ассоциаций, возникших у студентов Технологического института в связи с Польшей и поляками, явственно преобладают

³¹ *Российско-польские отношения: социологический мониторинг 2012-2014*, М., 2015, https://wciom.ru/filadmin/file/reports_conferences/2015/2015-03-06-roosia-polsha.pdf (20.01.2019).

ассоциации географические, лингвистические, исторические, связанные с польской культурой. Современные российско-польские противоречия оказываются на заднем плане.

Рейтинг географических ассоциаций возглавляют польские столицы (при подавляющем преимуществе Варшавы) – суммарно они содержатся в 22% анкет. Кроме того, Польша характеризуется как часть географической Европы (14%), как славянская/западнославянская страна (5%), как балтийская страна (4%), как сосед России (2%), причем последнее мнение уравнивается ответами «сосед Германии» и «сосед Чехии». Ассоциации, связанные с климатом и ландшафтом Польши, указаны в 4% анкет.

О языке как важной особенности поляков вспомнило 12% респондентов, причем большинство из них не забыло указать на обилие шипящих в польской речи.

Среди исторических ассоциаций безоговорочно лидирует тема Второй Мировой войны – о ней вспомнили 14% опрошенных. Из них пятая часть посчитала нужным назвать советско-германские соглашения 1939 г., другая пятая часть – Холокост и Освенцим. На втором месте в этом тематическом блоке оказывается Речь Посполитая (присутствует в 5% анкет), третьи делят события русской Смуты и разделов Польши (по 3% в каждом случае). Далее идет факт принадлежности Польши к социалистическому лагерю (2%), а все иные исторические ассоциации («Ливонская война», «шляхта», «крылатые гусары», «Царство Польское», «советско-польская война», «Солидарность») единичны. Добавим, что ни одна историческая личность названа не была.

Культура Польши у опрошенных ассоциировалась с польской кухней и продуктами питания (16%), со средневековой архитектурой польских городов (13%), музыкой и танцами (11%), государственной символикой – гербом и флагом (5%), туристическими возможностями (5%), футболом (4%), католицизмом (3%), компьютерными играми (2%). Здесь же (и только здесь) прозвучали имена известных юным россиянам польских деятелей – Шопена (9 упоминаний), Роберта Левандовского (7), Анджея Сапковского (5), Коперника (1), Януша Вишневского (1).

Тема нынешних российско-польских взаимоотношений, хотя и дала о себе знать в этом вопросе анкеты, по насыщенности ответами уступает предыдущим. К ней посчитали нужным вернуться те, кто негативно оценивает сложившуюся между двумя странами ситуацию. Напряженность отношений, а также недружелюбие польской стороны отметили 11% опрошенных (напомним, что в первом вопросе Польшу как соперника указали 19% респондентов). В единичных случаях (1-2 анкеты) упомянуты основные «болевые точки» отношений – Катынь, снос памятников советским солдатам, авиакатастрофа под Смоленском, политика правых польских партий, несамостоятельность польского внешнеполитического курса. Противовес подобным мнениям составляют 3% респондентов, которые оценивают поляков как хороших людей. Еще 7-8% рассматривают Польшу как привлекательную в социально-экономическом отношении страну. Наконец, отметим напрямую касающийся нашей проблемы единственный случай отождествления польской темы с продукцией российских СМИ – «новостями по 1-му каналу».

Существенный процент опрошенных (15%) не смог указать ни одной ассоциации. Впрочем, по сравнению с уже упоминавшимся мониторингом ВЦИОМ, когда 43% респондентов затруднились ответить, какие ассоциации вызывает Польша³², это не худший результат.

В третьем вопросе, о готовности жить и работать в Республике Польше, преобладающим стал отрицательный ответ (43% анкет). Следом идет «не знаю» (36%), и лишь одна пятая часть респондентов (21%) ответила положительно. Не ставя знака равенства между первым и третьим вопросами (прямой связи между отношением к стране и желанием в ней работать все же нет), заметим, что в последнем ответы определеннее.

Из ответов на четвертый вопрос сложилась весьма противоречивая картина. В большинстве случаев одни и те же характеристики были указаны как среди сходств русских и поляков, так и среди различий. В связи с этим позволим себе обобщение, собрав соответствующие ответы в сравнительно крупные блоки и разместив суммарные результаты по каждому из них в таблице.

Черта	Оценивают как сходство	Оценивают как различие
Этническое происхождение	20%	1%
Язык	19%	20%
История	12%	3%
Географическое положение и природные условия	11%	5%
Менталитет	11%	26%
Культура (быт, фольклор, религия и т.д.)	9%	19%
Политическое устройство и внутривнутриполитическая ситуация	9%	12%
Экономика (характер развития, цели, проблемы)	6%	17%
Размер страны и место на международной арене	–	24%
Внешнеполитическая ориентация (отношение с США, членство в ЕС, членство в НАТО)	–	16%
«Все мы люди»	4%	–
«Поляки негативно относятся к русским»	–	2%
Без ответа	26%	20%

Таблица 1. Сходства и различия между Россией и Польшей согласно результатам опроса

Процентные соотношения позволяют отнести к числу того, что представляется респондентам сходствами русских и поляков, происхождение от единого славянского корня, близкий исторический путь и географическое положение. К различиям: менталитет, культурную жизнь в целом, экономику, внешнюю политику. Неопределенно-противоречивым выглядит мнение по поводу языка и политического устройства. Подчеркнем, что только сходство происхождения русских и поляков и отличие внешнеполитической роли России и Польши оказались бесспорными для всей группы

³² *Ibidem.*

опрошенных, в остальных случаях имеет место разделение мнений в соотношении от 25 против 75 до 50 на 50.

Если, исходя из этой таблицы, выводить итоговую стереотипную формулу, то поляк – это человек общего с русскими происхождения, живущий в соседней стране, разделившей исторический путь с Россией, но ориентирующейся на взаимодействие с Западом, говорящий на похожем, но непонятном языке, по образу мыслей и образу жизни весьма далекий от россиян. В общем, перед нами довольно типичный стереотип, который, по замечанию Януша Тазбира, представляет собой «как бы «знания в таблетке», что весьма существенно в эпоху, когда люди за недостатком времени охотно прибегают к упрощениям. Он потрафляет нашей лени, поскольку апеллирует к имеющимся знаниям, которые приобретены сравнительно легко»³³. О поверхностности знаний респондентов на польскую тему свидетельствуют конкретные (точнее говоря – малоконкретные) ответы на четвертый вопрос и ответы на вопрос об ассоциациях.

Однако в нашем случае важна не столько информативность стереотипа, сколько его эмоциональная окрашенность, оценочная направленность, а также его связь с информацией, закладываемой в общество СМИ. И на этот счет можно сделать следующие – предварительные и осторожные (учитывая ограниченный масштаб проведенного опроса) – выводы:

1. Сильных стереотипов, формирующих отчетливую оценку и эмоциональное восприятие поляков, у опрошенной группы студентов в целом не наблюдается. Преобладает нейтральное отношение при недостатке знания о предмете. Или даже отсутствие какого-либо отношения, индифферентность, безразличие.

2. Силу воздействия российских масс-медиа на мнение студенческой молодежи о польско-российских отношениях нельзя признать выдающейся и даже существенной. Сюжеты, муссируемые в СМИ, оказались в поле зрения явного меньшинства опрошенных, а констатацию опрошенными того, что Россия – большая и играет значительную роль в мировой политике или что Польша – часть западного мира, едва ли следует относить к числу политизированных сюжетов. «Кремлевская пропаганда», о которой так любят рассуждать некоторые зарубежные и российские авторы, в случае проведенного опроса никак себя не проявляет. Говорить о каком-либо следе пропагандистского нагнетания не приходится. Это не значит, что «пропагандистская машина» в Российской Федерации вообще бездействует, однако ее влияние на молодежь – под большим вопросом.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Оценивать наблюдаемую по итогам опроса ситуацию можно двояко. Неплохо то, что у российских студентов нет выраженной полонофобии, что отсутствие готовой,

³³ В. Хорев, *Имагология и изучение русско-польских литературных связей*, [в:] *Поляки и русские в глазах друг друга*, ред. В. Хорев, М., 2000, с. 23.

навязанной кем-то модели отношений оставляет свободу личного выбора. Но сам этот выбор невозможен или предельно случаен без полноценного знакомства с польской действительностью, польской культурой, историей, без понимания их длительных и разнообразных связей с Россией. Возможности и желание для такого знакомства имеются лишь у явного меньшинства молодых россиян, даже если речь идет об учащих высших учебных заведений. А наблюдаемое ныне осложнение российско-польских отношений устранению общей неосведомленности друг о друге не способствует. Остающаяся в результате «*tabula rasa*» хранит в себе потенциальную возможность быстрого ее заполнения упрощенной информацией определенной пропагандистской направленности. Если с этой задачей не справляются современные российские СМИ, это не значит, что она неразрешима в принципе. Об этом не стоит забывать, в том числе и польской стороне, когда она предпринимает ту или иную недружественную акцию в адрес России или разрывает установленные ранее связи. Старательное создание образа вымышленного врага может породить врага настоящего, от чего ни одна из стран не выиграет.

ЛИТЕРАТУРА

- Баранова Екатерина. 2016. Россия-Польша: Неужели мы обречены на вечную неприязнь? В <https://www.spb.kp.ru/daily/26546/3562835/> [Baranova Ekaterina. 2016. Rossiya-Pol'sha: Neuzheli my obrecheny na vechnuyu nepriyazn'? V <https://www.spb.kp.ru/daily/26546/3562835/>].
- Войны памяти продолжаютя. 2017. В <http://ru.rospol.org/wojna-pomnikow.html> [Vojny pamuyati prodolzhayutsya. 2017. V <http://ru.rospol.org/wojna-pomnikow.html>].
- Ефимкина Ольга. 2018. Следствие по кругу. «Взрыв в самолете Качиньского» снова не подтверждается В http://www.aif.ru/politics/world/sledstvie_po_kругу_vzryv_v_samolete_kachinskogo_snova_ne_podtverzhdaetsya [Efimkina Ol'ga. 2018. Sledstvie po krugu. „Vzryv w samolyote Kachinskogo” снова не podtverzhdaetsya V http://www.aif.ru/politics/world/sledstvie_po_kругу_vzryv_v_samolete_kachinskogo_snova_ne_podtverzhdaetsya].
- Зотов Георгий. 2015. Печаль варшавянки. Почему в Польше не рады освобождению от фашизма. В http://www.aif.ru/society/history/pechal_varshavyanki_pochemu_v_polshe_ne_rady_osvobozhdeniyu_ot_fashizma [Zotov Georgij. 2015. Pechal' varshavyanki. Pochemu v Pol'she ne rady osvobozhdeniyu ot fashizma. V http://www.aif.ru/society/history/pechal_varshavyanki_pochemu_v_polshe_ne_rady_osvobozhdeniyu_ot_fashizma].
- Зотов Георгий. 2016. Польская паника. Варшава измучила себя страхом перед «угрозой с Востока». В http://www.aif.ru/politics/world/polskaya_panika_varshava_izmuchila_sebya_strahom_pered_ugrozoy_s_vostoka [Zotov Georgij. 2016. Pol'skaya panika. Varshava izmuchila cebya strakhom pered „ugrozoy s Vostoka” V http://www.aif.ru/politics/world/polskaya_panika_varshava_izmuchila_sebya_strahom_pered_ugrozoy_s_vostoka].

- Мирзаян Геворг. 2016. Конфликт с Россией как попутный ветер. В <http://expert.ru/2016/02/9/polsha/> [Mirzayan Gevorg. 2016. Konflikt s Rossiej kak poputnyj veter. V <http://expert.ru/2016/02/9/polsha/>].
- Неменский Олег. 2014. Российско-польские отношения: конец «нормализации». В <https://regnum.ru/news/1829783.html> [Nemenskij Oleg. 2014. Rossijsko-pol'skije odnosheniya: konets „normalizatsii”. V <https://regnum.ru/news/1829783.html>].
- Офицеров-Бельский Дмитрий. 2015. Бесконечный спор: Почему в российско-польских отношениях все так сложно? В <https://lenta.ru/articles/2015/02/14/polishrelations2/> [Ofitserov-Bel'skij Dmitrij. 2015. Beskonechnyj' spor: Pochemu v rossijsko-pol'skikh odnosheniyakh vsyo tak slozhno? V <https://lenta.ru/articles/2015/02/14/polishrelations2/>].
- Офицеров-Бельский Дмитрий. 2015. Мертвые без погребения. Ответ автора «Ленты.ру» посольству Польши в Москве. В <https://lenta.ru/articles/2015/02/10/answer/> [Ofitserov-Bel'skij Dmitrij. 2015. Myortvye bez pogrebeniya. Otvet avtora „Lenty.ru” posol'stvu Pol'shi v Moskve. V <https://lenta.ru/articles/2015/02/10/answer/>].
- Реален ли новый «славянский союз» Польши и России? 2019. В <https://news.rambler.ru/other/41567127-realen-li-novyuy-slavyanskiy-soyuz-polshi-i-rossii/> [Realen li novyj „slavyanskiy soyuz” Pol'shi i Rossii? 2019. V <https://news.rambler.ru/other/41567127-realen-li-novyuy-slavyanskiy-soyuz-polshi-i-rossii/>].
- Российско-польские отношения: социологический мониторинг 2012–2014. 2015. В https://wciom.ru/fileadmin/file/reports_conferences/2015/2015-03-06-roosia-polsha.pdf [Rossijsko-pol'skie odnosheniya: sotsiologicheskij monitoring 2012-2014. 2015. V https://wciom.ru/fileadmin/file/reports_conferences/2015/2015-03-06-roosia-polsha.pdf].
- Сидорчик Андрей. 2017. История большой лжи. Миф и правда о Варшавском восстании. В http://www.aif.ru/society/history/istoriya_bolshoy_lzhi_mif_i_pravda_o_varshavskom_vosstanii [Sidorchik Andrej. 2017. Istoriya bol'shoj lzhi. Mif i pravda o Varshavskom vosstanii. V http://www.aif.ru/society/history/istoriya_bolshoy_lzhi_mif_i_pravda_o_varshavskom_vosstanii].
- Сидорчик Андрей. 2017. Казус Качиньского. Все о катастрофе Ту-154 под Смоленском без мифов. В http://www.aif.ru/society/history/kazus_kachinskogo_vse_o_katastrofe_tu-154_pod_smolenskom_bez_mifov [Sidorchik Andrej. 2017. Kazus Katchin'skogo. Vsyo o katastrofe Tu-154 pod Smolenskom bez mifov. http://www.aif.ru/society/history/kazus_kachinskogo_vse_o_katastrofe_tu-154_pod_smolenskom_bez_mifov].
- Хорев Виктор. 2000. Имагология и изучение русско-польских литературных связей. В Поляки и русские в глазах друг друга, 22–32 [Khorev Viktor. 2000. Imagologiya i izuchenie russko-pol'skikh literaturnykh svyazey. V Polyaki i russkije v glazakh drug druga, 22-32].
- Шторм Александр. 2017. Польские санкции: от экспорта в Россию к импорту из Китая. В <https://eadaily.com/ru/news/2017/12/19/polskie-sankcii-ot-eksporta-v-rossiyu-k-importu-iz-kitaya> [Shtorm Aleksandr. 2017. Pol'skie sanktsii: ot eksporta v Rossiyu k importu iz Kitaya. V <https://eadaily.com/ru/news/2017/12/19/polskie-sankcii-ot-eksporta-v-rossiyu-k-importu-iz-kitaya>].

Aleksey GAVRILENKOV

Smolensk State University

Smolensk, Russia

aleksej.gavrilenkov@mail.ru

ORCID 0000-0002-7037-2809

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.01.03>

ЛОКАЛЬНЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫЕ КОНФЛИКТЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И СОВРЕМЕННАЯ РОССИЯ

АННОТАЦИЯ: В статье рассматривается взаимосвязь между возникновением ограниченных международных конфликтов и стремлением государств реализовать собственные геополитические интересы. В качестве ключевого фактора возникновения конфликтов рассматривается концепция межцивилизационного столкновения Сэмюэля Хантингтона, где роль государств при формировании международной системы отношений является спусковым механизмом для принятия решений, в том числе, предполагающих игнорирование принципов международного права. Автор отстаивает точку зрения, что Россия в современных условиях также реализует свои интересы, что не должно восприниматься другими акторами международных отношений как угроза, а как конкуренция.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: межцивилизационный конфликт, Россия, международные отношения, Сэмюэль Хантингтон, столкновение цивилизаций

LOCAL INTERNATIONAL CONFLICTS IN THE AGE OF GLOBALIZATION AND CONTEMPORARY RUSSIA

ABSTRACT: The article discusses the relationship between the occurrence of international conflicts and the desire of states to implement their own geopolitical interests. The key factor in the emergence of conflicts is the concept of an inter-civilization clash by Samuel Huntington, where the role of states in the formation of the international system is the trigger for decision-making. The author states that in modern conditions Russia defends its interests, which should not be perceived by other actors of international relations as a threat, but as competition.

KEYWORDS: civilization conflict, Russia, international relations, Samuel Huntington, clash of civilizations

LOKALNE KONFLIKTY MIĘDZYNARODOWE W DOBIE GLOBALIZACJI A WSPÓŁCZESNA ROSJA

ABSTRAKT: Artykuł prezentuje zależności między eskalacją konfliktów międzynarodowych i dążeniem państw do realizacji własnych interesów geopolitycznych. W roli kluczowego

czynnika pojawienia się konfliktów rozpatrywana jest koncepcja zderzenia cywilizacji Samuela Huntingtona. W koncepcji tej istotna jest rola państw w kreowaniu systemu międzynarodowego, stanowiąca czynnik wyzwalający proces decyzyjny. Autor stoi na stanowisku, że współczesna Rosja broni swoich interesów, co nie powinno być odbierane przez pozostałych aktorów stosunków międzynarodowych jako zagrożenie, a przejaw rywalizacji.

SŁOWA KLUCZOWE: konflikt międzycywilizacyjny, Rosja, stosunki międzynarodowe, Samuel Huntington, zderzenie cywilizacji

В своей книге «Столкновение цивилизаций» Сэмюэль Хантингтон концентрирует внимание на межцивилизационных конфликтах, которые, по его мнению, принимают две формы: на локальном (микроуровне) - конфликты по линии разлома и на глобальном (макроуровне) - конфликты между стержневыми государствами. Автор называет шесть классических проблем, которые проявляются в конфликтах на глобальном уровне: «1. Оказание влияния на формирование глобальных процессов и на действия мировых международных организаций, таких как ООН, МВФ и Всемирный банк;

2. Уровень военной мощи, что проявляется в таких спорных вопросах, как нераспространение и контроль над вооружениями, а также в гонке вооружений;

3. Экономическое могущество и благосостояние, что находит свое отражение в разногласиях по вопросам торговли, вложения капиталов и пр.;

4. Конфликты из-за людей, к которым относятся стремление государства одной цивилизации защитить своих соплеменников в другой цивилизации, проведение им в отношении людей, принадлежащих к другой цивилизации, дискриминационной политики или применение мер, направленных на вытеснение указанной группы со своей территории;

5. Моральные ценности и культура: конфликты в этой области возникают тогда, когда государство навязывает собственные ценности людям, принадлежащим другой цивилизации;

6. Территориальные споры, во время которых стержневые государства, превращаясь в «прифронтовые», участвуют в конфликтах по линиям разлома»¹.

Две последние проблемы, обозначенные Сэмюэлем Хантингтоном, уже в настоящий момент приобретают важное значение. События в Западной Европе, связанные с миграционными потоками из стран Западной Азии и Африки, территориальные споры по всему мировому пространству должны находиться под пристальным вниманием мирового сообщества.

В то же время пристальное внимание мирового сообщества должно быть обращено на геополитические цели современных государств. В этом отношении США задали тон своеобразной «гонке интересов». У США в конце XX - начале XXI в. был шанс участвовать в создании нового мирового порядка, в котором не будет одного (единственного) лидера. Этот шанс США упустили. Вместо этого был взят курс на жесткое

¹ С. Хантингтон, *Столкновение цивилизаций*, М.: Издательство АСТ, 2016, С.352-353.

обеспечение собственных интересов в мировом пространстве. Польский исследователь Йозеф Фишер говорит об этом следующим образом: «После распада Советского Союза наступил подходящий момент в истории, когда США вместе с Европейским Союзом могли стать бесспорным лидером в мире в 21 веке. Однако этот шанс оказался упущенным, поскольку США не намеревались придерживаться правила *primus inter pares* (первый среди равных - А.Г.), стремясь к позиции единственного суперактора глобальной сцены, что особенно ярко проявилось во время президентства Джорджа Буша младшего»².

События последних трех-пяти лет убедительно показывают, что США пытаются восстановить свой статус-кво через неудачные попытки оказания давления на определенные страны. Яркими примерами таких манипуляций является влияние на Украину, Сирию, Ирак.

Используются новые приемы борьбы против России, позволяющие создать представления о том, как Россия ведет борьбу в новых условиях (например, гибридная война России против Украины - А.Г.). Как-будто Россия действительно впервые сформулировала представления о данном типе войны³. В частности, на протяжении 2014-2016 гг. наиболее ярко заметно использование информационных технологий в борьбе Запада с Россией⁴.

Анализ событий на мировой арене показывает, что идет процесс создания многополярного мира, который имеет необратимый характер. Россия стремится играть свою геополитическую роль. Показателен следующий пример: в феврале 2015 года «Парламентская газета» опубликовала результаты опроса, проводимого газетой в период с 28 января 2015 года по 10 февраля 2015 года. Тема исследования: «Какими должны быть векторы внешней политики России?». Были опрошены 101 респондентов и получены следующие ответы: 1. Путь на Восток - 9,9%; 2. Восстановление отношений с Западом - 12,9%; 3. Освоение Африки и Латинской Америки - 5,9%; 4. Двуглавый орел смотрит в разные стороны - 51,5%; 5. Россия самодостаточна - 19,8%⁵. Очевидно, что у России вырабатывается свой геополитический вектор, который не будет ориентировать Россию только на Запад или Восток. Геополитическое и географическое положение России таково, что она должна оказывать активное воздействие в обоих указанных направлениях.

² Й. Фишер, *Международная безопасность в мультиполярном глобальном устройстве с особым рассмотрением России*, [в:] *Безопасность постсоветского пространства: новые вызовы и угрозы*, научная редакция З. Станкевич, Т. Стемпневски, А. Шабацок, Люблин-Москва: Издательство Люблинского Католического Университета Иоанна Павла II, Институт Центрально-Восточной Европы в Люблине, 2014, С. 31.

³ *Гибридная война предполагает комбинированное использование различных способов и методов ведения боевых действий - технических, информационных, военных и т.д.* Однако, следует заметить, что уже последние сто лет войны по определению были гибридными, так как вышеперечисленные методы использовались в большей или меньшей степени.

⁴ А. В. Кочетков, *Вступительное слово. Цивилизационные основы государственности России и Белоруссии. Материалы международного круглого стола (29 марта 2016 г.)*, Университетский вестник. - Специальный выпуск. - Смоленск, 2016, С. 3-4.

⁵ *Парламентская газета. Голосования*, <https://www.pnp.ru/poll/5/> (15.03.2017).

Заслуживают внимания следующие события геополитического характера. **Во-первых**, система отношений внутри Европейского Союза вступает в полосу переосмысления и пересмотра. Наглядный пример - Brexit, способный спровоцировать дальнейшие изменения внутри Евросоюза (например, выход Франции или ряда центрально-европейских стран).

Вероятно, проблемы, связанные с миграционной политикой стран Евросоюза, подтолкнут ряд стран пересмотреть собственное место в системе отношений Евросоюза. Нынешняя политика правительств ряда европейских стран может спровоцировать приход к власти политиков правого толка.

Во-вторых, система отношений «Россия-Евросоюз», к которой стали привыкать, начинает деформироваться, что не может не вызывать беспокойства, однако, данный процесс никак не лежит в сфере интересов России, как иногда представляется на Западе. Россия заинтересована в стабильности на европейском континенте не меньше, чем сама Европа. В этом процессе свою роль играют США, которые оказывают определенное давление на Евросоюз в военном, политическом и экономическом отношениях.

В-третьих, появился ряд стран, которые стали создателями новых стратегических союзов. Здесь мы пока наблюдаем, что отношения в рамках данных блоков строятся на принципе признания интересов каждого из государств-участников. Наиболее это заметно на примере стран БРИКС, ШОС (Рис.1). Своими действиями Россия выходит за рамки региональных притязаний. Притязания России носят иной характер. Она не вторгается в пределы других государств, не делит мир под предлогом демократического переустройства того или иного государства, не борется незаконно с проявлениями терроризма в Западной Азии. Это не является целью России.

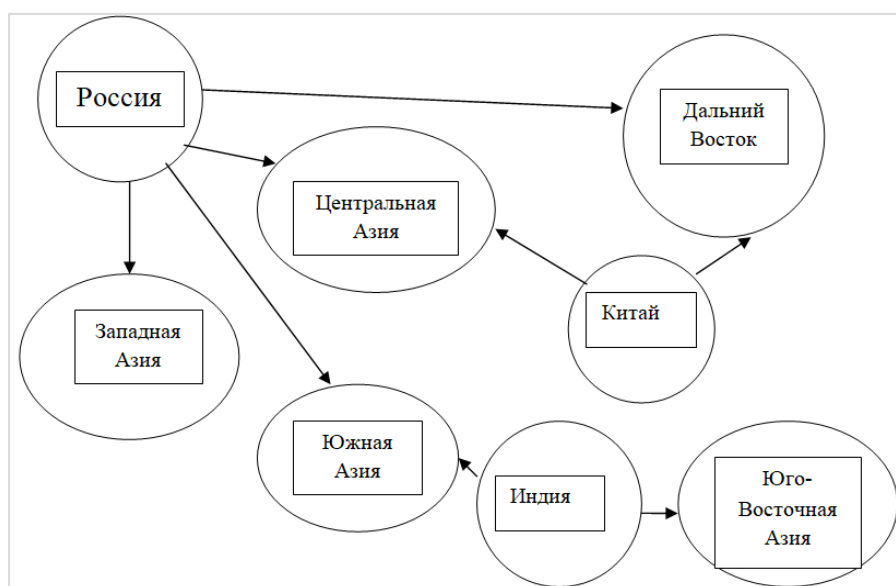

Рисунок 1. Геостратегические векторы деятельности России
собственное исследование

Взаимодействие со странами СНГ - это пример региональных устремлений России, которая стремится обеспечить собственные интересы на постсоветском пространстве. Таким образом, Россия обеспечивает свое активное присутствие в Средней и Западной Азии. Этот факт позволяет России более активно действовать в Западной Азии, что наблюдается в Сирии.

Ориентир на Индию и Китай позволяет России быть более активной в Южной и Восточной Азии. Здесь Россия получает возможность влиять на происходящие в указанных регионах события как самостоятельно, так и опосредованно через Индию и Китай.

США стремятся не допустить усиления России и данных геополитических союзов. Однако следует констатировать - эти процессы происходят вне субъективной позиции США.

Тем не менее, своими действиями Россия сталкивается в Азии с США, которые в 90-е годы XX века определялись Збигневом Бжезинским как сверхдержава. По выражению американского политолога: «Главный геополитический приз для Америки — Евразия. Половину тысячелетия преобладающее влияние в мировых делах имели евразийские государства и народы, которые боролись друг с другом за региональное господство и пытались добиться глобальной власти. Сегодня в Евразии руководящую роль играет неевразийское государство, и глобальное первенство Америки непосредственно зависит от того, насколько долго и эффективно будет сохраняться ее превосходство на Евразийском континенте»⁶. События вокруг Афганистана, Ирака и Сирии показали, что для США идея Евразии в качестве «геополитического приза» остается в нынешних геополитических условиях недостижимой.

Россия - современное государство, которое, как и любое другое государство, имеет собственные геополитические и стратегические устремления и вправе их реализовывать, соблюдая нормы международного права.

Исходя из того, что наблюдается противостояние по линии «однополярность-многополярность», возникновение и развитие локальных международных конфликтов прогнозируемо в будущем. Уже сегодня видны очертания столкновений, которые по своему характеру представляют собой ничто иное, как объединение двух форм конфликтов, когда державы с ядерными потенциалами участвуют в решении проблем, но пока на локальном уровне. Яркий пример – события в Сирии (события на Донбассе отошли на второй план). Локальная ситуация – разрастание и усиление ИГИЛ в Сирии - используется для усиления и укрепления собственных позиций в глобальном масштабе как США, так и Россией. Коалиция европейских стран совместно с Россией с серьезными военными потенциалами способна остановить разрастание ИГИЛ, однако, этого не происходит.

Таким образом, две формы конфликтов, по Сэмюэлю Хантингтону, сливаются в виде конфликтов, сочетающих в себе элементы конфликтов на микро- и макроуровнях.

⁶ З. Бжезинский, *Великая шахматная доска. (Господство Америки и его геостратегические императивы)*. М.: Международные отношения, 1998, С. 17-18.

К произошедшим конфликтам, в центре которых будет противостояние цивилизаций (Косово, Парасельские острова и острова Спратли, Крым, Донбасс, Сирия), будут добавляться все новые и новые конфликты. Это зависит от того, где территориально будут проявляться интересы различных противостоящих пар: 1. «Россия-США», 2. «Китай-США», и даже 3. «Евросоюз-США» (это наиболее стало заметно после избрания Дональда Трампа президентом США).

Разрешение локальных конфликтов во многом зависит, и в дальнейшем будет зависеть, от деятельности международных организаций, которые предотвращают или провоцируют эскалацию конфликтов. Деятельность международных организаций с начала XXI века показала, что зачастую международные организации шли (и продолжают идти) на поводу у отдельных стран. Яркий тому пример - ситуация в Совете Безопасности ООН, накануне того, когда коалиция западноевропейских государств начала боевые действия в Ираке, госсекретарь США Колин Пауэлл с трибуны Совета Безопасности ООН доказывал факт наличия биологического и химического оружия в Ираке. Последующие события показали, что такого оружия у Ирака не было. Тем не менее, с санкции ООН, вторжение произошло. Мир в Ираке не наступил до сих пор. Затем была Ливия. Сейчас мировое сообщество имеет дело с ситуацией в Сирии.

Очевидным становится тот факт, что «ООН является несущей конструкцией международной безопасности»⁷. У Организации Объединенных Наций существует достаточно, как мы полагаем, средств и методов, позволяющих не допустить, остановить и прекратить спор, конфликтную ситуацию или конфликт, возникающие между странами-членами ООН. Так, в главе VI Устава ООН «Мирное разрешение споров» представлен целый набор методов. Протицируем Устав ООН: «Статья 33. 1. Стороны, участвующие в любом споре, продолжение которого могло бы угрожать поддержанию международного мира и безопасности, должны, прежде всего, стараться разрешить спор путем переговоров, обследования, посредничества, примирения, арбитража, судебного разбирательства, обращения к региональным органам или соглашениям или иными мирными средствами по своему выбору. 2. Совет Безопасности, когда он считает это необходимым, требует от сторон разрешения их спора при помощи таких средств»⁸.

Дальнейшая судьба международного спора определена в статье 37 главы VI Устава ООН: «Статья 37. 1. Если стороны в споре, имеющем характер, указанный в статье 33, не разрешат его при помощи указанных в этой статье средств, они передают его в Совет Безопасности. 2. Если Совет Безопасности считает, что продолжение данного спора в действительности могло бы угрожать поддержанию международного мира и безопасности,

⁷ В. Е. Пильник, *Роль ООН в современном мире*, Бюллетень медицинских интернет-конференций, Выпуск 1, Том 14, 2014, С. 1170, <http://cyberleninka.ru/article/n/rol-oon-v-sovremennom-mire> (17.03.2017).

⁸ *Устав ООН. Глава VI. Мирное разрешение споров*, <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-vi/index.html> (15.03.2017).

он решает, действовать ли ему на основании статьи 36 или рекомендовать такие условия разрешения спора, какие он найдет подходящими»⁹.

Глава VII Устава ООН «Действия в отношении угрозы миру, нарушений мира и актов агрессии» позволяет проследить механизм разрешения международных споров: «Статья 39. Совет Безопасности определяет существование любой угрозы миру, любого нарушения мира или акта агрессии и делает рекомендации или решает о том, какие меры следует предпринять в соответствии со статьями 41 и 42 для поддержания или восстановления международного мира и безопасности»¹⁰.

В то же время, в условиях, когда происходит большое количество конфликтов на международной арене, которые не могут быть разрешены с помощью классических методов, это должно привести к пересмотру понимания международной коллективной безопасности¹¹. Для наглядности приведем следующие примеры. 17 февраля 2008 г. парламент Автономного края Косова и Метохии в одностороннем порядке объявил о независимости от Сербской республики и приступил к формированию независимого государства – Республики Косово¹². Организация Объединённых Наций, действуя посредством Миссии ООН по делам временной администрации в Косово (МООНК) и Сил для Косово (KFOR), начиная с 1999 года осуществляла протекторат над Косово и Метохией. Ключевым здесь является факт, что провозглашение независимости Косова и Метохии осуществлялось депутатами парламента, а не стало результатом референдума. А МООНК, действовавшая от имени ООН, оказалась отстранённой от участия и более того, попустительствовала безнаказанности парламента Косова и Метохии. Тем самым был создан прецедент.

11 марта 2014 г. Верховный совет Крыма принял Декларацию в поддержку независимости от Украины и намерения войти в состав Российской Федерации¹³. В Декларации была приведена ссылка на заключение Международного суда ООН в отношении Косова от 22 июля 2010 г, где сказано, что «одностороннее провозглашение независимости части государства не нарушает какие-либо нормы международного права»¹⁴.

16 марта 2014 г. в Крыму прошел референдум, по результатам которого подавляющее большинство жителей полуострова высказались за вхождение Крыма в состав Российской Федерации. Воля крымчан вошла в противоречие с нормами

⁹ Ibidem.

¹⁰ Op. cit. Глава VII. Действия в отношении угрозы миру, нарушений мира и актов агрессии, <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-vii/index.html> (15.03.2017).

¹¹ Д. В. Савранская, *Деятельность ООН в урегулировании международных конфликтов*, „Инновационная наука” № 5. 2014, С. 44-46, <http://cyberleninka.ru/article/n/deyatelnost-oon-v-uregulirovanie-mezhdunar-odnyh-konfliktov> (дата обращения 13.03. 2017 г.).

¹² *Провозглашение независимости Косово*. Справка, РИА Новости. Россия сегодня, <https://ria.ru/politics/20080827/150715662.html> (10.03.2017).

¹³ *Референдум в Крыму о статусе автономии*, РИА Новости. Россия сегодня, 16.03.2015 г., <https://ria.ru/spravka/20150316/1052210041.html> (13.03.2017).

¹⁴ Ibidem.

международного права. Мировое сообщество стало заложником собственных прошлых решений, связанных с вопросом по статусу Косова.

Ключевой результат произошедшего в том, что данное событие сформировало чувство беспокойства у соседних народов¹⁵. Прочитируем польского исследователя Эдмунда Дмитрова: «Аннексия Крыма и причастность России к конфликтам на Украине глубоко затронули чувства поляков, что привело к более чем двукратному росту – до более 70% - опрошенных начали беспокоиться о безопасности собственной страны. Опрос мнений в 2014 г. также показал падение уровня симпатии по отношению к россиянам (с 31% до 25%), а также рост процента относящихся к ним с недоброжелательностью (с 39% до 42%)»¹⁶. Как видим, население Польши беспокоится о стабильности у своих границ. Действия, связанные с вхождением Крыма в состав Российской Федерации в 2014 году, оказали влияние на поворот в отношении поляков к россиянам в негативную сторону.

Прямо или косвенно события в Крыму или Косово оказали влияние на соседние государства, на их взаимоотношения. Соседние государства, не без оснований, обеспокоены проблемой стабильности в восточноевропейском регионе точно так же, как и на Балканах в связи с событиями в Косово.

Нами затронуты только два примера конфликтов. Данный список можно продолжать и далее (например, Парасельские острова - спор Китая и ряда стран, претендующих на них).

При этом следует иметь в виду, что речь всегда идет о защите собственных интересов государств-участников локального и глобального противостояния. Навряд ли современному мировому сообществу в условиях перманентного противостояния удастся избежать конфликтов, но свести их к минимальному проявлению, мировое сообщество имеет возможность. Тесное сотрудничество и взаимодействие между государствами, народная дипломатия способны гарантировать безопасность мирового сообщества. Особая роль принадлежит Организации Объединенных Наций, и будет сохраняться за ней в дальнейшем.

ЛИТЕРАТУРА

- Бжезинский Збигнев. 1998. Великая шахматная доска. (Господство Америки и его геостратегические императивы). Москва: Международные отношения. Бжезинский Збигнев. 1998. Великая шахматная доска. (Господство Америки и его геостратегические императивы). Москва: Международные отношения [Bzhezinskij Zbigneu. 1998. Velikaya shakhmatnaya doska (Gospodstvo Ameriki i ego geostrategicheskie imperativy). Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya].
- Кочетков Алексей Владимирович. 2016. Вступительное слово. Цивилизационные основы государственности России и Белоруссии. Материалы международного круглого стола (29 марта 2016 г.). Университетский вестник. - Специальный выпуск. Смоленск

¹⁵ E. Dmitrow, *Rosja - nasze miejsce pamięci*, Białystok 2015. S. 337-356.

¹⁶ *Ibidem*, S. 331.

- [Kochetkov Aleksej Vladimirovich. 2016. Bstupitel'noe slovo. Tsivilizatsionnye osnovy gosudarstvennoj Rossii i Belorussi. Materialy mezhdunarodnogo kruglogo stola (29 marta 2016 g.). Universitetskij vestnik. - Spetsial'nyj vypusk. Smolensk].
- Парламентская газета. Голосования V <https://www.pnp.ru/poll/5/> [Parlamentskaya gazeta. Golosovaniya. V <https://www.pnp.ru/poll/5/>].
- Пильник В.Е. 2014. Роль ООН в современном мире. Бюллетень медицинских интернет-конференций. Выпуск 1. Том 14 [Pil'nik V. E. 2014. Rol' OON v sovremennom mire. Byulleten' meditsinskikh internet-konferentsij. Vypusk 1. Tom 14].
- Провозглашение независимости Косово. Справка. РИА Новости. Россия сегодня V <https://ria.ru/politics/20080827/150715662.html> [Provozglashenie nezaviiimosti Kosovo. Spravka. RIA Novosti. Rossiya segodnya. V <https://ria.ru/politics/20080827/150715662.html>].
- Референдум в Крыму о статусе автономии. РИА Новости. Россия сегодня. 16.03.2015 г. V <https://ria.ru/spravka/20150316/1052210041.html> [Referendum v Krymu o statuse avtonnomii. RIA Novosti. Rossiya segodnya V <https://ria.ru/spravka/20150316/1052210041.html>].
- Савранская Дарья Фаритовна. 2014. Деятельность ООН в урегулировании международных конфликтов. Инновационная наука. № 5 [Savranskaya Dar'ya Faritovna. 2014. Deyatel'nost' OON v uregulirovanii mezhdunarodnykh konfliktov. Innovatsionnaya nauka № 5].
- Устав ООН. Организация Объединенных Наций V <http://www.un.org/ru/charter-united-nations/index.html> [Ustav OON. Organizatsiya Ob''edinennykh Natsii V <http://www.un.org/ru/charter-united-nations/index.html>].
- Фишер Йозеф. 2014. Международная безопасность в мультиполярном глобальном устройстве с особым рассмотрением России. Станкевич Зигмунд, Стемпневски Томаш, Шабатюк Анджей (ред.), Безопасность постсоветского пространства: новые вызовы и угрозы. Люблин-Москва: Издательство Люблинского Католического Университета Иоанна Павла II, Институт Центрально-Восточной Европы в Люблине [Fisher Yuzef. 2014. Mezhdunarodnaya bezopasnost v mul'tipolyarnom global'nom ustroistve s osobym rassmotreniem Rossi. V Stankievich Zigmund, Stempinevski Tomash, Shabatsyuk Andzhej (red.) Bezopasnost' postsovetskogo prostranstva: novye vyzovy i ugrozy. Lyublin-Moskva: Izdatel'stvo Lyublinskogo Katolicheskogo Universiteta Yoanna Pavla II, Institut Tsentral'no-Vostochnoj Evropy v Lyubline].
- Хантингтон Сэмюэл. 2016. Столкновение цивилизаций. Москва: Издательство АСТ [Khantington Semyuel. 2016. Stolkovenie tsivilizatsii. Moskva: Izdatel'stvo AST].
- Dmitrow Edmund. 2015. Rosja - nasze miejsce pamieci. Pogranicza. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Leszek PAWLIKOWICZ

Uniwersytet Rzeszowski¹

Zakład Historii Prawa i Doktryn Polityczno-Prawnych

lpawlik@ur.edu.pl

ORCID 0000-0002-4389-1937

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.01.04>

ROLA SAMOLOTÓW BOJOWYCH SIŁ POWIETRZNO-KOSMICZNYCH FEDERACJI ROSYJSKIEJ PODCZAS PIERWSZYCH TRZECH TYGODNI INTERWENCJI WOJSKOWEJ W SYRII W 2015 ROKU

ABSTRAKT: Rosyjska interwencja w Syrii jest pierwszym od 1991 roku aktem o znacznej skali bezpośredniego zaangażowania Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w konflikcie militarnym na terytorium nie wchodzącym w skład byłego Związku Radzieckiego a zarazem pierwszą operacją w historii FR (i wcześniej ZSRR), w którym wiodącą rolę – zarówno w składzie skierowanego tam kontyngentu wojskowego, jak i w odniesieniu do rezultatów działań – odegrały siły powietrzne. W niniejszej publikacji zwrócono uwagę na genezę oraz przedstawiono poszczególne fazy zaangażowania samolotów bojowych przywołanego rodzaju sił zbrojnych w początkowym etapie rosyjskiej interwencji, jak również dokonano próby oceny powodów wyjątkowej skuteczności wspomnianej operacji na przebieg całej wojny.

SŁOWA KLUCZOWE: Rosja, interwencja, siły powietrzne, Syria

THE ROLE OF COMBAT AIRCRAFTS OF THE AIR AND SPACE FORCE OF THE RUSSIAN FEDERATION DURING THE FIRST THREE WEEKS OF MILITARY INTERVENTION IN SYRIA IN 2015

ABSTRAKT: The Russian intervention in Syria has been the first act of a considerable scale since 1991 of a direct involvement of the Armed Forces of the Russian Federation in a military conflict on a territory not included in the former Soviet Union. At the same time, it became the first operation in the history of the Russian Federation (and formerly the USSR) in which a leading role – both in the composition of the military contingent addressed there, as well as in relation to the results of actions – played the air force. This publication focuses on the genesis and the different phases of the engagement of combat aircraft of the mentioned type of armed forces in the initial stage of Russian intervention, as well as an attempt to assess the reasons for the exceptional effectiveness of the operation on the course of the entire war.

KEYWORDS: Russia, intervention, air force, Syria

¹ University of Rzeszów.

WPROWADZENIE

Rozpoczęta we wrześniu 2015 roku rosyjska interwencja w Syrii jest pierwszym od czasów wojny domowej w Jugosławii (tzw. incydentu na międzynarodowym lotnisku w Pristinie w czerwcu 1999 roku)² aktem bezpośredniego uczestnictwa Federacji Rosyjskiej w konflikcie militarnym na terytorium nie wchodzącym w skład byłego Związku Radzieckiego i zarazem pierwszym wydarzeniem o takiej skali zaangażowania na wspomnianym obszarze od chwili upadku byłego imperium³.

Ze względu na wieloaspektowy charakter prowadzonych działań oraz ograniczenia tekstowe wynikające z charakteru niniejszej publikacji zawęziłem jej zakres do analizy roli odegranej przez samoloty bojowe Sił Powietrzno-Kosmicznych Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (*Воздушно-космические силы Вооружённых сил Российской Федерации – В-КС ВС РФ*) w pierwszych trzech tygodniach interwencji, gdyż ich udział (w ramach liczącego ok. 4.000 żołnierzy rosyjskiego kontyngentu wojskowego) w bardzo znacznym stopniu przyczynił się do zasadniczego zwrotu w tym konflikcie i ostatecznego przejęcia inicjatywy przez siły prorządowe. Jednocześnie w dostępnych analizach nader rzadko eksponowano szczegółowe dane na temat skali i udziału WK-S we wspomnianej wojnie. Dlatego celem niniejszego artykułu jest zniwelowanie luki informacyjnej w tym zakresie, jak również próba dokonania oceny roli samolotów bojowych przywołanego rodzaju sił zbrojnych w początkowym etapie rosyjskiej interwencji.

FAZA WSTĘPNA. TWORZENIE ZAPLECZA LOGISTYCZNEGO I KONCENTRACJA SIŁ

Według zachodnich analityków strategiczna decyzja o włączeniu się Rosji do bezpośrednich działań na terenie Syrii zapadła już wiosną 2015 roku i wynikała nie tylko z zamiaru udzielenia pomocy dla – znacznie osłabionych walkami z różnymi ugrupowaniami opozycyjnymi (w tym ISIS) – syryjskich sił zbrojnych (kontrolujących wówczas zaledwie 25-30% terytorium Syrii) w celu uniknięcia niekontrolowanego załamania się reżimu Assada, lecz także – a może przede wszystkim – zapewnienia ochrony jedynej stałej, rosyjskiej bazy morskiej położonej w obszarze Morza Śródziemnego (zlokalizowanej w mieście Tartus). Przygotowania i samą operację przeprowadzono przy ścisłej współpracy z Iranem⁴.

Zalążkiem, a następnie głównym ośrodkiem działań rosyjskich samolotów bojowych stała się baza lotnicza syryjskiego lotnictwa morskiego w Hmajmim przylegająca do międzynarodowego portu lotniczego Bassel Al-Assad, a położona 20 km na południowym-wschodzie od miasta Latakia. To czwarte największe miasto Syrii liczące (według spisu powszechnego z 2004 roku)

² Vide J. Norris, *Collision Course: NATO, Russia and Kosovo*, Westport 2005, s. 269-287.

³ J. Binnie, *Russia begins airstrike in Syria*, „Jane’s Defence Weekly”, 7 October 2015, s. 4.

⁴ H. Spaulding, et. al., *Russian Deployment to Syria: Putin’s Middle East Game Changer*, “Warning Intelligence Update”, Institute for the Study of War, 17 September 2015, s. 1; B. Taghvaei, *What is Russia’s agenda?* „Air Forces Monthly”, November 2015, s. 5; Y. Lappin, J. Binnie, *Russia, Iran step up support to prevent collapse of Assad forces*, „Jane’s Defence Weekly”, 16 September 2015, s. 4.

383.800 mieszkańców i będące zarazem największym morskim portem handlowym tego kraju zbudowanym od podstaw począwszy od 1950 roku⁵.

Do chwili wybuchu wojny domowej w Syrii w marcu 2011 roku stacjonowała tam jednostka syryjskiego lotnictwa morskiego, w skład której wchodziło ogółem 13 śmigłowców, z czego 2 śmigłowce Ka-28 mogące operować także z lądowisk dużych okrętów wojennych oraz 11 śmigłowców-amfibii Mi-14PŁ zdolnych do lądowania bezpośrednio na powierzchni morza⁶.

W dniu 26 sierpnia w stolicy Syrii – Damaszku – Rosja i Syria podpisały, obejmującą 12 artykułów, umowę umożliwiającą nieograniczone czasowo i bezpłatne korzystanie z bazy Hmajmim przez Federację FR. Poza przyznaniem rosyjskiemu personelowi wojskowemu, jak również członkom rodzin immunitetu jurysdykcyjnego stanowiła, że ochrona lądowa bazy miała spoczywać na syryjskich siłach zbrojnych, natomiast strona rosyjska miała odpowiadać za obronę powietrzną i wewnętrzną kontrolę personelu bazy (umowa weszła w życie po jej ratyfikacji przez parlamenty obu państw, co nastąpiło ostatecznie po prawie 15 miesiącach od jej podpisania – 12 listopada 2016 r.)⁷.

Choć wstępne prace adaptujące bazę Hmajmim do stacjonowania samolotów bojowych W-KS rozpoczęły się już w lipcu, to jednak większość robót budowlanych rosyjskie pododdziały wojsk inżynierskich zaczęły realizować w ostatnim tygodniu sierpnia. Nieopodal już istniejących dwóch równoległych pasów startowych (każdy o długości 2.800 m i szerokości do 48 metrów) zbudowano m. in.: nowe centrum łączności, kilka magazynów i szereg klimatyzowanych obiektów mieszkalnych z prefabrykatów dla ponad 1.500 ludzi. Do 20 września zainstalowano ponadto przenośną wieżę kontroli lotów, radar rozpoznania powietrznego P-18 (oznaczony wg kodu NATO jako Spoon Rest) o zasięgu do 250 km, a pieczę nad ochroną bazy przejęły pododdziały 810. Brygady Piechoty Morskiej (stacjonującej w Sewastopolu) wyposażone m. in. w 6 do 7 czołgów T-90, 26 transporterów opancerzonych BTR-82A oraz od 12 do 15 haubic D-30 (ich pierwszy transport przybył do Syrii 23 sierpnia na pokładzie okrętu desantowego „Nikołaj Filczenkow”, a następne przyplęły na pokładach kolejnych 6 okrętów desantowych i 1 statku handlowego)⁸.

Począwszy od 7 września 4 najcięższe samoloty transportowe An-124-100 (w tym 3 z 224. Oddziału Lotniczego stacjonującego w 6955. Bazie Lotniczej w Twerze-Migałowo i 1 z 556.

⁵ B. Turner (ed.), *The Statesman's Yearbook 2015. The Politics, Cultures and Economies of the World*, Basingstoke-New York 2014, s. 1186.

⁶ D. Willis, *Aerospace Encyclopedia of World Air Forces*, London-Westport 1999, s. 271-272; *Jane's Fighting Ships 2009-2010* (ed. S. Saunders), Jane's Information Group, Coulsdon 2009, s. 784; J. Binnie, S. O'Connor, G. Jennings, *Russia deploys powerful strike group to Syria*, „Jane's Defence Weekly”, 30 September 2015, s. 20.

⁷ Tekst umowy *vide*: *Соглашение между Российской Федерацией и Сирийской Арабской Республикой о размещении авиационной группы Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Сирийской Арабской Республики*, 26 августа 2015 г., http://www.pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself=&collection=1&backlink=1&nd=201112839&page=1&rdk=0#10 (12.12.2018).

⁸ H. Spaulding, et.al., *op. cit.*, s. 2-3; S. Büttner, *A Russian Proxy War in Syria: Moscow's Military Intervention in the Middle East*, „Combat Aircraft”, December 2015, s. 25; J. Binnie, S. O'Connor, G. Jennings, *Russia deploys...*, s. 20; Y. Lappin, J. Binnie, *Russia, Iran step up support...*, s. 4; L. Martin-Vézian (ed.), *Russian Intervention in Syria: Direct involvement – Limited Escalation with Turkey*, 11 December 2015, https://i1.wp.com/www.offiziere.ch/wp-content/uploads/001/2015/12/RussianInSyria_v2.1.png?ssl=1, (17.12.2018).

Pułku Lotnictwa Transportowego dyslokowanego w 6957. Bazie Lotniczej w miejscowości Seszcza – na terenie Zachodniego Okręgu Wojskowego) oraz 6 ciężkich Ił-76MD (z przywołanego wyżej 224. Oddziału Lotniczego) rozpoczęło transport z niektórych rosyjskich lotnisk (m.in. z Czkałowski k. Moskwy, Mozdoku i Krymska) różnego typu amunicji i sprzętu wojskowego, w tym m. in. śmigłowców szturmowych Mi-24P oraz transportowo-ratowniczych Mi-8AMTSz – należących do 337. Samodzielnego Pułku Śmigłowców stacjonującego w 562. Bazie Lotnictwa Armijnego w Tołmaczewie k. Nowosybirsk w Centralnym Okręgu Wojskowym (do 20 września w Hmajmim znalazło się ogółem 16 wspomnianych maszyn, z czego aż 12 stanowiły Mi-24P)⁹.

Pierwsze 4 dwumiejscowe myśliwce wielozadaniowe Su-30SM ze 120. Mieszanego Pułku Lotniczego pojawiły się na płycie lotniska już 18 września dokonując przebazowania z położonej we Wschodnim Okręgu Wojskowym macierzystej 412. Bazy Lotniczej w Domna (zlokalizowanej ok. 400 km na wschód od Jeziora Bajkał) poprzez międzylądowania w dwóch bazach lotniczych: Czelabińsku-Szagoł i Mozdoku¹⁰. Warto dodać, że jeszcze do maja 2015 roku Domna była jedynym miejscem stacjonowania tych samolotów w ramach Sił Powietrzno-Kosmicznych Federacji Rosyjskiej. Były to bowiem jedne z najnowszych taktycznych samolotów bojowych Rosji (zaklasyfikowane do generacji 4 +), które weszły na wyposażenie W-KS niecałe trzy lata wcześniej (w listopadzie 2012 roku) i według stanu na wrzesień 2015 roku w posiadaniu tego rodzaju sił zbrojnych znajdowało się zaledwie 34 egzemplarze wspomnianych maszyn. Kolejne 8 egzemplarzy przejęła marynarka wojenna, ale nie osiągnęły one jeszcze wówczas pełnych zdolności operacyjnych¹¹.

Dzień później, 19 września, do Hmajmim przybyła – ze składu 960. Pułku Lotnictwa Szturmowego – eskadra 12 samolotów szturmowych Su-25, stacjonująca w 6973. Bazie Lotniczej w północnokaukaskim Primorsko-Achtarsku na terenie Południowego Okręgu Wojskowego (poza wykorzystaniem do przebazowania lotniskiem w Mozdoku dokonała jeszcze międzylądowania w irańskiej bazie lotniczej w Szachrochi). 10 maszyn eskadry stanowiły jednomiejscowe zmodernizowane samoloty bojowe Su-25SM (zaliczane do generacji 4 +, a znajdujące się na wyposażeniu jednostek od stycznia 2006 roku) a 2 dwumiejscowe wszkolno-bojowe Su-25UB (oficjalnie wprowadzone do służby w 1987 roku)¹².

⁹ S. Büttner, *op. cit.*, s. 25-26; B. Taghvaei, 'Syria Express', "Combat Aircraft", December 2015, s. 27; idem, *What is Russia's agenda?*, "Air Forces Monthly", November 2015, s. 6; J. Binnie, S. O'Connor, G. Jennings, *Russia deploys...*, s. 20; J.A. Tirpak, *Russian Roulette*, „Air Force Magazine”, December 2015, s. 43. W ostatnim z wymienionych źródeł wspomniano o nowszej wersji śmigłowców Mi-8 (oznaczonej jako Mi-17), jednak przeczy to bardziej precyzyjnym danym przytaczanym w pozostałych źródłach.

¹⁰ S. Büttner, *op. cit.*, s. 26; B. Taghvaei, 'Syria Express'..., s. 27; idem, *What is Russia's...*, s. 6; A. Mladenov, *Force Report: Russian Air Force Frontal Aviation. Back to the Future of Red Fighters*, "Air Forces Monthly", October 2015, s. 47, 49-50, 57; B. Gunston (ed.), *IHS Jane's All the World's Aircraft: Development & Production 2016-2017*, Coulsdon 2016, s. 582-583.

¹¹ *IHS Jane's All the World's Aircraft...*, s. 583; A. Mladenov, *Force Report...*, s. 47, 50.

¹² S. Büttner, *op. cit.*, s. 26; B. Taghvaei, 'Syria Express'..., s. 27; idem, *What is Russia's...*, s. 4, 6; J. Binnie, S. O'Connor, G. Jennings, *Russia deploys...*, s. 20; A. Mladenov, *Force Report...*, s. 57, 58.

Z kolei dwa dni później, 21 września, перебазowano do Hmajmim eskadrę 12 taktycznych samolotów bombowych Su-24 z 2. Gwardyjskiego Pułku Lotnictwa Bombowego dyslokowanego w 6980. Bazie Lotniczej położonej w miejscowości Czelabińsk-Szagoł w Centralnym Okręgu Wojskowym. Spośród owego tuzina 8 samolotów reprezentowało starą i już wycofywaną wersję Su-24M (oficjalnie przyjętą do uzbrojenia jeszcze w czerwcu 1983 roku), a 4 zmodernizowaną Su-24M2 (wprowadzoną na wyposażenie jednostek od sierpnia 2006 roku)¹³.

Cykl przylotów zamykało przybycie 26 września 6 bardzo nowoczesnych (zaliczanych do generacji 4 + +), taktycznych samolotów myśliwsko-bombowych Su-34 (użytkowanych w jednostkach od grudnia 2010 roku) z 858. Pułku Lotnictwa Bombowego stacjonującego w 6970. Bazie Lotniczej w – położonym na północ od Kaukazu – Morozowsku, na terenie Południowego Okręgu Wojskowego¹⁴.

Ogółem do 26 września w bazie Hmajmim znalazły się 34 rosyjskie samoloty bojowe i 16 śmigłowców (z kolei przed 30 września przybył do wspomnianej bazy samolot zwiadu radioelektronicznego Il-20M, który jednak – ze względu na specyfikę własnych zadań – nie wziął bezpośredniego udziału w walkach, a 1 października 2 myśliwce bombardujące Su-34 powróciły do Rosji)¹⁵. Była to zatem relatywnie nieliczna – ale znacząca pod względem siły – grupa lotnicza, gdyż w tym samym czasie spośród 208 samolotów bojowych lotnictwa syryjskiego realną wartość bojową posiadało 40 samolotów myśliwskich MiG-29 i 20 myśliwsko-bombowych Su-24MK, jednakże – według zachodnich ekspertów – jedynie 70% z nich było gotowych do działań¹⁶.

W dniu 30 września 2019 roku rosyjskie władze przyznały, że baza lotnicza w Hmajmim osiągnęła zdolność operacyjną stając się zarazem głównym ośrodkiem dowodzenia dla rosyjskich jednostek lotniczych uczestniczących w syryjskiej wojnie domowej (na przełomie września i października dodatkowo rozmieszczono na jej obrzeżach 1 samobieżny przeciwlotniczy zestaw artyleryjsko-rakietowy 96K6 Pancyr-S1 [wg kodu NATO oznaczony jako SA-22 Greyhound] o zasięgu do 15 km). Według zachodnich źródeł wywiadowczych jej personel liczył wówczas ok. 2.000 żołnierzy i w ciągu następnego miesiąca wzrósł do niemal 4.000¹⁷.

¹³ S. Büttner, *op. cit.*, s. 26; B. Taghvaei, 'Syria Express'..., s. 27; idem, *What is Russia's...*, s. 6; J. Binnie, S. O'Connor, G. Jennings, *Russia deploys...*, s. 20; J. Binnie, *Russian airpower settles in for Syrian campaign*, „Jane's Defence Weekly”, 14 October 2015, s. 5; A. Mladenov, *Force Report...*, s. 54, 57; *Russian Intervention in Syria...*, https://i1.wp.com/www.offiziere.ch/wp-content/uploads/001/2015/12/RussianInSyria_v2.1.png?ssl=, (17.12.2018).

¹⁴ S. Büttner, *op. cit.*, s. 26; B. Taghvaei, 'Syria Express'..., s. 27; idem, *What is Russia's...*, s. 6; A. Mladenov, *Force Report...*, s. 54, 57.

¹⁵ S. Büttner, *op. cit.*, s. 26; B. Taghvaei, *What is Russia's...*, s. 6; J.A. Tirpak, *op. cit.*, s. 43; S. O'Connor, *Humaymin Air Base, Syria*, „Jane's Defence Weekly”, 28 October 2015, s. 42; J. Binnie, *Russian airpower settles...*, s. 5.

¹⁶ B. Taghvaei, *What is Russia's...*, s. 5.

¹⁷ T. Ripley, J. Binnie, *Russia to deploy artillery, helicopters to Syrian fronts*, „Jane's Defence Weekly”, 11 November 2015, s. 5; D. Steshin and A. Kots, *Report from the Syria Frontline*, „South Front: Analysis Intelligence” (<https://southfront.org/report-from-the-syria-frontline/>) – dostęp 18.01.2019 r.; Y. Lappin, *No Progress reported from initial Israel, Russia deconfliction meeting*, „Jane's Defence Weekly”, 14 October 2015, s. 6; S. O'Connor, *op. cit.*, s. 42; S. Büttner, *op. cit.*, s. 25; *Russian Intervention in Syria...*, <https://i1.wp.com/www.offiziere.ch/wp-content/uploads/001/2015/12/RussianInSyriaV2.1.png?ssl=1>, (17.12.2018); *IHS Jane's Land Warfare Platforms: Artiller & Air Defence 2014-2015* (ed. C.F. Foss, J.C. O'Halloran), IHS-Jane's, Coulsdon 2014, s. 452-455.

FAZA OPERACYJNA. SIŁY WK-S NA TERYTORIUM SYRII I ICH UDZIAŁ W DZIAŁANIACH BOJOWYCH

Jeszcze tego samego dnia na podstawie rozkazu wydanego przez prezydenta Putina Rosjanie wykonali co najmniej 20 lotów bojowych atakując 12 celów zlokalizowanych ponad 100 km na południowy-wschód od Latakii w pasie miast: Ar-Rastan, Al-Zaafaranah, Talbiseh i Hims (dla porównania – według źródeł amerykańskich – 30 września lotnictwo syryjskie wykonało ok. 30 lotów)¹⁸. Z kolei 1 października w 18 lotach bojowych zaatakowano 12 celów położonych w tym samym rejonie wokół miast Hama i Hims, jak również 90 km na północny-wschód od Latakii w rejonie miasta Idlib, gdzie operowały ponadto samoloty syryjskich sił powietrznych. Natomiast 2 października wykonano co najmniej 20 lotów bojowych, w ramach których przeprowadzono uderzenia na 9-18 celów¹⁹.

Obiektami nalotów były m.in.: składy broni, sprzętu wojskowego i amunicji, umocnione punkty dowodzenia, a także ośrodki szkoleniowe i pozostałe miejsca koncentracji opozycyjnych formacji zbrojnych. Użyto przy tym m.in.: klasycznych bomb lotniczych OFAB-200-270 i FAB-250 (przenoszonych przez samoloty Su-24M, Su-24M2 i Su-25SM), jak również bomb kierowanych: KAB-500L naprowadzanych za pomocą lasera oraz KAB-500S-E – za pośrednictwem satelity (przenoszonych wyłącznie przez Su-34). Amerykańscy i brytyjscy analitycy wojskowi zwrócili jednak uwagę, że rosyjskie samoloty szturmowe i bombowe – z obawy przed ogniem małokalibrowych działek i naramiennych wyrzutni rakiet przeciwlotniczych – wykonywały loty bojowe z niepełnym obciążeniem uzbrojenia podwieszanego (zwykle nie przekraczając 35% swoich maksymalnych możliwości w tym zakresie) na średnich pułapach (często pod eskortą Su-30SM), relatywnie rzadko używając bomb kierowanych, a jeśli już, to poza porą nocną²⁰.

Ataki te były skoordynowane z rozpoczętymi 1 października lokalnymi kontruderzeniami syryjskich sił lądowych. W rezultacie zdobyto miasta: *Al-Salihiyeh (koło Aleppo)* oraz – zamieszkałe przez mniejszość chrześcijańską – *Al-Faraqas (nieopodal Hims)*. Wbrew rosyjskim deklaracjom większość atakowanych celów leżała poza obszarem opanowanym przez ISIS, a znajdowała się pod kontrolą – współpracujących ze Stanami Zjednoczonymi – opozycyjnych formacji zbrojnych²¹.

Jednak właściwa ofensywa lądowa na południe od Aleppo, w której – poza syryjskimi siłami rządowymi – wzięły udział również oddziały irańskiej Gwardii Rewolucyjnej oraz libańskiego Hezbollahu, nastąpiła dopiero 7 października. Było to czwarte natarcie syryjskie o tak dużej skali (w jej trakcie nastąpiło rozwinięcie walk na froncie o długości ok. 60 km

¹⁸ B. Taghvae, *What is Russia's...*, s. 6-7; J.A. Tirpak, *op. cit.*, s. 42.

¹⁹ B. Taghvae, *What is Russia's...*, s. 6-7; J. Binnie, *Russia begins airstrike...*, s. 4.

²⁰ J. Binnie, N. de Larrinaga, *Analysis: Russia unguided intervention*, „Jane's Defence Weekly”, 7 October 2015, s. 5; B. Taghvae, *What is Russia's...*, s. 6; J.A. Tirpak, *op. cit.*, s. 43; S. Büttner, *op. cit.*, s. 28; G. Jennings, B. Tigner, *Turkey protests second Russian air incursion in as many days*, „Jane's Defence Weekly”, 14 October 2015, s. 6.

²¹ B. Taghvae, *What is Russia's...*, s. 6; *Syrian Army liberated Christian City around Homs*, „South Front”, 1.10.2015 r. <https://southfront.org/syrian-army-liberated-christian-city-around-homs/> (21.01.2019); S. Büttner, *op. cit.*, s. 26-27;

roziągniętych w prowincjach Hama i Idlib) od chwili rozpoczęcia w tym kraju wojny domowej i drugie (po ofensywie sił rządowych z października 2013 roku) zakończone sukcesem. Choć liczba lotów bojowych wykonanych tego dnia przez stacjonujące w Syrii samoloty W-KS nie zwiększyła się w porównaniu z poprzednimi dniami, to uderzenie wzmocniło 26 rakiet manewrujących 3M14T Kalibr-NK wystrzelonych z 4 okrętów Flotyli Kaspjskiej na 11 celów zlokalizowanych w mieście Raqqah, uważanym za nieoficjalną stolicę ISIS, jak również w okolicach Aleppo i Ildib²². Największe nasilenie działań rosyjskich samolotów przypadło na okres pomiędzy 9 a 13 października, gdy dobową liczbą lotów przekraczała 50, a w ostatnim z wymienionych dni sięgnęła rekordowego poziomu 88. Z perspektywy czasu można stwierdzić, że tzw. północno-zachodnia ofensywa wojsk syryjskich miała przełomowe znaczenie, gdyż rozpoczęła serię kolejnych zwycięskich uderzeń, które zmieniły bieg wojny spychając opozycyjne formacje zbrojne, w tym ISIS do głębokiej defensywy²³.

Jednocześnie od pierwszych dni operacji zaczęły się pojawiać pewne problemy związane z koordynacją przelotów rosyjskich samolotów w syryjskiej przestrzeni powietrznej z samolotami wojskowymi koalicji państw zachodnich, a zwłaszcza Stanów Zjednoczonych, uczestniczących od 22 września 2014 r. w operacji „Inherent Resolve”, wymierzonej w ISIS. Źródła amerykańskie półoficjalnie informowały, że chociaż z zasady nie dochodziło do skrócenia dystansu pomiędzy samolotami W-KS a USAF poniżej 35 km, to 7 października odnotowano, iż 2 myśliwce bombardujące F-16C musiały przerwać atak na Rakkę, a trzy dni później w trakcie kolejnej misji bojowej zaszła konieczność zmiany kierunku podejścia do ataku ze względu na obecność w pobliżu rosyjskich samolotów (dodatkowo pomiędzy 3 a 5 października samoloty rosyjskie co najmniej trzykrotnie naruszyły turecką przestrzeń powietrzną, a kolejne incydenty doprowadziły kilka tygodni później – 25 listopada – do zestrzelenia rosyjskiego Su-24M przez tureckie F-16C). Ostatecznie obie strony ogłosiły o podpisaniu 20 października porozumienia w sprawie „ograniczenia ryzyka incydentów w locie”, choć jego szczegóły – na ze względu na prośbę Rosjan – pozostały poufne. Wiadomo jedynie, że ustalono pewne zakresy częstotliwości oraz linię komunikacji naziemnej w celu szybkiej wymiany informacji służących potencjalnej deeskalacji w tego rodzaju sytuacjach²⁴.

Ogółem w pierwszych 20 dniach operacji wykonano – według oficjalnych danych rosyjskiego Ministerstwa Obrony – 769-793 lotów bojowych (nie wyjaśniono dlaczego nie dało się uściślić wspomnianych danych w postaci jednej liczby), co daje średnio ok. 38-40 lotów dziennie (według amerykańskich źródeł wojskowych ich liczba była znacznie niższa).

²² N. Uskowi, *Temperature Rising. Iran's Revolutionary Guards and Wars in the Middle East*, Rowman & Littlefield, Lanham- London 2019, s. 84; C.R. Lister, *The Syrian Jihad. Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*, Oxford Univ. Press, Oxford-New York 2015, s. 369; A. Barnard Anne, A.E. Kramer, *Russian Cruise Missiles Help Syrians Go on the Offensive*, „The New York Times”, 7 October 2015 <https://www.nytimes.com/2015/10/08/world/middleeast/russia-syria-conflict.html> (31.01.2019).

²³ *How Assad won the Syrian Civil War: A Timeline*, „Sky News”, 18 August 2018 (<https://news.sky.com/story/how-assad-won-the-syrian-civil-war-11473940>) (4.02.2019).

²⁴ S. Büttner, *op. cit.*, s. 28-29; J.A. Tirpak, *op. cit.*, s. 44; G. Jennings, B. Tigner, *Turkey protests second Russian air incursion...*, s. 6; M. Malenic, *US, Russia sign Syrian airspace MoU*, „Jane's Defence Weekly”, 28 October 2015, s. 6.

Rosyjskie media podały ponadto, że uderzono łącznie w 717-729 celów. Nie przedstawiono jednak informacji na temat skuteczności tych ataków²⁵.

WNIOSKI

Rosyjska interwencja w Syrii jest pierwszą operacją w historii Sił Zbrojnych FR (i wcześniej ZSRR), w którym wiodącą rolę – zarówno w składzie skierowanego tam kontyngentu wojskowego, jak i w odniesieniu do rezultatów działań – odegrały siły powietrzne. W konfliktach zbrojnych ostatnich kilku dekad (interwencja w Afganistanie, Czeczenii, Gruzji, wsparcie dla rebelii na Ukrainie) przywołany rodzaj sił zbrojnych odgrywał bowiem jedynie rolę wspomagającą, lub – w najlepszym razie – równorzędną wobec rosyjskich (radzieckich) sił lądowych.

Z drugiej strony musi zastanawiać fakt, w jaki sposób relatywnie niewielka grupa rosyjskich samolotów bojowych była w stanie osiągnąć to, czego nie udało się zrealizować znacznie dłużej operującym nad Syrią samolotom koalicji państw zachodnich. Czy dlatego, że operowała w ścisłej współpracy z syryjskimi siłami lądowymi, które posiadały przewagę w zakresie broni ciężkiej? Czy dlatego, że wojna w Syrii nie była klasycznym konwencjonalnym konfliktem zbrojnym o dużej intensywności działań a konfliktem asymetrycznym rozgrywanym z przeciwnikiem znacznie gorzej uzbrojonym? Czy też decydującym elementem okazał się w tym przypadku efekt psychologiczny?

Niezależnie od odpowiedzi na wspomniane pytania nie ulega wątpliwości, iż wsparcie powietrzne ze strony samolotów bojowych W-KS stało się istotnym czynnikiem, który w bardzo znaczącym stopniu umożliwił przejście syryjskich wojsk rządowych od działań defensywnych do operacji ofensywnych doprowadzając – jak się wydaje (analizując opisywane wydarzenia z perspektywy początku 2019 roku) – do ostatecznego przełomu w rozpoczętej w marcu 2011 roku wojnie. W rezultacie umożliwił zajęcie przez Rosję dominującej pozycji wśród wszystkich państw zaangażowanych we wspomniany konflikt.

BIBLIOGRAFIA

- Barnard Anne, Kramer Andrew E. 2015. "Russian Cruise Missiles Help Syrians Go on the Offensive". The New York Times 7 October In <https://www.nytimes.com/2015/10/08/world/middleeast/russia-syria-conflict.html>.
- Binnie Jeremy, de Larrinaga Nicholas. 2015. "Analysis: Russia unguided intervention". Jane's Defence Weekly 7 October.
- Binnie Jeremy, O'Connor Sean, Jennings Gareth. 2015. "Russia deploys powerful strike group to Syria". Jane's Defence Weekly 30 September.
- Binnie Jeremy. 2015. "Russia begins airstrike in Syria". Jane's Defence Weekly 7 October.
- Binnie Jeremy. 2015. "Russian airpower settles in for Syrian campaign". Jane's Defence Weekly 14 October.

²⁵ S. Büttner, *op. cit.*, s. 27; J.A. Tirpak, *op. cit.*, s. 41.

- Büttner Stefan. 2015. "A Russian Proxy War in Syria: Moscow's Military Intervention in the Middle East". *Combat Aircraft* December.
- Foss Christopher F., O'Halloran James C. (ed.). 2014. *IHS Jane's Land Warfare Platforms: Artiller & Air Defence 2014-2015*, Coulsdon: IHS-Jane's.
- Gunston Bill (ed.). 2016. *IHS Jane's All the World's Aircraft: Development & Production 2016-2017*, Coulsdon: IHS-Jane's.
- "How Assad won the Syrian Civil War: A Timeline". *Sky News* 18 August 2018 In <https://news.sky.com/story/how-assad-won-the-syrian-civil-war-11473940>.
- Jennings Gareth, Tigner Brooks. 2015. "Turkey protests second Russian air incursion in as many days". *Jane's Defence Weekly* 14 October.
- Karpenko Aleksandr Vladimirovich. 2001. *Katalog sovremennogo rossiyskogo vooruzheniya i konversionnoy tekhniki na mezhdunarodnykh vystavkakh vooruzheniy i voyennoy tekhniki (1992-2001 gg.)*. Chast' 1, Sankt Peterburg: „Bastion”. [Карпенко Александр Владимирович. 2001. Каталог современного российского вооружения и конверсионной техники на международных выставках вооружений и военной техники (1992-2001 гг.). Часть 1, Санкт Петербург: „Бастион”].
- Lappin Yaakov, Binnie Jeremy. 2015. "Russia, Iran step up support to prevent collapse of Assad forces". *Jane's Defence Weekly* 16 September.
- Lappin Yaakov. 2015. "No Progress reported from initial Israel, Russia deconfliction meeting". *Jane's Defence Weekly* 14 October.
- Lister Charles R. *The Syrian Jihad. Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*. Oxford.
- Malenic Marina. 2015. "US, Russia sign Syrian airspace MoU". *Jane's Defence Weekly* 28 October.
- Markovskiy Viktor, Prikhodchenko Igor. 2011. *Shturmovik Su-25 'Grach'. Bronirovannyy naslednik Il-2*, Moskva: Eksmo. [Марковский Виктор, Приходченко Игорь. 2011. Штурмовик Су-25 'Грач'. Бронированный наследник Ил-2, Москва: Эксмо.]
- Markovskiy Viktor, Prikhodchenko Igor. 2014. *Frontovoy bombardirovshchik Su-24. Yadernyy "fekhtoval'shchik" SSSR*, Moskva: Eksmo. [Марковский Виктор, Приходченко Игорь. 2014. Фронтовой бомбардировщик Су-24. Ядерный "фехтовальщик" СССР, Москва: Эксмо.]
- Martin-Vézian Louis (ed.). 2015. *Russian Intervention in Syria: Direct involvement – Limited Escalation with Turkey* 11 December In https://i1.wp.com/www.offiziere.ch/wp-content/uploads-001/2015/12/RussianInSyria_v2.1.png?ssl=1.
- Mladenov Alexander. 2015. "Aircraft Profile: Sukhoi Su-34 Fullback. Fullback Full Ahead". *Air Forces Monthly* December.
- Mladenov Alexander. 2015. *Force Report* Univ. Press, Oxford-New York 2015.
- Mladenov Alexander. 2015. "Russian Air Force Frontal Aviation. Back to the Future of Red Fighters" *Air Forces Monthly* October.
- Norris John. 2005. *Collision Course: NATO, Russia and Kosovo*, Westport: Praeger Publ.
- O'Connor Sean. 2015. "Humaymin Air Base, Syria". *Jane's Defence Weekly* 28 October.
- Oruzhiye i tekhnologii Rossii. *Entsiklopediya XXI vek. Tom 10 - Aviatsionnoye vooruzheniye i avionika* (red. Ivanov Sergey), Izd. Dom „Oruzhiye i tekhnologii”, Moskva 2005. [Оружие и технологии России. Энциклопедия XXI век. Том 10 -

- Авиационное вооружение и авионика (red. Иванов Сергей), Изд. Дом „Оружие и технологии”, Москва 2005].
- Ripley Tim, Binnie Jeremy. 2015. “Russia to deploy artillery, helicopters to Syrian fronts”. Jane’s Defence Weekly 11 November.
- Saunders Stephen (ed.). 2009. Jane’s Fighting Ships 2009-2010, Coulsdon: Jane's Information Group.
- Soglasheniye mezhdu Rossiyskoy Federatsiyey i Siriyskoy Arabskoy Respublikoy o razmeshchenii aviatsionnoy gruppy Vooruzhennykh Sil Rossiyskoy Federatsii na territorii Siriyskoy Arabskoy Respubliki, 26 avgusta 2015 g. [Соглашение между Российской Федерацией и Сирийской Арабской Республикой о размещении авиационной группы Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Сирийской Арабской Республики, 26 августа 2015 г.] http://www.pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself=&collection=1&backlink=1&nd=201112839&page=1&rdk=0#10.
- Spaulding Hugo, Kozak Christopher, Harmer Christopher, Urchick Daniel, McFate Jessica Lewis, Cafarella Jennifer, Gambhir Harleen, Kagan Kimberly. 2015. Russian Deployment to Syria: Putin’s Middle East Game Changer. Warning Intelligence Update, Institute for the Study of War, 17 September.
- Steshin Dmitriy, Kots Aleksandr. 2015. “Report from the Syria Frontline”. South Front 3.10.2015 In <https://southfront.org/report-from-the-syria-frontline/>.
- Syrian Army liberated Christian City around Homs, „South Front”, 1.10.2015 In <https://southfront.org/syrian-army-liberated-christian-city-around-homs/>.
- Taghvae Babak. 2015. “Syria Express”. Combat Aircraft December.
- Taghvae Babak. 2015. “What is Russia’s agenda?”. Air Forces Monthly November.
- Tirpak John A., 2015. “Russian Roulette”. Air Force Magazine December.
- Turner Barry (ed.). 2014. The Statesman’s Yearbook 2015. The Politics, Cultures and Economies of the World, Basingstoke-New York: Palgrave-Macmillan.
- Uskowi Nader. 2019. Temperature Rising. Iran's Revolutionary Guards and Wars in the Middle East, Rowman & Littlefield, Lanham- London.
- Willis David. 1999. Aerospace Encyclopedia of World Air Forces, London- Westport: Aerospace Publ.-AIRtime Publ.
- Yakubovich Nikolay. 2018. Siriyskaya prem'yera. Manyotselevyye samolety Su-30, Su-34 i Su-35, Moskva: Eksmo. [Якубович Николай. 2018. Сирийская премьера. Многоцелевые самолеты Су-30, Су-34 и Су-35, Москва: Эксмо].
- Zinin Vladimir. 2007. “Russian AF Receives First Two Su-34”. Air Forces Monthly February.

Marta Sara STEMPIEŃ

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach¹

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

marta.stempien@uph.edu.pl

ORCID 0000-0002-6463-0445

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.01.05>

NASZIDY JAKO ELEMENT KULTURY DŹIHADYZMU. ROLA MUZYKI W PROPAGANDZIE PAŃSTWA ISLAMSKIEGO

ABSTRAKT: Naszidy wyprzedzają erę Internetu i Youtube'a. Poezję dżihadystyczną można postrzegać jako przedłużenie XIX-wiecznego antykolonialnego stylu poezji zwanego *qaseeda*. Jednak ich historycznych korzeni można również upatrywać w późnych lat 70. i wczesnych latach 80. XX w. Prezentowany artykuł dowodzi, że naszidy nie zawsze były znaczącym elementem w kulturze dżihadyzmu. Wzrost ich roli zaobserwowaliśmy dosyć niedawno, po wybuchu „Arabskiej Wiosny”, wraz ze zwiększeniem się liczby ugrupowań dżihadystycznych. Obecnie producenci naszidów używają programów komputerowych do kreowania wielościeżkowego dźwięku i automatycznego dostrajania, co sprawia, że głosy wydają się bardziej majestatyczne. Często takie nagrania są równie dobrze wyprodukowane co komercyjnie płyty, a dzięki darmowym serwisom internetowym każdy użytkownik Internetu może je odtwarzać i pobierać dowolną ilość razy. To stanowi swego rodzaju ironię i sprzeczność tego ruchu². Jego przedstawiciele próbują stworzyć „państwo”, którego mieszkańcy mają przestrzegać średniowiecznych zasad, ale korzystają z Internetu i innych nowoczesnych technologii do pozyskiwania nowych zwolenników.

SŁOWA KLUCZOWE: naszid, dżihadyzm, kalifat, Państwo Islamskie, propaganda, quasi-państwo

NASHEEDS AS A PART OF THE JIHADI CULTURE. THE ROLE OF MUSIC IN THE ISLAMIC STATE'S PROPAGANDA

ABSTRACT: Nasheeds outpace the era of Internet and Youtube. Jihadist poetry in the Islamist hymns can be seen as an extension of the 19th-century anticolonial style of poetry called *qaseeda*. Presented article shows that nasheeds were not always a significant element in the jihadi culture. The increase of their role was observed quite recently, after the outbreak of the “Arab Spring”. This article is a case study. It attempts to fill a gap in research on the IS's

¹ Siedlce University of Natural Sciences and Humanities.

² Odniesienie do pojęcia salafickiego ruchu globalnego dżihadu, „ruchu społecznego, tworzego przez islamistów odwołujących się do tradycji salafickiej i opowiadających się za stosowaniem dżihadu o globalnym zasięgu w odniesieniu do trzech płaszczyzn: ideologicznej, instytucjonalno-organizacyjnej i operacyjnej”. *Vide* A. Wejkszner, *Ewolucja terroryzmu motywowanego ideologią religijną na przykładzie salafickiego ruchu globalnego dżihadu*, Poznań 2010.

propaganda materials. The major objective of this article is to investigate the phenomenon of jihadist naseeds, including their role in the ‘jihadi culture’. The author seeks to answer to the question whether the presented facts may indicate the increase in their role occurred with the transfer of IS’ activities to cyberspace and whether it will be intensified in the future. The article takes into account historical conditions, briefly describing the genesis of the naseeds and their proliferation after the events of the “Arab Spring”. Then, using systemic analysis, the author presents their role in the activities of the Islamic State. In addition, theoretical and empirical research methods, such as: scientific literature analysis, case analysis, content analysis, classification, generalization were taken to solve the research problem.

KEYWORDS: anachheed, nasheed, jihadism, caliphate, Islamic State, propaganda, quasi-state

WPROWADZENIE

Kultura dżihadyzmu (*jihadi culture*) to narzędzie do tworzenia wspólnej tożsamości i mobilizowania nowych rekrutów. Jest równie ważna, jak sama ideologia, którą kierują się dżihadysty,³ pomaga bowiem w budowaniu wspólnoty. Marc Sageman w swojej książce *Understanding Terror Networks* zauważa, że: „(...) więzi społeczne odgrywają ważniejszą rolę w kreowaniu globalnego ruchu salafickiego dżihadu niż ideologia”⁴. Słuchanie muzyki, opowieści czy oglądanie filmów pełni istotne funkcje w komunikacji pomiędzy dżihadystami, a także między bojownikami i potencjalnymi rekrutami. Wielu członków struktur dżihadystycznych po raz pierwszy zetknęło się z ideologią dżihadyzmu np. poprzez video zawierające dżihadystyczne pieśni, będące częścią kultury dżihadyzmu.

Jak stwierdza jeden z liderów globalnego ruchu salafickiego dżihadu, Anwar al-Awlaki, pieśni są ważnym elementem w tworzeniu „kultury dżihadu”. Kultura dżihadyzmu to nowa kategoria, wymagająca konceptualizacji. Jedynym całościowym opracowaniem, bezpośrednio dotyczącym tego zjawiska jest monografia *Jihadi Culture* pod redakcją Thomasa Hegghammera⁵. Niniejszy artykuł ma postać studium przypadku. Kultura dżihadyzmu została zaprezentowana na przykładzie struktury Państwa Islamskiego, w oparciu o naszidy (l. poj. *nashīd*, l. mn. *anāshīd*; *anachheed*, *nasheed*). „Hymny” islamistyczne, znane jako naszidy, stały się nierozdzielnie związane z wizerunkiem brutalnych grup dżihadystycznych. Są one obecnie swego rodzaju „ścieżką dźwiękową” dżihadu⁶. Wzrost ich roli zaobserwowaliśmy dosyć niedawno, po wybuchu Arabskiej Wiosny. To wówczas zwiększyła się liczba ugrupowań dżihadystycznych, umiejętnie wykorzystujących przestrzeń cyfrową do rekrutacji nowych zwolenników⁷. Elementem działalności propagandowej stało się budowanie homogeniczności kulturowej, tworzenie „kultury dżihadyzmu”, której jednym z elementów

³ T. Seymat, *How nasheeds became the soundtrack of jihad*, <http://www.euronews.com/2014/10/08/nasheeds-the-soundtrack-of-jihad> (10.10.2016).

⁴ Struktury zbudowane przez Państwo Islamskie określa się często mianem cyfrowego kalifatu; *vide* A.B. Atwan, *Islamic State: The Digital Caliphate*, University of California Press 2015.

⁵ *Vide* Hegghamer T. (ed.), *Jihadi Culture*, Cambridge 2017.

⁶ T. Seymat, *op. cit.* (10.10.2016).

⁷ Struktury zbudowane przez IS określa się często mianem cyfrowego kalifatu; *vide* Atwan, *op. cit.*

jest upowszechnianie naszidów, czyli chóralnych pieśni religijnych, w których wychwalane są dokonania bojowników, w darmowych serwisach internetowych.

Prezentowany artykuł dowodzi, że naszidy nie zawsze były znaczącym elementem w kulturze dżihadystów. Obecnie producenci naszidów używają programów komputerowych do kreowania wielościeżkowego dźwięku i automatycznego dostrajania, co sprawia, że głosy wydają się bardziej imponujące. Często takie nagrania są równie dobrze wyprodukowane co komercyjnie płyty, a dzięki darmowym serwisom internetowym każdy użytkownik Internetu może je odtwarzać i pobierać dowolną ilość razy. To stanowi swego rodzaju ironię i sprzeczność tego ruchu⁸. Jego przedstawiciele próbują stworzyć państwo, którego mieszkańcy mają przestrzegać średniowiecznych zasad, ale korzystają z Internetu i innych nowoczesnych technologii w produkcji materiałów propagandowych.

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie fenomenu dżihadystycznych naszidów, w tym przyczyn wzrostu ich roli w „kulturze dżihadyzmu”. Autorka poszukuje odpowiedzi na pytanie, czy przedstawione fakty mogą świadczyć o tym, że wzrost ich roli nastąpił wraz z przeniesieniem działań do cyberprzestrzeni i czy ulegnie nasileniu w przyszłości. Artykuł uwzględnia uwarunkowania historyczne oraz czynniki polityczno-społeczne, krótko opisując genezę naszidów oraz wzrost ich znaczenia wśród struktur dżihadystycznych po wydarzeniach Arabskiej Wiosny. Następnie, przy wykorzystaniu analizy systemowej, autorka prezentuje rolę naszidów w działalności Państwa Islamskiego (*Islamic State – IS*).

ISTOTA IDEOLOGII DŻIHADYZMU

Z uwagi na to, że niniejszy artykuł prezentuje badania dotyczące fenomenu dżihadystycznych naszidów, wyjaśnienia wymaga samo pojęcie dżihadyzmu (*dżihadijja, jihadism*), które powstało wraz z ekspansją islamskich organizacji fundamentalistycznych. Parafrazując brytyjskiego filozofa politycznego Johna Gray’a, dżihadyzm jest „objawem choroby, który próbuje udawać lekarstwo”⁹. W praktyce charakteryzuje się wybiórczym podejściem do terminu „dżihad”, akcentującym konieczność użycia siły w celu obrony islamskiej społeczności (*ummy*). Pojęcie to, choć początkowo kontrowersyjne, pod koniec lat 90. XX w. na stałe weszło do powszechnego użytku¹⁰. Richard J. Neuhaus definiuje dżihadyzm jako „inspirowaną religijnie ideologię głoszącą, że użycie wszelkich dostępnych środków w celu opanowania całego świata przez islam jest obowiązkiem moralnym każdego muzułmanina”¹¹. Według Farharda Khosrokhavara dżihadyzm jest utopijnym i antyzachodnim

⁸ Odniesienie do pojęcia salafickiego ruchu globalnego dżihadu, „ruchu społecznego, tworzonego przez islamistów odwołujących się do tradycji salafickiej i opowiadających się za stosowaniem dżihadu o globalnym zasięgu w odniesieniu do trzech płaszczyzn: ideologicznej, instytucjonalno-organizacyjnej i operacyjnej”; *vide* A. Wejkszner, *op. cit.*

⁹ J. Gray, *Al-Qaeda and What it Means to be Modern*, New York 2003, s. 26; R. Aslan, *Global Jihadism as a Transnational Social Movement: A Theoretical Framework*, Santa Barbara, Sep. 2009, s. 1-4.

¹⁰ T. Hegghammer, *Jihadi Salafis or Revolutionaries? On Theology and Politics in the Study of Militant Islamism* [w:] R. Meijer (ed.), *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*, New York 2009, s. 244-266.

¹¹ R.J. Neuhaus, *The Regensburg Moment*, „First Things”, Nov. 2006, s. 68.

ruchem społecznym¹². Również Abu Ajman al-Halili i inni przywódcy radykalnych grup muzułmańskich podkreślają, iż dżihadyzm przybrał postać globalnego ruchu społecznego. Jeden z głównych ideologów dżihadyzmu Abu Musab as-Suri określa pojęcie to jako zespół organizacji, grup i jednostek, kierujących się ideologią zbrojnego dżihadu, skierowanego przeciwko istniejącym świeckim reżimom państw muzułmańskich, które odstąpiły od wiary rozpoczynając walkę z rządami islamskimi¹³. Zatem pojęcie dżihadyzm to w zasadzie neologizm, przyjęty przez środowisko naukowe, który pojawił się w dyskursie akademickim w latach 90. XX w.

To, co określa dżihadyzm w wydaniu takich struktur jak Państwo Islamskie czy Al-Kaida, można ująć w dwóch cechach. Pierwszą jest bagatelizowanie duchowej i wykluczającej przemoc konotacji pojęcia *dżihad* (*jihād*), myśląc o nim przede wszystkim – często wyłącznie – jako fizycznej walce („świętej wojnie”), w którą powinien być zaangażowany każdy muzułmanin. Jest to walka w szczególności skierowana przeciwko okcydentalizmowi i westernizacji prowadzonej przez Zachód, a także wszystkim grupom postrzeganym jako niewierzące¹⁴. Według ruchu dżihadystycznego każdy, nawet brutalny akty przemocy jest uzasadniony w obronie muzułmańskiego terytorium i wyzwolenia *ummy*. Po drugie, przedstawiciele ruchu za jedyną słuszną doktrynę religijną uznają salafizm, który promuje niezwykle wąską, „purytańską” interpretację islamu sunnickiego.

GENEZA NASZIDÓW

Wyróżnić można trzy kategorie naszidów: intonowanie na żywo – wykonywane przez „zespół” (*hudā*), intonowanie na żywo – wykonywane przez profesjonalnego piosenkarza (*inshād*), oraz nagranie – postprodukcję (*anāshīd*)¹⁵. Podczas gdy *hudā* może być praktykowane przez każdego, naszidy są nagrałymi wykonywanymi przez profesjonalnych śpiewaków, zwanych *munshidūn* (l. poj.: *munshid*). *Hudā* to mniej profesjonalny występ na żywo wśród grupy *mudżahedinów*. *Anāshīd* charakteryzują się studyjną jakością, są rejestrowane w celu ponownego wykorzystania. Zatem kluczowym elementem naszidów nie jest występ w studiu nagrań, a możliwość ponownego użycia w innych materiałach – w przypadku IS w filmach propagandowych. Termin *inshād*, wywodzący się z tej samej podstawy słowotwórczej co *anāshīd*, jest używany w języku arabskim dla podkreślenia „aktu wykonania”. Naszid

¹² F. Khosrokhavar, *Inside Jihadism. Understanding Jihadi Movements Worldwide*, Boulder, London 2009, s. 1.

¹³ A. Wejkszner, *op. cit.*, s. 138-139.

¹⁴ W kwestii postrzegania poszczególnych społeczności jako niewiernych grupy dżihadystyczne znacząco się różnią. Prawo do uznania za niewiernych – wykluczenia (*takfir*) przez IS, jest stosowanie go do uzasadniania zabijania innych muzułmanów. Tradycyjnie koncepcja takfiryzmu (*takfirijja*) była przeznaczona do wydalenia bezbożnych władców i osób niemoralnych ze wspólnoty wierzących. Dżihadystyczni ideolodzy stopniowo rozszerzyli jej stosowanie na znacznie szerszą skalę tak, aby wykluczać grupy uznawane według nich za zwolenników apostatycznych reżimów, w tym szyitów czy alawitów.

¹⁵ A. Dick, *The Sounds of the Shuhada: Chants and Chanting in IS Martyrdom Videos*, “Behemoth. A Journal on Civilisation” 2019 12:1, p. 89.

w konsekwencji reprezentuje produkt procesu wykonania¹⁶. Początki naszidów i *inshād* jako form muzycznych leżą w *inshād al-shi'r*, „przedłużającej się, poetyckiej recytacji wydanej donośnym głosem”, odnoszącej się do terminu *inshād*, który pierwotnie oznaczał podniesienie głosu. Konotacja muzyczna terminu *nāshīd* prawdopodobnie wywodzi się z melodyjnego publicznego recytowania poezji, praktykowanego w czasach przed- i poislamskich¹⁷.

Naszidy wyprzedzają erę Internetu i Youtube'a. Poezję dżihadystyczną zawartą w islamistycznych hymnach można postrzegać jako przedłużenie XIX-wiecznego antykolonialnego stylu poezji zwanego *qaseeda*. Historycznych korzeni można jednak również upatrywać w nowszym okresie – późnych lat 70. i wczesnych latach 80. XX w. Wówczas islamiści w Syrii i Egipcie ścierali się z autorytarnymi rządami. Walki obejmowały wojnę kulturalną, w której śpiewniki, płyty i kasety z naszidami były bronią służącą zmianie powszechnej interpretacji islamu. W tym samym czasie w Arabii Saudyjskiej członkowie egipskiego Bractwa Muzułmańskiego utworzyli obozy młodzieżowe, których uczestnicy śpiewali naszidy¹⁸.

W latach 80., wraz z sowiecką inwazją w Afganistanie (1979-1989) i pierwszą intifadą (1987), powstawały bardziej upolitycznione naszidy, wzywające do oporu przeciwko okupacji. Pierwszą bardzo znaną wśród dżihadystów płytą stała się *Karawana męczenników*. Zawierała piosenki o Arabach, którzy stracili życie w Afganistanie w latach 1987-1990. W dokumencie pt. *Statut Hamasu* są one wręcz wymienione, wraz z innymi dobrami kultury, jako niezbędne do ideologicznej edukacji i pobudzenia do walki¹⁹.

Anwar al-Awlaki (1971-2011), jeden z liderów Al-Kaidy, przywódca Al-Kaidy na Półwyspie Arabskim (*Tanzīm al-Qā'idah fī Jazīrat al-'Arab; Al-Qaeda in the Arabian Peninsula – AQAP*), w swoim eseju pt. *44 sposoby wspierania dżihadu (44 Ways to Support Jihad)* stwierdza, że prorok Mahomet „miał poetów, którzy używali poezji, aby inspirować muzułmanów i deprymować niewiernych. Dziś naszidy mogą odgrywać tę rolę. Dobry naszid może rozprzestrzeniać się tak szybko, że dociera do odbiorców, do których nie można było dotrzeć poprzez wykład lub książkę. Naszidy są szczególnie inspirujące dla młodzieży, która jest fundamentem dżihadu w każdym czasie”²⁰. Al-Awlaki stwierdza również, że naszidy służą jako potężne narzędzie dżihadu, ponieważ mogą przekazywać treści szerokiemu gronu odbiorców. W jego ocenie treść naszidów może obejmować takie tematy, jak: „męczeństwo, dżihad (...), wsparcie mudżahedinów, wsparcie obecnych przywódców dżihadu (...), sytuacja *ummi*, obowiązki młodzieży, zwycięstwo islamu, obrona religii”. Co ciekawe, temat, który został wymieniony jako pierwszy, to nie dżihad, a męczeństwo. Ponadto w ocenie Al-

¹⁶ N. Lahoud, *A Cappella Songs (anashid) in Jihadi Culture* [w:] Hegghammer T. (red.), *Jihadi Culture. The Art and Social Practices of Militant Islamists*, Cambridge 2017, p. 43; A. Dick, *op. cit.*, p. 91, 96.

¹⁷ A. Shiloah, *Music in the World of Islam. A Socio-Cultural Study*, Aldershot 1995, p. 4-5.

¹⁸ T. Seymat, *op. cit.* (10.10.2016).

¹⁹ *The Hamas Charter (1988)*, Intelligence and Terrorism Information Center at the Center for Special Studies (C.S.S), 2006, Pobrano z: http://www.terrorism-info.org.il/Data/pdf/PDF_06_032_2.pdf.

²⁰ A. Al-Awlaki, *44 Ways to Support Jihad*, 2009 https://ebooks.worldofislam.info/ebooks/Jihad/Anwar_Al_Awlaki_-44_Ways_To_Support_Jihad.pdf, no. 40.

Awlaczego naszidy powinny koncentrować się na sprawiedliwości, a nie na pokoju, oraz na sile, a nie na słabości, powinny być mocne i podnoszące na duchu²¹.

Niektórzy fundamentaliści, głównie salafici, dosłownie interpretujący Koran, potępiają naszidy, mówiąc, że produkowanie i słuchanie muzyki jest nieuzasadnione i nieislamskie. Nie powstrzymało to jednak wielu dżihadystów od ich nagrywania. Nawet nastoletni Usama ibn Laden założył grupę, której członkowie śpiewali naszidy. Obecnie większość islamistycznych autorytetów twierdzi, że naszidy są akceptowalne, szczególnie w czasie wojny. W rzeczywistości jedyna poważna różnica zdań dotyczy tego, jak powinny brzmieć. Większość sunnickich grup dżihadystycznych, w tym Państwo Islamskie, postrzega instrumenty jako zakazane (*haram*). Niemal wszystkie naszidy tej grupy śpiewane są przez mężczyzn a cappella. Ich głosy czasami przerywane są odgłosami walki, broni palnej lub kawalkadowymi efektami dźwiękowymi np. odgłosy kopyt koni²². Ponadto stosuje się korekcję dźwięku, cyfrowy pogłos, opóźnienie, aby dźwięk wywoływał wrażenie nagrania w meczecie.

Aby naszidy były bardziej efektowne, ich producenci używają programów komputerowych do wielościeżkowego dźwięku i automatycznego dostrajania. Sprawiają one, że głosy wydają się bardziej imponujące. Często takie nagrania są równie dobrze wyprodukowane, co komercyjnie płyty.

WZROST ROLI NASZIDÓW PO ARABSKIEJ WIOŚNIE

Naszidy nie zawsze były tak znaczące w kulturze dżihadystów. Wzrost ich roli zaobserwowaliśmy dosyć niedawno, po wybuchu Arabskiej Wiosny, wraz z pojawieniem się większej liczby ugrupowań dżihadystycznych. Nadmierne oczekiwania Zachodu, liczącego na pozytywne przemiany, stabilizację i wzrost bezpieczeństwa w regionie, spowodowały przedwczesne ogłoszenie wydarzeń zapoczątkowanych w Tunezji pod koniec 2010 r. mianem Arabskiej Wiosny. Obecnie widzimy, że nie doprowadziły one do przemian demokratycznych, choć w wielu przypadkach doszło do obalenia rządów. Przedwczesne prognozy spowodowały, że zostały zinterpretowane jako czwarta fala demokratyzacji²³. Ostateczne, długofalowe konsekwencje wydarzeń Arabskiej Wiosny nie są proste do sprecyzowania. Trudno jednoznacznie oszacować wszystkie koszty, w tym całkowitą liczbę zabitych i wysiedlonych, czy zmiany w strukturze gospodarek i poziomie życia ludności. Niemniej jednak Arabska Wiosna wywarła ogromny wpływ na region Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Protesty, które rozprzestrzeniły się w całym regionie, rozpoczęły bowiem długotrwały proces transformacji politycznej i społecznej, a także wykreowały swego rodzaju próżnię bezpieczeństwa, w której osadziły się nowe struktury dżihadystyczne.

²¹ *Ibidem*.

²² A. Marshall, *How Isis got its anthem*, <https://www.theguardian.com/music/2014/nov/09/nasheed-how-isis-got-its-anthem> (10.04.2017).

²³ K. Kozłowski, *Kolory rewolucji*, Warszawa 2012, s. 143.

Na gruncie opisanych powyżej wydarzeń dżihadystów zaczęli rozwijać własną kulturę, którą można określić mianem „kultura dżihadystów”. Stała się ona narzędziem do tworzenia wspólnej tożsamości i mobilizowania nowych rekrutów. Jest obecnie prawdopodobnie tak samo ważna, a może nawet ważniejsza niż sama ideologia. Więzy społeczne odgrywają coraz ważniejszą rolę w salafickim ruchu globalnego dżihadu. W działalności dżihadystów istotne są nie tylko hasła nawołujące do walki z niewiernymi, lecz także poczucie wspólnoty, a także takie aspekty jak wartości, normy i symbole, budujące homogeniczność kulturową. W ostatnich latach ich istotnym elementem stały się właśnie naszidy. Na najpopularniejszych forach dżihadystycznych można znaleźć specjalne sekcje (*sautiyat*), gdzie dostępne są niemal wszystkie rodzaje pieśni, wręcz całe kolekcje naszidów²⁴. Takie nagrania mogą być pobrane, bez ograniczeń, przez każdego użytkownika Internetu²⁵.

Choć nie mamy wyraźnych dowodów na temat wpływu naszidów na osoby fizyczne, wyraźną intencją producentów tego typu materiałów jest radykalizacja ludzi i zmuszenie ich do oddania życia w walce w imię ideologii dżihadyzmu. Oczywiście osoba nieposiadająca cech sprzyjających radykalizacji nie ulegnie jej wraz z przesłuchaniem tego typu nagrania, młodzi ludzie utożsamiający się z ideologią dżihadyzmu stanowią jednak łatwą ofiarę materiałów propagandowych. Istotny jest tu zatem aspekt potencjalnych skłonności do radykalizacji. Większość zradykalizowanych osób w pierwszym rzędzie styka się z ideologią ekstremistów poprzez socjalizację offline, zanim zostanie zindoktrynowana przez Internet. Choć Internet nie radykalizuje w oderwaniu od innych czynników, to nagrania audio i video, gloryfikujące walkę z niewiernymi naszidy, z pewnością w pewnych aspektach przyczyniają się do rekrutacji nowych członków struktur dżihadystycznych. Rola Internetu nie polega na inicjowaniu procesu radykalizacji, ale działa jako czynnik ułatwiający i katalizujący ten proces poprzez indoktrynację, edukację i socjalizację. W połączeniu z innymi czynnikami, takimi jak sytuacja osobista, mogą mieć wpływ na sferę emocjonalną danej osoby²⁶.

STRUKTURA I MODUS OPERANDI APARATU MEDIALNEGO PAŃSTWA ISLAMSKIEGO

W związku z tym, że niniejszy artykuł prezentuje rolę naszidów w działalności Państwa Islamskiego (*Islamic State – IS*), wyjaśnienia wymaga geneza tej struktury. IS to grupa, która ma swoje korzenie w strukturach Al-Kaidy, a w zasadzie w jej filii – Al-Kaidzie w Iraku (*Al-Qaeda in Iraq – AQI*), a działalność zbrojna jej założycieli sięga nawet końca lat 90. XX w.²⁷

²⁴ Vide S. Behnam, *Hymns (Nasheeds): A Contribution to the Study of the Jihadist Culture*, “Studies in Conflict & Terrorism” 2012 35:12, s. 863-879.

²⁵ Przykładem jest baza naszidów umieszczona na stronie worldofislam.info, <https://nasheed.worldofislam.info/#player1?catid=0&trackid=0>, (22.01.2017).

²⁶ T. Seymat, *op. cit.* (10.10.2016).

²⁷ Mowa tu o organizacji Al-Dżamaat at-Tawhid wa al-Dżihad, Grupa Monoteizmu i Dżihadu (*Jamaat al-Tawhid wa-l-Jihad – JTWJ*, Organization of Monotheism and Jihad), utworzonej w 1999 r. przez Abu Musaba az-Zarkawiego. A.Y. Zelin, *The War between ISIS and al-Qaeda for Supremacy of the Global Jihadist Movement*, Research Notes, The Washington Institute for Near East Policy, No. 20, June 2014, z: <http://www.washington>

Mowa tu o organizacji *Al-Dżamaat at-Tawhid wa al-Dżihad*, Grupa Monoteizmu i Dżihadu (*Jamaat al-Tawhid wa-l-Jihad – JTWJ, Organization of Monotheism and Jihad*), utworzonej w 1999 r. przez Abu Musaba az-Zarkawiego²⁸. AQI działa jednak w dużej mierze niezależnie od centrali Al-Kaidy²⁹. W 2006 r. ogłoszono utworzenie Państwa Islamskiego w Iraku (*The Islamic State of Iraq – ISI; Al-Dawla fi al-Islamiya fi Iraq*), co było ekspresją aspiracji do utworzenia struktur państwowych. W kwietniu 2013 r. lider ISI Abu Bakr al-Baghdadi ogłosił rozszerzenie działalności na Syrię, dokonując zmiany nazwy ISI na Państwo Islamskie w Iraku i Asz-Sham (*Al-Dawla Al-Islamiya fi al-Iraq wa al-Sham – DAIISH; Islamic State of Iraq and ash-Sham – ISIS*), znanej również jako Państwo Islamskie w Iraku i Lewancie (ISIL)³⁰. Dżihadyści umiejętnie wykorzystali destabilizację Iraku, po czym przenieśli się do sąsiedniej Syrii. Zyskiwali coraz więcej zwolenników, a wraz z nimi nowe terytoria. W efekcie tych sukcesów, 29 czerwca 2014 r., rzecznik ISIS – Shaykh Abu Muhammad al-Adnani ash-Shami, ogłosił powstanie kalifatu. Wraz z tym wydarzeniem nazwa organizacji uległa zmianie, ISIS przekształciło się w Państwo Islamskie (*Al-dawla al-Islamiyya; Islamic State – IS*). Usunięcie z nazwy „w Iraku i Asz-Szam” było wstępem do rozprzestrzenienia się struktur dżihadystycznych w innych częściach świata³¹.

IS posiada niezwykle rozbudowaną strategię *public relations*, która dzięki odpowiednim materiałom wykreowała wizerunek tej struktury. Różnego rodzaju materiały propagandowe umieszczane każdego dnia w przestrzeni cyfrowej mają przekonać tysiące osób do idei budowy samozwańczego kalifatu. Ustanowiony przez IS quasi-kalifat skutecznie wykorzystał potencjał nowych technologii i mediów społecznościowych, poszerzając możliwości odbioru treści propagandowych przy wykorzystaniu Internetu. Narzędziami bojowników stały się wszystkie nowoczesne środki komunikacji, w tym serwisy i media tj. Twitter, Facebook, YouTube czy JustPaste.it. Dżihadyści z IS swoją aktywność rozwijają w tzw. mrocznej sieci (*darknet, Dark Web*), będącej częścią tzw. głębokiej sieci (*Deep Net*). Dzięki niej możliwe jest ukrycie adresu IP serwerów, co nie pozwala na ich indeksację. W tym celu dżihadyści wykorzystują oprogramowanie do szyfrowania TOR (*The Onion Router*). Jest ono używane w komunikacji z dziennikarzami, aby uniemożliwić analizę ruchu sieciowego i zapobiec lokalizacji dżihadystów³².

institute.org/uploads/Documents/pubs/ResearchNote_20_Zelin.pdf, s. 1; A.W. Terrill, *Understanding the Strengths and Vulnerabilities of ISIS*, „Parameters”, Vol. 44 No. 3. 2014, s. 14.

²⁸ A.Y. Zelin, *op. cit.*, s. 1; A.W. Terrill, *op. cit.*, s. 14.

²⁹ A.W. Terrill, *op. cit.*, s. 14-15.

³⁰ Więcej na temat wojny w Syrii *vide* M. Kaszuba, M. Stempień, *Autorytarna geopolityka przetrwania reżimu Baszszara al-Asada podczas wojny domowej oraz inwazji Państwa Islamskiego*, „Społeczeństwo i Polityka”, nr 2 2016, s. 115-128.

³¹ *This Is the Promise Of God*, Pobrano z: <https://azelin.files.wordpress.com/2014/06/shaykh-abc5ab-mue1b8a5ammad-al-e28098adnc481nc4ab-al-shc481mc4ab-22this-is-the-promise-of-god22-en.pdf>.

³² *After the atrocities; Terror and Islam*, „The Economist”, Vol. 414 No. 8921, 2015, s. 21; J. Klausen, *Tweeting the Jihad: Social Media Networks of Western Foreign Fighters in Syria and Iraq*, „Studies in Conflict & Terrorism” 38:1 2015, s. 1.

Dzięki świadomości efektywności nowoczesnych technologii IS szerzyło swoją ideologię, udostępniając nagrania z egzekucji, treści rekrutacyjne, prezentując codzienne życie w samozwańczym kalifacie oraz zmuszało mieszkańców okupowanych terenów do uległości. Jednym z ważniejszych narzędzi dżihadystów z IS stał się Twitter, głównie ze względu na dostępność, łatwość obsługi i znaczną liczbę odbiorców. Przy użyciu sieci kont i efektywnym ich wykorzystaniu dżihadyści w stosunkowo krótkim czasie rozwinęli sieć międzynarodowych powiązań. Dżihadystyczne konta były systematycznie zawieszane przez administratora³³. W odpowiedzi na usuwanie kont dżihadyści tworzyli dziesiątki nowych, rezerwowych kont, noszących zbliżone do siebie nazwy³⁴. Po ofensywie serwisu IS rozpoczęło również działalność na portalu społecznościowym Diaspora i pojawiło się w serwisie VKontakte, rosyjskim odpowiedniku Facebooka³⁵. IS próbowało również utworzyć własny odpowiednik Facebooka, noszący nazwę Khilafah Book³⁶.

Aparat medialny IS został bardzo dobrze rozwinięty. Składa się głównie z mediów cyfrowych, do których należą: Al-Furqan Media, Al-I'tisam Media, Ajnad Media i Al-Hayat Media. Państwo Islamskie u szczytu swojej ekspansji, zanim utraciło terytorium, posiadało również media w każdej z proklamowanych prowincji, w tym agencję prasową A'maq, stacją radiową Al-Bayan oraz telewizyjną Tawheed³⁷.

Najstarszym ogniwem aparatu medialnego jest Instytut Al-Furqan³⁸ (*Al Furqan Institute for Media Production*). Instytut ten powstał w 2006 r., wraz z utworzeniem ISI. Jest oficjalnym biurem medialnym dżihadystów, produkuje materiały propagandowe, zwłaszcza filmy. Al-I'tisam (*Al-I'tisam Media Foundation*) powstała w marcu 2013 r., to również organ odpowiedzialny za produkcję filmów i materiałów propagandowych, zaś Ajnad Media (*Anjad Media Foundation*), która rozpoczęła swoje funkcjonowanie w styczniu 2014 r., specjalizuje

³³ J.M. Berger, J. Morgan, *The ISIS Twitter Census. Defining and describing the population of ISIS supporters on Twitter*, *The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World*, "Analysis Paper", 2015 No. 20, s. 9.

³⁴ Y. Alexandre, D. Alexander, *The Islamic State: Combating The Caliphate Without Borders*, Lanhan, Boulder, New York, London 2015, s. 73; *Vide* J.M. Berger, H. Perez, *The Islamic State's Diminishing Returns on Twitter: How suspensions are limiting the social networks of English-speaking ISIS supporters*. *Program on Extremism*, 2016 https://cchs.gwu.edu/sites/cchs.gwu.edu/files/downloads/Berger_Occasional%20Paper.pdf.

³⁵ Y. Alexandre, D. Alexander, *op. cit.*, s. 73.

³⁶ Post użytkownika Raja Abdulrahim: "Is poking allowed? MT @Raqqa_SI #ISIS creates website called Khilafah book to replace Facebook to share all they want <http://www.5elafabook.com>" <https://twitter.com/rajaabulrahim/status/574313794056359936> (08.03.2015).

³⁷ A.Y. Zelin, *The War between ISIS and al-Qaeda for Supremacy of the Global Jihadist Movement*, *The Washington Institute for Near East Policy*, No. 20, 2014, Pobrano z: http://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/ResearchNote_20_Zelin.pdf.s. 88; R. York, *Know The Enemy: Islamic State of Iraq and the Levant*, lulu.com, 2015, s. 30-31; *Shari'ah Alone Will Rule Africa*, "Dabiq", 2014, Iss. 8, Jumada Al-Akhirah 1435 (marzec/kwiecień 2014), <http://media.clarionproject.org/files/islamic-state/isis-isil-islamic-state-magazine-issue+8-sharia-alone-will-rule-africa.pdf>, s. 63.

³⁸ W dosłownym tłumaczeniu słowo al-furqan oznacza standard, kryterium, dowód do oceny różnicy między prawdą a kłamstwem. Jest to również nazwa 25. sury Koranu.

się w produkcji i transmisji islamistycznej i dżihadystycznej muzyki, w tym naszidów³⁹. Jej istnienie sugeruje, że naszidy mają kluczowe znaczenie dla bojowników.

Najmłodszą częścią struktury aparatu propagandowego IS jest Centrum Medialne Al-Hayat (*AlHayat Media Center*), utworzone w pierwszej połowie 2014 roku⁴⁰. Jego działalność koncentruje się przede wszystkim na pozyskiwaniu zwolenników z państw zachodnich, przy wykorzystaniu materiałów propagandowych.

NASZIDY – „HYMN” PAŃSTWA ISLAMSKIEGO

Tłem muzycznym wielu filmów Państwa Islamskiego są naszidy, czyli chóralne pieśni religijne śpiewane przez mężczyźn. Zazwyczaj nie używa się w nich instrumentów, a jedynie głosu. W ich treści są wychwalane dokonania bojowników. Peter Neumann, dyrektor Międzynarodowego Centrum Studiów nad Radykalizmem (*Center for the Study of Radicalization*) w King's College w Londynie, stwierdza, że „niektóre naszidy wyraźnie pochodzą z Koranu. W innych naszidach [dżihadyści] śpiewają o zwycięskich bitwach i męczeństwie. Zawsze zawierają motywy religijne lub są związane z walką”⁴¹.

Naszidy to dźwięki pozadiegetyczne⁴², które pełnią funkcję podobną do muzyki filmowej. Naszidy w filmach IS wabią nowych rekrutów i uświęcają koncepcję męczeństwa, odwołując się do Koranu i hadisów. Odniesienia wspominające o raju i nagrodach dla męczenników odgrywają szczególnie ważną rolę. Naszidy różnią się od innych materiałów propagandowych Państwa Islamskiego swoim niemal wyłącznym naciskiem na wojnę i walkę. Pomijają „łagodniejszą” stronę życia dżihadystycznych bojowników⁴³. Wiele sunnickich i szyickich⁴⁴ ugrupowań używa naszaidów. Jednak w ostatnich latach najwięcej z nich wyprodukowało Państwo Islamskie. Pieśni te są niezbędne, zapewniają bowiem ścieżkę dźwiękową do wszystkich produkowanych filmów, są grane z samochodów w kontrolowanych miastach, a nawet na polu bitwy. Naszidy stały się jednak czymś więcej niż tylko materiałami audio, przeznaczonymi do słuchania. Stanowią wspólne dobro kulturowe, które łączy ludzi z całego świata, i dlatego jest cennym narzędziem w tworzeniu globalnej społeczności. Przykład stanowi tu scena z brytyjskiej czarnej komedii *Cztery lwy*,

³⁹ R. York, *Know The Enemy: Islamic State of Iraq and the Levant*, 2015 lulu.com. s. 30-31; A. Hoffman, *The Islamic State's Use of Social Media: Terrorism's Siren Song in the Digital Age*, iText Group NV 2016, s. 100.

⁴⁰ *The Flood* [w:] “Dabiq”, 2014 <http://media.clarionproject.org/files/09-2014/isis-isis-islamic-state-magazine-Issue-2-the-flood.pdf>, s. 43.

⁴¹ Fragment wywiadu Petera Neumanna z Arun Rath dla NPR News 2014.

⁴² Typ narracji pierwszego (najwyższego) stopnia – narrator opowiada historię, w której sam jest nieobecny.

⁴³ H. Gråtrud, *Islamic State Nasheeds As Messaging Tools*, “Studies in Conflict & Terrorism”, 2016 39(12), s. 1050.

⁴⁴ Naszidy grup szyickich, takich jak Hezbollah, różnią się od naszidów sunnickich. Wykorzystują bębny, perkusję i kładą nacisk na rytm. Ich wykonawcy, najczęściej młodzi mężczyźni, tańczą na towarzyszących pieśniom nagraniach.

w której czterech dżihadystów z różnych środowisk słucha naszidu podczas jazdy do Londynu, w celu przeprowadzenia ataków samobójczych⁴⁵.

Jednym z naszidów IS jest *Yā Fawz Man Nāl al-Shahāda Ṣādiqan* (Coż za zwycięstwo dla tego, który prawdziwie doświadczył męczeństwa), który został wydany przez Ajnad Media i często wykorzystywany w filmach o męczeństwie, tj. *Al-Ghuraba – The Chosen Few of Different Lands* (*Al-Ghuraba – Wybrani z kilku różnych krain*). Oprócz sakralizacji treści dżihadystycznych, naszid pełni podobne funkcje jak pozadiegetyczna muzyka filmowa. Wpływa na odbiorców i dostarcza dodatkowych informacji poprzez kategoryzację określonego gatunku, organizując i interpretując wątek.

Najbardziej znany naszid IS nosi tytuł *Moja Umma, pojawił się świt, więc oczekujcie spodziewanego zwycięstwa* (*My ummah, Dawn has appeared, so await the expected victory*). Piosenka została wydana pod koniec 2013 roku przez *Ajnad Media Foundation* i została ogłoszona przez media nieoficjalnym hymnem IS. Wersety piosenki można przetłumaczyć następująco:

„Moja Umma, Świt pojawił się (majaczy na horyzoncie/zaczął pojawiać się), więc czekacie na przewidziane zwycięstwo (manifest),
Państwo Islamskie powstało z krwi sprawiedliwych,
Państwo Islamskie powstało z dżihadu pobożnych,
Oni oferowali swoje dusze w prawości ze stałością i przekonaniem,
Aby można było ustanowić religię: prawo Pana Światów [szariat]⁴⁶

Moja Umma, przyjmij radosną nowinę i nie rozpaczaj: zwycięstwo jest blisko.
Powstało Państwo Islamskie i budząca postrach potęga już się rozpoczęła.
Wzeszła, nakreślając chwałę i zakończył się okres przygotowań,
Dzięki wiernym mężczyznom, którzy nie boją się walki.
Oni stworzyli wieczną chwałę, która nie zginie ani nie zniknie⁴⁷.

Moja Umma, Bóg jest naszym Panem, więc oddajcie swoją krew,
Zwycięstwo nie powróci, chyba że przez krew męczenników,
Którzy spędzili czas pokładając nadzieję w Panu w siedzibie proroków.
Ofiarowali swoje dusze Bogu, dla religii istnieje samopoświęcenie.
Ludzie, dający i oddający są ludźmi doskonałości i dumy⁴⁸.

⁴⁵ T. Seymat, *op. cit.* (10.10.2016); N. Morris, *Nigel Farage: Vladimir Putin is the world leader I most admire*, The Independent, <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/nigel-farage-vladimir-putin-is-the-world-leader-i-most-admire-9224781.html> (13.10.2016).

⁴⁶ „My Ummah, dawn has appeared (loomed/begun to appear), so await the expected (manifest) victory,
The Islamic State has arisen by the blood of the righteous,
The Islamic State has arisen by the jihad of the pious,
They have offered their souls in righteousness with constancy and conviction,
So that the religion may be established in it: the law of the Lord of the Worlds.

⁴⁷ My Ummah, accept the good news, and don't despair: victory is near.
The Islamic State has arisen and the dreaded might has begun.
It has arisen tracing out glory, and the period of setting has ended (w języku angielskim odniesienie do wschodu i zachodu słońca)
By faithful men who do not fear warfare.
They have created eternal glory that will not perish or disappear.

⁴⁸ My Ummah, God is our Lord, so grant your blood,
For victory will not return except by the blood of the martyrs,
Who have spent their time hoping for their Lord in the Abode of the Prophets.

Moja Umma, przyjmij radosną nowinę: słońce cierpliwości wzeszło.
Zaprawdę pomaszeraliśmy masami na wzgórza: uświęcone chwałą,
Która może wrócić światło, wiarę i chwalebny potęgę,
Dzięki mężczyznom, którzy opuścili dunja [świat materialny] i osiągnęli nieśmiertelność.
I odrodziła się Umma chwały i pewne zwycięstwo”⁴⁹.

Melodia tej dżihadystycznej pieśni brzmi ponadczasowo, jakby zaczerpnięto ją z ósmego wieku. Początkowo jest delikatna, a efekty kreowane są przy wykorzystaniu głosu. Dopiero po pewnym czasie pojawiają się efekty dźwiękowe: odgłosy miecza, żołnierskich kroków i wystrzałów. Dopiero wtedy nieznający języka arabskiego słuchacz przypomina sobie, że słucha naszidu dżihadystów z Państwa Islamskiego.

Ten naszid to potężna pieśń, niosąca ze sobą mocny i pełny nadziei przekaz⁵⁰. W przeciwieństwie do starszych naszidów, które często podkreślają status małej opozycji konfrontującej się z potężnym państwem, „hymn” Państwa Islamskiego mówi o rosnącej potędze i zdobywaniu wpływów,⁵¹ a także niesłabnących aspiracjach państwowych⁵². Oficjalnie IS nie ogłosiło tego naszidu swoim hymnem, ale jest to niewątpliwie najpopularniejsza piosenka wydana przez aparat medialny tej struktury. Jest prawdopodobnie najbardziej urzekającym, hipnotycznym i niepokojącym utworem muzycznym dżihadystów.

PODSUMOWANIE

Naszidy wyprzedzają erę Internetu i Youtube’a i wywodzą się z XIX-wiecznego antykolonialnego stylu poezji zwanego *qaseeda*. Wzrost ich roli zaobserwowaliśmy jednak dosyć niedawno, po wybuchu Arabskiej Wiosny, gdy zwiększyła się liczba struktur dżihadystycznych wykorzystujących przestrzeń cyfrową do rekrutacji nowych zwolenników. Wówczas pieśni te stały się elementem działalności propagandowej i budowania homogeniczności kulturowej, która prowadzi do wytworzenia „kultury dżihadyzmu”, a w dalszej perspektywie zacieśnienia relacje pomiędzy poszczególnymi elementami globalnego ruchu dżihadystycznego.

W wyniku rozprzestrzeniania się naszidów w przestrzeni online dżihadyści nie są jedynymi, którzy mają do nich dostęp. Zwolennicy i sympatycy dżihadyzmu mogą łatwo pobrać taki materiał. Wiele bardzo brutalnych treści naszidów jest w ten sposób legalnie rozpowszechnianych na stronach, których twórcy określają jako islamskie/islamistyczne,

They have offered their souls to God, and for the religion there is self-sacrifice.

The people of giving and granting are the people of excellence and pride.

⁴⁹ My Ummah, accept the good news: the Sun of Steadfastness has risen.

Verily we have marched in masses for the hills: the time-honoured glory,

That we may return the light, faith and glorious might,

By men who have forsaken the dunya*** and attained immortality.

And have revived the Ummah of glory and the assured victory”.

Tłumaczenie własne z języka angielskiego za: (Al-Tamimi 2014).

⁵⁰ *My Ummah Dawn Has Appeared Nasheed*, <https://www.youtube.com/watch?v=9JgKfiJJiy4> (20.02.2017).

⁵¹ T. Seymat, *op. cit.* (10.10.2016).

⁵² Więcej na temat tzw. „państw dżihadystycznych” (*vide* Stempień, 2017, 134-144).

a nie dżihadystyczne. Proliferacji naszydów sprzyja również łatwa dostępność programów do ich tworzenia. Dzięki nim dżihadystyczne pieśni mogą odgrywać rolę w wirtualnej rekrutacji. Oczywiście osoba nieposiadająca cech sprzyjających radykalizacji nie ulegnie jej wraz z przesłuchaniem tego typu nagrania, młodzi ludzie utożsamiający się z ideologią dżihadyzmu stanowią jednak łatwą ofiarę dla materiałów propagandowych. Pliki audio i video wykorzystujące gloryfikujące walkę z niewiernymi z pewnością przyczyniają się do zwiększenia rekrutacji nowych członków struktur dżihadystycznych.

BIBLIOGRAFIA

- “After the atrocities”. *The Economist* 414(8921) 2015.
- Alexandre Yonah, Alexander Dean. 2015. *The Islamic State: Combating The Caliphate Without Borders*, Lanhan, Boulder, New York–London: Lex.
- Aslan Reza. 2009. *Global Jihadism as a Transnational Social Movement: A Theoretical Framework*, Santa Barbara: University of California.
- Atwan Abdel Bari. 2015. *Islamic State: The Digital Caliphate*, Berkeley: University of California Press.
- Behnam Said. 2012. “Hymns (Nasheeds): A Contribution to the Study of the Jihadist Culture”. *Studies in Conflict & Terrorism* 35(12): 863-879, <https://doi.org/10.1080/1057610X.2012.720242>
- Berger J.M., Morgan Jonathan. 2015. *The ISIS Twitter Census. Defining and describing the population of ISIS supporters on Twitter*, The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World. Analysis Paper No. 20.
- Berger, J.M., Perez H. 2016. *The Islamic State’s Diminishing Returns on Twitter: How suspensions are limiting the social networks of English-speaking ISIS supporters*. Program on Extremism In https://cchs.gwu.edu/sites/cchs.gwu.edu/files/downloads/Berger_Occasional%20Paper.pdf.
- Dick Alexandra. 2019. “The Sounds of the Shuhada: Chants and Chanting in IS Martyrdom Videos”, *BEHEMOTH A Journal on Civilisation* 12(1): 89-104.
- Gråtrud H. 2016. “Islamic State Nasheeds As Messaging Tools”, *Studies in Conflict & Terrorism* 39(12): 1050-1070, <https://doi.org/10.1080/1057610X.2016.1159429>.
- Gray John. 2003. *Al-Qaeda and What it Means to be Modern*. New York: The New Press.
- Hegghamer Thomas. (ed.). 2017. *Jihadi Culture*. Cambridge University Press.
- Hegghamer Thomas. 2009. *Jihadi Salafis or Revolutionaries? On Theology and Politics in the Study of Militant Islamism* [w:] Roel Meijer (ed.), *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*. New York: Oxford University Press.
- Hoffman Adam. 2016. *The Islamic State's Use of Social Media: Terrorism’s Siren Song in the Digital Age*, iText Group NV.
- Kaszuba Malina, Stempień Marta. 2016. „Autorytarna geopolityka przetrwania reżimu Baszszara al-Asada podczas wojny domowej oraz inwazji Państwa Islamskiego”, *Społeczeństwo i Polityka* 2.
- Khosrokhavar Farhad. 2009. *Inside Jihadism. Understanding Jihadi Movements Worldwide*, Boulder, London: Paradigm Publishers.

- Klausen Jytte. 2015. "Tweeting the Jihad: Social Media Networks of Western Foreign Fighters in Syria and Iraq", *Studies in Conflict & Terrorism* 38(1): 1-22, <https://doi.org/10.1080/1057610X.2014.974948>
- Kozłowski Krzysztof. 2012. *Kolory rewolucji*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Lahoud Nelly. 2017. *A Cappella Songs (anashid) in Jihadi Culture* [w:] Thomas Hegghammer. (ed.), *Jihadi Culture. The Art and Social Practices of Militant Islamists*. Cambridge University Press.
- Neuhaus Richard John. 2006. *The Regensburg Moment* [w:] *First Things*.
- Pieslak Jonathan, Lahoud Nelly. 2018. "The Anashid of the Islamic State: Influence, History, Text, and Sound", *Studies in Conflict & Terrorism* 39(12), <https://doi.org/10.1080/1057610X.2018.1457420>.
- Sageman Marc. 2004. *Understanding Terror Networks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Said Behnam. 2012. "Hymns (Nasheeds): A Contribution to the Study of the Jihadist Culture", *Studies in Conflict & Terrorism* 35(12): 863-879, <https://doi.org/10.1080/1057610X.2012.720242>.
- Shiloah Amnon. 1995. *Music in the World of Islam. A Socio-Cultural Study*. Aldershot: Scolar Press.
- Stempień Marta. 2017. „Dżihadizm a tworzenie quasi-państw. Funkcjonowanie „państw dżihadystycznych” w przestrzeni międzynarodowej - studium porównawcze”. *De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności* 1(3).
- Terrill Andrew W. 2014. "Understanding the Strengths and Vulnerabilities of ISIS". *Parameters* 44(3).
- Terror and Islam. 2015. "The Economist", Vol. 414 No. 8921.
- Wejksznier Artur. 2010. *Ewolucja terroryzmu motywowanego ideologią religijną na przykładzie salafickiego ruchu globalnego dżihadu*, Poznań.
- York Richard. 2015. *Know The Enemy: Islamic State of Iraq and the Levant*. Raleigh: lulu.com.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- al-Awlaki A. 2009. 44 Ways to Support Jihad In https://ebooks.worldofislam.info/ebooks/Jihad/Anwar_Al_Awlaki_-_44_Ways_To_Support_Jihad.pdf.
- <https://nasheed.worldofislam.info/#player1?catid=0&trackid=0>.
- <https://www.npr.org/2014/07/13/331133851/jihadi-videos-push-islamic-musics-austere-boundaries%E2%80%8B%E2%80%8B>.
- My Ummah Dawn Has Appeared Nasheed, In <https://www.youtube.com/watch?v=9JgKfiJJiy4>.
- Raja Abdulrahim <https://twitter.com/rajaabdulrahim/status/574313794056359936>.
- Seymat Thomas. 2014. How nasheeds became the soundtrack of jihad In <http://www.euronews.com/2014/10/08/nasheeds-the-soundtrack-of-jihad>.
- Shari'ah Alone Will Rule Africa [w:] "Dabiq". 2014. <http://media.clarionproject.org/files/islamic-state/isis-isil-islamic-state-magazine-issue+8-sharia-alone-will-rule-africa.pdf>.

- al-Tamimi Aymenn Jawad. 2014. My Ummah, Dawn Has Appeared: Nasheed for the Islamic State of Iraq and ash-Sham In <http://www.aymennjawad.org/2014/01/my-ummah-dawn-has-appeared-nasheed-for>.
- The Flood [w:] "Dabiq". 2014. In <http://media.clarionproject.org/files/09-2014/isis-isil-islamic-state-magazine-Issue-2-the-flood.pdf>.
- The Hamas Charter (1988) (2006) Intelligence and Terrorism Information Center at the Center for Special Studies (C.S.S) In http://www.terrorism-info.org.il/Data/pdf/PDF_06_032_2.pdf.
- This Is the Promise Of God. 2014. In <https://azelin.files.wordpress.com/2014/06/shaykh-abc5ab-mue1b8a5ammad-al-e28098adnc481nc4ab-al-shc481mc4ab-22this-is-the-promise-of-god22-en.pdf>.
- Zelin Aaron Y. 2014. The War between ISIS and al-Qaeda for Supremacy of the Global Jihadist Movement, The Washington Institute for Near East Policy, No. 20, In http://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/ResearchNote_20_Zelin.pdf.

Tomasz PAWŁUSZKO

Akademia Wojsk Lądowych im. gen. T. Kościuszki¹

Wydział Nauk o Bezpieczeństwie

tomasz.pawluszek@awl.edu.pl

ORCID 0000-0002-5572-3199

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.01.06>

GENEZA STUDIÓW STRATEGICZNYCH JAKO RDZENIA PROGRAMU BADAŃ NAD BEZPIECZEŃSTWEM

ABSTRAKT: Celem artykułu jest analiza procesu instytucjonalizacji studiów strategicznych jako podstawy rozwoju współczesnych studiów nad bezpieczeństwem (*Security Studies*). Artykuł omawia genezę studiów strategicznych i próby zakreślenia obszarów refleksji w tej dziedzinie wiedzy. Studia strategiczne rozwinęły się w połowie XX wieku w USA. Stanowiły próbę syntezy wiedzy militarnej, ekonomicznej i politologicznej w celu opanowania ówczesnego zagrożenia globalną wojną nuklearną. Kryzys tego podejścia przypadł na lata 70. XX wieku. Koniec zimnej wojny spopularyzował problematykę bezpieczeństwa w naukach społecznych, a kwestie podejmowane niegdyś w ramach studiów strategicznych zyskały nowy wymiar. Refleksja nad metodyką studiów strategicznych dąży do wzmocnienia współczesnego potencjału badań nad bezpieczeństwem.

SŁOWA KLUCZOWE: strategia, bezpieczeństwo, Brodie, studia strategiczne, odstraszanie

STRATEGIC STUDIES AS A CORE OF SECURITY STUDIES RESEARCH PROGRAMME. GENESIS AND EVOLUTION

ABSTRACT: The aim of this article is to outline the process of institutionalization of strategic studies, understood as the essence of contemporary security studies. Article explores the genesis of strategic studies and attempts to determine areas of reflection in this field of knowledge. Strategic studies developed in the half of the 20th century. Its mission was to form a creative synthesis of military, economic and political scientific approaches towards the threat of nuclear war. Crisis of strategic studies took place in the 70s. The end of so called Cold War popularized the issue of security within the non-military context. Therefore, problems analysed by traditional strategic studies evolved. Author's final reflection tries to strengthen Polish potential in developing contemporary security studies.

KEYWORDS: strategy, security, Brodie, strategic studies, deterrence

¹ Tadeusz Kościuszko Land Forces Military Academy.

WPROWADZENIE

Studia strategiczne, wyodrębnione w połowie XX wieku na pograniczu pól badawczych nauk wojskowych i politycznych, mimo swego (początkowo) statusu quasi-naukowego, stały się po drugiej wojnie światowej jedną z najbardziej wpływowych dziedzin w naukach społecznych. Problemem badawczym w niniejszej pracy jest oddziaływanie kierunków myślenia zaproponowanych przez powojenną amerykańską „myśl strategiczną” na powstanie i ugruntowanie dyscypliny znanej w świecie akademickim jako studia nad bezpieczeństwem (*Security Studies*). Przedmiotem niniejszej pracy jest analiza sporów ideowo-teoretycznych oraz ich wpływu na kształtowanie się niezależności teorii studiów strategicznych jako dziedziny poszukującej własnego obszaru badawczego. Interesujące są przede wszystkim spory mające swój przebieg w Stanach Zjednoczonych w pierwszych dekadach powojnia, ponieważ już od samego początku swego istnienia dyscyplina studiów strategicznych była umiejscowiona głównie w USA. Epoka ta jest stosunkowo słabo rozpoznana w polskiej literaturze przedmiotu: brakuje tłumaczeń oraz kompleksowych opracowań na temat jej wpływu na nauki społeczne².

Hipotezą roboczą tego tekstu jest przypuszczenie, iż refleksja zapoczątkowana w studiach strategicznych – badających rolę siły i wojska w polityce zagranicznej i stosunkach międzynarodowych – została przyjęta w szerszych studiach nad polityką międzynarodową, co doprowadziło do wykształcenia się programu badawczego studiów nad bezpieczeństwem. Moim celem jest ustalenie przyczyn tej sytuacji, zbadanie procesu rozwoju studiów strategicznych w USA oraz wstępna próba zarysowania jego następstw dla współczesnych nauk o bezpieczeństwie. W pracy zastosowałem krytyczną analizę źródeł z epoki zimnowojennej oraz analizę argumentacji teoretycznej omawianych autorów. Układ treści jest następujący: na początku wskazuję na ciągłość euroamerykańskiego (zachodniego) myślenia o strategii, następnie przedstawiam genezę amerykańskiej refleksji nad wojną w połowie XX wieku, kolejnym etapem jest analiza postulatów badawczych obecnych w studiach strategicznych w początkowym okresie zimnej wojny. Omawiam też przyczyny upadku znaczenia studiów strategicznych. Finalnie staram się powiązać kwestie podejmowane w okresie zimnej wojny z dzisiejszymi studiami nad bezpieczeństwem. Przyczyn podjęcia tego tematu jest kilka. Po pierwsze, temat wciąż nie jest kompleksowo opracowany. Po drugie, wyodrębnienie się nauk o bezpieczeństwie w Polsce powoduje potrzebę zarysowania tradycji intelektualnych składających się na tę wiedzę³.

² W Polsce wydano, ale stosunkowo dawno, tylko niektóre prace: B. Brodie, *Strategia w erze broni raketowej*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1963; A. Beaufre, *Wstęp do strategii*, Warszawa 1963; B.H. Liddell Hart, *Strategia. Działanie pośrednie*, Warszawa 1959. Natomiast we współczesnych podręcznikach do studiów strategicznych informacji również jest niewiele. Najlepszym wprowadzeniem do tematu w polskiej literaturze wciąż pozostaje R. Kuźniar, *Polityka i siła. Zarys studiów strategicznych*, Warszawa 2006.

³ Rozporządzenie MNISW z 8 sierpnia 2011 w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, nauki o bezpieczeństwie utworzono uchwałą CK ds. Stopni i Tytułów z 28 stycznia 2011, zmieniającą uchwałę w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych. Cf. *Granice tożsamości nauk o bezpieczeństwie. Perspektywa materialna i formalna*, red. T. Kośmider, W. Kitler, Warszawa 2017; *Tożsamość nauk o bezpieczeństwie*, red. S. Sulowski, Toruń 2015;

Przegląd i analiza źródeł studiów strategicznych może również mieć walory dydaktyczne i naukoznawcze.

POJĘCIE STRATEGII JAKO PRZEDMIOT REFLEKSJI TEORETYCZNEJ

Słowo „strategia” pochodzi z języka greckiego. Jego źródłosłów to terminy: *stratos* – oddział wojskowy, oraz *agein* – prowadzić. Współcześnie pojęcie strategii wykorzystywane jest w wielu naukach i dziedzinach życia⁴. Klasyczne rozumienie pojęcia strategii odnosiło się jednak w pierwotnym rozumieniu do działań wojennych. Według definicji Stanisława Kozieja działania wojenne można podzielić na zbrojne i niezbrojne. Dominującą rolę w działaniach wojennych pełni tzw. czynnik zbrojny oznaczający wszelkie działania wojsk w toku wojny. Przedmiotem klasycznej wojny były działania sił zbrojnych, podmiotem siły zbrojne⁵. W tymże rozumieniu grecki dowódca i pisarz Ksenofont, autor pierwszego europejskiego „podręcznika” wojskowego, przedstawił rozumienie strategii jako „przygotowanie wszystkiego, co potrzebne do prowadzenia wojny”, odróżniając strategię od taktyki (grec. *taktika* – układać, porządkować), której przedmiotem zainteresowania było ustawienie wojsk do walki⁶. To podstawowe rozróżnienie między strategią a taktyką widoczne jest także obecnie. Strategią nazywamy ogólną teorię działania sił zbrojnych, taktyka natomiast do dziś zajmuje się praktycznym wykorzystaniem potencjałów poszczególnych oddziałów wojskowych.

Rozległa praca zbiorowa poświęcona myśli strategicznej Zachodu pod redakcją Gerarda Chailanda wskazuje na ciągłość europejskich i amerykańskich tradycji myślenia o konfliktach zbrojnych i wojnach⁷. Warto podkreślić, iż kwestie te były od samego początku w centrum zainteresowania myśli europejskiej. Wiązano je ze sprawiedliwością i bezpieczeństwem, szerzej – z polityką i etyką, czyli ważnymi dziedzinami studiów filozoficznych. W okresie średniowiecza refleksja na temat kwestii wojny i pokoju była przedmiotem refleksji wielu myślicieli chrześcijańskich (Ambroży, Augustyn, Tomasz z Akwinu), którzy mieli sporo do powiedzenia przede wszystkim na temat etycznego charakteru tych zjawisk⁸. Zanikła jednak w wiekach średnich systematyczna refleksja autorstwa praktyków wojny, co wiązało się zapewne ze spadkiem poziomu wykształcenia w Europie tamtych czasów – większość spośród piśmiennych Europejczyków stanowili podówczas przedstawiciele duchowieństwa.

Ogólne i ponadczasowe zagadnienia wojny i pokoju są kluczem do zrozumienia charakteru cywilizacji zachodniej. Zdaniem historyka Michaela Howarda wojna jest wręcz

Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju. Studia i materiały, red. L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk, t. 1-2, Szczytno 2011.

⁴ S. Jarmoszko, *Militarne dziedzictwo a współczesne aplikacje strategii*, Toruń 2015.

⁵ S. Koziej, *Teoria sztuki wojennej*, Warszawa 1993, s. 11-14.

⁶ Cf. B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w państwie i stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2006, s. 13.

⁷ G. Chailand (red.), *The Art of War in the World History: from Antiquity to the Nuclear Age*, Berkeley & Los Angeles 1994.

⁸ R. Rosa, *Filozofia bezpieczeństwa*, Warszawa 1995, s.11-53; W. Rechlewicz, *Elementy filozofii bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo z perspektywy historii filozofii i filozofii polityki*, Warszawa 2012.

nieodłączną częścią cywilizacji europejskiej⁹. W okresie 1600-1945 państwa europejskie stoczyły 129 wojen: 47 w wieku XVII, 37 w XVIII, 36 w XIX i 7 w pierwszej połowie XX wieku¹⁰. Według klasyków myśli wojskowo-politycznej sztuką prowadzenia wojny była właśnie strategia. Idee prowadzenia wojny oraz sposoby rozumienia konfliktów w cywilizacji zachodniej w ciągu ostatnich kilkunastu stuleci wskazują na zaskakującą ciągłość w europejskiej (później i w amerykańskiej) tradycji sztuki wojennej, trwającej aż po XX wiek¹¹.

Epoka Odrodzenia zwróciła uwagę na nieodłączność konfliktu zbrojnego od państwa. W wyniku przemian politycznych w skali całego kontynentu wojna nie była już tylko zjawiskiem rytualnym, przywilejem władców i feudałów, lecz stała się udziałem wojsk zawodowych, pozostających na żołdzie monarchy absolutnego, uosabiającego suwerenność¹². Od czasów Machiavellego – rzecznika wojsk obywatelskich z poboru i zwolennika wojny totalnej, wojna i strategia stają się przede wszystkim narzędziami polityki¹³. Z poglądami Florentczyka korespondowały późniejsze przemiany w XVII-wiecznej Europie. Wzrost skali operacji wojskowych, umasowienie armii (pojawily się wojska z poboru) oraz silne powiązanie zjawiska wojny z problemami gospodarczymi czy demograficznymi ówczesnej Europy sprawiły, że klasyczne rozumienie strategii jako ogólnej teorii prowadzenia wojny przestało wystarczać¹⁴. Rozszerzone pojęcie strategii zaczęto pojmować w kategoriach ogólnych interesów państwowych. Wraz ze wzrostem skomplikowania stosunków międzynarodowych teoria strategii w odniesieniu do działalności stricte wojskowo-militarnej zyskała węższe miano strategii militarnej. Tym samym stała się ona jednym z wymiarów politycznej strategii państwowej¹⁵. Z czasem obok wojskowego rozumienia strategii pojawiły się inne uprawnione rozumienia tego pojęcia – strategię polityczne, gospodarcze, dyplomatyczne.

Carl von Clausewitz wraz z fundamentalnym, choć nieukończonym dziełem *O wojnie* wprowadził nowe rozumienie wojny jako starcia woli politycznej przeciwników¹⁶, protestując zarazem przeciw traktowaniu wojny jako jednoznacznej doktryny o stałych zasadach. Clausewitzowska definicja wojny wskazuje, iż wojna to „akt przemocy mający na celu zmuszenie przeciwnika do spełnienia naszej woli”¹⁷. Clausewitz integruje militarne i polityczne rozumienie pojęcia strategii, co jest rezultatem założeń o wzajemnych relacjach zjawisk wojny i polityki. Wojna jest w tym rozumieniu instrumentem polityki zagranicznej państwa – „dalszym ciągiem polityki przy użyciu innych środków”, a strategia sztuką

⁹ M. Howard, *Wojna w dziejach Europy*, Wrocław 1990, rdz. II-VII.

¹⁰ T. Pióro, *Wstęp* [w:] M. Howard, *Wojna w dziejach Europy...*, s. 5.

¹¹ G. Parker, *Zachodnia sztuka prowadzenia wojny* [w:] *Idem* (red.), *Historia sztuki wojennej. Od starożytności do czasów współczesnych*, Warszawa 2008, s. 16-25; cf. J. J. Piątek, *Wojna jako rzeczywistość. O prowadzeniu starych i nowych wojen*, Toruń 2008.

¹² R. Rosa, *op. cit.* s.83-84.

¹³ G. Chaliand, *The Art of War...*, s. 538-539.

¹⁴ S. Koziej, *op. cit.*, s. 27-28.

¹⁵ Cf. S. Zalewski, *Strategia jako instrument bezpieczeństwa politycznego państwa*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne”, nr 6, 2009, s. 29-44.

¹⁶ R. Kuźniar, *Polityka i siła...*, s. 47.

¹⁷ C. von Clausewitz, *O wojnie. Księgi I-VIII*, Lublin 1995, s. 5.

zwycięzania w wojnie. Możemy więc przyjąć konstatację, że od czasów Clausewitza (nawet szerzej: od czasów napoleońskich, rewolucjonizujących sztukę wojсковą w kierunku wojen masowych) strategia stała się specjalistyczną i usystematyzowaną dziedziną wiedzy i umiejętności, dotyczącą form i sposobów przygotowania oraz prowadzenia działań wojennych w skali strategicznej, operacyjnej i taktycznej¹⁸. Większość państw Europy posiadała w XIX wieku własne akademie wojskowe. Jako instrument polityczny „strategia” Clausewitza podlega polityce. Do domeny strategii politycznej/wojskowej należy określanie perspektyw dla osiągnięcia celów politycznych/wojskowych, wskazywanie, jakie działania polityczne/wojskowe są niezbędne, a także współdziałanie w hierarchizacji wybranych celów¹⁹. Pisze pruski generał: „Wojny nie można więc nigdy oddzielić od polityki, a jeżeli to przy rozważaniach gdziekolwiek się przydarzy, zrywają się do pewnego stopnia wszelkie powiązania i powstaje jakaś rzecz bezmyślna i bezcelowa”²⁰.

Innym wpływowym myślicielem XIX wieku był Szwajcar Henri de Jomini. Do czasów pierwszej wojny światowej Jomini był najpopularniejszym teoretykiem prowadzenia wojny. Przez większość XIX wieku Jomini był dużo bardziej wpływowym autorem niż Clausewitz²¹. W przypadku pojęcia strategii skupia się jednak na militarnej koncepcji strategii, którą definiuje następująco: „Sztuka wojny na mapie, obejmująca cały teatr wojny”²². Strategia jest planem definiującym skalę przedsięwzięć wojskowych. Jomini stał się ważnym prekursorem dla teoretyków traktujących strategię jako grę potencjałów, odległą od praktyki pola walki.

Trzecim myślicielem, kluczowym z punktu widzenia XIX-wiecznej refleksji, był pruski generał Helmut von Moltke, wieloletni szef sztabu armii pruskiej²³. Jego definicja strategii wyraża się w poglądzie, iż: „Strategia jest praktycznym zastosowaniem środków będących w dyspozycji generała w celu osiągnięcia konkretnych zamiarów”²⁴. Zwraca uwagę, że wykorzystanie armii w strategii politycznej posiada często nieprzewidywalne konsekwencje, zarówno materialne, jak i moralne. Według von Moltkego kluczem do skutecznej strategii jest przygotowanie środków do walki, a także żywiołowość i elastyczność podczas samej walki. Prusak przytacza w swych pismach opinię austriackiego arcyksięcia Karola, nazywającego strategię „nauką dowódców” (*science of commanders*), w odróżnieniu od taktyki, która jest „tylko” sztuką (*art*). Strategia jest zatem wiedzą stale aktualizowaną w oparciu o materiał empiryczny. Generał przyznaje zarazem, że decyzje podejmowane w procesie implementacji strategii często oparte są o spontaniczne wizje warunków niemożliwych do przewidzenia. Oznacza to, iż z powodu ograniczonego charakteru ludzkiego poznania nie istnieje uniwersalny sposób na przewidzenie polityczno-wojskowych ruchów przeciwnika. Strategia miała więc dla von Moltkego wybitnie psychologiczny charakter – pozwalała bowiem na ulepszanie zachowań

¹⁸ Cf. B. Balcerowicz, *op. cit.*, s. 9-10.

¹⁹ Vide M. Wiatr, *Między strategią a taktyką*, Toruń 2002.

²⁰ C. von Clausewitz, *op. cit.*, s. 762-763.

²¹ Vide opinia Bernarda Brodiego w I rozdziale książki *Strategia w erze broni rakietowej*, Warszawa 1963.

²² G. Chaliand, *op. cit.*, s.736-739

²³ J. Keegan, *Historia wojen*, Warszawa 1998, s. 32-33.

²⁴ J. Baylis, J. Wirtz, *Wstęp [w:] Strategia we współczesnym świecie*, Kraków 2009, s. 5.

ludzkich, będąc sztuką działania pod presją. Podsumowując, w wieku XIX zaistniały wyraźnie dwa, dążące do zbliżenia, sposoby rozumienia strategii:

- wąskie/wojskowe: strategia jako sztuka prowadzenia wojen (strategia militarna),
- szerokie/polityczne: strategia jako instrument planowania politycznego, uwzględniającego kwestie militarne (strategia polityczna).

Powyższe rozróżnienie na węższe i szersze rozumienie strategii, widoczne we wszystkich ważniejszych koncepcjach w XIX wieku, zachowuje swą aktualność do dziś. Sama wojna stawała się zjawiskiem coraz bardziej złożonym, stąd pojawiające się w XIX wieku postulaty uzupełnienia strategii militarnej o różne aspekty natury pozamilitarnej²⁵.

Dalsze komplikacje w pojmowaniu zakresu pojęciowego terminu „strategia” wynikały w pierwszej połowie XX wieku ze zjawisk militaryzacji życia społecznego i masowej ideologizacji społeczeństw zachodnich, co doprowadzało do trwałych zmian w świadomości społecznej. Dla nauk wojskowych, będących domeną wykwalifikowanych ekspertów, oznaczało to, że pojęcia z dziedziny wojskowości zostały przeniesione na grunt innych nauk (m. in. nauki ekonomiczne, nauki o zarządzaniu, nauki społeczne, wiedza o marketingu i reklamie) oraz języka potocznego, wytwarzając inne od wyjściowego rozumienie tych pojęć.

WSPÓŁCZESNA REFLEKSJA NAD STRATEGIĄ

W związku z pojmowaniem wojny jako jednego ze znaczących problemów międzynarodowych pierwszej połowy XX wieku konflikt międzypaństwowy – jako swego rodzaju „fakt społeczny” – stał się jednym z przedmiotów zainteresowania nauk społecznych. Clausewitzowskiemu „filozoficznemu” rozumieniu wojny jako instrumentu polityki należało więc przeciwstawić systematyczne studia nad wojną jako zjawiskiem społecznym. Zdaniem Hedleya Bulla, znanego XX-wiecznego brytyjskiego teoretyka studiów międzynarodowych, w sytuacji potraktowania zjawiska wojny jako problemu badawczego nauk społecznych, pojęcie strategii nie mogło być już związane wyłącznie z „planowaniem prowadzenia wojny” – tak jak było w epoce od Napoleona do Hitlera²⁶. Nowocześnie rozumiana strategia miała być naukową teorią wojny²⁷. W dalszym toku wywodu przyjrzymy się amerykańskim próbom usystematyzowania refleksji nad strategią na gruncie nauk społecznych.

Należy przyznać, że zjawisko wojny w historii państw/społeczeństw posiada unikalne znaczenie. W ciągu ostatnich kilku tysięcy lat historii ludzkości toczono niemożliwą do oszacowania liczbę wojen; według badań przeprowadzonych na Uniwersytecie w Heidelbergu w latach 1801-1950 wystąpiło blisko 300 międzypaństwowych konfliktów zbrojnych o dużej skali²⁸. Jean Jacques Babel wyliczył, że na świecie w ciągu 5559 lat do 1939 roku stoczono

²⁵ B. Balcerowicz, *op. cit.*, s. 10.

²⁶ H. Bull, *Strategic Studies and its Critics*, „World Politics”, vol. 20, no. 4, 1968, s. 593.

²⁷ S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 2006, s. 396-397.

²⁸ E. Cziomer, *Konflikty międzynarodowe* [w:] E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz (red.) *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2006, s. 258.

14513 wojen. Oznacza to, że w ciągu 55 wieków toczono przynajmniej 3 wojny rocznie. W okresie 1600-1945 natomiast w Europie wojny wybuchały średnio co 2-3 lata²⁹.

Według Gene M. Lyonsa niedostatek systematycznej refleksji amerykańskiej nad problemem wojny wynikał w pierwszej połowie XX wieku z braku ujednoczonego programu i metod badań. Historycy skupiali się w swych badaniach na historii kampanii wojennych, ekonomiści na oszacowaniu wysiłku wojennego stron konfliktu, mobilizacji oraz powojennej odbudowie, politolodzy natomiast na formalnych mechanizmach konstytucyjnych i problemach administracji zarządzającej wysiłkiem wojennym. Ponadto niechęć do systematycznej analizy konfliktów można wiązać z „profilem ideowym” Amerykanów. Przywiązanie do ustroju demokratycznego i ideologii liberalnej oznaczało niechęć do wojny, którą traktowano jako zjawisko niebezpieczne dla społeczeństwa. Co więcej, izolacja geograficzna USA w początku XX wieku sprawiała, iż dla amerykańskich badaczy społecznych kluczowymi problemami były kwestie wewnętrzne tj. konflikty w obrębie społeczeństwa amerykańskiego³⁰. Podsumowując, teoretycy amerykańscy często byli skłonni traktować zjawisko wojny jako aberrację historyczną – a więc zjawisko niepożądane, nietypowe i mało ważne.

Jedną z pierwszych wpływowych amerykańskich prac politologicznych, podejmujących kompleksowo problem wojny jako zjawiska dotyczącego ludzkich społeczeństw była książka Harolda Lasswella *World Politics and Personal Insecurity*, wydana w 1935, ilustrująca postęp w badaniach psychologicznych aspektów polityki, prowadzonych na uniwersytecie w Chicago³¹. Sam Lasswell korzystał z dorobku monumentalnego studium *A Study of War*, prowadzonego również w uniwersytecie chicagowskim pod kierunkiem profesora Quincy’ego Wrighta. Program badawczy tego pionierskiego studium dotyczył przyczyn występowania zagrożeń pokoju na świecie i prowadzony był w latach 1926 – 1942³².

W latach trzydziestych XX wieku narastała w Europie groźba wojny. Militaryny wymiar polityki międzynarodowej stawał się bardziej widoczny i przykuwał uwagę coraz większej liczby badaczy. Coraz więcej naukowców przybywało też do USA z Europy, spora część pochodziła z krajów rządzonych przez faszystów, inni przybywali z powodu większej otwartości i szybkiego rozwoju amerykańskich uczelni wyższych. Pojawiały się kolejne instytucje, zajmujące się polityką międzynarodową, sprawami strategii i wojny. Jedną z pionierskich amerykańskich instytucji zajmujących się wojną jako taką stał się Yale Institute of International Studies. Jednym z wiodących autorów reprezentujących to środowisko był Nicholas Spykman. Co ważne, w wielu spośród przedwojennych i wczesnowojennych publikacji wydanych w Yale przedstawiano bezpieczeństwo wojskowe państwa jako sztandarowe zagadnienie polityki, wymagające

²⁹ T. Pióro, *op. cit.*, s. 5.

³⁰ G. M. Lyons, *The Growth of National Security Research*, „The Journal of Politics”, vol. 25, no. 3, 1963, s. 489-490.

³¹ *Vide* H. Lasswell, *World Politics and Personal Insecurity*, Nowy Jork 1935.

³² *Vide* Q. Wright (red.), *A Study of War*, Chicago 1942.

rzetelnych studiów politologicznych³³. Badacze, którzy przybyli z Europy skupili się natomiast w nowo powołanej The New School of Social Research w Nowym Jorku.

Jedną z najbardziej wpływowych instytucji w amerykańskim szkolnictwie wyższym był (i pozostaje do dziś) Uniwersytet w Princeton. Także i w tym ośrodku, wokół Edwarda Meada Earlego, powołano Instytut Studiów Zaawansowanych. Tuż przed przystąpieniem Stanów Zjednoczonych do wojny uniwersytet oraz skoligacony z nim instytut zorganizowały w 1940 roku specjalistyczne seminarium, poświęcone sprawom wojny i strategii. Po zakończeniu seminarium powstała znacząca książka *Makers of Modern Strategy*, która – jako prawdopodobnie pierwsze kompendium wiedzy z historii myśli strategicznej – stała się jedną z kluczowych publikacji amerykańskiej szkoły studiów strategicznych. Proces szybkiej kompilacji wiedzy na temat problemów wojny i strategii trwał w Ameryce od przełomu lat trzydziestych i czterdziestych. Większość prac przedstawiała zjawisko wojny przede wszystkim z punktu widzenia historii stosunków międzynarodowych, czyli jako konflikt pomiędzy państwami³⁴.

Stany Zjednoczone przystąpiły do drugiej wojny światowej w roku 1941. Wojna stała się jedną z największych trosk społeczeństwa amerykańskiego, będąc zarazem jednym z głównych przedmiotów badań w amerykańskich naukach politycznych. Wielu przedstawicieli nauk politycznych i ekonomicznych wzięło czynny udział w amerykańskim wysiłku wojennym. Ich zaangażowanie było wyraźne zarówno w agendach państwowych zajmujących się organizacją zasobów państwa w warunkach wojennych, na stanowiskach ekspertów oraz doradców, jak i bezpośrednio w działaniach na froncie (głównie europejskim). Szczegółowe informacje na temat czynnego udziału amerykańskich politologów w drugiej wojnie światowej odślaniają raporty przygotowane na zlecenie American Political Science Association z lat 1942, 1945 i 1946. Ankiety przygotowane dla APSA rozesłano na jesieni 1944 roku do 150 instytucji naukowych w Stanach Zjednoczonych. Ankiety powróciły ze 122 instytucji, których przedstawiciele brali udział w wysiłku wojennym USA³⁵. Według tych danych w wojnie w okresie 1941-1944 uczestniczyło 341 przedstawicieli amerykańskich nauk politycznych w tym: 196 zaangażowanych w działalność o charakterze cywilnym, 145 zaangażowanych w działalność o charakterze stricte militarnym. Omawiany raport nie uwzględnia działań wojennych z roku 1945, na jego podstawie można jednak stwierdzić, iż główne funkcje pełnione w czasie wojny przez politologów to: konsultanci i doradcy Departamentach Stanu i Obrony; wykładowcy w szkołach wojskowych, pracownicy w sekretariatach sztabów; pracownicy na różnych stanowiskach w rozmaitych radach gospodarczych. Podejmowali także pracę na stanowiskach wojskowych, w administracji wojskowej, w służbach odpowiedzialnych za zaopatrzenie i finansowanie przedsięwzięć wojskowych³⁶.

³³ G. M. Lyons, *op. cit.*, s. 492.

³⁴ Warto zaznaczyć, iż również w 1940 roku Amerykańskie Towarzystwo Historyczne swój doroczny zjazd zatytułowało „Wojna i społeczeństwo”.

³⁵ H. Walker, *Political Scientists and War*, „American Political Science Review”, t. 39, nr.3, 1945, s. 555-574.

³⁶ Przykładowo zaangażowanie znaleźli późniejsi znani teoretycy stosunków Bernard Brodie – Dartmouth College, służył w Bureau of Ordnance, Navy Dept., i inni wykładowcy np. A. Wolfers – Yale.

Czynne zaangażowanie amerykańskich nauk politycznych w drugą wojnę światową przyniosło z pewnością wzrost praktycznej wiedzy o warunkach występowania konfliktów oraz mechanizmach ich politycznej regulacji. Wojna i strategia stały się ważnymi problemami nauk politycznych w okresie powojennym. Część badaczy, zatrudniona bezpośrednio przez rząd Stanów Zjednoczonych, pracowała nad projektami powojennych instytucji bezpieczeństwa i współpracy międzynarodowej. Przykładowo w Departamencie Stanu pod kierunkiem Leo Pasvolsky'ego ustalano plany organizacji okresu powojennego, między innymi opracowano projekt powołania Organizacji Narodów Zjednoczonych. Wielu członków zespołu było politologami, a praca na wyznaczonych stanowiskach oznaczała dla nich konieczność połączenia wiedzy teoretycznej z praktyką. Niektórzy z nich trafili po wojnie do instytucji międzynarodowych, na uniwersytety i placówki dyplomatyczne³⁷. Studia nad bezpieczeństwem narodowym stały się przyszłościową specjalizacją w naukach politycznych.

Badania nad związkami wojny i polityki prowadzono nadal w Yale, gdzie ważne prace opublikował Bernard Brodie³⁸. Sam Brodie był – jak sam przyznał po latach – prawdopodobnie pierwszym amerykańskim politologiem, publikującym na temat broni atomowej. Jego artykuł wydany na jesieni 1945 roku w Yale Institute of International Studies jako biuletyn analityczny nr 18, w publikacji zbiorowej *The Absolute Weapon* stanowi dwa rozdziały³⁹. Już wówczas Amerykanin analizował propozycję doktryny odstraszenia oraz przewidywał, iż ZSRR zdobędzie broń atomową w pięć, maksymalnie dziesięć lat⁴⁰.

Znaczny wzrost zainteresowania sprawami polityki wojskowej i strategii należy wiązać z dwiema grupami czynników. Czynnikiem pozytywnym była zmiana w globalnym układzie sił. Stany Zjednoczone stały się światowym liderem politycznym, gospodarczym i militarnym, ponadto zdano sobie sprawę, iż źródłem wzrostu potęgi USA był w znacznej mierze rozwój technologii wojskowych. Gdy znacząca część budżetu państwa – pomimo zakończenia wojny – nadal zostaje przeznaczona na sprawy wojskowe, budzi to zainteresowanie nauk politycznych⁴¹. Czynnikiem negatywnym były inne, niekorzystne z punktu widzenia polityki zagranicznej USA, zmiany w porządku międzynarodowym w okresie 1947-1952. Rozpoczęła się tak zwana „zimna wojna”⁴². Do zmian podnoszących poziom konfliktowości w stosunkach międzynarodowych w okresie przelomu lat czterdziestych i pięćdziesiątych należały: skonstruowanie przez ZSRR bomby atomowej, kontynuacja programu bomby wodorowej w USA i początek wyścigu zbrojeń, zwycięstwo komunizmu w Chinach, wojna w Korei, budowa zachodniego sojuszu wojskowo-politycznego w postaci NATO i powstanie systemu blokowego stosunków międzynarodowych

³⁷ G. M. Lyons, *op. cit.*, s. 493-494.

³⁸ *Vide* B. Brodie (red.), *The Absolute Weapon, Atomic Power and World Order*, New York 1946.

³⁹ B. Brodie, *The Development of Nuclear Strategy*, „International Security”, vol. 2, no.4, 1978, s. 65-83.

⁴⁰ B. Brodie (red.), *The Absolute Weapon...*, s. 63-69.

⁴¹ H.K. Jacobson, *Scholarship and Security Policy*, „The Journal of Conflict Resolution”, t. 3, nr.4/1959, s. 394.

⁴² Za początek zimnej wojny określa się wystąpienie Winstona Churchilla w Fulton w dniu 5 marca 1946 roku, w którym wspomniął o opadnięciu tzw. żelaznej kurtyny. Miesiąc wcześniej Józef Stalin ogłosił plan przygotowania Związku Sowieckiego „na każdą ewentualność”, gdyż komunizm i kapitalizm nie mogą koegzystować.

na skalę globalną⁴³. Agresywna polityka Związku Radzieckiego w Europie oraz „utrata Chin” były ciosem dla amerykańskiego poczucia omnipotencji wynikającego ze zwycięstwa w drugiej wojnie światowej. Wojna w Korei pokazała natomiast jak trudna jest specyfika wojny w erze nuklearnej. Zdaniem Franciszka Skibińskiego za wydarzenie godzące w amerykańskie poczucie omnipotencji należy uznać również wystrzelenie przez Związek Radziecki w kosmos pierwszego sputnika w 1957 roku, zapoczątkowujące erę rywalizacji o „podbój kosmosu”, co wpłynęło na przyspieszenie wyścigu zbrojeń między USA a ZSRR⁴⁴. Podsumowując, zagadnienia międzynarodowe znalazły się w centrum zainteresowania amerykańskiej opinii publicznej. Innym istotnym wydarzeniem były amerykańskie wybory prezydenckie w roku 1952, wygrane przez gen. Dwighta Eisenhowera, sprzyjającego metodycznemu podejściu do spraw wojskowo-politycznych⁴⁵.

Zdaniem Marca Trachtenberga zjawiskiem, które doprowadziło do swoistego podsumowania powyższych przemian stała się tzw. rewolucja termonuklearna⁴⁶. Trachtenberg, jako historyk myśli strategicznej, opowiada się również za uznaniem rewolucji termonuklearnej za główny bodziec do rozwoju dyscypliny studiów strategicznych⁴⁷. Przeciwny pogląd głosił znany badacz stosunków międzynarodowych Kenneth N. Waltz, który przyznał, iż bomba jądrowa nie zmienia znacząco charakteru samej polityki. Co więcej, bomba jądrowa nie zmienia też natury ludzkiej, w której jego zdaniem leży potrzeba posiadania przewagi nad przeciwnikiem. Waltz przyznał, że broń atomowa może być bronią impotentną, niezdolną do użycia przez żadną ze stron konfliktu, gdyż ryzyko jej użycia jest tak duże, że bardziej rozsądną decyzją wydaje się użycie sił konwencjonalnych⁴⁸.

Wzrost wzajemnego skomplikowania kwestii politycznych i militarnych sprawił, że powrót do badań nad relacjami polityki i wojny na dużą skalę stał się możliwy. Szeroko bowiem korzystano z cywilnych ekspertów i grup studyjnych. Zaangażowanie w państwową politykę bezpieczeństwa przybrało przede wszystkim dwa wymiary: (1) członkowie różnych komisji i komitetów ad hoc; (2) członkowie zespołów studyjnych – analitycy, prowadzący ciągłe studia nad zagadnieniami bezpieczeństwa⁴⁹.

Podstawowym zagadnieniem rodzącej się dyscypliny była kwestia zastosowania broni masowego rażenia do celów polityki. Ponowny wzrost zainteresowania problemami strategii polityczno-wojskowej w okresie powojennym przyczynił się do rozwoju badań nad konfliktami i polityką wojskową. Znany ośrodek z Yale został przeniesiony do Princeton, gdzie wraz z miejscowymi badaczami utworzono Centrum Studiów Międzynarodowych (*Center for International Studies*). Badania prowadziły również powstałe wcześniej *think tanki Center for*

⁴³ D. Kondrakiewicz, *System równowagi sił w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 1999, s. 143-175.

⁴⁴ F. Skibiński, *Przedmowa do wydania* [w:] B. Brodie, *Strategia w erze broni raketowej*, Warszawa 1963.

⁴⁵ G.M. Lyons, *op. cit.*, s. 500.

⁴⁶ M. Trachtenberg, *Strategic Thought in America 1952-1966*, „Political Science Quarterly”, vol. 104, no. 2, 1989, s. 301-302.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 303.

⁴⁸ K. N. Waltz, *Force, Order and Justice*, „International Studies Quarterly”, vol. 11 no. 3, 1967, s. 280-281.

⁴⁹ G.M. Lyons, *op. cit.*, s. 498-499.

Foreign Relations i *The Brookings Institution*⁵⁰. Większość ośrodków analitycznych nowego typu powstała jednak już po wojnie. Można zaliczyć do nich pracujące na potrzeby i zlecenie agend wojskowych Departamentu Obrony: *RAND Corporation*⁵¹ (głównie na potrzeby sił powietrznych), *Navy's Operations Evaluation Group* przy uniwersytecie *Massachusetts* (siły morskie USA), *Johns Hopkins University's Operations Research Office* (na potrzeby wojsk lądowych) czy *Institute of Defence Analysis* (pracował dla Komitetu Połączonych Szefów Sztabów oraz samego sekretarza obrony). Również i uczelnie wyższe w Stanach Zjednoczonych poszerzyły spektrum badań konfliktów międzynarodowych oraz studiów regionalnych. Uniwersytet w Chicago powołał *The Center for the Study of American Foreign and Military Policy*, przy Uniwersytecie Harvarda utworzono zaś *Center for International Affairs and the Defense Studies Program*, a przy Uniwersytecie Columbia powstał *Institute for War and Peace Studies*. Finansowanie badań naukowych odbywało się dzięki grantom i stypendiom badawczym kilku fundacji: Carnegie, Forda czy Rockefellera⁵². Najbardziej wpływowymi analitykami w polityce amerykańskiej stali się w połowie lat pięćdziesiątych przede wszystkim: Bernard Brodie i Albert Wohlstetter z RAND; Herman Kahn z Hudson Institute; Arnold Wolfers i Robert E. Osgood z Washington Center for Foreign Policy Research; Henry Kissinger, Thomas Schelling i Louis Sohn z Uniwersytetu Harvarda; Max Millikan, Lincoln Bloomfield oraz William Kaufmann z Massachusetts Institute of Technology; Klaus Knorr z Princeton; William Fox z Uniwersytetu Columbia. Punktem wyjścia dla cywilnych badań nad strategią była przede wszystkim idea „odstraszenia nuklearnego”.

Najbardziej kompleksowym omówieniem powyższych kwestii zajął się B. Brodie w 1959 roku w pracy *Strategy in the Missile Age (Strategia w erze broni raketowej)* powstałej na zlecenie generała Johna Samforda, szefa wywiadu sił powietrznych USA. Sama praca uważana jest współcześnie za najbardziej reprezentatywne ujęcie problemów strategii amerykańskiej z okresu zimnej wojny. H. Jacobson uznał tę pracę za najbardziej wszechstronną spośród prac powstałych na gruncie systematycznej cywilnej refleksji z zakresu studiów strategicznych⁵³.

Spopularyzowanie debaty na temat spraw strategii pozwoliło skorzystać cywilnym analitykom z niezadowolenia społecznego spowodowanego nieskuteczną jak dotąd polityką amerykańską administracji H. Trumana względem Moskwy i Chin. Racjonalizacja i unaukowanie debaty na temat spraw bezpieczeństwa sprawiło, że mówiono nawet o tzw. kulcie ekspertów. Eksperci nie byli nowym zjawiskiem w polityce w USA, wcześniej – w okresie Wielkiego Kryzysu – zaczęto zatrudniać ekonomistów, co zresztą szybko doprowadziło do wzrostu znaczenia prestiżu ekonomii w nauce. W późniejszym okresie – w czasie drugiej wojny światowej – ekonomiści brali udział w licznych seminariach wojskowych, wskazując hierarchię celów dla bombardowań dywanowych. Zdaniem H. Jacobsona badania nad zagrożeniami

⁵⁰ Vide T. Medvetz, *Think tanks in America*, Chicago & London 2012.

⁵¹ Słowo RAND to skrót Research and Development.

⁵² G.M. Lyons, *op. cit.*, s. 501-504.

⁵³ H.K. Jacobson, *op. cit.*, s. 397.

wojskowymi i strategią polityczno-militarną były zarówno naturalne (w takim państwie jak USA po drugiej wojnie światowej), jak i przydatne – jeśli przyjąć założenie, że ilość refleksji na trudne tematy poprawia polityczną zdolność do decydowania. Strategia w wydaniu cywilnym miała skłaniać do określonych decyzji politycznych, nie zaś do decyzji stricte wojskowych. Analizy, informacje zwiększały zdolności do reagowania na trudne problemy i zagrożenia⁵⁴. W początkach lat pięćdziesiątych – jak zauważył S. Jones – termin „strategii” zaczął stopniowo wypierać pojęcie „policy”⁵⁵.

Wzrost znaczenia badań w dziedzinie zbrojeń nuklearnych i w zakresie strategii polityczno-militarnej należy wiązać przede wszystkim z prezydenturą gen. Dwighta Eisenhowera. Główną ideą, którą przedstawiono strategom do dyskusji była idea strategii „zmasowanego odwetu” nuklearnego. Od 1954 roku termin „zmasowany odwet” (*massive retaliation* lub *the all-out war*) używany był oficjalnie. Niemniej jednak sekretarz stanu John Foster Dulles ciągle pytał swoich analityków, czy USA są gotowe walczyć w małych wojnach bez udziału ZSRR – co wskazywało na niepełny i niesatysfakcjonujący ogląd sytuacji, charakteryzujący doktrynę zmasowanego odwetu. W wyniku schematyzmu i nadmiernego dogmatyzmu doktryna owa od połowy lat pięćdziesiątych znalazła się w odwrocie. Zarówno w latach pięćdziesiątych, jak i później zdolności Stanów Zjednoczonych do prowadzenia wojny ograniczonej i do odstraszenia nie budziły wątpliwości. Odstraszanie (*deterrence*) było pewniejszą strategią państwową, bardziej defensywną, mniej abstrakcyjną i mniej konfliktowo brzmiącą niż zmasowany odwet, który wydawał się użyteczny tylko na jednym teatrze działań – na wypadek wojny z ZSRR w Europie.

Mimo wątpliwości zgłaszanych przez RAND sam prezydent Eisenhower wierzył w użyteczność strategii zmasowanego odwetu aż do końca swej kadencji w 1960 roku. Za prezydentury Johna F. Kennedy’ego o „masowym odwecie” nie mogło być już mowy. Było jasne, że Kennedy bardziej podziela wątpliwości strategów z RAND na temat wojny totalnej. Wielu strategów zresztą współtworzyło nową administrację pomagając kształtować nową politykę wojskową. Według danych przytaczanych przez Leisersona na przełomie 1960 i 1961 roku w Stanach Zjednoczonych pracowało blisko 387 000 badaczy finansowanych przez federalne fundusze na rzecz badań i rozwoju. Około 201 000 z nich było zarejestrowanych w rządowych bazach danych The National Register of Scientific and Technical Personnel. Co ważne, około 155 000 inżynierów i naukowców było zatrudnionych bezpośrednio przez administrację prezydencką⁵⁶. Mimo wszystko, zdaniem Trachtenberga nie ulegało jednak wątpliwości, że stratedzy powoli tracili pewność siebie, gdyż wraz z rozwojem technologii nuklearnej ich przedmiot badania ulegał politycznej instrumentalizacji⁵⁷.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 400.

⁵⁵ S. Jones, *The Power Inventory and National Strategy*, „World Politics”, vol. 6, no. 4, 1954, s. 421-422.

⁵⁶ A. Leiserson, *Scientists and Policy Progress*, „American Political Science Review”, vol. 59, no. 2, 1965, s. 411-412.

⁵⁷ M. Trachtenberg, *op. cit.*, s. 302-303.

TEORIA STRATEGII JAKO NAUKA

Wojna i planowanie strategii przez stulecia były zajęciem wojskowych, toteż analitycy cywilni potrzebowali silnych argumentów merytorycznych, aby zyskać dla swej specjalności pole do rozwoju. Argumenty za udziałem ekspertów cywilnych w planowaniu obrony państwowej były więc zarazem głosami krytyki wobec przedstawicieli sił zbrojnych. Bernard Brodie postanowił zebrać wszystkie doświadczenia i argumenty w jednym tekście *Strategy as Science* z 1949 roku. Główne tezy tam zawarte powtórzył zresztą we wspomianej publikacji książkowej *Strategia w erze broni rakietowej*.

Brodie zwrócił uwagę, iż choć niektórzy wojskowi zyskali zasłużenie dobrą pozycję i mieli dobry wpływ na władzę cywilną, to druga wojna światowa wykazała brak doświadczeń w armii w myśleniu strategicznym. Głównym zarzutem wobec korpusu oficerskiego była słabość teorii wojny. Żołnierze – jak pisał Brodie – niechętni są rozmyślaniom teoretycznym, gdyż wystarczają im proste maksymy odziedziczone z minionych epok. Zdaniem naukowca skuteczna strategia nie może się opierać na „aforyzmach dawnych wodzów”. We wnioskach Brodie oznajmił, że wojskowi potrzebują lepszej formacji intelektualnej – naukowych studiów strategicznych⁵⁸. Rolą zaś cywilnych badaczy miało być zdefiniowanie, na czym winny się one opierać.

Strategia odwołuje się do planu konkretnych działań, czyli wysiłków. Brodie definiuje więc wstępny koncept tzw. ekonomii wysiłku. Jego zdaniem „ekonomia wysiłku oznacza zbilansowane zaangażowanie sił, rozsądne wykorzystanie zasobów w celu osiągnięcia efektywnego zaangażowania w konkretnym miejscu i czasie”⁵⁹. Działalność wojska w nowoczesnym państwie od kilku dziesięcioleci określa się jako tzw. służbę. Oznacza to, że charakter działania wojska jest uwarunkowany normatywnie. Obrona narodowa działa w celu zapewnienia bezpieczeństwa wspólnocie. Szkolenie żołnierzy nie jest pozbawione wartościowania. Jest to konieczne w celu umotywowania jednostek do obrony określonych wartości istotnych z punktu widzenia społeczeństwa.

W praktyce wojna w XX wieku zaczęła zmieniać swój charakter bardzo szybko, jej środki i sposób prowadzenia podlegają nieustannej modyfikacji. Dynamiczna zmiana społecznej roli armii oraz zmiana zasad wykorzystania armii w praktyce (w XX wieku pojawiło się lotnictwo, wojska rakietowe, wojska pancerne etc.) oznaczały potrzebę ciągłej aktualizacji teoretycznej wiedzy strategicznej. Brodie przyznawał, iż zasady Clausewitza czy Jominiego nadal mogą być użyteczne, ale trzeba je gruntownie przemyśleć i teoretycznie opracować. Pozwoli to uniknąć błędów na współczesnym polu walki oraz pozwoli zachować dorobek zachodniej myśli strategicznej i przystosuje go do nowych warunków. Celem dobrej strategii winno być umożliwienie maksymalnego wykorzystania przewagi⁶⁰. Zauważamy, iż

⁵⁸ B. Brodie, *Strategy as Science*, „World Politics”, No. 1, vol. 4, 1949, s. 467-488.

⁵⁹ B. Brodie, *Ibidem.*, s. 469-471, Cf. cytat: *Economy of effort implies a balanced employment of forces, and a judicious expenditure of all resources with the object of achieving an effective concentration at the decisive time and place* (tłumaczenie autora – TP).

⁶⁰ B. Brodie, *Strategy as...* s. 470-471.

w przypadku uczynienia z teorii strategii specyficznego rodzaju nauki społecznej. Jest to wiedza o wysokiej użyteczności, co wpływa na możliwość jej uprzedmiotowienia. Wiedza naukowa z zakresu strategii traci tym samym wartość autoteliczną, gdyż ważniejsza okazuje się jej potencjalna użyteczność. Niezbędność teorii strategii, wynikająca z jej potencjalnej użyteczności dla państwa, czyni ze znawców tej teorii osoby przydatne w budowie podstaw instytucjonalnych państwa w zakresie spraw bezpieczeństwa.

Brodie nie proponował żadnej rewolucji wskazując, że ogólna teoria strategii powinna sprowadzać się do kilku kluczowych twierdzeń, zakorzenionych w aparacie teoretycznym nauk społecznych. Próbując zdefiniować przedmiot zainteresowań teorii strategii Amerykanin wzorował się na teorii ekonomii. Podczas gdy ekonomia zajmuje się badaniem, w jaki sposób zasoby narodowe (materialne i ludzkie) są wykorzystywane w celu maksymalizacji dobrobytu społeczeństwa, cel badań strategii można zdefiniować podobnym pytaniem: w jaki sposób wyżej wymienione zasoby narodowe mogą być wykorzystane w celu maksymalizacji efektywności działań państwa w okresie wojny?⁶¹.

Strategia w węższym, militarnym znaczeniu (którego Brodie nie negował) dotyczy przede wszystkim operowania zmobilizowanymi zasobami społecznymi, skoncentrowanymi wokół osiągnięcia celu (tj. zwycięstwa – *victory*) w danych uwarunkowaniach polityczno-geograficznych. W szerszym natomiast znaczeniu zadaniem strategii jest zrozumienie samego procesu/zjawiska wojny, a także – również w okresie pokoju – promocji określonych działań i wartości w celu skuteczności realizacji misji, jaką jest zapewnienie bezpieczeństwa państwa i społeczeństwa. Szersze rozumienie strategii może być nazwane polityką bezpieczeństwa (*security policy*). Celem tejże powinna być kompleksowa analiza zjawisk politycznych, ekonomicznych i społecznych w odniesieniu do spraw bezpieczeństwa zarówno w kontekście krajowym, jak i międzynarodowym. To rozumienie zbliżone jest do dzisiejszego. Powyższa definicja czyni ze strategii narzędzie interdyscyplinarnej analizy, toteż we współczesnej literaturze przedmiotu wielu badaczy – chcąc je uszczegółowić – wprowadziło pojęcie tzw. polistrategii, czyli strategii państwowej, zakładającej pomniejsze strategie (substrategie) w określonych dziedzinach⁶². Przedstawiwszy w zarysie postulat unaukowania strategii, Bernard Brodie postanowił podsumować swe ustalenia. Kwestia opracowania teorii strategii jest jego zdaniem słuszna, ponieważ: (1) wojna opiera się na doświadczeniu poprzednich wojen, ale teraz, gdy wynaleziono broń atomową, każda wojna może być ostatnią, dlatego teoria musi podążać za praktyką; (2) nauka oferuje systematyczną refleksję, może to być cenne dla życia wielu cywili; w nauce nie chodzi tylko o zwycięstwo; analityk wyposażony w naukową wiedzę o sprawach strategicznych dla społeczeństwa dysponuje narzędziami by badać zdarzenia przyszłe i unikać błędów zagrażających bezpieczeństwu państwa i społeczeństwa; (3) wojna jest zjawiskiem skomplikowanym i wymaga kompleksowego podejścia; analizy z czasów drugiej wojny światowej pokazały, że konieczne jest stworzenie

⁶¹ B. Brodie, *Strategy as...*, s. 475-476.

⁶² Np. P. Soroka, *Polistrategia bezpieczeństwa zewnętrznego Polski. Ujęcie normatywne*, Warszawa 2005.

jednej teorii w miejsce kilku zwalczających się podejść z zakresu nauk humanistycznych i społecznych⁶³.

Powyższe rozważania definicyjne w przedmiocie polityki bezpieczeństwa potwierdzają, że nasze rozumowanie opiera się na koncepcjach zbliżonych do ekonomii, rozumianej jako działalność, mających na celu efektywne wykorzystanie potencjalnych i istniejących zasobów. Podobnie jak w ekonomii, tak i w strategii mamy do czynienia z analizą wielu zmiennych (*multiple-contingency analysis*). Unaukowienie strategii pozwoli zastąpić wojskowy żargon pojęciami naukowymi. Jako wykładowca Air War College Brodie przyznawał, iż programy kształcenia kadry oficerskiej przepełnione były – jak to nazywał – indywidualizmem i romantyzmem, które kształtują światopogląd utrudniający dobry ogląd w sytuacji zagrożenia. W sytuacji szkolenia opartego o wiele krótkich kursów specjalistycznych, a następnie w sytuacji dążenia do szybkiego rozwoju kariery często brakuje czasu na „przeżuwanie” wiedzy, czyli refleksję, nie wspominając o jej systematyczności⁶⁴.

W teorii strategii, podobnie jak w teorii ekonomii mamy do czynienia z pojęciem użyteczności krańcowej. Przykładem jego zastosowania do analizy strategicznej jest *casus* zaprzestania produkcji amerykańskich łodzi podwodnych pod koniec okresu drugiej wojny światowej. Zaprzestano produkcji tego sprzętu nie dlatego, że był przestarzały, ale dlatego, że wyprodukowane egzemplarze były tak użyteczne podczas walk morskich z Japończykami, że już w 1944 roku na Pacyfiku zaczęło brakować celów do zniszczenia. Z kolei błędem w ocenie użyteczności np. sprzętu przeciwlotniczego był *casus* Pearl Harbor – rząd zdecydował, że nie można dla obrony statków poświęcić uzbrojenia ofensywnego, w konsekwencji statki amerykańskie w momencie nalotu wojsk japońskich nie posiadały obrony przeciwlotniczej⁶⁵. Jak widać ważne jest i teoretyczne przygotowanie, i praktyczne rozwiązanie problemu.

Brodie przyznawał, że nowa koncepcja teoretyczna, którą proponował, mogła przyczynić się do rewolucji w amerykańskim systemie szkolnictwa wojskowego. Wymienił uczelnie wojskowe w USA zwracając uwagę, że w żadnym przypadku nie ma wystarczającego kursu w zakresie teorii strategii. Tymczasem wykształcenie strategiczne – jako wiedza interdyscyplinarna wysokiej jakości – winno być wiązane także z wiedzą o polityce i z zakresu stosunków międzynarodowych. Szkolenie teoretyczne musi być pierwszym elementem reformy szkolenia ogólnego. Celem nowej teorii jest nie tylko budowa podstaw nowoczesnej teorii bezpieczeństwa państwa, lecz także stworzenie nowego typu wojskowego – wykształconego lidera (*successful military leader*). Niezależnie więc od zapotrzebowania na ekspertów z dziedziny analizy strategicznej budowa programu badawczego teorii strategii powinna być priorytetem. Rosnąca kompleksowość zagadnień i wzrost skali rażenia broni wojskowej wymaga głębszej analizy, łączonej z wynikami badań z innych dziedzin nauk społecznych. Dla Bernarda

⁶³ B. Brodie, *Strategy as...*, s. 474.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 479 i 486-487.

⁶⁵ *Ibid.*, s.482-484. Vide Rozdział II w B. Brodie, *Strategia w erze broni raketowej*, Warszawa 1963.

Brodiego był to ostateczny argument, aby wojskowych zastąpili w profesji strategów analitycy cywilni⁶⁶.

KSZTAŁTOWANIE PROGRAMU BADAWCZEGO STUDIÓW STRATEGICZNYCH

W erze nuklearnej kwestią wyjściową dla każdego amerykańskiego analityka zajmującego się strategią państwową była kwestia zagwarantowania państwu bezpieczeństwa w sytuacji zagrożenia atakiem lub odwetem przy użyciu broni nuklearnej. Do czasów rewolucji nuklearnej – jak przyznawał Brodie – celem strategii sił zbrojnych państwa było odparcie ataku nieprzyjaciela. W sytuacji posiadania broni atomowej celem strategii staje się coś zupełnie odmiennego: unikanie (*to avert*) konfliktu⁶⁷. Sam Bernard Brodie podczas wykładów w Air War College przyznał, iż bomby atomowe stanowią zagrożenie możliwe do oszacowania, ale w przypadku bomby wodorowej należy bronić się odstraszeniem, czyli tzw. groźbą odwetu (*the threat of retaliation*). Celem była potrzeba uczynienia wojny „okrutną ponad ludzkie wyobrażenie”. By osiągnąć jednak takie przekonanie u przeciwnika, Brodie proponował przygotować się do takiej wojny – w myśl rzymskiej maksymy *si vis pacem, para bellum*. Dla Brodiego problem odstraszenia pozostawał nierozzerwalnie związany z problemem użycia broni jądrowej. Co więcej, użycie takiej broni prawie na pewno oznaczało groźbę jej użycia przez drugą stronę konfliktu, co oznaczało podjęcie ryzyka „narodowego samobójstwa” (*national suicide*). Brodie początkowo uważał, że Clausewitz z definicją wojny jako narzędzia polityki był przestarzały. Wątpił, czy można traktować bombę atomową jako środek racjonalnej polityki. Później zreflektował się. Wojna u Clausewitza jest przemocą, ale przemocą zorganizowaną i kontrolowaną. Skoro cel jest zrjonalizowany, to i procedura jego osiągnięcia może taka być. Brodie przyjął to rozumowanie w latach 1949-1950. Wraz z nadejściem bomby wodorowej stało się ono bardzo przydatne. Broń ta oznaczała konieczność przyjęcia w zasadzie samobójczej strategii (do czego przekonywać będą zwolennicy doktryny zmasowanego odwetu). Nie da się takiej broni wykorzystać w żadnej racjonalnej politycznej kalkulacji jako środka/narzędzia działania. Zadaniem strategii staje się kontrola i ograniczanie środków rażenia.

Na początku lat pięćdziesiątych Brodie zastanawiał się nad metodami możliwego użycia broni atomowej. Jako znawca lotnictwa sprzeciwiał się pomysłom szybkiego, skoncentrowanego i masowego bombardowania. Uznawał, iż ważniejsze jest stałe wywieranie psychologicznej i politycznej presji, dopóki nie zaistnieje szansa na rozwiązanie konfliktu⁶⁸. Spór cywilnych strategów nie polegał jedynie na rywalizacji admiratorów teorii odstraszenia i zwolenników uderzenia atomowego jako argumentu w polityce⁶⁹.

Strategia zmasowanych nalotów, bombardowania strategicznego popularna podczas drugiej wojny światowej oraz w końcu lat czterdziestych i na początku lat pięćdziesiątych

⁶⁶ B. Brodie, *Strategy as...* s. 487-488.

⁶⁷ *Idem*, *The Absolute Weapon*, s. 76.

⁶⁸ *Idem*, *Must We Shoot from the Hip?*, „RAND Working Papers”, 1951, s. 14-16.

⁶⁹ M. Trachtenberg, *op. cit.*, s. 301-302.

szybko stawała się ofiarą technologicznego sukcesu. Wiadome było, iż w przyszłości musi dojść do jakichś ograniczeń w lotnictwie strategicznym, gdyż skala destrukcji spowodowana przez masowe bombardowania przestanie mieć jakiegokolwiek racjonalne podstawy. Datę przełomową wyznaczyła próbna detonacja bomby wodorowej w 1952 roku. Jeszcze w latach czterdziestych Brodie pisał, że wojna z użyciem broni atomowej jest możliwa tak samo jak wojny konwencjonalne. Rewolucja termojądrowa przekonała go jednak, że muszą zaistnieć ograniczenia limitu przemocy. W sytuacji rozpoczętego wyścigu zbrojeń Brodie przyznawał, iż ograniczanie środków prowadzi do ograniczenia celów. W rezultacie przyjął, iż istnieje potrzeba zastosowania dwóch ograniczeń: ograniczenia potencjalnego zastosowania broni wodorowej jako narzędzia polityki i ograniczenie (*limitation*) samej wojny⁷⁰.

W początkach 1952 roku Brodie napisał więc, że teoria strategii powinna zajmować się tym, „w co uderzać, a w co nie?”. Już sam fakt wyposażenia lotnictwa w broń nuklearną sprawia, że jest ono w powietrzu niepodatne na zniszczenie z ziemi, to sprawia, że już istnieje minimalna groźba odstraszania⁷¹. Zmienna była też perspektywa. We wczesnym okresie powojennym ludność poważnie obawiała się niestabilnej wojny i katastrofy nuklearnej. Co ważne, tak naprawdę wrażliwość USA na uderzenie jądrowe uzmysłowił Amerykanom inny analityk RAND, Albert Wohlstetter, który zdiagnozował problem w 1959 w jednej z najważniejszych analiz strategicznych okresu wczesnej zimnej wojny – artykule zatytułowanym *Delicate Balance of Terror*, opublikowanym na łamach popularnego periodyku „Foreign Affairs”⁷². Omawiano więc scenariusze wojen prewencyjnych z użyciem broni atomowej. Z czasem napięcie opadło, a USA i ZSRR zaczęły rywalizację o długoterminowym charakterze. Jedną ze specyficznych cech tej sytuacji był fakt, że zostawiano przeciwnikowi czas na reakcję. Gra polityczna stała się klarowna, w ośrodkach myśli strategicznej powstawały więc szkoły teorii gier⁷³. Mimo, iż to armia sponsorowała pracę analityków RAND, wojskowi mieli być jedynie „konsumentami” idei forsowanych przez korporację⁷⁴. Teorie opracowane w gabinetach amerykańskich korporacji naukowych miały istotny wpływ na inwestycje wojskowe armii amerykańskiej. Przykładem tego wpływu jest kwestia środków przenoszenia broni nuklearnej. Cywilni teoretycy uważali, iż broń ta powinna być możliwie niedostępna dla potencjalnego nieprzyjaciela, czyli umieszczona na mobilnych środkach przenoszenia. Najbardziej mobilnym z nich był pocisk międzykontynentalny ICBM (*Inter-Continental Ballistic Missile*), który stwarzał możliwość przenoszenia broni nuklearnej przy pomocy transportu kołowego i lotniczego. W latach siedemdziesiątych aż dwie trzecie pocisków nuklearnych, pozostających w posiadaniu Stanów Zjednoczonych, posiadało wysoką mobilność. W przypadku ZSRR odsetek broni

⁷⁰ *Ibidem*, s. 306.

⁷¹ Cf. rozdział II i III w pracy B. Brodie, *Strategia w erze broni raketowej*, Warszawa 1963.

⁷² A. Wohlstetter, *Delicate Balance of Terror*, „Foreign Affairs”, vol. 37, no. 2, 1959, s. 211-256.

⁷³ Cf. Z. J. Pietraś, *Decydowanie polityczne*, Warszawa-Kraków 1998, s.11 i 26-33.

⁷⁴ B. Brodie, *The Development...* s. 79-82.

nuklearnej typu ICBM wynosił zaledwie 23%⁷⁵. Według większości strategów technologiczna przewaga, jaką dawały Stanom Zjednoczonym broń nuklearna i potencjał sił konwencjonalnych, pozwalała rozwiązać wątpliwości niektórych sceptyków⁷⁶.

Działalność analityków zajmujących się strategią polityczno-wojskową podlegała krytyce w ramach nauk społecznych o innej specjalizacji. Wskazywano na niedostatek refleksji na temat samego przeciwnika Stanów Zjednoczonych. Niechęć strategów do pogłębionej analizy myśli politycznej i mentalności Rosjan były z pewnością ujemną stroną programu amerykańskich studiów strategicznych. Podobne wątpliwości przedstawił też H. Jacobson, wskazując, iż niewielka ilość materiału empirycznego, niechęć do badań historycznych oraz stosunkowo niewielka ilość dostępnych publicznie informacji przyczyniła się do spłylenia prac poświęconych strategii. Brakowało też prac poświęconych studiom przypadków, np. jak prowadzić wojnę na obszarze Dalekiego Wschodu (problematyczne kampanie wietnamskie dały się we znaki już w kilka lat później). Zdaniem Jacobsona wielu prac nie można merytorycznie zaliczyć do teorii strategii, gdyż podają one jedynie ogólne wskazówki⁷⁷. We wczesnych latach pięćdziesiątych ekonomia musiała jednak oddać prymat teorii strategii w badaniach potencjału państwa na potrzeby wojenne. Sytuacja się zmieniła, w sytuacji posiadania bomby atomowej nie chodziło już o zniszczenie fabryk czy miast, co było trwałym elementem dotychczasowej strategii, w tym także strategii bombardowań dywanowych z okresu drugiej wojny światowej. Nie chodziło już o to, jak spowodować jak największe zniszczenia. W sytuacji posiadania bomby jądrowej zniszczenia należało minimalizować. Nastawienie decydentów musiało ulec zmianie, a ekonomia przestała wystarczać. Rola ekonomistów uległa zmniejszeniu, mieli się zajmować analizą ekonomiczną skutków wojny i szacować jej koszty – zajęcia te uznawano za wtórne względem formułowania strategii polityczno-militarnych. Zapomniano jednak, że koszty użycia broni jądrowej miały dużo szerszy charakter aniżeli rachunek w dolarach. Z drugiej strony – pisał Trachtenberg – wielu analityków przyjęło, że koszty przestały mieć znaczenie, liczyły się tylko wymogi wojskowe (*military requirements*), co też stało się dla wielu wystarczającą miarą wysiłku strategicznego⁷⁸. O zagrożeniu tego typu pisał Charles Hitch w 1960 roku, zaznaczając wyraźnie, iż owe wymogi (*requirements*) mają charakter zdecydowanie nieabsolutny, gdyż opierają się zawsze o logikę kosztów i strat⁷⁹.

Naczelnym problemem badawczym z zakresu studiów strategicznych była koncepcja odstraszania. Z punktu widzenia teorii stosunków międzynarodowych idea odstraszania nawiązuje do tradycyjnej koncepcji pojmowania siły; teoria strategii podjęła również problem relacji międzypaństwowych analizując problemy: kwestie równowagi/parytetu strategicznego między wiodącymi państwami czy koncepcja równowagi strachu. Jakie byłyby możliwości

⁷⁵ B. Brodie, *The Development...* s. 70-71.

⁷⁶ P. Nitze, *Detering our Deterrent*, „Foreign Policy”, vol. 25, no. 4, 1976-1977, s. 195-210.

⁷⁷ H. K. Jacobson, *op. cit.*, s. 399-400.

⁷⁸ M. Trachtenberg, *op. cit.*, s. 308.

⁷⁹ Ch. Hitch, *The Uses of Economics*, „RAND Paper”, listopad 1960, s. 3-21.

opisu stosunków międzynarodowych w okresie zimnej wojny bez powyższych pojęć? Z pewnością niewielkie. Odstraszanie zdaniem Glenna Snydera to nie tylko koncepcja wojskowa, lecz także przede wszystkim rodzaj perswazji politycznej⁸⁰. Jeśli zdefiniujemy siłę/władzę (*power*) za realistami politycznymi jako zdolność do skłonienia kogoś innego do określonego działania lub braku działania, wtedy odstraszanie jest skłonieniem właśnie do braku działania (*power of dissuade* – zdolność do odwodzenia)⁸¹. Odstraszanie zmusza bowiem przeciwnika do zaniechania działań, poprzez skłonienie go do myślenia, że zbrojenie się nie jest w jego interesie. Odstraszanie nie musi opierać się na karze lub groźbach, może dotyczyć także niemilitarnych aspektów stosunków międzynarodowych. Wydaje się, że tego założenia zabrakło teoretykom studiów strategicznych.

Podstawowe pytanie, jakie zadawali sobie teoretycy zarówno strategii, jak i badacze stosunków międzynarodowych w latach sześćdziesiątych XX wieku, brzmiało: co się stanie podczas wybuchu wojny? Zdaniem G. Snydera wybuch wojny oznaczałby konieczność „wyrzucenia odstraszania na śmietnik historii”. Snyder spróbował wykorzystać wcześniejsze sposoby myślenia do zastosowania w nowych warunkach: zautomatyzowane myślenie o konfliktach oparte na kosztach – efektach użycia nagiej siły (*raw power*). Na tym polega próba umiejscowienia odstraszania pośród kategorii zysków i strat⁸². Rozumowanie tego typu prowadzi jednak do jałowej spekulacji, której przykładem jest pozorne rozwiązanie dylematu: jeśli Związek Radziecki wyprzedzająco uderzy w Stany Zjednoczone, nawet jeśli koszty tego kroku przewyższą zyski, to i tak okaże się to bardziej efektywne niż uprzedzający atak USA. Granice spekulacji w teorii strategii, zredukowanej w tym przypadku w sposób dość prymitywny do działań wojskowych, pozostały ograniczone z kilku powodów: koszty działań mogły być nieprzewidziane, konsekwencje działań niepoliczalne, a korzyści trudne do oszacowania. Problem, na który chcę przede wszystkim zwrócić uwagę jest dwójakiego, paradoksalnego charakteru – z jednej strony zbyt ogólny charakter teorii naukowej w omawianych dziedzinach doprowadził wielu badaczy do wątpliwości o wartość oferowanej przez nich wiedzy; z drugiej zaś strony nadmierna specjalizacja i nacisk na rozwiązywanie konkretnych problemów natury technicznej (np. technika raketowa nie jest mimo wszystko domeną prac z zakresu politologii czy innych nauk społecznych) sprawiły, że ogólne teorie strategii stały się odległe od badań, prowadzonych w ramach tych dyscyplin. Łączność pomiędzy teorią a praktyką, a zarazem i „wrażliwość teoretyczną” utracił także mistrz cywilnych strategów, Bernard Brodie, który skupił się na kwestiach mechanizmu odstraszania, jakby porzucając ambicje i projekt budowy naukowej teorii strategii, rozpoczęty jeszcze w latach czterdziestych XX wieku⁸³.

⁸⁰ G. Snyder, *Deterrence and Power*, „Journal of Conflict Resolution”, vol. 4, no. 2, 1960, s. 163-178.

⁸¹ *Ibidem*, s. 163-164.

⁸² G. Snyder, *op. cit.*, s. 166.

⁸³ W swej ostatniej pracy, wydanej przed śmiercią w 1978 roku, Brodie przedstawia w zasadzie swój testament intelektualny, opisując swe początki zaangażowania w cywilne badania nad strategią. Większość tego eseju zajmują

Studia strategiczne nie posiadały nurtów teoretycznych, które odzwierciedlałyby żywiołowy charakter sporów na łonie dyscypliny. Większość katedr i studiów poświęconych studiom nad wojną i pokojem przyjęło dorobek teoretyczny nauki o stosunkach międzynarodowych za własny. Studia strategiczne tymczasem paradoksalnie „musiały” poczekać na koniec zimnej wojny, aby możliwy stał się ich rozwój oparty na nowych koncepcjach bezpieczeństwa międzynarodowego i wewnętrznego: ekonomicznego, ekologicznego, a także, by możliwy stał się rozwój programów badawczych poświęconych kryzysom związanym z kwestią nacjonalizmu, koncepcją państw upadłych i terroryzmem.

PODSUMOWANIE. STUDIA STRATEGICZNE A WSPÓŁCZESNE BADANIA NAD BEZPIECZEŃSTWEM

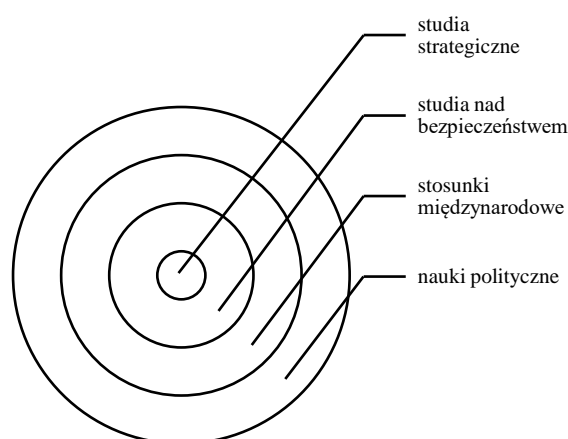
Dzięki rozwojowi studiów strategicznych w okresie zimnej wojny powstały w USA teorie odstraszenia, wojny ograniczonej i kontroli zbrojeń. Zaletą studiów strategicznych tamtego okresu było opisywanie siły wojskowej jako instrumentu polityki światowej. W latach 50. XX wieku studia strategiczne wypracowały zręby własnego reżimu naukowego, jednak „przeliczyły się z własnymi siłami”. W wyniku specjalizacji naukowej w analizie zaczęły dominować modele ekonomiczne. Wspomniany tu wielokrotnie Bernard Brodie zarzucał cywilnym strategom brak znajomości historii wojskowej i dyplomacji. W efekcie dyskusji w latach 70. XX wieku zaczęto wprowadzać do studiów strategicznych m. in. porównawczą analizę historyczną. Kolejnym problemem był fakt, że pole badawcze nowej dyscypliny zdominowali cywile. Jak zauważają J. Wirtz i J. Baylis, zabrakło zaangażowania specjalistów z zakresu nauk wojskowych (*military science*). W efekcie studia strategiczne zostały paradoksalnie zdominowane przez wątek militarny rozwijany przez osoby spoza kręgów militarnych.

Jak wykazano, studia strategiczne rozwijały się jako funkcja zapotrzebowania świata polityki na wiedzę ekspercką. Lata 60. XX wieku oznaczały schyłek złotego wieku wczesnych studiów strategicznych, ponieważ wśród odbiorców tej wiedzy (politycy, urzędnicy, media) załamało się zainteresowanie doktryną odstraszenia. Podjęta przez cywilnych strategów tematyka okazała się również zbyt wąska. Ponadto, zmienność zadań politycznych, jakim służyły ówczesne studia strategiczne (np. raporty zamiast książek, publicystyka, dbanie o oddźwięk wśród laików i polityków niż o udział w sympozjach i publikacjach w periodykach), utrudniała ich okrzepnięcie jako dyscypliny akademickiej. Stratedzy w czasie zimnej wojny pełnili role publiczne, tak jak ekonomiści⁸⁴. Krytyka studiów strategicznych obejmowała też kwestie ich przesadnego zainteresowania konfliktami i jednocześnie niewystarczające zainteresowanie etyką i psychologią.

jednak bieżące rozważania na temat odstraszenia i jakości nowoczesnej broni raketowej niż szersza refleksja teoretyczna. B. Brodie, *The Development of Nuclear Strategy*, „International Security”, vol. 2, no. 4, 1978, s. 65-83.

⁸⁴ L. Freedman, *Przyszłość studiów strategicznych* [w:] J. Baylis, J. Wirtz, C. Gray, E. Cohen, *Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych*, Kraków 2009, s. 389-394.

Lata 90. XX wieku były okresem tzw. dywidendy pokoju. W ramach badań stosunków międzynarodowych rozwinęły się studia nad bezpieczeństwem⁸⁵. Współczesne pojęcie bezpieczeństwa obejmuje swym zakresem bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne danej jednostki politycznej. Bezpieczeństwo jest pojęciem szerszym od pojęcia pokoju i pojęcia wojny, które obejmuje w procesie opisu i wyjaśniania zjawisk społecznych, związanych z zaspokajaniem podstawowych potrzeb członków danej zbiorowości⁸⁶. W ramach złożonej strategii bezpieczeństwa mieści się również strategia wojskowa, której celem jest utrzymanie i wykorzystanie sił zbrojnych państwa do umożliwienia realizacji wszystkich zadań państwa w czasie wystąpienia zagrożeń bezpieczeństwa⁸⁷. Współczesne rozumienie tej kwestii nie różni się w zasadzie od idei propagowanych w ramach powojennej amerykańskiej szkoły studiów strategicznych. Jak wspomniano, jeden z twórców tej szkoły, Bernard Brodie, przyznał w słynnym artykule o znamienym tytule *Strategy as Science*, że obok strategii militarnej należy wyróżnić szersze (polityczne) rozumienie strategii, tzw. *security policy* (polityka bezpieczeństwa), skupiającą się na zapewnieniu wieloaspektowego (politycznego, społecznego, ekonomicznego i militarnego) bezpieczeństwa w kontekście polityki wewnętrznej i międzynarodowej⁸⁸. Strategia u B. Brodiego staje się systemem zarządzającym bezpieczeństwem danej jednostki politycznej. Podobnie rozumiał strategię Basil H. Liddell Hart, twórca między innymi koncepcji tzw. *Grand Strategy* (Wielka Strategia), wskazującej na strategię jako dążenie przede wszystkim do zapewnienia realizacji celów politycznych dzięki wykorzystaniu dostępnych zasobów społeczeństwa i państwa⁸⁹. W wyniku umiejętnej systematyzacji wybranych wątków z myśli wojskowej i politycznej współczesne studia strategiczne stały się zaczynem, a następnie wiodącą subdyscypliną studiów nad bezpieczeństwem, pozostając zarazem w ścisłym związku z problematyką militarną, wokół której budowały swą pierwotną tożsamość.

Rysunek 1. Umiejscowienie studiów strategicznych w naukach społecznych

Źródło: Opracowanie na podstawie J. Wirtz, J. Baylis (red.), *Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2009, s. 15.

⁸⁵ Vide P. Williams (red.), *Studia bezpieczeństwa*, Kraków 2012.

⁸⁶ Cf. J. Stańczyk, *Formułowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwa*, Wydawnictwo FNCE, Poznań 2017.

⁸⁷ S. Koziej, *Między piekłem a rajem. Szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku*, Toruń 2006, s. 8-18.

⁸⁸ B. Brodie, *Strategy as Science...* s. 477-478.

⁸⁹ B. H. Liddell Hart, *Strategia. Działania pośrednie*, Warszawa 1959, s. 385-388.

W komentarzu do powyższego wykresu J. Baylis i J. Wirtz piszą, że „strategia pozostaje ważnym i niezależnym polem badawczym. Jest częścią studiów nad bezpieczeństwem, podobnie jak studia nad bezpieczeństwem są częścią stosunków międzynarodowych, a te z kolei – nauk politycznych”⁹⁰. Przyjmuje się więc obecnie, iż studia strategiczne zawierają się w studiach nad bezpieczeństwem. Również w ważnej polskiej pracy poświęconej rozwojowi refleksji teoretycznej nad bezpieczeństwem J. Czaputowicz zwrócił słusznie uwagę na fakt, że studia strategiczne były *de facto* pierwszym etapem istnienia nauk o bezpieczeństwie, a następnie stały się jedną z nauk o bezpieczeństwie⁹¹. Autorska analiza zawartości kilku tysięcy czasopism potwierdza jednak, że główne periodyki w dziedzinie *security studies* mają charakter interdyscyplinarny. Literatura amerykańska nadal podkreśla znaczenie kwestii militarnych i politycznych, podczas gdy europejska opowiada się za większym pluralizmem metodologicznym wraz z rosnącym znaczeniem wątków bezpieczeństwa lokalnego, kwestii ekonomicznych i psychologicznych⁹².

Siła wojskowa jest istotnym czynnikiem bezpieczeństwa, ale nie jedynym. Pojemne i nieostre definicje bezpieczeństwa mogą szybko stać się tożsame z interesami, wartościami lub preferencjami⁹³. Naukom o bezpieczeństwie grozi więc odwrotność tego, co spotkało zimnowojenne studia strategiczne, a więc rozmycie się celów badawczych i utrata znaczenia zjawisk stanowiących przedmiot badań⁹⁴. Studia nad bezpieczeństwem mogą bowiem stać się zbyt ogólne, by stanowić czytelne pole badawcze.

BIBLIOGRAFIA

- Balcerowicz Bolesław. 2006. Siły zbrojne w państwie i stosunkach międzynarodowych. Warszawa: Scholar.
- Baylis John, Wirtz James, Gray Colin, Cohen Eliot. 2009. Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Beaufre Andre. 1963. Wstęp do strategii. Warszawa: Wydawnictwo MON.
- Brodie Bernard. 1949. „Strategy as Science”, *World Politics* 1(4): 467-488.
- Brodie Bernard. 1951. Must We Shoot from the Hip?, *RAND Working Papers*.
- Brodie Bernard. 1963. Strategia w erze broni rakietowej. Warszawa: Wydawnictwo MON.
- Brodie Bernard (red.). 1946. *The Absolute Weapon, Atomic Power and World Order*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Brodie Bernard. 1978. “The Development of Nuclear Strategy”, *International Security* 2(4): 65-83.
- Bull Hedley. 1968. “Strategic Studies and its Critics”. *World Politics* 20(4): 593-605.
- Chailand Gerard (red.). 1994. *The Art of War in the World History: from Antiquity to the Nuclear Age*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

⁹⁰ J. Baylis, J. Wirtz, *Wprowadzenie* [w:] J. Baylis et al., *Strategia we współczesnym świecie...*, s. 14.

⁹¹ J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, Warszawa 2013, s. 8-22.

⁹² T. Pawłuszko, *Kierunki badań w światowych studiach nad bezpieczeństwem*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, vol. 12, no. 2, 2018, s. 177-194.

⁹³ Cf. J. Sadłocha, *Krytyczna analiza kategorii interesu w teorii stosunków międzynarodowych*, Wrocław 2015.

⁹⁴ *Vide* T. Pawłuszko, *Polish Approach to Security Studies. Between Political Science and Economy*, „Miscellanea Oeconomicae”, no. 27, vol. 2, 2017, s. 105-116.

- von Clausewitz Carl. 1995. O wojnie. Lublin: Test.
- Czaputowicz Jacek. 2013. Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje. Warszawa: PWN.
- Cziomer Erhard, Zybliekiewicz Lubomir (red.). 2006. Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych. Warszawa: PWN.
- Grochowski Lech, Letkiewicz Arkadiusz, Misiuk Andrzej (red.). 2011. Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju. Studia i materiały, t. 1-2. Szczytno: Wyd. Wyższej Szkoły Policji.
- Hitch Charles. 1960. "The Uses of Economics". RAND Paper 11.
- Howard Michael. 1990. Wojna w dziejach Europy. Wrocław: Ossolineum.
- Jacobson Harold Karan. 1959. "Scholarship and Security Policy". The Journal of Conflict Resolution 3(4): 394-400.
- Jarmoszko Stanisław. 2015. Militarne dziedzictwo a współczesne aplikacje strategii. Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
- Jones Stephen. 1954. "The Power Inventory and National Strategy". World Politics 6(4): 421-452.
- Keegan John. 1998. Historia wojen. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Kondrakiewicz Dariusz. 1999. System równowagi sił w stosunkach międzynarodowych. Lublin: UMCS.
- Kośmider Tomasz, Kitler Waldemar (red.). 2017. Granice tożsamości nauk o bezpieczeństwie. Perspektywa materialna i formalna. Warszawa: Difin.
- Koziej Stanisław. 1993. Teoria sztuki wojennej. Warszawa: Bellona.
- Koziej Stanisław 2006. Między piekłem a rajem. Szare bezpieczeństwo na progu XXI wieku. Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
- Kuźniar Roman. 2006. Polityka i siła. Zarys studiów strategicznych. Warszawa: Scholar.
- Lasswell Harold. 1935. World Politics and Personal Insecurity. New York & London: Whittlesey House – McGraw-Hill Book Co. (II wydanie 1965).
- Leiserson Avery. 1965. "Scientists and Policy Progress". American Political Science Review 59(2): 408-416.
- Liddell Hart Basil. 1959. Strategia. Działanie pośrednie. Warszawa: Wydawnictwo MON.
- Lyons Gene. 1963. "The Growth of National Security Research". The Journal of Politics 25(3): 489-508.
- Medvetz Thomas. 2012. Think tanks in America. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Nitze Paul. 1977. "Deterring our Deterrent". Foreign Policy 25(4): 195-210.
- Nowak Stefan. 2006. Metodologia badań społecznych. Warszawa: PWN.
- Parker Geoffrey. 2008. Historia sztuki wojennej. Od starożytności do czasów współczesnych. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Pawłuszko Tomasz. 2017. "Polish Approach to Security Studies. Between Political Science and Economy". *Miscellanea Oeconomicae* 27(2): 105-116.
- Pawłuszko Tomasz. 2018. „Kierunki badań w światowych studiach nad bezpieczeństwem”. *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego* 12(2): 177-194.
- Piątek Jarosław J. 2008. Wojna jako rzeczywistość. O prowadzeniu starych i nowych wojen, Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
- Pietraś Ziemowit Jacek. 1998. Decydowanie polityczne. Warszawa-Kraków: PWN.

- Rechlewicz Wojciech. 2012. Elementy filozofii bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo z perspektywy historii filozofii i filozofii polityki. Warszawa: Difin.
- Rosa Ryszard. 1995. Filozofia bezpieczeństwa. Warszawa: Bellona.
- Sadłocha Jarosław. 2015. Krytyczna analiza kategorii interesu w teorii stosunków międzynarodowych. Wrocław: Wydawnictwo UWr.
- Soroka Paweł. 2005. Polistrategia bezpieczeństwa zewnętrznego Polski. Ujęcie normatywne. Warszawa: Towarzystwo Wiedzy Obronnej.
- Snyder Glenn. 1960. "Deterrence and Power". *Journal of Conflict Resolution* 4(2): 163-178.
- Stańczyk Jerzy. 2017. Formułowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwa. Poznań: Wydawnictwo FNCE.
- Sulowski Stanisław (red.). 2015. Tożsamość nauk o bezpieczeństwie. Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
- Trachtenberg Marc. 1989. „Strategic Thought in America 1952-1966”. *Political Science Quarterly* 104(2): 301-334.
- Zalewski Sławomir. 2009. „Strategia jako instrument bezpieczeństwa politycznego państwa”. *Doctrina. Studia społeczno-polityczne* 6: 29-44.
- Walker Harvey. 1945. "Political Scientists and War", *American Political Science Review* 39(3): 555-574.
- Waltz Kenneth Neal. 1967. "Force, Order and Justice", *International Studies Quarterly* 11(3): 278-283.
- Wiatr Mariusz. 2002. Między strategią a taktyką. Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
- Williams Paul (red.). 2012. *Studia bezpieczeństwa*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Wohlstetter Albert. 1959. "Delicate Balance of Terror", *Foreign Affairs* 37(2): 211-256.
- Wright Quincy (red.). 1942. *A Study of War*. Chicago: University of Chicago Press.

Jacek ZIELIŃSKI

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach¹

Wydział Humanistyczny

jacek.zielinski@uph.edu.pl

ORCID 0000-0002-9159-3555

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.01.07>

JAKO ZAGADNIENIE: CO DECYDUJE, ŻE OBYWATEL CZUJE SIĘ BEZPIECZNIE W SWOIM PAŃSTWIE

ABSTRAKT: Bezpieczne państwo to państwo dobrze i przejrzystie zorganizowane. Państwo, w którym wszyscy obywatele mają zagwarantowany stabilny byt i mają poczucie pewności własnego rozwoju. Osiągnięcie tego stanu uwarunkowane jest przepisami prawnymi, będącymi podstawowym instrumentem regulowania i określania pożądaných stosunków społecznych. Kluczowa rola przypada funkcjonowaniu administracji niższego szczebla, której – jak twierdzi Autor – nie można obarczać winą za sposób stosowania prawa, w którego granicach i w którego wykonaniu ma działać. Wykorzystanie (stanowienie) prawa uzależnione jest od partii politycznych zasiadających w parlamencie i kreujących skład władzy wykonawczej (rząd pochodzi z parlamentu), a ich reprezentacja (skład członków parlamentu) – od naszego obywatelskiego zaangażowania w wybory.

SŁOWA KLUCZOWE: bezpieczne państwo, prawo, ustrój polityczny, administracja, egzekucja prawa

AS AN ISSUE: WHAT DECIDES THAT CITIZENS FEEL SAFE IN THEIR STATE

ABSTRACT: A safe state is a well and clearly organized state. A state in which all citizens are guaranteed a stable existence and have a sense of confidence in their own development. Achieving this status is conditioned by legal provisions, which are the basic instrument for regulating and determining the desired social relations. The key role belongs to the functioning of the lower-level administration, which – as the author claims – cannot be blamed for the way the law is applied, within which limits and in which it is to operate. The use (lawmaking) of the law depends on the political parties sitting in parliament and creating the composition of the executive (the government comes from parliament), and their representation (members of parliament) – on our civic involvement in the election.

KEYWORDS: secure state, law, political system, administration, law enforcement

¹ Siedlce University of Natural Sciences and Humanities.

WPROWADZENIE

Pomijając dywagacje nad pojęciem bezpieczeństwa², mówiąc o bezpiecznym państwie mam na myśli państwo, które jest dobrze i przejrzysto zorganizowane, w którym wszyscy mają zagwarantowaną stabilność dzisiejszego bytu oraz pewność własnego rozwoju³. Państwo rozumiem zgodnie z określeniem zamieszczonym w Konwencji o prawach i obowiązkach państw, która została uchwalona na VII Międzynarodowej Konferencji Państw Amerykańskich w Montevideo (26 grudnia 1933 r.) i która wskazuje, że jego konstytutywnymi elementami jest terytorium, ludność i efektywna władza⁴. Odwołałem się do aktu prawa międzynarodowego, ponieważ – jak to w nauce bywa – wskazanie na dorobek konkretnej osoby, zawsze budzi wątpliwości i uwagi. Definicję zawartą w akcie międzynarodowym trudno jest podważyć, chociażby z tego względu, że wszyscy sygnatariusze tego aktu zgodzili się, że takie podejście jest właściwe. Prawdą pozostaje przy tym, że źródło definicji znajdujemy w dorobku naukowym Georga Jellinka i jego pracy pt. *Ogólna nauka o państwie*⁵.

Analizując dobrą organizację i przejrzystość funkcjonowania państwa, musimy zwrócić uwagę na pięć elementów. Po pierwsze – zapewnienie szeroko rozumianego bezpieczeństwa zewnętrznego, a więc nie tylko jego granic i terytorium, lecz także działania na rzecz oczekiwanej jego pozycji w przestrzeni międzynarodowej, tak w układzie politycznym, jak i gospodarczym. Po drugie – zapewnienie poczucia bezpieczeństwa życia i rozwoju jego społeczeństwa (osób zamieszkałych na jego terytorium). Po trzecie – na działania zmierzające do tego, aby władza państwowa dysponowała legitymacją i zaufaniem społecznym, bez którego nie jest możliwe kreowanie przez nią pożądanego stosunków społecznych i zarządzanie odpowiedzialnymi za to strukturami⁶. Nie chodzi o budowanie przez ośrodki sprawujące władzę zachowań społecznych poprzez zarządzanie konfliktami, atmosferą strachu i niepewności w sytuacji naruszenia

² Pomijam, z punktu widzenia społecznego bowiem nie ma znaczenia, czy w nauce dane zjawiska zakwalifikujemy jako odnoszące się do bezpieczeństwa narodowego, bezpieczeństwa państwa, bezpieczeństwa wewnętrznego czy do kwestii porządku publicznego. Kluczową sprawą jest subiektywne poczucie obywatela, że żyje w bezpiecznym państwie. Szczegółowa analiza klasyfikacji bezpieczeństwa m.in. w M. Brzeziński, *Rodzaje bezpieczeństwa państwa* [w:] S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2009, s. 40. Też: A. Misiuk, *Administracja porządku publicznego i bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa 2008, s. 15 i nast.

³ Podobne podejście znajdziemy m.in. w: R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1989, s. 50; S. Topolewski, P. Żarkowski, *Współczesny wymiar bezpieczeństwa narodowego (wybrane zagadnienia)*, Siedlce 2015, s. 7; L. Mażewski, *Bezpieczeństwo publiczne. Stanu nadzwyczajne w Rzeczypospolitej Polskiej oraz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1918-2009*, Toruń 2010, s. 19 i nast.

⁴ Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, December 26, 1933, VII International Conference of American States, www.oas.org (5.12.2018).

⁵ G. Jellinek, *Ogólna nauka o państwie*, Warszawa 1921, s. 50.

⁶ Zwracają na to uwagę m.in. S. Topolewski i P. Żarkowski, *Współczesny wymiar...*, op.cit., s. 15. Można przy tym, tak jak uczynił to J. Stańczyk, mówić o negatywnym i pozytywnym rozumieniu pojęcia bezpieczeństwa, J. Stańczyk, *Bezpieczeństwo i pokój – wzajemne relacje*, [w:] R. Rosa (red.), *Edukacja do bezpieczeństwa i pokoju w jednoczącej się Europie. Teoria i jej zastosowanie*, Siedlce 1999, s. 65, tylko - kolejny raz – z punktu widzenia obywatela i państwa, nie ma to większego znaczenia, bowiem jak zasadnie podkreśla R. Zięba, w jednym podejściu definiuje się je jako przeciwstawienie się zagrożeniom, w drugim – rozpatruje jako analizę kreatywnej działalności podmiotu, R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych* [w:] D. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX w.*, Warszawa 1997, s. 5.

oczekiwań ośrodków decyzyjnych, ale o oddolne i naturalne przekonanie obywateli, że działania władzy są właściwe, nawet gdyby w danym momencie były one mało popularne. Wymaga to upodmiotowienia politycznego społeczeństwa (umiejętności i woli sprawowania kontroli nad strukturami władczymi państwa i subsydiarności ich działań), czyli precyzyjnego określenia, jakie są cele strategiczne sprawujących władzę. Brak ich wyartykułowania lub traktowanie strategii jako dokumentów propagandowych sprawia, że nie ma punktu odniesienia. Nie ma możliwości stwierdzenia, czy konkretne rozwiązania przybliżą nas do celu⁷. Zagadnienie na tyle doniosłe, że 6 grudnia 2006 r. przyjęto ustawę o zasadach prowadzenia polityki rozwoju⁸. Określono w niej ją jako całość działań zintegrowanych ze sobą (planowanych, podejmowanych, realizowanych, kontrolowanych i ocenianych), które zapewnić mają trwały i zrównoważony rozwój kraju, spójność społeczną, gospodarczą, regionalną, itd. Jako przykład wskazać można procesy prywatyzacyjne i przekazywanie majątku narodowego w ręce kapitału międzynarodowego. Jednostkowe przykłady można uznać za negatywne. Nie wiemy jednak (brak strategii), do czego zmierzamy i dlaczego w danej sytuacji postąpiono tak, a nie inaczej.

Wiele jest jednak obszarów aktywności państwa, których przejęcie przez kapitał narodowy jest niemożliwe, ponieważ nie ma kapitału narodowego o takim potencjale. Jako państwo poszczycić się możemy, że w okresie transformacji ustrojowej nie powstały grupy oligarchów, których fortuny powstały na prywatyzacji majątku państwowego. Faktem pozostaje, że ugruntowały się swoiste relacje między kapitałem i państwem. Państwo traktowane jest jako element wspomagający rozwój kapitału, a nie kapitał jako element sprzyjający doskonaleniu możliwości zaspokajania przez państwo interesu społecznego.

PRZESŁANKI BEZPIECZNEGO PAŃSTWA

Przesłanki o charakterze normatywnym. Jedynym instrumentem, którym dysponuje państwo w regulowaniu stosunków społecznych, jest prawo i zawarte w nim nakazy, zakazy, upoważnienia, zwolnienia, itd.⁹ Osiągnięciem współczesnej demokracji jest zasada, że obowiązują jedynie akty opublikowane oraz że obywatel może czynić wszystko, co nie zostało zabronione, a organy państwa tylko to, co zostało odniesione do ich kompetencji. W konsekwencji prawo ma charakter negatywny w tym znaczeniu, że zawiera opis pożądaných zachowań (nakazy) oraz katalog zachowań niedopuszczalnych (zakazy). Odwiecznym dylematem jest w tym kontekście pytanie, na ile powinno być ono szczegółowe, a na ile ogólne. Każde z rozwiązań ma tyleż samo plusów, co minusów. Za ogólnikowością stoi argument, że nie ma możliwości przewidzenia wszystkich sytuacji, które mogą wystąpić w ramach stosunków społecznych. Na poziomie ustaw, należałoby jedynie regulować kierunki pożądaney organizacji funkcjonowania danej sfery państwa, pozostawiając konkretyzację aktom niższego rzędu, wraz

⁷ Szerzej G. Rydlewski, *Modernizacja administracji...*, s. 96

⁸ DzU 2009, 84,712 z późn. zm.

⁹ Potwierdza to M. Cieślarczyk, M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2009, s. 153 i nast.

z prawem uznaniowości działania w indywidualnych przypadkach. Realizowałyby to postulat transparentności prawa. Równocześnie stan ten można uznać za argument na rzecz braku transparentności w wyniku nazbyt dużej sfery nieokreśloności, dającej swobodę kreowania przepisów wykonawczych, które prościej jest zmieniać niż regulacje ustawowe. Stąd też dążenie do maksymalnego uszczegółowienia pożądaných zachowań.

Każdy zbiorowy (i indywidualny) podmiot, wiedząc, czego w konkretnej sytuacji oczekuje od niego państwo (i jakiego wsparcia może od niego oczekiwać), będzie się czuł bezpiecznie, będzie miał pewność istnienia i rozwoju. Ma to jednak też negatywne skutki szczególnie dla bezpieczeństwa jednostki. Nie rozwiązuje indywidualnych problemów, które wystąpiły w praktyce, lecz nie zostały opisane w prawie, a więc – *de iure* – nie istnieją. Powstaje odwieczne pytanie o racjonalne ustalenie granicy między ogólnikowością i szczegółowością prawa tak, aby zapewniało ono państwu efektywne regulowanie stosunków społecznych z jednej strony, z drugiej zaś dawało stabilizację i pewność rozwoju jednostkom, chroniąc je przed uznaniowością decyzji struktur wykonawczych państwa. Problem ten jest o tyle ważny, że rozwiązania normatywne nie są dane raz na zawsze, a prawo to nic innego jak wynik konsensusu osiągniętego w parlamencie przez ugrupowania polityczne. Zmiana większości (lub interesów w ramach większości) prowadzi do nowych regulacji normatywnych ze wszystkimi konsekwencjami dla ich adresatów.

Pragmatyka polskiego prawodawstwa wskazuje na wybór opcji szczegółowości prawa, co prowadzi do dużej dynamiki jego zmian. W „Dzienniku Ustaw” z 2014 roku jest 1995 pozycji, z 2015 r. (rok wyborów parlamentarnych) – 2372 pozycje, z 2016 r. – 2306 pozycji, z 2017 r. – 2509 pozycji, a od początku roku do lutego 2018 r. – 356 pozycji¹⁰. Są to akty różnej wagi, podobnie jak wprowadzane zmiany. Część z nich jest też wynikiem naprawiania błędów popełnionych w ramach szybkości procedowania.

Podstawowe zagrożenie dla bezpiecznego państwa tkwi w stanowieniu prawa i jego egzekwowaniu. Interes państwa jako całości nie jest bowiem – wbrew pozorom – zbieżny z interesem władzy danego państwa¹¹. W pierwszym przypadku chodzi o stabilność i bezpieczeństwo istnienia i rozwoju. Pewność dnia jutrzejszego wymaga stabilności sytuacji prawnej indywidualnych i zbiorowych podmiotów, bo to ona decyduje o podstawach życia społecznego, gospodarczego i politycznego; kreuje subiektywne poczucie bezpieczeństwa jednostki i tym sposobem legitymuje władzę, a więc i bezpieczeństwo państwa. W drugim przypadku chodzi o maksymalizację kontroli nad procesami społecznymi zachodzącymi w państwie i tworzenie komfortu rządzenia. Prowadzi to do różnego rozumienia roli państwa. Można ją sprowadzić do obsługi interesów obywateli, ale też do instrumentu władzy jednych nad drugimi: „oba poglądy są – w alternatywnych wariantach – podporządkowane koncepcji wszechobecności lub też pomocniczości państwa”¹². Aktualności nabierają prowadzone w okresie

¹⁰ www.dziennikustaw.gov.pl (10.02.2018).

¹¹ Zwracają na to uwagę autorzy haseł w: R. Rosa, A. Turek (red.), *Bezpieczeństwo i dyplomacja. Słownik terminów*, Warszawa 2011.

¹² G. Rydlewski, *Modernizacja administracji. Studium polityk administracyjnych w Polsce*, Warszawa 2015, s. 35-36.

międzywojennym dywagacje między Władysławem Czapińskim i Władysławem Kawką. Według pierwszego bezpieczeństwo publiczne (taką posługiwał się terminologią) to występowanie środków, narzędzi oraz technik przeciwdziałających występowaniu złej woli człowieka. Prewencja oznaczała w tej sytuacji przeciwdziałanie zbrodni, działaniom skierowanym przeciwko mieniu i wolności osób. W jego definicji nie było jednak mowy przeciwdziałaniu niezgodnej z prawem aktywności władzy wykonawczej (administracji). Najważniejsze, aby przepisy prawa były przestrzegane przez obywateli. Nie ma jednak jasno wyrażonego stanowiska, że państwo też ponosi za coś odpowiedzialność¹³. Odmiennie w podejściu W. Kawki, który w pracy *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*¹⁴ stwierdził, mówiąc o bezpieczeństwie publicznym (takiego sformułowania użył), że mamy na względzie stan, w którym społeczeństwo (wymienione w pierwszej kolejności) ma zapewnioną ochronę państwa od zagrożeń z dowolnego źródła (także ze strony państwa). To ważne. Kawka wskazuje, że obowiązki ma społeczeństwo (którego prawa są priorytetowymi, na co wskazuje kolejność wymienienia), ale ma je także państwo (jego władcze ośrodki), które jednak może je realizować wyłącznie z poszanowaniem interesu społecznego. W tym kontekście S. Topolewski i P. Żarkowski przywołują stanowisko Stefana Glasera, że stan bezpieczeństwa istniejącego w społeczeństwie, stan niezakłóconego panowania porządku prawnego jest pochodną stanu świadomości społecznej o jego istnieniu¹⁵.

Powracając do teraźniejszości. Każda władza wprowadza określone zmiany. Na tym polega istota rozwoju i w tym celu wprowadzono instytucję wyborów wraz z określeniem częstotliwości ich przeprowadzania. Rzecz jednak w tym, czy zmiany te udoskonalają *status quo*, czy też prowadzą do radykalnej ingerencji w stosunki społeczne i są motywowane partyjnym interesem władzy prezentowanym pod hasłem realizowania interesu społecznego. Jakość decyzji uzależniona jest od tego, czy struktury posiadające określone kompetencje, by zmieniać istniejący stan rzeczy, konsultują się z podmiotami, których zmiany te mają dotyczyć i które mają je realizować, czy też podejmują decyzje arbitralnie, wychodząc z założenia, że dysponują legitymacją suwerena.

Zespolenie podejścia indukcyjnego i dedukcyjnego jest niezbędne dla uchronienia się przed patologiami procesu decyzyjnego. W przeciwnym wypadku następuje zerwanie więzi między celami strategicznymi i szczegółowymi. Decydent przestaje być decydem, a staje się animatorem¹⁶.

¹³ W. Czapiński, *Bezpieczeństwo, spokój i porządek publiczny w naszym prawie administracyjnym*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, nr 9 z 1929 r.

¹⁴ Pełny pogląd na sprawę w: W. Kawka, *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*, Wilno 1939.

¹⁵ S. Topolewski, P. Żarkowski, *Współczesny wymiar sprawiedliwości...*, op. cit., s. 85.

¹⁶ P. Calame, *Proces reformy w administracji publicznej* [w:] J. Czaputowicz (red.), *Zarządzanie zmianą w administracji publicznej*, Warszawa 2012, s. 18. Zwraca na to uwagę także: J. Rydlewski, *Modernizacja administracji. Studium polityk administracyjnych w Polsce*, Warszawa 2015, s. 42.

PRZESŁANKI O CHARAKTERZE USTROJOWYM

Dominującym modelem we współczesnej Europie jest państwo demokratyczne, którego działanie opiera się na prawie. Za każdym razem powstaje jednak pytanie o przymioty państwa demokratycznego lub to, czym w ogóle jest demokracja. Odpowiedź jest złożona.

Można przyjąć podejście formalno-prawne (instytucjonalne) i próbować definiować demokrację (państwo demokratyczne) poprzez istnienie określonych sposobów i struktur wyrażania przez suwerena swojej woli i jej realizacji. Podejście to wydaje się jednak mało przydatne. Wskazanie, że jest to m.in. parlament pochodzący z wolnych wyborów, będący emanacją woli suwerena, niewiele wnosi do rozważań. Instytucja taka funkcjonuje zarówno w państwach, które powszechnie uznajemy za demokratyczne, jak i w państwach, co do których demokratyczności (w rozumieniu europejskim) mamy pewne wątpliwości. Parlamenti (jako minimum jedna izba korzystająca z prawa stanowienia rozwiązań normatywnych są organami kadencyjnymi), a przeprowadzanie wyborów uregulowane jest w prawie. Rzecz w tym, jak zbudowana jest ordynacja wyborcza.

W Polsce do 1989 r. normowała to ustawa z dnia 17 stycznia 1976 – Ordynacja wyborcza do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i rad narodowych¹⁷. Przewidywała ona powszechność, równość, bezpośredniość wyborów oraz utajnienie treści oddanego głosu, a więc w zakresie zasad nie różniła się od obowiązujących obecnie rozwiązań. Wybory miały jednak charakter aklamacyjny. Za głos ważnie oddany uznawano wrzucenie karty bez wskazania kandydata lub bez wykreślenia osoby niepożądanego, chociaż działanie takie było prawnie dopuszczalne. Liczba kandydatów na listach zgodna była z liczbą mandatów przewidzianych do obsadzenia. Wykreślenia kandydatów nie miały w tej sytuacji znaczenia, co można uznać za naruszenie wymogów demokratycznych wyborów. Podobny zarzut można jednak postawić w odniesieniu do ordynacji wyborczej Wielkiej Brytanii (istnienia demokracji w tym państwie nikt nie kwestionuje), która nie przewiduje minimalnej frekwencji niezbędnej dla uznania wyborów za ważne. W konsekwencji jej stosowania może okazać się, że partia, na którą głosowała mniejszość elektoratu, zdobyła większość w Izbie Gmin¹⁸.

Pamiętać przy tym trzeba, że zasada wybieralności parlamentu i uczynienie go najwyższym organem stanowiącym prawo pozostaje w kolizji z suwerennością narodu. Naród jako źródło władzy (suweren) traci faktyczną władzę, kiedy wybiera przedstawicieli do działań władczych w swoim imieniu. Podporządkowany zostaje prawu stanowionemu przez swoich przedstawicieli, bez możliwości przedterminowego ich odwołania (w Europie dominuje mandat wolny), oraz decyzjom, które nie są motywowane interesem społecznym, ale interesem partyjnym. Nadal dominującą procedurą, umożliwiającą zasiadanie w parlamencie, jest ubieganie się o mandat z listy partyjnej, a więc wierność interesom partii i jej liderów. Powszechnie jest stwierdzenie, że

¹⁷ Ustawa z dnia 17 stycznia 1976 – Ordynacja wyborcza do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i rad narodowych, Dz.U. z 1976 r., nr 2, poz. 15.

¹⁸ Szerzej: E.Gdulewicz, W.Kręcis, W.Orłowski, W.Skrzydłowski, W.Zakrzewski, *Ustroje państw współczesnych*, Lublin 1997.

mamy do czynienia z rządami partii (*party government*) jako synonimu demokracji reprezentacyjnej – powstanie nowego układu partyjnego wymaga przeprowadzenia kolejnych wyborów¹⁹. Zmieniła się istota pojęcia „niezależny poseł”. W założeniu była to osoba o silnej osobowości, posiadająca autorytet społeczny, która miała własne zdanie i w tym planie była niezależna od interesów grupowych. Obecnie coraz częściej „niezależność” sprowadza się do niezadowolenia czy „pogniewania się na kogoś”. Mówiąc inaczej – poseł, po znalezieniu się w parlamencie i nieuzyskaniu oczekiwanej przez niego pozycji (nieuwzględnieniu jego stanowiska w określonej sprawie) na znak protestu występuje z partii i ogłasza swoją niezależność (z reguły przed kolejnymi wyborami).

Do polityki wkradły się mechanizmy rynkowe, w ramach których polityk jest towarem, a elektorat (partia) nabywcą. Zerwanie więzów z dotychczasowym promotorem (partią) jest atrakcyjnym elementem kampanii wyborczej – „byłem przeciw i zachowałem się honorowo”. Faktem pozostaje, że jest to powiązane z aktywnością wyborczą (i referendalną) elektoratu, który w coraz mniejszym stopniu zainteresowany jest polską (ale nie tylko) sceną polityczną²⁰. Zadeklarowanie niezależności to nic innego jak wystawienie siebie na aukcję – „kto da więcej, z tym przystąpię do kolejnych wyborów”. Jest to możliwe w sytuacji widocznej ewolucji charakteru partii politycznych. Coraz częściej mamy do czynienia z partiami bezideowymi. W przypadku Polski jedynie dwie partie utrzymują względną stabilność programową: Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL) i Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD). W odniesieniu do pozostałych mamy do czynienia jedynie z tzw. stałym (twardym) elektoratem. Do nich należeć będzie Prawo i Sprawiedliwość (PiS) mogące zawsze liczyć na wsparcie osób starszych, z wykształceniem podstawowym, religijnych, zamieszkałych w ubogich regionach kraju. Podobnie Platforma Obywatelska (PO), która wspierana jest przez inteligencję z dużych miast.

Dominują dwa rodzaje partii na polskiej scenie politycznej. Po pierwsze są nimi organizacje typu *catch-all*, a więc ugrupowania profesjonalno-wyborcze, które nie posiadają własnego, stabilnego elektoratu i przed kolejnymi wyborami ubiegają się o głosy wszystkich, akcentując bieżące, nabrzmiałe kwestie, a nie interes elektoratu²¹. W konsekwencji – występując jako „towar do kupienia” – są gotowe powiedzieć wszystko, co elektorat w danym momencie chce usłyszeć. Po drugie, są to partie lidery i korporacyjne, a więc te, które zostały utworzone dla potrzeb zaspokojenia personalnego interesu konkretnego polityka (zostać posłem) i które działają w oparciu o nieformalne umowy partyjne, które mają im zagwarantować stały wpływ na sprawowanie władzy. Można to czynić na dwa sposoby – metodą populistycznych decyzji, które odciągają uwagę społeczną od działań mających zapewnić ugrupowaniu rządzącemu swobodę

¹⁹ R. Katz, *Party Government: European and American Experiences*, t.2. Berlin 1987, s.12. Też: W.Sokół, M. Zmigrodzki (red.), *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, Lublin 2003, s. 133 i nast.

²⁰ W wyborach prezydenckich w 2015 r. uczestniczyło 48,9% uprawnionych, w wyborach parlamentarnych z 2015 r. – 50,92% uprawnionych, w wyborach do Parlamentu Europejskiego (z 2014r.) – 23,83% uprawnionych, w wyborach samorządowych (z 2015 r.) – 47,40%, w głosowaniu referendalnym z 2015 r. – 7,8% uprawnionych. Źródło: www.pkw.gov.pl (11.02.2018).

²¹ W. Sokół, M. Zmigrodzki (red.), *Współczesne partie...*, op. cit., s. 138.

rządzenia państwem, lub też metodą podejmowania niepopularnych społecznie decyzji, ale niezbędnych dla utrzymania bezpiecznego państwa, a więc działań nieatrakcyjnych społecznie (lub pozostających poza jego percepcją), które są niezbędne do podjęcia dla interesu państwa jako dobra wspólnego. Chodzi więc o podejmowanie przez partię działań na swoją niekorzyść, które są jednak działaniami dla dobra wspólnego. Mówiąc inaczej – powstaje fałszywa konieczność wyboru między własnym, partyjnym interesem (bycia u władzy), a dobrem ogółu (rozwojem kraju).

Właściwa społeczna ocena wymaga jednak określonej kultury politycznej elektoratu i gotowości (chęci, zdolności) rozliczania partii ze złożonych obietnic wyborczych. Problemem nie jest przy tym, czy zrealizowane zostały obietnice, ale co ich realizacja oznacza dla przyszłości. Brak posiadania przez partię polityczną programu rozwoju państwa nie ma w gruncie rzeczy większego znaczenia, dopóki nie znajdzie się ona u władzy (w koalicji rządzącej). Powstaje dylemat między działaniami niezbędnymi dla zdobycia władzy, jej sprawowaniem i utrzymaniem. Rozbieżności bywają duże. Programy strategiczne często traktowane są jako dokumenty propagandowe, a nie jako narzędzia niezbędne do wykorzystania w działalności praktycznej²². Z punktu widzenia bezpiecznego państwa dominacja interesu partyjnego prowadzi do braku zaufania społecznego do partii, a ich rola w kreowaniu składu struktur państwowych – do braku zaufania wobec władz państwowych i państwa jako takiego, a ponadto delegitymizuje ich władztwo osłabiając społeczne poczucie bezpieczeństwa. Zdezorientowani wyborcy coraz częściej wybierają jeszcze bardziej zdezorientowanych przedstawicieli, którzy po objęciu funkcji zaczynają się uczyć tego, co już dawno powinni wiedzieć.

Inaczej sprawa wygląda w odniesieniu do wyborów samorządowych. Samorząd ze swojej istoty to decydowanie o lokalnych sprawach przez lokalne społeczności. Tak też jest on zdefiniowany w ustawach samorządowych właściwych wszystkim trzem szczeblom podziału terytorialnego kraju, a więc województwom, powiatom i gminom²³. Skoro jego istotą jest decydowanie o lokalnych sprawach przez lokalną społeczność, to nie ma w nich miejsca dla interesów partii politycznych. Samorząd terytorialny nie jest jednak władzą samoistną i równoległą do władzy państwa. Państwo (parlament) zdecydowało, że część jego zadań zostanie efektywniej zrealizowana przez przekazanie pewnych kompetencji przedstawicielstwom społeczności lokalnych²⁴. Kluczową sprawą nie jest przy tym przekazanie zadań i określenie zakresu działalności, ale ustawowe uregulowanie kompetencji i podstaw finansowych korzystania z nich. Samorząd terytorialny jest elementem władzy wykonawczej i zakres jego działania (z akcentem na kompetencje) zależy od aktualnego układu sił politycznych (ich interesów) w parlamencie.

²² G. Rydlewski, *Modernizacja administracji...*, op. cit., s. 96.

²³ Ustawa z dnia 8 III 1990 r. o samorządzie gminnym, tekst jednolity DzU. 2017, 1875; ustawa z dnia 5 VI 1998 r. o samorządzie powiatowym, DzU., 2013, 595 ze zm.; ustawa z dnia 25 VI 1998 r. o samorządzie województwa, DzU. 2013, 596 ze zm..

²⁴ A. Kroński, *Teoria samorządu terytorialnego*, Warszawa 1932 i nast.

Pamiętać przy tym trzeba o systemie rozdziału mandatów w ramach powoływania przedstawicielstwa suwerena. W przypadku systemu większościowego sytuacja jest jasna. Zwycięzca bierze wszystko i elektorat wie, że zwycięzca będzie realizował swój program (interes) w sposób arbitralny. Wyborca oddając głos na określonego kandydata jest świadomy, jaka będzie polityka państwa, i ma równocześnie podstawy do rozliczenia wybranego ugrupowania (kandydata) z podjętych zobowiązań politycznych. Problem powstaje w przypadku wykorzystywania proporcjonalnego systemu rozdziału mandatów, który w założeniu ma zapewnić parlamentarną reprezentację interesów jak największej części społeczeństwa.

System proporcjonalnego rozdziału mandatów z reguły związany jest z koniecznością utworzenia koalicyjnego systemu rządów. To zaś prowadzi do przetargów w ramach interesów partyjnych. Mówiąc inaczej, wyborca głosuje na swoją partię, ale bez pewności, jaką politykę będzie realizowała władza, bo nie wiadomo, jaka koalicja zostanie utworzona. Można wskazać państwa, w tym Niemcy²⁵, w których przed wyborami należy wskazać potencjalnych koalicjantów, ale to raczej wyjątek w sferze funkcjonowania systemu prawnego i politycznego państwa. W pozostałych przypadkach należy posilkować się uregulowaniami doktrynalnymi i kulturą elit politycznych (i społecznych). To zresztą i tak ma ograniczone znaczenie. Nie wiadomo, jakie priorytety (w ramach poszczególnych partii) zostały uznane za kluczowe. – Innymi słowy, utworzenie koalicji wymaga osiągnięcia określonego konsensusu, w ramach którego argumentem przetargowym są resorty i stanowiska. To zaś prowadzi do tego, że resorty mają charakter partyjny, a prawo – charakter resortowo-partyjny. Parlament stanowi prawo, ale projekty rozwiązań normatywnych są przygotowywane przez upartyjnioną administrację.

Dążąc do określenia demokracji można odwołać się do stwierdzenia, że demokracja to rządy wszystkich. Jest to jednak w dniu dzisiejszym utopia. Trudno wyobrazić sobie, aby – wzorem greckich Polis – decyzje podejmowane były przez wszystkich uprawnionych na wspólnym zebraniu. Gdybyśmy podjęli dyskusję z Arystotelesem nad wyznacznikami współczesnej demokracji, zapewne uznałby, że istniejąca współcześnie pragmatyka nie ma nic wspólnego z tym, o czym on nauczał. Faktem pozostaje, że nie zrezygnowaliśmy z instytucji referendum, ale znalazła się ona na pozycji wspomagającej demokrację przedstawicielską. Referendum (głosowanie ludowe) jest niekwestionowaną, najwyższą formą wyrażenia woli przez upodmiotowione politycznie społeczeństwo. Może ono jednak stać się narzędziem do realizacji celów całkiem odmiennych od tych, które towarzyszyły jego wprowadzeniu do procesu decyzyjnego w państwie. Celem jego przeprowadzenia może być poznanie zdania elektoratu w danej sprawie, ugruntowanie władczej pozycji ugrupowań rządzących lub przerzucenie odpowiedzialności za podjętą ostatecznie decyzję. Jako przykład wskazać można referendum konstytucyjne na Białorusi (z 24 listopada 1996 r.), kiedy suwerenowi postawiono siedem pytań, między innymi: „Czy jesteś za tym, aby przyjąć Konstytucję z 1994 r. ze zmianami i uzupełnieniami (nowa redakcja Konstytucji Republiki Białorusi) zaproponowanymi

²⁵ E. Gdulewicz, W. Kręcis, W. Orłowski, W. Skrzydłowski, W. Zakrzewski, *Ustroje państw współczesnych*, Lublin 1997, s. 95 i nast.

przez prezydenta Republiki Białorusi Aleksandra Łukaszenkę”, oraz „Czy jesteś za przyjęciem Konstytucji 1994 r. ze zmianami i uzupełnieniami zgłoszonymi przez deputowanych z frakcji komunistów i rolników”²⁶. Referendum w tej sytuacji nie zmierzało do poznania stanowiska suwerena, ile do przeprowadzenia plebiscytu: czy opowiadasz się za Radą Najwyższą, czy za Prezydentem. Inny przykład to Norwegia, której obywatele dwukrotnie negatywnie odpowiedzieli na pytanie o członkostwo w Unii Europejskiej. Decyzja nie dotyczyła jednak przystąpienia do Unii, ale wybranej przez władzę formy jej podjęcia. Jak pokazują badania socjologiczne, obywatele nie są przygotowani do podejmowanie tak kluczowych decyzji. – To parlamentarzyści – zostali przez nich wybrani i są opłacani, aby podejmować jak najkorzystniejsze decyzje. Ktoś musi ponosić odpowiedzialność za podjęte decyzje²⁷.

Trzecim podejściem w definiowaniu demokracji, może być stwierdzenie, że jest to działanie dla dobra wspólnego. I to podejście budzi jednak co najmniej trzy problemy. Po pierwsze, powstaje pytanie o zakres dobra (interesu) wspólnego. Czy chodzi o realizowanie interesu większości, która poparła zwycięskie ugrupowanie, czy też mówimy o realizacji interesów całości społeczeństwa przez dominujące ugrupowanie polityczne? Pod względem wizerunkowym atrakcyjnie brzmi hasło realizacji programu wyborczego, tylko czy jego realizacja jest w interesie całości społeczeństwa (państwa), czy też tylko w partykularnie pojętym interesie danej partii (jej wyborców). Po drugie, czy zwycięstwo w wyborach parlamentarnych jest odzwierciedleniem poparcia społecznego i reprezentacji interesu społecznego. Na przykład w polskich wyborach parlamentarnych z 2015 r. zwycięstwo odniósł Komitet Wyborczy Prawo i Sprawiedliwość uzyskując poparcie 37,58% i – w konsekwencji – 235 mandatów w parlamencie²⁸. Dzięki temu nawet przy proporcjonalnym rozdziale mandatów pozwoliło to temu ugrupowaniam samodzielnie sprawować rządy. Stosunkowo rzadko zwracamy jednak uwagę na to, jaki procent elektoratu uczestniczył w wyborach. W tej konkretnej sytuacji było to 50,92% uprawnionych, a więc partia, która uzyskała prawo do samodzielnego sprawowania władzy reprezentuje interesy 18,6% wyborców²⁹. Po trzecie, skoro demokrację definiujemy poprzez odwołanie się do realizacji interesu wspólnego, powstaje pytanie o zawartość przedmiotową interesu wspólnego. Jest on wielorako warunkowany. Na jego zakres ma wpływ kultura, historia, stan zamożności, pragmatyka polityczna, opcje geopolityczne państwa, itd. Nie ma zatem podstaw do stwierdzenia, że jest jeden, wspólny, społeczny interes. Skoro tak, to nie możemy mówić o jednolitym modelu demokracji lub

²⁶ „Respublika”, nr 300, 28 listopada 1996 r. Szerzej: J. Zieliński, *Referendum konstytucyjne na Białorusi – demokracja czy autokratyzm* [w:] M. T. Staszewski (red.), *Referendum Konstytucyjne w Polsce*, Warszawa 1997, s. 233-266.

²⁷ J. Zieliński, *Referendum w Norwegii* [w:] E. Zieliński, I. Bokszczyński, J. Zieliński, *Referendum w państwach Europy*, Warszawa 2003, s. 192 i nast.

²⁸ www.pkw.gov.pl (11.02.2018).

²⁹ Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 27 X 2015 r. o wynikach wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 25 X 2015 r., DzU. 2015, 1731.

inaczej – zawsze gdzieś jest jakaś demokracja. Nie oznacza to bynajmniej, jak pisał Giovanni Sartori, że demokracja może być czymkolwiek³⁰.

Prawo, bez którego żadna władza nie mogłaby regulować stosunków społecznych, konstytuuje określony ustrój państwa. Jego instytucje nie zawsze wykorzystywane są w celach, dla których zostały ustanowione. Zbieżność ich występowania oraz nazewnictwa nie może zatem stanowić o występowaniu w nich systemu demokratycznego. Kluczową sprawą jest, czy działają one dla realizacji dobra wspólnego, a więc czy sprzyjają poczuciu bezpieczeństwa jego obywateli. To zaś nie jest warunkowane rozwiązaniami normatywnymi i instytucjonalnymi, ale pragmatyką funkcjonowania systemu.

PRZESŁANKI ZWIĄZANE ZE SŁUŻALCZĄ FUNKCJĄ PAŃSTWA

Państwo w swojej istocie jest organizacją, której struktury mają zaspokajać potrzeby społeczne. Szczególna rola w tym zakresie przypada władzy wykonawczej. Administracja jest tą częścią struktury organów państwowych, która łączy realizację interesu państwa z zaspokojeniem interesu obywateli. Kiedy mówimy o zasadach funkcjonowania administracji, wskazujemy z reguły na: 1) zasadę związania administracji prawem, 2) zasadę kierownictwa, 3) zasadę koordynacji, 4) zasadę kolegialności, 5) zasadę jednoosobowości, 6) zasadę zakresu działania i właściwości organu, 7) zasadę decentralizacji, 8) zasadę nadzoru, 9) zasadę kontroli, 10) zasadę odpowiedzialności³¹. Na szczególną uwagę, w kontekście omawianej problematyki, zasługują cztery sprawy. Po pierwsze, że administracja działa w imieniu państwa i w tym układzie jest bezosobowa. Po drugie, że działa w wykonaniu prawa (wprowadza w życie regulacje normatywne) oraz w granicach prawa (w granicach przyznanych jej kompetencji). Po trzecie, że jest zbudowana hierarchicznie, i po czwarte, że powinna być apolityczna w swoim działaniu.

Administracja jest strukturą bezpośredniego kontaktu obywatela z państwem. Jak mawiał na wykładach pan prof. Janusz Łętowski, można ją lubić lub nie, ale to nie ma znaczenia, bo jesteśmy na nią zdani począwszy od aktu urodzenia po akt zgonu, które to dokumenty mają charakter administracyjny. Jest upoważniona do podejmowania decyzji normotwórczych i modyfikowania zachowań społecznych, a także stosowania środków przymusu w imię wymuszenia realizacji priorytetów państwa³². Przypada jej zatem szczególna rola w kreowaniu subiektywnego poczucia bezpieczeństwa przez obywateli. *Ex definitione* ma działać w wykonaniu prawa i w granicach prawa. Sprowadzić to można do stwierdzenia, że prawo określa zakres działania administracji, a ona, wydając decyzje, musi mieć dla nich podstawę prawną w postaci aktów powszechnie obowiązujących. Tylko niektóre przepisy ustawowe są jednak możliwe do bezpośredniego zastosowania. Większość wymaga wydania aktów wykonawczych, czyli rozporządzeń. Rzecz w tym, że ustawy mają, o czym była już mowa, charakter partyjno-resortowy, a rozporządzenia wydają partyjne resorty. Nie należy do

³⁰ Szerzej: G. Sartori, *Teoria demokracji*, Warszawa 1999 r.

³¹ E. Zieliński, *Administracja rządowa i samorządowa w Polsce*, Warszawa 2013, s. 49 i nast.

³² G. Rydlewski, *Modernizacja administracji. Studium polityk administracyjnych w Polsce*, Warszawa 2015, s. 35.

odosobnionych przypadków, że ustawa wymaga wydania rozporządzeń przez kilka resortów, podobnie jak i to, że konkretna kwestia uregulowana jest w kilku aktach normatywnych, a więc posiada też kilka rozporządzeń. Te zaś nie zawsze pozostają spójne, bo resorty mają odmienne interesy partyjne. Urzędnik administracyjny, który ma być apolityczny i stanowić tzw. pamięć systemową (rządy się zmieniają, ale administracja pozostaje), *nolens volens* zostaje upolityczniony. W kontakcie z obywatelem (zaspokajając w imieniu państwa jego potrzeby) przychodzi mu dokonywać wyboru, które rozwiązanie prawne ma w danej sytuacji zastosować. Administracja jest jednak strukturą zbudowaną hierarchicznie, a zatem w sytuacji wątpliwości decyzja o wykorzystaniu konkretnego przepisu, podobnie jak interpretacja jego zawartości, należy do jednostki wyższego szczebla. Na czele struktury administracyjnej wcześniej czy później znajdzie się osoba z nadania politycznego, a więc będzie interpretować prawo (za pośrednictwem wewnętrznych aktów, których obywatel nie zna, ale które wiążą urzędników administracji) z uwzględnieniem interesu partyjnego. Znajduje to potwierdzenie w stwierdzeniu Guy Petersa, że „to, co wydaje się administrowaniem, jest głęboko uwikłane w politykę, a osoby, które podejmują decyzje administracyjne, kierują się racjami politycznymi”³³. Dochodzimy do niebezpiecznej sytuacji, kiedy państwo przestaje funkcjonować w oparciu o prawo, a zaczyna działać zgodnie z polityczną interpretacją prawa³⁴. Zagroza to poczuciu bezpieczeństwa przez obywateli, którzy mając konstytucyjną gwarancję, że obowiązują tylko przepisy opublikowane, nie mają pewności, jak w danym momencie zostaną one zinterpretowane. Można znaleźć wiele przykładów, kiedy struktury administracyjne różnych miast identyczną sprawę rozwiązują w odmienny sposób.

Upartyjnienie działań administracji ma przy tym dwa powiązane ze sobą wymiary: stosowanie prawa i polityka kadrowa. W Polsce, podobnie jak w innych krajach, po każdym wyborach parlamentarnych następuje zmiana na najwyższych stanowiskach w administracji. Zgodnie z art. 162 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej na pierwszym posiedzeniu nowo wybranego Sejmu Prezes Rady Ministrów składa dymisję Rady Ministrów, a Prezydent powierza jej dalsze sprawowanie obowiązków do czasu powołania nowej Rady Ministrów³⁵. Kwestią zasadniczą pozostaje głębokość wymiany kadr i czas dokonywania zmian. Oczywiście jest, że w ślad za wymianą ministrów następuje zmiana na stanowiskach wiceministrów, szefów centralnych organów administracji rządowej, przedstawicieli rządu w terenie (województw), we władzach spółek skarbu państwa itd., ale wymiana na niższych stanowiskach administracji motywowana partyjnie może rodzić zjawiska negatywne³⁶. Po pierwsze, nie mamy obecnie partii politycznych, które posiadałyby na tyle rozwinięte zaplecze kadrowe, aby w dowolnym momencie znaleźć kandydatów na określone stanowiska. Następuje odwołanie do tzw. spadochroniarzy, a więc osób nie związanych z daną sferą funkcjonowania państwa (lub regionem), ale wykazujących wierność partyjną. O ile w przypadku kierowania resortem

³³ G. B. Peters, *Administracja publiczna w systemie politycznym*, Warszawa 1999, s.19.

³⁴ Szerzej: B. Jastrzębski, *Z teorii i praktyki funkcjonowania administracji publicznej w III RP*, Płock 2017.

³⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., DzU z 1997 r., nr 78, poz. 483.

³⁶ A. Błaś, J. Boć, J. Jeżewski, *Administracja publiczna*, Kolonia Limited, 2003, s. 288 i nast.

działanie takie można uznać za uzasadnione (chodzi o zdolności zarządcze), o tyle w odniesieniu do piastowania stanowisk w strukturach regionalnych budzi ono wątpliwości. Ministrem zdrowia nie musi być bowiem lekarz. Zadaniem ministra – zgodnie z art. 149 Konstytucji – jest kierowanie działem administracji rządowej. Musi on zatem posiadać predyspozycje do zarządzania resortem, a znajomość spraw powinni posiadać jego zastępcy.

Odmienne jest w przypadku ustanawiania przedstawicieli władzy centralnej w terenie. Dzieje się tak z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze, aby efektywnie zarządzać regionem trzeba znać jego uwarunkowania. Po drugie, trzeba posiadać legitymizację władzy, a więc wsparcie lokalnego elektoratu. Wkraczamy w sferę opisywanego przez L. Petera stanu osiągnięcia szczytu niekompetencji³⁷. Jego opis sprowadza się do stwierdzenia, że w strukturach hierarchicznie zbudowanych każdy pracownik, z własnej woli, w ramach dążenia do awansu, wcześniej lub później osiągnie szczyt własnej niekompetencji. Mówiąc inaczej, pracownik jest idealnym specjalistą i dąży do awansu, zostaje starszym specjalistą i nadal bardzo dobrze pracuje, awansuje na głównego specjalistę i okazuje się, że nie jest przygotowany do pełnienia tej funkcji. Przekroczył granicę swojej kompetencji, która skończyła się na stanowisku starszego specjalisty. Awansowanie w oparciu o przynależność partyjną niejednokrotnie przyspiesza ten proces. Osoby nie posiadające określonych przymiotów obejmują kierownicze stanowiska i dopiero po ich zajęciu przychodzi im się uczyć tego, co już dawno powinny umieć. Dysponują jednak – i to stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa – kompetencjami władczymi w stosunku do osób, które bezpośrednio spotykają się z obywatelami i załatwiają sprawy – rutynowe dla nich, lecz dla obywatela – bardzo często mające charakter decyzji życiowych. Upartyjnienie administracji, prowadzące do osiągnięcia poziomu niekompetencji, wpływa na zaufanie do władzy, ustalonych przez nią reguł gry, a więc i państwa, w którego imieniu działają. Brak poczucia bezpieczeństwa przez obywateli oznacza brak bezpieczeństwa państwa. Władza, której nie ufamy, nie może liczyć na wsparcie w sytuacji zagrożenia. „Prawo do dobrej administracji zestawia się z prawem do dobrego rządzenia”³⁸.

PRZESŁANKI ZWIĄZANE Z EGZEKWOWANIEM PRZESTRZEGANIA PRAWA

Rzecz w poczuciu przez podmioty działające w państwie ochrony ze strony jego instytucji w przypadku naruszenia ich praw i wolności. Nie chodzi przy tym o efektywność służb porządku publicznego, ale przede wszystkim o organy wymiaru sprawiedliwości, a więc o funkcjonowanie sądów i trybunałów. Pomijam dyskusję, czy sądy powinny sądzić szybko (ze względu na statystykę i operatywne zaspokojenie interesu społecznego), czy też akcent powinien być położony na sprawiedliwość, a ustalenie wszystkich faktów może wymagać czasu.

³⁷ Szerzej: L. J. Peter, R. Hull, *Zasada Petera. Dlaczego wszystko idzie na opak*, Warszawa 1975.

³⁸ A. Bosiacki, H. Izdebski, A. Nelicki, I. Zachariasz (red.), *Nowe zarządzanie publiczne i public governance w Polsce i Europie*, Warszawa 2010, s. 51.

Pozostając przy polskich przykładach – ostatnie reformy wymiaru sprawiedliwości³⁹ wydają się przenosić akcent na populistycznie rozumianą operatywność działania, surowość karania w imię sprawiedliwości społecznej i – a może przede wszystkim – komfort rządzenia państwem. Już samo połączenie urzędu ministra sprawiedliwości i prokuratora generalnego budzi pewne wątpliwości. Faktem pozostaje, że w okresie rozdziału tych urzędów prokuratura nie zawsze działała sprawnie. Jest to jednak zarzut dotyczący w pierwszej kolejności egzekucji nałożonych na nią zadań i przypisanych kompetencji, a nie rozwiązania systemowego. Większe wątpliwości budzi uprawnienie ministra sprawiedliwości i prokuratora generalnego do określonych działań. W wyniku połączenia kompetencji obu stanowisk urzędujący minister uzyskuje prawo do bezpośredniego kierowania pracami prokuratury, między innymi poprzez wydawanie zarządzeń, poleceń oraz wytycznych. Zyskuje on również możliwość zarządzenia przejęcia i prowadzenia na poziomie Prokuratury Krajowej postępowań o tak zwanym obszernym materiale dowodowym oraz spraw zawitych pod względem faktycznym lub prawnym⁴⁰. Ponadto minister sprawiedliwości w półtorarocznym okresie (od wejścia w życie ustawy) jest upoważniony do odwołania prezesów (i wiceprezesów) sądów powszechnych bez konieczności motywowania swojego działania, jak również powołania na ich miejsce nowych. Prezes (wiceprezes) sądu może być też odwołany w trakcie trwania kadencji z uwagi na bliżej niezdefiniowane „uporczywe niewywiązywanie się z obowiązków służbowych” oraz – również niezdefiniowaną – szczególnie niską efektywność działań w zakresie pełnionego nadzoru administracyjnego lub organizacji pracy w sądzie lub sądach niższych. Usunięcie prezesa poprzedzone powinno być opinią Krajowej Rady Sądownictwa, która nie wiąże jednak ministra, chyba że sprzeciw poparty zostanie przez 2/3 jej członków. Arytmetyka wskazuje jednak, że w 25-osobowej radzie (mówimy o rozwiązaniach nowej ustawy) rządząca partia będzie posiadała sześciu deputowanych (posłów i senatorów), ministra sprawiedliwości, przedstawiciela prezydenta i 15 sędziów wybranych przez Sejm, w którym partia rządząca (powiązany z nią minister sprawiedliwości) posiada większość, a więc nie możemy mówić o efektywnym sprzeciwie. Ponadto, minister upoważniony został do decydowania o pracy sędziego po osiągnięciu ustawowego wieku emerytalnego. W ten sposób organ władzy wykonawczej uzyskał możliwość uznaniowego, pozostającego poza kontrolą, decydowania o tym, kto będzie wykonywać władzę sądowniczą.

Przyjęte rozwiązanie budzi także wątpliwości w kontekście treści art. 180 ust. 1 Konstytucji RP, zgodnie z którą sędziowie są nieusuwalni. Złożenie sędziego z urzędu, zawieszenie w urzędowaniu, przeniesienie do innej siedziby (lub na inne stanowisko) wbrew jego woli, może nastąpić wyłącznie na mocy orzeczenia sądowego i tylko w przypadkach określonych w ustawie. Potwierdza to orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego (sygnatura akt K 3/98⁴¹) wskazujące, że

³⁹ Ustawa z dnia 12 VII 2017 o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, tj. DzU 2018, 23; ustawa z dnia 28 XII 2017 o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądowniczej oraz niektórych innych ustaw, DzU 2018, 3.

⁴⁰ Komentarz: www.prawniczafirma.pl (8.02.2018).

⁴¹ www.tk.gov.pl (11.02.2018).

niedopuszczalnym byłoby, aby – wzorem okresu PRL – zgodę na przedłużenie sprawowania urzędu sędziowskiego wydawał organ władzy wykonawczej, a więc organ znajdujący się poza systemem organizacyjnym władzy sądowniczej wydzielonej jako samodzielna struktura w ramach realizacji konstytucyjnej zasady trójpodziału władz. Na uwagę zasługuje też populistycznie brzmiący losowy przydział spraw poszczególnym sędziom. O tym, jakich spraw ma to dotyczyć, zdecyduje minister sprawiedliwości w swoim rozporządzeniu. Dopuścić należy jednak, że przy ustalonej strukturze współzależności sędziów i ministra sprawiedliwości mogą wystąpić – przy poszanowaniu prawa – przypadki manipulacji składami sędziowskimi⁴².

Niewątpliwie z punktu widzenia interesu ugrupowania rządzącego posiadanie przez nie wpływu na funkcjonowanie wszystkich filarów władzy jest ze wszech miar pozytywne. Powiązanie władzy ustawodawczej z władzą wykonawczą jest oczywiste, szczególnie w parlamentarno-gabinetowym systemie rządów, a więc w sytuacji, gdy rząd pochodzi z parlamentu. Przejęcie kontroli nad wymiarem sprawiedliwości rodzi jednak pytanie o cel działania władzy i jej dążenie do budowania bezpiecznego państwa. Czy obywatel występujący jako strona w sporze z administracją może czuć się bezpieczny (oczekiwać sprawiedliwego wyroku) wiedząc, że w składzie orzekającym są sędziowie, których los jest uzależniony od ministra sprawiedliwości pochodzącego z partyjnego nadania? Do wymiaru sprawiedliwości wprowadzono mechanizm znany z okresu socjalizmu – wątpliwości w sprawie obciążają oskarżonego. Do tej pory przyjmowano, że jeśli sytuacja nie ma charakteru modelowego, tzn. występują fakty mogące działać na korzyść oskarżonego, należy je uwzględnić, a więc nie stosować kary w maksymalnym wymiarze. Obecnie – skoro minister może zarządzić ponowne rozpatrzenie sprawy i wpływać na skład korpusu sędziowskiego – należy domniemywać, że sądy dla obrony własnego interesu i wyzbycia się podejrzeń o związki z oskarżonym (grupą interesów), wymierzać będą kary w maksymalnym wymiarze.

PODSUMOWANIE

Mówiąc o bezpiecznym państwie, przyzwyczailiśmy się, aby zwracać uwagę na funkcjonowanie służb mundurowych. Jest to po części zrozumiałe, chociaż mało pragmatyczne. Jego stosowanie pokazuje ograniczenie w postrzeganiu rzeczywistości i obywatelskiej analizie własnej sytuacji. Ta zaś w pierwszej kolejności kształtowana jest przez stanowione w państwie prawo. Jedynym ograniczeniem dla jego treści są regulacje konstytucyjne i ustanowione w niej zasady porządku. Prawo jest jednak wynikiem układu, jaki ukształtował się w danym momencie w parlamencie. Jest więc wynikiem konsensusu partyjnego, na który nie mamy wpływu, i wyraża tym samym interes partyjny, który nie musi (i z reguły tak się dzieje) pozostawać niezgodny z interesem społecznym.

Dla bezpiecznego państwa zagrożeniem jest nie tyle istnienie prawa jako takiego, co istnienie prawa w konkretnym kształcie, kultura jego stanowienia, stosowania i egzekwowania.

⁴² www.rpo.gov.pl (11.02.2018).

Od tego zależy dobre i przejrzyste zorganizowanie państwa będące podstawą efektywnego zaspokojenia społecznego poczucia pewności bytu i kreującego szanse dalszego rozwoju, a więc państwa, w którym obywatele czują się bezpiecznie. Stan ten jest niezbędny dla stałej legitymizacji władzy, a ta – dla bezpieczeństwa państwa jako całości.

BIBLIOGRAFIA

- Błaś Adam, Boć Jan, Jeżewski Jan. 2003. *Administracja publiczna*. Wrocław: Kolonia Limited.
- Bosiacki, H. Izdebski, A. Nelicki, I. Zachariasz (red.). 2010. *Nowe zarządzanie publiczne i public governance w Polsce i Europie*, Warszawa: Liber.
- Brzeziński Michał. 2009. *Rodzaje bezpieczeństwa państwa* [w:] Stanisław Sulowski, Michał Brzeziński (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, Warszawa: Elipsa.
- Calame Pierre. 2012. *Proces reformy w administracji publicznej* [w:] Jacek Czaputowicz (red.), *Zarządzanie zmianą w administracji publicznej*, Warszawa.
- Cieślarczyk Marian. 2009. *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*. Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej.
- Czapiński W. 1929. *Bezpieczeństwo, spokój i porządek publiczny w naszym prawie administracyjnym*. *Gazeta Administracji i Policji Państwowej* nr 9.
- Gdulewicz Ewa, Kręcisz Wojciech, Orłowski Wojciech, Skrzydło Wiesław. 1997. [w:] Wojciech Zakrzewski, *Ustroje państw współczesnych*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Jastrzębski Bronisław. 2017. *Z teorii i praktyki funkcjonowania administracji publicznej w III RP*. Płock: Oficyna Wydawnicza Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica: Wydawnictwo Naukowe "Novum".
- Jellinek George. 1921. *Ogólna nauka o państwie*. Warszawa.
- Katz Richard. 1987. *Party Government: European and American Experiences*, t.2. Berlin: De Gruyter.
- Kawka Władysław. 1939. *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*. Wilno: wydano z zasiłku Zakładu Administracji i Prwa Administracyjnego U.S.B.; Druk. Zorza.
- Kroński Aleksander. 1932. *Teoria samorządu terytorialnego*. Warszawa.
- Mażewski Lech. 2010. *Bezpieczeństwo publiczne. Stanu nadzwyczajne w Rzeczypospolitej Polskiej oraz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1918-2009*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Misiuk Andrzej. 2008. *Administracja porządku publicznego i bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Peter Laurence J., Hull Raymond. 1975. *Zasada Petera. Dlaczego wszystko idzie na opak*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Peters Guy B. 1999. *Administracja publiczna w systemie politycznym*. Warszawa: Scholar.
- Rosa Ryszard, Turek Andrzej (red.). 2011. *Bezpieczeństwo i dyplomacja. Słownik terminów*. Warszawa: Pedagogium Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej, Siedlce: Akademia Podlaska.

- Rydlewski Grzegorz. 2015. *Modernizacja administracji. Studium polityk administracyjnych w Polsce*. Warszawa Dom Wydawniczy Elipsa.
- Sartori Giovanni. 1999. *Teoria demokracji*, Warszawa.
- Sokół Wojciech, Żmigrodzki Marek (red.). 2003. *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Stańczyk Jerzy. 1999. *Bezpieczeństwo i pokój – wzajemne relacje [w:] Ryszard Rosa (red.), Edukacja do bezpieczeństwa i pokoju w jednoczącej się Europie. Teoria i jej zastosowanie*, Siedlce-Chlewiska: WSR-P.
- Topolewski Stanisław, Żarkowski Paweł. 2015. *Współczesny wymiar bezpieczeństwa narodowego (wybrane zagadnienia)*. Siedlce: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego.
- Zieliński Eugeniusz. 2013. *Administracja rządowa i samorządowa w Polsce*. Warszawa: Wyższa Szkoła Administracyjno-Społeczna, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Zieliński Jacek. 2003. *Referendum w Norwegii [w:] Eugeniusz Zieliński, Izolda Bokszczanin, Jacek Zieliński, Referendum w państwach Europy*. Warszawa: Fundacja Europea, ASPRA-JR.
- Zieliński Jacek. 1997. *Referendum konstytucyjne na Białorusi – demokracja czy autokratyzm [w:] Michał T. Staszewski (red.), Referendum Konstytucyjne w Polsce*. Warszawa: ISP PAN
- Zięba Ryszard. 1997. *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych [w:] Davis Bobrow, Edward Haliżak, Ryszard Zięba (red.), Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX w.* Warszawa: Fundacja Studiów Międzynarodowych Scholar.
- Zięba Ryszard. 1989. *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*. *Sprawy Międzynarodowe* 10.

Anton VASILYEV
Altai State University
Barnaul, Russia
anton_vasiliev@mail.ru
ORCID 0000-0003-3122-531X

Olga VASILYEVA
Altai State University
Barnaul, Russia
<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.01.08>

ЭТИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РОБОТОТЕХНИКИ: ЕВРОПЕЙСКИЙ ВЗГЛЯД

АННОТАЦИЯ: Статья посвящена критическому обзору Резолюции Европарламента от 16 февраля 2017 г. о регулировании отношений в сфере робототехники. Авторы анализируют подходы разработчиков законопроекта в части наделения автономных роботов качеством субъекта права и отмечают следование принципу осторожности в решении вопроса об ответственности за вред, причиненный роботами. В работе делается вывод о дискуссионном характере понятия субъект права и возможности наделения роботов с искусственным интеллектом качествами юридического или электронного лица. Прежде всего, правосубъектность роботов порождает проблему ответственности и защиты прав пострадавших. В резолюции Европарламента подчеркивается необходимость такой юридической конструкции, которая обеспечит гармонизацию интересов разработчиков и продавцов автономных роботов, пользователей и пострадавших – возложение ответственности на производителя либо страхование ответственности.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: право, автономные роботы, искусственный интеллект, машинное обучение, субъект права, ответственность

THE ETHICAL AND LEGAL ASPECTS OF ROBOTICS: THE EUROPEAN PERSPECTIVE

ABSTRACT: The article is devoted to a critical review of the European Parliament Resolution of February 16, 2017 on the regulations in the field of robotics. The authors analyze the approaches of the creators of the law in terms of perception of autonomous robots as subjects of law and pay attention to the legal liability for damage caused by robots. The authors conclude that the concept of robots as the subject of law and the possibility of endowing robots with artificial intelligence with the qualities of a legal or electronic entity are arguable. First of all, the legal personality of robots raises the problem of responsibility and protection of the rights of potential victims. The resolution of the European Parliament emphasizes the need for such a legal structure that will ensure the harmonization of the

interests of developers and sellers of autonomous robots, users and victims – the imposition of liability on the manufacturer or liability insurance.

KEYWORDS: law, autonomous robots, artificial intelligence, responsibility

ETYCZNE I PRAWNE ASPEKTY ROBOTYKI: PERSPEKTYWA EUROPEJSKA

ABSTRAKT: Artykuł poświęcony jest krytycznej analizie rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 16 lutego 2017 r. w sprawie regulacji w dziedzinie robotyki. Autorzy analizują podejście twórców ustawy pod względem percepcji robotów autonomicznych jako podmiotów prawa i zwracają uwagę na odpowiedzialność prawną za szkody wyrządzone przez roboty. W artykule podsumowano, że koncepcja robotów jako podmiotów prawa oraz możliwość wyposażenia robotów w sztuczną inteligencję, a więc w cechy podmiotu prawnego jest dyskusyjna. Osobowość prawną powoduje problem odpowiedzialności i ochrony praw potencjalnych ofiar robotów. Rezolucja Parlamentu Europejskiego podkreśla potrzebę utworzenia struktury prawnej, która zapewni harmonizację interesów twórców i sprzedawców autonomicznych robotów, użytkowników i ofiar – nałożenie odpowiedzialności na producenta lub ubezpieczenie od odpowiedzialności cywilnej.

SŁOWA KLUCZOWE: prawo, roboty autonomiczne, sztuczna inteligencja, podmiot prawa, odpowiedzialność

Резолюция Европарламента от 16 февраля 2017 г. «Нормы гражданского права о робототехнике» представляет собой комплекс правовых принципов и этических требований в сфере создания и использования роботов. Резолюция как таковая не содержит конкретных норм права, но выступает базовым ориентиром для государств Европейского Союза в части разработки нормативных правовых актов относительно робототехники. Следует отметить основательный и серьезный подход резолюции к теме автономных роботов и искусственного интеллекта. В резолюции отражены различные аспекты использования роботов: использование роботов в промышленности, помощи немощным и больным, замена рутинного труда и т.п. При этом резолюция лишена пафоса восторженности и призывает к осторожному использованию самообучаемых роботов вследствие тех угроз, которые они могут создать: потеря работы среди людей; рост социального неравенства; проблема подконтрольности и управляемости роботов; вопрос об ответственности за вред, причиненный автономными роботами и др. Учет преимуществ и угроз от использования искусственного интеллекта привел Европарламент к установлению принципа постепенности, прагматичности и осторожности по отношению к будущим инициативам в сфере робототехники и искусственного интеллекта. С одной стороны, данный принцип обеспечивает учет всех рисков и угроз, а с другой стороны, не мешает инновационному развитию в сфере робототехники.

В резолюции Европарламента особо оговариваются вопросы ответственности в случае использования автономных роботов. Автономность роботов в контексте резолюции понимается, как способность принимать решения и реализовывать их самостоятельно без внешнего контроля или воздействия. При этом автономность воспринимается в чисто техническом плане как реализация программы.

Следует отметить, что самостоятельность робота на текущем уровне технологического развития относительна. Во-первых, алгоритм действий робота создается человеком, даже если речь идет об искусственном интеллекте и самообучаемых нейронных сетях. Именно человек закладывает на уровне программы модель деятельности робота. Во-вторых, чаще всего робот действует в глубоком взаимодействии с человеком как дистанционно (управление дронами, глубоководными аппаратами), так и внутри устройства (управление самолетом). Как отмечает Д. Минделл существует миф о самостоятельности роботов, и необходимо четко осознавать зависимость роботов от человека¹.

Причем именно автономность роботов может быть ключевым вопросом в определении правосубъектности и ответственности киберфизических систем. Отсутствие автономности превращает робота в объект правоотношения, в техническое устройство и программный продукт. Качества субъекта права в таком случае характерны лишь для владельца робота.

В резолюции Европарламента предлагаются следующие признаки автономных (умных роботов):

- способность становиться автономным, используя сенсоры и (или) обмениваться данными со своей средой;
- способность самообучаться на основе приобретенного опыта;
- наличие по меньшей мере минимальной физической поддержки;
- способность адаптировать свои действия и поведение в соответствии с условиями среды;
- отсутствие жизни с биологической точки зрения.

Очевидно, что решение вопроса о наличии правосубъектности роботов должно решаться на основе конвенционально выработанного в юридической науке и практике понятия субъекта права и того решающего качества, которое определяет наличие самостоятельной правовой личности. Часть ученых при этом констатирует отсутствие однозначного способа определения субъекта права с учетом наличия категории юридических лиц, которые нетождественны человеку. Большинство исследователей отмечает преждевременность придания умным машинам статуса юридических лиц. Такую возможность признают в том случае, если в будущем появятся технологические

¹ Д. Минделл, *Восстание машин отменяется. Миф о роботизации*, Москва 2017, С. 24.

возможности для создания искусственного разума, во многом схожего с человеческим разумом, и кроме того обладающий такими качествами как совесть и эмоции².

Среди критериев выделения субъекта права в юридической науке приводятся:

- сознание, воля и эмоции (при этом отсутствие сознания у душевнобольных, детей, юридических лиц не является основанием для лишения их правосубъектности);
- самостоятельность лица принимать решения и управлять своими действиями;
- концепция фикции юридического лица как средства управления рисками и ограничения имущественной ответственности.

Сопоставление физического лица с автономным роботом (искусственным интеллектом) приводит к выводу о том, что при наличии сознания, как общего признака, робот не обладает такими качествами человека как эмоции и воля. Следовательно, тождество между человеком и роботом как субъектами права невозможно.

При этом нет внешних препятствий в распространении на автономного робота качеств юридического лица посредством фикции как приема юридической техники. Принято искусственно признавать наличие некоей организации, хотя за ней может и не стоять действительный человек или организация людей. Так, В. Наумов и В. Архипов в одной из своих работ подчеркивают, что роботы могут быть наделены специальной правосубъектностью для определенных целей (торговля с применением ботов в интернете и т.д.)³. Другой вопрос, существует ли необходимость в наделении роботов правосубъектностью юридического лица. Понимание юридического лица как способа минимизации рисков наступления юридической ответственности вряд ли применимо к роботам, поскольку позволит избежать производителям и владельцам роботов юридической ответственности. Так, член Европарламента Ж. Лебретон при обсуждении резолюции о роботах отметил: «Я возражаю против данной перспективы по двум причинам: прежде всего, поскольку она снимет всякую ответственность с их производителей и пользователей, что, несомненно, обрадовало бы мощные лобби; во-вторых, и это главное, потому что я считаю, также, как и Жак Маритен, что человеческая личность наделена духовным существованием, с которым несопоставим ни один искусственный интеллект»⁴. Наделение роботов специальной правосубъектностью возможно при наличии достаточных гарантий прав иных участников правоотношения.

В мировой юридической литературе предпринимаются попытки рассмотреть природу роботов по аналогии с правовым режимом животных. При этом, в большинстве правовых систем мира, животные рассматриваются как объект права с учетом принципа гуманного отношения к ним. В отличие от роботов, часть животных

² Г. А. Гаджиев, *Является ли робот-агент лицом? (поиск правовых форм для регулирования цифровой экономики)*, „Журнал российского права” 2018. № 1, С. 29.

³ В. В. Архипов, В. Б. Наумов, *О некоторых вопросах теоретических оснований развития законодательства о робототехнике: аспекты воли и правосубъектности*, „Закон” 2017. N 5, С. 160.

⁴ *European Parliament. REPORT with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL))*, Debates, 15 February 2017, <http://www.europarl.europa.eu/sides-getDoc.do?type=CRE&reference=20170215&secondRef=ITEM-014&language=EN&ring=A8-2017-0005> (01.02.2019)

способна к проявлению эмоций, но не обладает свободой воли и, следовательно, не может осуществлять права и нести обязанности.

Еще один способ решения проблемы правосубъектности «разумных роботов»: концепция «электронного лица», которая активно отстаивается П.М. Морхатом в своих научных исследованиях⁵. П.М. Морхат в качестве основных предпосылок наделения тех или иных лиц правосубъектностью называет: наличие морального права, социальный потенциал и юридическое удобство. Естественно, что искусственный интеллект может использоваться только в целях юридического удобства в ряде случаев: ведение электронного бизнеса и определение юрисдикции, создание объектов интеллектуальной собственности, ограничение ответственности разработчиков юнитов искусственного интеллекта.

При этом данные цели могут быть достигнуты с помощью иных правовых средств и режимов без наделения роботов правосубъектностью: как разновидность имущества, база данных и пр.⁶ Поэтому концепция электронного лица на текущем этапе научной дискуссии весьма спорна.

Г.А. Гаджиев и Е.А. Войниканис предлагают исходить при решении вопроса о правосубъектности роботов из того, способен ли будет робот удовлетворить требования о возмещении наступившего вреда самостоятельно. По их словам, «если признание робота субъектом права имеет какой-либо смысл или назначение, то оно заключается в более эффективном и сбалансированном распределении ответственности. Напротив, если робот не способен возместить нанесенный им вред, необходимость признания его субъектом права становится проблематичной. В свою очередь, задача или социальная потребность в распределении ответственности является следствием более сложной, универсальной потребности в равновесии»⁷.

Положительное решение о наделении роботов деликтоспособностью может быть принято только при условии наличия достаточного имущества у такого робота или страховании его имущественной ответственности.

Кроме того, не стоит забывать о том, что наказание, преследующее цели исправления и предупреждения новых правонарушений, в отношении роботов оказывается неприменимым. Хотя в юридической литературе предлагается использовать такую меру воздействия как уничтожение роботов.

Поскольку вопрос о самостоятельности робота как субъекта права преждевременен, в резолюции Европарламента отмечается возможность применения к деликтным отношениям с участие роботов двух юридических конструкций:

⁵ П. М. Морхат, *К вопросу о правосубъектности «электронного лица»*, „Юридические исследования” 2018, № 4, С. 66.

⁶ П. М. Морхат, *Юнит искусственного интеллекта как электронное лицо*, Вестник Московского государственного областного университета, Серия юриспруденция 2018, № 2, С. 66 – 73

⁷ S. de Schrijver, *The Future Is Now: Legal Consequences of Electronic Personality for Autonomous Robots*. In: *Who's Who Legal*, 2018, С. 41, Available at: <http://whoswholegal.com/news/features/article/34313/future-now-legal-consequences-electronic-personality-autonomousrobots> (02.04.2018).

- конструкция ответственности производителя за неисправности робота (за качество и безопасность робота);
- конструкция ответственности за вредоносные действия, согласно которой пользователь робота несет ответственность за поведение, повлекшее за собой возникновение вреда.

При этом, в акте Европейского парламента подчеркивается недостаточность вышеуказанных правил в том случае, если вред наступил вследствие действий и решений робота и при отсутствии вины и причинно-следственной связи между действиями человека и наступлением вреда. Не предпрешая окончательные юридические решения в этом вопросе, Европарламент наметил целый ряд направлений развития законодательства в части ответственности за действия умных роботов.

Прежде всего, Европарламент в решении вопроса об ответственности в связи с использованием автономных роботов придерживается идеи недопустимости ограничения видов, форм и объема компенсации того вреда, который может быть причинен умными роботами. Такой подход обеспечивает учет интересов пострадавших и ограничивает лоббистские устремления производителей роботов, снижающих объем собственной ответственности.

Европарламент при определении лица, которое будет нести ответственность за действия робота, исходит из теории риска, при которой ответственность возлагается на то лицо, которое могло минимизировать риски и учитывать негативные последствия. При этом, степень ответственности должна определяться степенью автономности робота и той ролью, которую играет человек, обучающий робота.

В резолюции Европарламента отмечается сложность решения вопроса об ответственности в том случае, когда вред возник в отсутствие контроля человека в условиях высокой автономности робота. В этом случае отсутствие вины и причинно-следственной связи выступают препятствием для возложения ответственности на человека. Для такого рода случаев, Европарламент предлагает использовать механизм страхования ответственности посредством внесения взносов производителями и владельцами роботов для компенсации вреда пострадавшим лицам.

В перспективе Европарламент предлагает рассмотреть вопрос о наделении роботов самостоятельным правовым статусом для тех случаев, когда роботы как электронные лица принимают решения автономно.

Среди положительных сторон резолюции Европарламента можно назвать:

- комплексный подход к регулированию робототехники с учетом достижений технической науки, этики и права;
- рекомендация Еврокомиссии создать Агентство ЕС по робототехнике и искусственному интеллекту, которое бы вступило регулятором правовых, технических и этическим аспектов использования умных роботов;

- объективность и осторожность с учетом как преимуществ, так и угроз, которые порождает использование искусственного интеллекта.

Отдельный предмет исследования составляют вопросы этики при применении искусственного интеллекта, нашедшие отражение в Хартии робототехники – приложении к резолюции Европарламента. Совершенно справедливо то, что Европарламент пришел к выводу относительно разработки не только юридических, но и этических стандартов в сфере искусственного интеллекта. Робототехника с непреклонностью ставит целый ряд вопросов философского и этического порядка: признание умных роботов в качестве личности, подобной человеку; допустимость использования роботов в ряде сфер жизнедеятельности; возможность применения боевых роботов и роботов в качестве оружия; соблюдение неприкосновенности частной и семейной жизни в случае контакта с роботами.

В Хартии робототехники сформулированы этические принципы для исследователей робототехники:

1. Принцип «делай добро», определяющий использование роботов в интересах людей;
2. Принцип «не навреди», направленный на недопущение вреда людям при использовании роботов;
3. Принцип самостоятельности, означающий право человека самостоятельно решать вопрос о возможности взаимодействия с роботом;
4. Принцип справедливости, согласно которому все блага, получаемые при использовании роботов, должны быть распределены справедливо.

В Хартии робототехники особое внимание уделяется принципам работы комитета по этике научных исследований в сфере робототехники, а также этическим стандартам для разработчиков и пользователей умных роботов. В первую очередь, в Хартии подчеркивается необходимость соблюдения человеческого достоинства и неприкосновенности частной жизни при взаимодействии с роботом и запрет на применение робота как средства причинения вреда (оружия). Причем, именно на разработчиков возлагается ответственность за все возможные вредные последствия.

Таким образом, Резолюция Европарламента «Нормы гражданского права о робототехнике» представляет собой комплекс юридических и этических ориентиров для ученых, производителей, пользователей и органов публичной власти, относящихся к сфере использования робототехники и искусственного интеллекта. В резолюции предлагаются дальнейшие пути для общественной дискуссии по поводу статуса умных роботов в рамках общей убежденности в недопустимости ограничения ответственности за вред, причиненный посредством использования роботов. Важно то, что в Резолюции поднимается серьезный вопрос об определении субъекта ответственности в том случае, когда вред был причинен роботом при принятии им самостоятельного решения, без человеческого влияния, на основе обучения и собственного опыта.

ЛИТЕРАТУРА

- European Parliament. REPORT with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). Debates, 15 February 2017. Dostęp online: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=CRE&reference=20170215&secondRef=ITEM-014&language=EN&ring=A8-2017-0005>.
- Архипов Владислав Владимирович, Наумов Виктор Борисович. 2017. О некоторых вопросах теоретических оснований развития законодательства о робототехнике: аспекты воли и правосубъектности. Закон. N 5. С. 157 - 170 [Arkhipov Vladislav Vladimirovich, Naumov Viktor Borisovich. 2017. O nekotorykh voprosakh teoreticheskikh osnovanii razvitiya zakondatel'stva o robototekhnike: aspekty voli i pravosub'ektnosti, Zakon. N 5. С. 157-170].
- Гаджиев Гадис Абдуллаевич. 2018. Является ли робот-агент лицом? (поиск правовых форм для регулирования цифровой экономики). Журнал российского права. № 1. С. 29 – 35 [Gadzhiev Gadis Abdullaevich. 2018. Yavlyaetsya li robot-agent litsom? (poisk pravovykh form dlya regulirovaniya tsifrovoj ekonomiki). Zhurnal rossijskogo prava. № 1. С. 29 – 35].
- Гаджиев Гадис Абдуллаевич, Войниканис Елена Анатольевна. 2018. Может ли робот быть субъектом права? (поиск правовых форм для регулирования цифровой экономики). Право. Журнал Высшей школы экономики. №.4. С. 41 – 48 [Gadzhiev Gadis Abdullaevich, Vojnikanis Elena Anatol'evna. 2018. Mozhet li robot byt' sub'ektom prava? (poisk pravovykh form dlya regulirovaniya tsifrovoj ekonomiki). Pravo. Zhurnal Vysshej shkoly ekonomiki. №.4. С. 41 – 48].
- Минделл Дэвид. 2017. Восстание машин отменяется. Миф о роботизации. Москва [Mindell Devid. 2017. Vosstanie mashin otmenyaetsya. Mif o robotizatsii. Moskva].
- Морхат Пётр Мечиславович. 2018. К вопросу о правосубъектности «электронного лица». Юридические исследования. № 4. С. 1-8 [Morkhat Pyotr Mechislavovich. 2018. K voprosu o pravosub'ektnosti „elektronnogo litsa”. Yuridicheskie issledovaniya. № 4. С. 1-8].
- Морхат Пётр Мечиславович. 2018. Юнит искусственного интеллекта как электронное лицо. Вестник Московского государственного областного университета. Серия юриспруденция. № 2. С. 66 – 73 [Morkhat Pyotr Mechislavovich. 2018. Yunit iskusstvennogo intellekta kak elektronnoe litso. Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriya yurisprudeniya. № 2. С. 66 – 73].
- Schrijver Steven de. 2018. The Future Is Now: Legal Consequences of Electronic Personality for Autonomous Robots. In: Who's Who Legal. Dostęp online: <http://whoswholegal.com/news/features/article/34313/future-now-legal-consequences-electronic-personality-autonomousrobots>.

Mariusz Antoni KAMIŃSKI

Akademia Sztuki Wojennej¹

Wydział Bezpieczeństwa Narodowego

m.a.kaminski@akademia.mil.pl

ORCID 0000-0001-9395-9744

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.01.09>

SŁUŻBY WYWIADOWCZE I KONTRWYWIADOWCZE W STRUKTURZE ORGANÓW PAŃSTWA REPUBLIKI ESTONII

ABSTRAKT: Celem artykułu jest analiza statusu prawnego, organizacji i uprawnień służb specjalnych Republiki Estonii. Autor prezentuje misję i zakres zadań Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego (*Kaitsepolitsei*), Estońskiej Służby Wywiadowczej (*Välisluureamet*) oraz Centrum Wywiadu Wojskowego (*Luurekeskus*). Ukazuje również uwarunkowania historyczne estońskich służb specjalnych oraz ich umiejscowienie w strukturze organów państwa odpowiedzialnych za bezpieczeństwo narodowe, a także przedstawia system nadzoru na ich działalnością.

SŁOWA KLUCZOWE: służby specjalne, wywiad, kontrwywiad, Republika Estonii, Estońska Służba Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Estońska Służba Wywiadowcza

INTELLIGENCE AND COUNTERINTELLIGENCE IN THE STRUCTURE OF THE STATE ORGANS OF THE REPUBLIC OF ESTONIA

ABSTRACT: The article presents an analysis of the legal status, organization and powers of the special services of the Republic of Estonia. The author presents the mission and tasks of the Estonian Internal Security Service (*Kaitsepolitsei*), the Estonian Foreign Intelligence Service (*Välisluureamet*) and the Military Intelligence Centre (*Luurekeskus*). The article show the historical aspect of the Estonian special services and their location in the structure of state organs responsible for national security. In addition, the author presents a surveillance system on the activities of intelligence and counterintelligence services.

KEYWORDS: secret services, intelligence, counterintelligence, Republic of Estonia, Estonian Internal Security Service, Estonian Foreign Intelligence Service

¹ War Studies Academy.

WPROWADZENIE

Badania nad miejscem służb specjalnych w strukturach organów państwa oraz ich roli w systemie bezpieczeństwa narodowego mają istotne znaczenie w związku z dynamicznymi zmianami, jakie zachodzą w środowisku bezpieczeństwa na płaszczyźnie lokalnej, regionalnej i globalnej. Wzrost zagrożeń asymetrycznych i znaczenia cyberprzestrzeni, nowe oblicza terroryzmu, nasilanie się walki informacyjnej i rozwój nowych technologii sprawiają, że współczesne systemy bezpieczeństwa narodowego poszczególnych państw nieustannie ewoluują. Zmieniają się też funkcje, zadania, struktura organizacyjna oraz regulacje prawne dotyczące służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych.

Na tym tle interesującym zagadnieniem są badania porównawcze w zakresie miejsca i roli, jakie służby specjalne zajmują w strukturze organów państwa w poszczególnych krajach. Z jednej strony takie badania w aspekcie teoretycznym uaktualniają, pogłębiają i systematyzują wiedzę na ten temat. Z drugiej zaś mogą również znaleźć zastosowanie praktyczne i być użyteczne w dyskusji na temat zmian w systemie funkcjonowania polskich służb specjalnych.

Z punktu widzenia Polski, ze względu na nasze położenie geograficzne, szczególnie ważna jest współpraca w zakresie bezpieczeństwa w regionie Morza Bałtyckiego. W tym regionie oprócz Federacji Rosyjskiej leży jeszcze 9 państw europejskich o bardzo zróżnicowanym statusie. Polska, Niemcy, Dania, Litwa, Łotwa i Estonia są zarówno członkami NATO, jak i Unii Europejskiej. Szwecja i Finlandia mają status państw neutralnych, ale jednocześnie są członkami UE². Norwegia natomiast jest członkiem NATO, ale nie należy do Unii Europejskiej. Wszystko to sprawia, że współpraca wojskowa w regionie Morza Bałtyckiego jest dość skomplikowana i wieloaspektowa. Dotyczy to również działalności służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych poszczególnych państw regionu.

W niniejszym artykule chciałbym skoncentrować się na analizie miejsca i roli służb specjalnych w strukturach organów państwa Republiki Estonii – najmniejszego kraju w regionie Morza Bałtyckiego. Republika Estonii jest ciekawym obiektem badań naukowych m.in. ze względu na swoją wielkość, położenie geograficzne, granicę z Federacją Rosyjską, uwarunkowania gospodarcze, społeczne, historyczne, rozwiązania prawne oraz drogę, jaką przeszła od odzyskania niepodległości w 1991 r. po członkostwo w NATO i Unii Europejskiej.

Ze względu na szczególne położenie geopolityczne i stosunkowo niewielkie terytorium (ok. 45 tys. km²) oraz małą liczbę ludności (ok. 1,3 mln) Estonia postawiła w swojej polityce bezpieczeństwa na wsparcie sojuszników (w ramach kolektywnej obrony NATO) oraz własne zdolności militarne w ramach obrony totalnej z zaangażowaniem całego społeczeństwa³. Funkcjonowanie w tak trudnym środowisku bezpieczeństwa wymaga nie tylko odpowiedniego

² Szwecja i Finlandia mimo neutralnego statusu jako członkowie społeczności zachodniej realizują swoją politykę bezpieczeństwa poprzez dwustronne i wielostronne relacje międzynarodowe. Interesującą inicjatywą jest zwłaszcza NORDEFECO (*Nordic Defence Cooperation*), skupiające państwa nordyckie Danię, Norwegię, Islandię, Szwecję i Finlandię.

³ *National Defence Strategy*, Estonia 2011, http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/national_defence_strategy.pdf, s. 8 (31.12.2018).

przygotowania sił zbrojnych, lecz także skutecznie działających służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych. Zrozumienie dla szczególnej roli służb specjalnych widać zresztą w wypowiedziach estońskich polityków. Były Minister Obrony Hannes Hanso uzasadniając w 2016 r. wprowadzenie zmian prawnych dotyczących nowych kompetencji wywiadu wojskowego powiedział, że do planowania obrony państwa potrzebne są informacje o intencjach ewentualnych przeciwników, a to wymaga odpowiednich zdolności wywiadowczych. Dodał też, że Estonia jest państwem granicznym NATO, a jej zdolności wywiadowcze są ważną częścią systemu ostrzegania całego sojuszu⁴.

Wzrost znaczenia służb specjalnych w systemie bezpieczeństwa narodowego Republiki Estonii wyraźnie widać też w strategicznych dokumentach państwa. W przyjętym przez estoński parlament na wniosek Rządu Republiki w 2017 roku *National security concept* stwierdzono, że do skutecznego zapobiegania zagrożeniom militarnym Estonia musi posiadać sprawnie działające służby specjalne⁵. Podkreślono rolę kontrwywiadu w zwalczaniu wrogiej działalności zagrażającej porządkowi konstytucyjnemu państwa. Zwrócono też uwagę, jak ważne w tym kontekście jest zdobywanie, gromadzenie i analizowanie informacji, a także ich wymiana z sojuszniczymi służbami specjalnymi. Ponadto mocno zaakcentowano, że Republika Estonii konsekwentnie dba o rozwój i wzmacnia instytucje bezpieczeństwa państwa⁶.

Celem artykułu jest analiza statusu prawnego, organizacji i uprawnień estońskich służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych. Ważnym aspektem jest również wskazanie misji i zakresu zadań Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego (*Kaitsepolitsei*), Estońskiej Służby Wywiadowczej (*Välisluureamet*) oraz Centrum Wywiadu Wojskowego (*Luurekeskus*). Ponadto celem artykułu jest także analiza przemian, jakie zaszły w strukturze organizacyjnej estońskich służb specjalnych na tle uwarunkowań historycznych oraz ukazanie system nadzoru na ich działalnością.

Główny problem badawczy sformułowałem w postaci pytania: jakie jest miejsce i rola cywilnych i wojskowych służb specjalnych Republiki Estonii w systemie organów państwa odpowiedzialnych za sferę bezpieczeństwa? Ponadto wraz z głównym problemem badawczym wyłoniłem trzy pytania szczegółowe:

- Jaki jest status prawny służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych Republiki Estonii oraz jakie są ich główne zadania?
- Jak wygląda obecna struktura organizacyjna estońskich służb specjalnych oraz jakimi uprawnieniami dysponują ich funkcjonariusze?
- Jak ukształtowany jest system kontroli i nadzoru nad służbami specjalnymi w Republice Estonii?

⁴ Hanso: *Military intelligence rights should be brought into conformity with the challenges of the security environment*, <http://www.kaitseministeerium.ee/en/news/hanso-military-intelligence-rights-should-be-brought-conformity-challenges-security-environment> (31.12.2018).

⁵ *National Security Concept 2017*, http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/national_security_concept_2017.pdf, s.11 (31.12.2018).

⁶ *Ibidem*, s. 13.

Jako metody badawcze wykorzystałem przede wszystkim krytyczną analizę literatury przedmiotu oraz metodę badania dokumentów polegającą na analizie i interpretacji strategicznych dokumentów planowania obronnego Republiki Estonii oraz obszernego systemu estońskiego prawa obronnego (ustawy i rozporządzenia). Wykorzystałem również metodę historyczno-porównawczą i prawną-dogmatyczną.

Przed rozpoczęcie głównych rozważań chciałbym poczynić jeszcze jedno wyjaśnienie. W artykule dość często pojawia się określenie „służby specjalne”, choć w aktach normatywnych Republiki Estonii nie występuje takie sformułowanie. W ustawie *Security Authorities Act*⁷ w stosunku do *Kaitsepolitsei* oraz *Välisluureamet* używane jest określenie „organy bezpieczeństwa państwa”, w ustawie *Estonian Defence Forces Organisation Act*⁸ natomiast w stosunku do *Luurekeskus* używane jest określenie „wywiad wojskowy”. Tym niemniej termin „służby specjalne” został w niniejszym artykule potraktowany zgodnie z definicją ze *Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* jako ogólna nazwa dla cywilnych i wojskowych służb organizujących i prowadzących działania wywiadowcze i kontrwywiadowcze⁹.

RYS HISTORYCZNY ESTOŃSKICH SŁUŻB SPECJALNYCH

Historia Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego sięga okresu międzywojennego i pierwszej niepodległości Estonii¹⁰. W czasie Estońskiej Wojny Wyzwoleńczej z Rosją Radziecką (1918-1920) za wywiad i kontrwywiad nowo utworzonego państwa estońskiego odpowiadał Departament Informacji Wojskowej (podporządkowany Sztabowi Generalnemu). Natomiast 12 kwietnia 1920 r. rozporządzeniem podpisanym przez premiera Jaana Tõnissona i ministra spraw wewnętrznych Aleksandra Hellata powołano do życia Służbę Bezpieczeństwa Wewnętrznego Republiki Estonii¹¹. Od 1925 r. instytucja ta istniała pod nazwą Policja Polityczna (est. *Poliitiline politsei*, w skrócie PolPol), a do jej zadań należało m.in. przeciwdziałanie szpiegostwu, terroryzmowi, dezercji oraz działalności ekstremistów politycznych dążących do obalenia porządku konstytucyjnego Republiki. Kres działalności PolPol położyła aneksja Estonii przez Związek Radziecki w 1940 roku¹².

⁷ *Security Authorities Act*, passed 20.12.2000 (RT I 2001, 7, 17), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/514112013020/consolide/current> (31.12.2018).

⁸ *Estonian Defence Forces Organisation Act*, passed 19.06.2008 (RT I 2008, 35, 213), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/530102013067/consolide/current> (31.12.2018).

⁹ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2008, s. 123. Ciekawe rozważania w kwestii definicji terminu „służby specjalne”: znajdują się też m.in. w: M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne w strukturze władz publicznych*, Warszawa 2014.

¹⁰ Więcej na temat pierwszej niepodległości Estonii *Vide* m.in. J. Lewandowski, *Historia Estonii*, Wrocław 2002; K. O'Connor, *The History of the Baltic States*, Westport, Connecticut, London 2003.

¹¹ Stąd też 12 kwietnia obchodzony jest jako święto Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

¹² Oficerów PolPol władze komunistyczne poddały szczególnym represjom. Ocenia się że 90% z nich zostało zabitych przed końcem II wojny światowej. Represjom poddano także członków ich rodzin. *Vide Estonian Internal Security Service in 1920-1940*, <https://www.kapo.ee/en/content/estonian-internal-security-service-1920-1940.html> (31.12.2018).

Po proklamowaniu przez Estonię niepodległości¹³ w 1991 r. Służba Bezpieczeństwa Wewnętrznego została ponownie utworzona. Przez pierwsze lata funkcjonowała jako Policja Bezpieczeństwa w ramach departamentu w strukturach centrali estońskiej policji, a następnie jako odrębna jednostka. Do głównych zadań Policji Bezpieczeństwa należało m.in. zwalczanie przestępczości zorganizowanej i terroryzmu, ochrona integralności terytorialnej państwa oraz ochrona osiągnięć naukowych i technologicznych ważnych z punktu widzenia bezpieczeństwa¹⁴. Kluczowym momentem w funkcjonowaniu tej instytucji było uchwalenie przez parlament (*Riigikogu*) w marcu 2001 roku ustawy *Security Authorities Act*. Zgodnie z jej przepisami zmieniono nazwę Policji Bezpieczeństwa na Estońska Służba Bezpieczeństwa Wewnętrznego (*Kaitsepolitsei* – odtąd używany jest też skrót nazwy KaPo) oraz przekształcono status tej służby z organu policyjnego na organ bezpieczeństwa państwa.

Z kolei historia Estońskiej Służby Wywiadowczej sięga roku 1992, kiedy w ramach odbudowywania struktur odradzającego się państwa utworzono Agencję Informacji przy Kancelarii Stanu Rządu Republiki (est. *Eesti Vabariigi Riigikantselei Teabeteenistus*). W 1994 r. Agencja została podporządkowana Ministrowi Spraw Zagranicznych. Natomiast w 2001 r. po uchwaleniu *Security Authorities Act* służba została przekształcona w Zarząd Wywiadu (est. *Teabeamet*), połączona z jednostką wywiadu elektronicznego (est. *Valitsusside Asutuse Signaalluureüksus*) i podporządkowana pod Ministra Obrony. W 2017 r. po raz kolejny zmieniano nazwę służby tym razem na Estońska Służba Wywiadowcza (*Välisluureamet*)¹⁵.

STATUS PRAWNY I ZADANIA SŁUŻB SPECJALNYCH REPUBLIKI ESTONII

Podstawy prawne działalności służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych w Republice Estonii określone są przede wszystkim w ustawie *Security Authorities Act* (w przypadku *Kaitsepolitsei* i *Välisluureamet*) oraz *Estonian Defence Forces Organisation Act* (w przypadku wywiadu wojskowego). Ponadto regulacje prawne dotyczące służb specjalnych znajdują się też w szeregu innych ustaw m.in.: *National Defence Act*¹⁶, *State Secrets and Classified Information of Foreign States Act*¹⁷, *Government of the Republic Act*¹⁸, *Police and Border Guard Act*¹⁹, *Military Service Act*²⁰, *Weapons Act*²¹, *Anti-corruption Act*²², *Code of Criminal Procedure*²³,

¹³ Więcej na temat przemian ustrojowych i budowania struktur państwa po odzyskaniu przez Estonię niepodległości w 1991 r. *Vide* J. Zieliński, *Instytucjonalizacja przemian ustrojowych na Litwie, Łotwie i w Estonii*, Warszawa 2004.

¹⁴ Re-establishment of the Security Police, <https://www.kapo.ee/en/content/re-establishment-security-police.html>, (31.12.2018).

¹⁵ *About EFIS*, <https://www.valisluureamet.ee/en.html> (31.12.2018).

¹⁶ *National Defence Act*, passed 11.02.2015 (RT I, 12.03.2015, 1), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/510072017008/consolide/current> (31.12.2018).

¹⁷ *State Secrets and Classified Information of Foreign States Act*, Passed 25.01.2007 (RT I 2007, 16, 77), subsequently amended (31.12.2018).

¹⁸ *Government of the Republic Act*, passed 13.12.1995 (RT I 1995, 94, 1628), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/516102017008/consolide> (31.12.2018).

¹⁹ *Police and Border Guard Act*, Passed 06.05.2009 (RT I 2009, 26, 159), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/515092017001/consolide/current> (31.12.2018).

²⁰ *Military Service Act*, passed 13.06.2012 (RT I, 10.07.2012, 1), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/507112013007/consolide/current> (31.12.2018).

*the Law Enforcement Act*²⁴. Ponadto kluczowe dokumenty z punktu widzenia organizacji wewnętrznej poszczególnych służb (np. statuty) unormowane są w rozporządzeniach.

Ustawodawca zdefiniował główne cele działalności organów bezpieczeństwa (Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Estońskiej Służby Wywiadowczej) w art. 2 ust. 1 *Security Authorities Act*, do których zaliczono zapewnienie bezpieczeństwa narodowego oraz ochronę porządku konstytucyjnego, poprzez stosowanie niemilitarnych środków zapobiegania oraz gromadzenie i analizowanie informacji niezbędnych do określenia polityki bezpieczeństwa i obrony narodowej Republiki Estonii. Ponadto w *Security Authorities Act* określono również szczegółowe misje służb specjalnych i ich rolę w systemie bezpieczeństwa państwa.

Do zadań Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego należą kwestie związane z bezpieczeństwem wewnętrznym państwa w tym działania kontrwywiadowcze, antyterrorystyczne i antykorupcyjne. *Kaitsepolitsei* zdobywa i analizuje informacje m.in. w celu:

- zapobiegania i zwalczania działań zmierzających do obalenia siłą porządku konstytucyjnego lub integralności terytorialnej Republiki Estonii,
- zapobiegania i zwalczania działań wywiadowczych obcych państw skierowanych przeciwko Estonii,
- zapobiegania i zwalczania terroryzmu oraz źródeł jego finansowania,
- zapobiegania i zwalczania korupcji zagrażającej bezpieczeństwu narodowemu,
- zwalczania przestępstw, których postępowanie przygotowawcze leży w gestii służby (m.in. szpiegostwo, terroryzm, zbrodnie wojenne, podżeganie do nienawiści, nielegalny obrót bronią, materiałami wybuchowymi, materiałami radioaktywnymi lub innymi materiałami strategicznymi),
- ochrony tajemnicy państwowej i informacji niejawnych²⁵.
- Natomiast do zadań Estońskiej Służby Wywiadowczej należą przede wszystkim działania związane z bezpieczeństwem zewnętrznym państwa, w tym m.in.:
- zdobywanie i analizowanie informacji dotyczących sytuacji międzynarodowej oraz aktywności obcych państw, istotnych z punktu widzenia celów polityki zagranicznej, gospodarczej i obrony narodowej Republiki Estonii,
- działalność kontrwywiadowczą w celu ochrony misji zagranicznych państwa i uczestniczącego w nich personelu dyplomatycznego oraz personelu Estońskich Sił Obronnych,

²¹ *Weapons Act*, Passed 13.06.2001 (RT I 2001, 65, 377), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/512032018001/consolide/current> (31.12.2018).

²² *Anti-corruption Act*, Passed 06.06.2012 (RT I, 29.06.2012, 1), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/523112017002/consolide/current> (31.12.2018).

²³ *Code of Criminal Procedure*, Passed 12.02.2003 (RT I 2003, 27, 166), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/506062018001/consolide/current> (31.12.2018).

²⁴ *Law Enforcement Act*, Passed 23.02.2011 (RT I, 22.03.2011, 4), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/507122016001/consolide/current> (31.12.2018).

²⁵ *Security Authorities Act*, *op. cit.*, art. 6.

- działalność kontrwywiadowczą w celu ochrony personelu i mienia *Välisluureamet* oraz osób rekrutowanych do współpracy,
- nadzorowanie systemu ochrony informacji niejawnych w stosunkach Republiki Estonii z innymi państwami lub organizacjami międzynarodowymi²⁶.

Ponadto *Välisluureamet* jest ustawowo zobligowana do wsparcia Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego w zbieraniu informacji drogą elektroniczną oraz wsparcia Estońskich Sił Obrony w zakresie wywiadu wojskowego.

Z kolei do zadań Centrum Wywiadu Wojskowego, zgodnie z ustawą *Estonian Defence Forces Organisation Act*, należy koordynowanie operacji wywiadowczych sił zbrojnych oraz zdobywanie i analizowanie informacji ważnych z punktu widzenia:

- militarnej obrony państwa,
- przygotowania i przeprowadzenia międzynarodowej operacji wojskowej,
- zapobiegania i zwalczania działań wywiadowczych obcych państw skierowanych przeciwko Republice Estonii i jej siłom zbrojnymi,
- ochrony jednostek Estońskich Sił Obrony uczestniczących w międzynarodowych operacjach wojskowych.

Zadaniem *Luurekeskus* jest również zapewnienie Ministrowi Obrony, Dowódcy Estońskich Sił Obrony i jego zastępcy odpowiednich informacji wywiadowczych dotyczących bezpieczeństwa państwa i obrony narodowej. Ponadto Wojskowe Centrum Wywiadowcze organizuje szkolenia wywiadowcze oraz bierze udział w międzynarodowej i krajowej współpracy w zakresie określonym przez Dowódcę Sił Obrony²⁷.

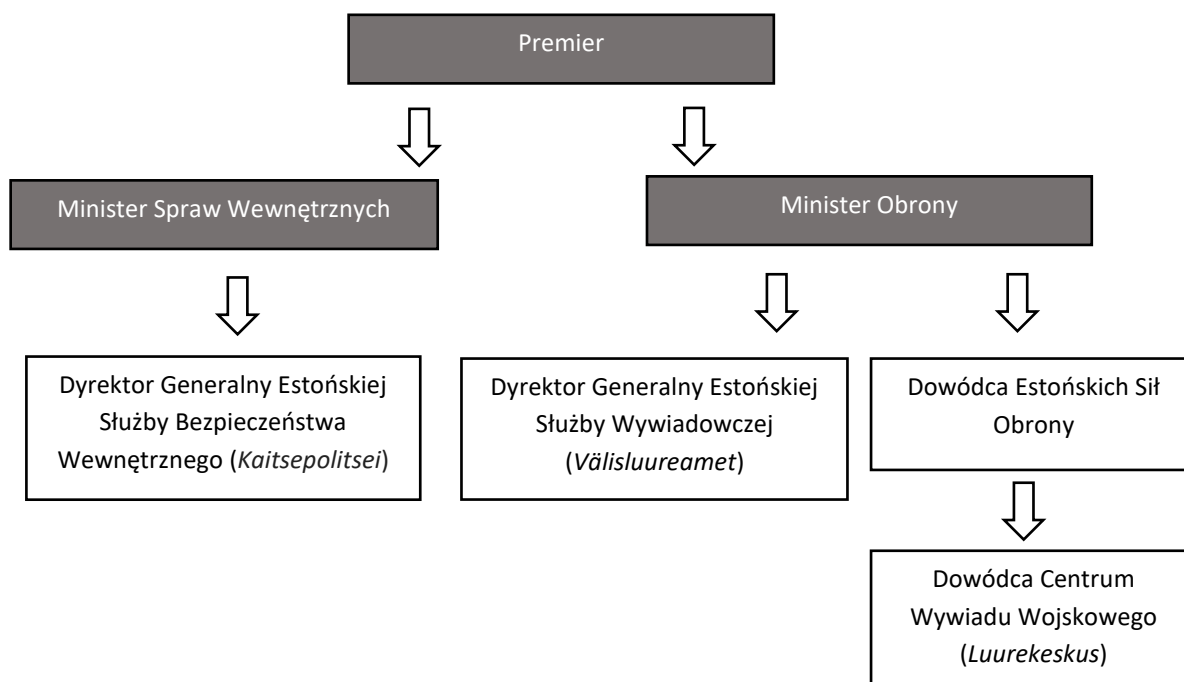
ORGANIZACJA I UPRAWNIENIA SŁUŻB SPECJALNYCH REPUBLIKI ESTONII

Każda z estońskich służb specjalnych jest umiejscowiona w określonej strukturze organów państwa. *Kaitsepolitsei* podlega Ministrowi Spraw Wewnętrznych, *Välisluureamet* zaś Ministrowi Obrony. Wywiad wojskowy natomiast zorganizowany jest jako jednostka Centrum Wywiadu Wojskowego, która jest strukturalną częścią Estońskich Sił Obrony. Dowódca Centrum Wywiadu Wojskowego jest bezpośrednio podporządkowany Dowódcy Sił Obrony, ten zaś podlega Ministrowi Obrony²⁸.

²⁶ *Ibidem*, art. 7

²⁷ *Estonian Defence Forces Organisation Act*, *op. cit.*, art. 23³ i 36.

²⁸ Minister Obrony nie posiada jednak uprawnień do dowodzenia w stosunku do Dowódcy Sił Obrony w rozumieniu art. 27 ustawy *Estonian Defence Forces Organisation Act*, *op. cit.*

Rysunek 1. Schemat umiejscowienia kierowniczych organów wywiadu i kontrwywiadu w strukturach państwa
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie aktów prawnych dotyczących estońskich służb specjalnych.

Na czele *Kaitsepolitsei* oraz *Välisluureamet* stoją Dyrektorzy Generalni, powoływani przez Rząd Republiki na wniosek odpowiednio Ministra Spraw Wewnętrznych lub Ministra Obrony, po zasięgnięciu opinii parlamentarnej Komisji ds. Nadzoru nad Organami Bezpieczeństwa Państwa. Szefa służby wyznacza się na 5-letnią kadencję. Ta sama osoba może sprawować stanowisko Dyrektora Generalnego tylko przez dwie kadencje. Ustawa *Police and Border Guard Act* w art. 43 ust. 5 wskazuje, że kandydat na szefa Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego powinien posiadać co najmniej 3-letnie doświadczenie w pracy na stanowisku kierowniczym w instytucjach związanych z bezpieczeństwem państwa (m.in. na stanowisku dyrektora generalnego, zastępcy dyrektora generalnego lub kierownika jednostki Policji i Straży Granicznej)²⁹, kierownika departamentu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, prokuratora generalnego) lub co najmniej 5-letni staż pracy jako szef innego organu państwowego³⁰.

Z kolei zgodnie z art. 93 ustawy *Military Service Act* na czele wywiadu wojskowego stoi Dowódca Centrum Wywiadu Wojskowego wyznaczany na stanowisko przez Ministra Obrony na wniosek Dowódcy Estońskich Sił Obrony. Kandydat musi być żołnierzem w służbie czynnej oraz posiadać poświadczenie bezpieczeństwa dostępu do informacji o klauzuli „ściśle tajne”. Dowódca *Luurekeskus* sprawuje swoją funkcję zarówno w okresie pokoju, jak i w czasie wojny³¹.

Osoby ubiegające się o przyjęcie do służb specjalnych muszą spełniać określone wymagania. W przypadku *Kaitsepolitsei* oraz *Välisluureamet* są to m.in. posiadanie obywatelstwa estońskiego, co najmniej średnie wykształcenie, pełna zdolność do czynności prawnych oraz

²⁹ W Republice Estonii Policja i Straż Graniczna od 2010 roku zostały połączone w jeden urząd.

³⁰ *Police and Border Guard Act*, *op. cit.*, art. 43 ust. 5.

³¹ *Military Service Act*, *op. cit.*, art. 93.

biegłe władanie językiem estońskim na wymaganym poziomie³². Z kolei przyczyny dyskwalifikujące do pracy w organach bezpieczeństwa to m.in. otrzymywanie emerytury lub uposażenia za pracę w państwach spoza Europejskiego Obszaru Gospodarczego, NATO lub Szwajcarii, a także niespełnianie warunków poświadczenia bezpieczeństwa dostępu do informacji niejawnych³³. W przypadku *Luurekeskus* kandydat musi być żołnierzem służby czynnej, spełniać warunki otrzymania poświadczenia bezpieczeństwa dostępu do informacji niejawnych oraz wymagania określone w art. 83 ust. 1 *Military Service Act* m.in. obywatelstwo estońskie, wiek 18-60 lat, pełną zdolność do czynności prawnych, biegłe posługiwanie się językiem estońskim, odpowiednie przygotowanie fizyczne, odpowiedni stan zdrowia, podleganie powszechnemu obowiązkowi obrony³⁴.

Aby zapewnić skuteczną koordynację działań służb specjalnych w Estonii wprowadzono kilka ważnych rozwiązań ustawowych. Po pierwsze, zgodnie z *Security Authorities Act* Premier oraz Minister Spraw Wewnętrznych i Minister Obrony, są zobligowani do stałej współpracy w celu zapewnienia harmonijnego działania poszczególnych organów bezpieczeństwa państwa. Po drugie, Rząd corocznie przyjmuje plan dotyczący celów działania służb specjalnych oraz analizy uzyskiwanych informacji kluczowych z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego. Na tej podstawie z kolei zorganizowana jest współpraca pomiędzy *Kaitsepolitsei*, *Välisluureamet* i *Luurekeskus*³⁵. Po trzecie, ustawa *Estonian Defence Forces Organisation Act* określa współpracę *Kaitsepolitsei* oraz *Välisluureamet* z Estońskimi Siłami Obrony i Centrum Wywiadu Wojskowego przy wykonywaniu zadań wywiadowczych i kontrwywiadowczych, które dotyczą sił zbrojnych³⁶. Wreszcie po czwarte, Komitetowi ds. Bezpieczeństwa Rządu Republiki powierzono ważne zadania w zakresie koordynacji współpracy służb specjalnych³⁷.

W skład Komitetu ds. Bezpieczeństwa na podstawie art. 4 ustawy *National Defence Act* wchodzi: Premier, Minister Obrony, Minister Spraw Wewnętrznych, Minister Spraw Zagranicznych, Minister Sprawiedliwości, Minister Finansów, Minister Gospodarki i Infrastruktury oraz Minister Przedsiębiorczości i Technologii. Posiedzeniom Komitetu przewodniczy Premier, pod jego nieobecność zaś – Minister Obrony. Regulamin Komitetu przyjmuje w drodze rozporządzenia Rząd Republiki, a Kancelaria Stanu obsługuje Komitet pod względem administracyjnym. Do kompetencji Komitetu ds. Bezpieczeństwa należy koordynacja działań władzy wykonawczej związanej z planowaniem, rozwojem i organizacją obrony narodowej Republiki Estonii³⁸. Ponadto na podstawie art. 10 ustawy *Security Authorities Act*, Komitet m.in.:

³² Ten ostatni warunek wynika z faktu, że po ogłoszeniu niepodległości Estonii w 1991 r. część obywateli dawnego ZSRR pochodzenia rosyjskiego, zamieszkująca na terytorium tej republiki otrzymała estońskie obywatelstwo pomimo tego, że posługiwały się jedynie językiem rosyjskim. *Vide*: J.Lewandowski, *Historia Estonii*, *op. cit.*, s. 251-253.

³³ *Security Authorities Act*, *op. cit.*, art. 14.

³⁴ *Military Service Act*, *op. cit.*, art. 83 ust. 1.

³⁵ *Security Authorities Act*, *op. cit.*, art. 9 i 11.

³⁶ *Estonian Defence Forces Organisation Act*, *op. cit.*, art. 41 ust. 1

³⁷ *Security Authorities Act*, *op. cit.*, art. 10.

³⁸ *National Defence Duties Act*, *op. cit.*, art. 4.

koordynuje działania służb specjalnych, analizuje i ocenia sytuację bezpieczeństwa w państwie oraz określa zakres informacji niezbędnych dla bezpieczeństwa państwa i obrony narodowej³⁹.

Służby specjalne realizując swoje zadania w zakresie wywiadu i kontrwywiadu korzystają z szeregu uprawnień. Są to zarówno czynności analityczno-informacyjne, operacyjno-rozpoznawcze, jak i dochodzeniowo-śledcze. Dysponują uprawnieniami do prowadzenia niejawnej inwigilacji za pomocą środków technicznych (m.in. podsłuch, obserwacja, kontrola treści korespondencji elektronicznej), werbowania tajnych współpracowników, dostępu do baz danych oraz danych osobowych i ich niejawnego przetwarzania. Funkcjonariusze organów bezpieczeństwa wyposażeni są także w prawo do użycia środków przymusu bezpośredniego, a instytucje państwowe w Estonii zobowiązane są do udzielenia wszelkiej pomocy służbom specjalnym w wykonywaniu ich ustawowych zadań⁴⁰. Porównując uprawnienia estońskich służb specjalnych z innymi służbami wywiadowczymi i kontrwywiadowczymi na świecie, należy stwierdzić, że nie odbiegają one od standardowego katalogu metod wykorzystywanych w pracy służb specjalnych.

NADZÓR NAD DZIAŁALNOŚCIĄ SŁUŻB SPECJALNYCH W REPUBLICIE ESTONII

Skuteczny system kontroli nad służbami specjalnymi jest dziś jednym z elementów każdego demokratycznego państwa prawnego. Estonia jako członek NATO i Unii Europejskiej wypracowało odpowiednie metody kontroli i nadzoru nad działalnością służb.

W pierwszej kolejności należy podkreślić rolę organów władzy wykonawczej – Ministra Spraw Wewnętrznych oraz Ministra Obrony, którzy jako bezpośredni zwierzchnicy Dyrektorów Generalnych *Kaitsepolitsei* i *Välisluureamet* posiadają szereg uprawnień do nadzoru i kontroli ich pracy. Trochę inaczej wygląda sytuacja w przypadku wywiadu wojskowego, gdyż Dowódca *Luurekeskus* podporządkowany jest Dowódcy Sił Obrony, a ten z kolei odpowiada przed Ministrem Obrony. Cywilna kontrola nad siłami zbrojnymi jest jednak w Republice Estonii na ugruntowanym poziomie, a nadrzędna pozycja rządu w tym zakresie nie budzi wątpliwości⁴¹. Dodatkowo należy podkreślić rolę kontroli wewnętrznej w Estońskich Siłach Obrony nad wywiadem wojskowym. Podobne zadania kontrolne wykonują też odpowiednie komórki w Ministerstwie Obrony i Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w stosunku do pozostałych służb specjalnych.

Przedstawiając nadzór nad działalnością organów bezpieczeństwa państwa ze strony władzy wykonawczej nie można pominąć ważnej roli Premiera, który jako szef rządu może żądać od różnych instytucji wszelkich informacji na temat działalności służb specjalnych. Dodatkowo Premier stoi na czele Komitetu ds. Bezpieczeństwa Rządu Republiki, którego zadaniem jest m.in. koordynacja działania służb specjalnych⁴².

³⁹ *Security Authorities Act, op. cit.*, art. 10.

⁴⁰ Przepisy dotyczące uprawnień funkcjonariuszy *Kaitsepolitsei*, *Välisluureamet* oraz *Luurekeskus* znajdują się m.in. w ustawach *Security Authorities Act*, *Estonian Defence Forces Organisation Act*, *Police and Border Guard Act*, *Law Enforcement Act*, *Weapons Act*.

⁴¹ L. Karabeshkin, *Civil-military Relations in Estonia: Legal Background and Contemporary Discourse. The Estonian Case*, Frankfurt 2007.

⁴² *Vide*: M. A. Kamiński, *Obrona Narodowa Republiki Estonii*, s. 148-149.

W systemie kontroli nad służbami specjalnymi znaczącą pozycję posiada również parlamentarna Komisja ds. Nadzoru nad Organami Bezpieczeństwa Państwa. Jej szczególna rola wiąże się z niezależnością od władzy wykonawczej, gdyż jako wewnętrzny organ *Riigikogu* reprezentuje władzę ustawodawczą. Jest to Komisja specjalna, która posiada umocowanie ustawowe w *Security Authorities Act* oraz regulaminie parlamentu – *Riigikogu Rules of Procedure and Internal Rules Act*⁴³. W skład Komisji wchodzi 6 parlamentarzystów reprezentujących wszystkie frakcje polityczne obecne w *Riigikogu*⁴⁴. Zadaniem Komisji ds. Nadzoru nad Organami Bezpieczeństwa Państwa jest kontrola władzy wykonawczej w zakresie pracy organów bezpieczeństwa oraz weryfikacja działalności Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Estońskiej Służby Wywiadowczej w kontekście zgodności z prawem⁴⁵. Zgodnie z art. 42 ust. 3 ustawy *Estonian Defence Forces Organisation Act* Komisja posiada to samo uprawnienie w stosunku do Centrum Wywiadu Wojskowego⁴⁶.

Premier oraz Minister Obrony i Minister Spraw Wewnętrznych mają obowiązek informowania Komisji o działaniach służb specjalnych, w tym przynajmniej raz na sześć miesięcy muszą przedstawić kompleksowe sprawozdanie w tej sprawie. Komisja w celu wykonywania swojej funkcji kontrolnej posiada uprawnienie do wzywania na posiedzenie określonych osób i żądania okazania dokumentów. W przypadku wykrycia przestępstw w działalności służb specjalnych Komisja ma obowiązek zawiadomić o tym fakcie odpowiednie organy ścigania.

PODSUMOWANIE

Pozycja służb specjalnych w Republice Estonii jest konsekwentnie wzmacniana. Ważnym momentem było niewątpliwie uchwalenie w 2001 r. ustawy *Security Authorities Act*, która stworzyła podstawy działalności Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Estońskiej Służby Wywiadowczej. Analizując zadania poszczególnych służb wyraźnie widać, że *Kaitsepolitsei* posiada głównie kompetencje kontrwywiadowcze i koncentruje się na bezpieczeństwie wewnętrznym, natomiast *Välisluureamet* to wywiad i sfera bezpieczeństwa zewnętrznego. W przypadku Centrum Wywiadu Wojskowego dominuje zdobywanie informacji i zadania wywiadowcze, choć jednostka ta realizuje również zadania kontrwywiadowcze w stosunku do Estońskich Sił Obrony.

Na uwagę zasługuje podporządkowanie służb specjalnych organom władzy wykonawczej z wiodącą rolą Ministra Obrony (w przypadku Estońskiej Służby Wywiadowczej i pośrednio Centrum Wywiadu Wojskowego) oraz Ministra Spraw Wewnętrznych (w przypadku Estońskiej Służby Bezpieczeństwa Wewnętrznego). Warto też podkreślić zabiegi ustawodawcy zmierzające

⁴³ *Riigikogu Rules of Procedure and Internal Rules Act*, passed 11.02.2003 (RT I 2007, 44, 316), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/518112014003/consolide/current> (31.12.2018).

⁴⁴ *Security Authorities Surveillance Select Committee*, <https://www.riigikogu.ee/en/parliament-of-estonia/committees/security-authorities-surveillance-select-committee/> (31.12.2018).

⁴⁵ *Security Authorities Act*, *op. cit.*, art. 36.

⁴⁶ *Estonian Defence Forces Organisation Act*, *op. cit.*, art. 42 ust. 3.

do poprawy współpracy estońskich służb specjalnych, koordynacji ich pracy i wzajemnej wymiany informacji (z ważną rolą Komitetu ds. Bezpieczeństwa Rządu Republiki).

System kontroli nad służbami specjalnymi w Republice Estonii jest skonstruowany w sposób dość typowy dla europejskich państw NATO. Zadania i kompetencje posiadają w tym zakresie zarówno organy władzy wykonawczej, jak i ustawodawczej (parlamentarna Komisja ds. Nadzoru nad Organami Bezpieczeństwa Państwa).

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Bożek Martin, Czuryk Małgorzata, Karpiuk Mirosław. 2014. Kostrubiec Jarosław, Służby specjalne w strukturze władz publicznych. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kai-Helin Kaldas. 2005. The Evolution of Estonian Security Options During the 1990s, Garmisch-Partenkirchen Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes (PfPC).
- Kaitseministeerium 2018. Hanso: Military intelligence rights should be brought into conformity with the challenges of the security environment. <http://www.kaitseministeerium.ee/en/news/hanso-military-intelligence-rights-should-be-brought-conformity-challenges-security-environment>.
- Kamiński Mariusz Antoni. 2018. Obrona Narodowa Republiki Estonii. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kamiński Mariusz Antoni. 2018. Uprawnienia służb specjalnych w zakresie dostępu do danych osobowych [w:] Reforma ochrony danych osobowych, (red.) J. Taczowska-Olszewska, M. Nowikowska, A. Brzostek *Silva Rerum*.
- Kamiński Mariusz Antoni. 2018. Zadania Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego [w:] Prawo wojskowe, (red.) W. Kitler, M. Stepnowska, D. Nowak, Wolters Kluwer.
- KAPO. 2018. Estonian Internal Security Service in 1920-1940, <http://www.kapo.ee/en/content/estonian-internal-security-service-1920-1940.html>
- Kapo. 2018. Re-establishment of the Security Police, <http://www.kapo.ee/en/content/re-establishment-security-police.html>.
- Karabeshkin Leonid. 2002. Civil-military Relations in Estonia: Legal Background and Contemporary Discourse. The Estonian Case, Peace Research Institute, Frankfurt 2007.
- Lewandowski Jan, Historia Estonii. Wrocław: Ossolineum.
- Minkina Mirosław. 2011. Wywiad w państwie współczesnym. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
- Minkina Mirosław. 2014. Sztuka wywiadu w państwie współczesnym. Warszawa: Bellona.
- O'Connor Kevin. 2003. The History of the Baltic States. London Greenwood Westport-Connecticut.
- Przybyła Sylwester. 1996. Polityka bezpieczeństwa i siły zbrojne Litwy, Łotwy i Estonii. Warszawa: Biuro Prasy i Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej.

- Riigikogu. 2018. Security Authorities Surveillance Select Committee, <https://www.riigikogu.ee/en/parliament-of-estonia/committees/security-authorities-surveillance-select-committee/>
- Rublovskis Raimonds, Šešelgyte Margarita, Kaljurand Riina. 2013. Defence and security for the small. Perspectives from the Baltic States. Reykjavík: Centre for Small State Studies Institute of International Affairs.
- Veebel Viljar. 2017. Planning and developing the Estonian Military Forces: Progress, Challenges and Dilemmas. Tallinn: Estonian Foreign Policy Institute.
- Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego. 2008. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
- Zalewski Sławomir. 2002. Służby specjalne w państwie demokratycznym. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
- Zieliński Jacek. 2004. Instytucjonalizacja przemian ustrojowych na Litwie, Łotwie i w Estonii. Warszawa: Aspra-Jr.
- Żebrowski Andrzej, Żmigrodzki Marek, Babula Julian. 1999. Rola służb specjalnych w siłach zbrojnych: wywiad i kontrwywiad. Kraków: Oficyna Wydawnicza Abrys.

AKTY PRAWNE

- Anti-corruption Act, Passed 06.06.2012 (RT I, 29.06.2012, 1), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/523112017002/consolide/current>.
- Code of Criminal Procedure, Passed 12.02.2003 (RT I 2003, 27, 166), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/506062018001/consolide/current>.
- Estonian Defence Forces Organisation Act, passed 19.06.2008 (RT I 2008, 35, 213), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/530102013067/consolide/current>.
- Government of the Republic Act, passed 13.12.1995 (RT I 1995, 94, 1628), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/516102017008/consolide>.
- Law Enforcement Act, Passed 23.02.2011 (RT I, 22.03.2011, 4), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/507122016001/consolide/current>.
- Military Service Act, passed 13.06.2012 (RT I, 10.07.2012, 1), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/507112013007/consolide/current>.
- National Defence Act, passed 11.02.2015 (RT I, 12.03.2015, 1), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/510072017008/consolide/current>.
- National Defence Duties Act, Passed 22.02.1995 (RT I 1995, 25, 352), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/518042018001/consolide/current>.
- National Defence Strategy Estonia 2011, http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/national_defence_strategy.pdf.
- National Security Concept 2017, http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/national_security_concept_2017.pdf.
- Police and Border Guard Act, Passed 06.05.2009 (RT I 2009, 26, 159), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/515092017001/consolide/current>.
- Riigikogu Rules of Procedure and Internal Rules Act, passed 11.02.2003 (RT I 2007, 44, 316), subsequently amended, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/518112014003/consolide/current>.

Security Authorities Act, passed 20.12.2000 (RT I 2001, 7, 17), subsequently amended,
<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/514112013020/consolide/current>.

State Secrets and Classified Information of Foreign States Act, Passed 25.01.2007 (RT I 2007, 16, 77), subsequently amended.

Weapons Act, Passed 13.06.2001 (RT I 2001, 65, 377), subsequently amended,
<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/512032018001/consolide/current>.

Andrii RAZMIETAIEV

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

Department of Political Science, Sociology and Cultural Science

Kharkiv, Ukraine

andrey.razmetaev@gmail.com

ORCID 0000-0003-0476-051X

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.01.10>

INTERNATIONAL ADMINISTRATION IN DONBAS: WAYS OF IMPLEMENTATION ON THE BASIS OF EXPERIENCE OF PEACEKEEPING PROCESSES IN THE BALKANS AND IN EAST TIMOR

ABSTRACT: The article discusses the experience of creation of peacekeeping missions in Bosnia and Herzegovina, Eastern Slavonia, Kosovo and East Timor with the use of comparative method. It also raises the role of international and regional actors in post-conflict peacebuilding. The author presents some practical solutions for the implementation of the effective peace process in eastern Ukraine, aimed at the reintegration of temporarily occupied territories.

KEYWORDS: peacekeeping mission, international administration, armed conflict, peace agreement

MIĘDZYNARODOWA ADMINISTRACJA W DONBASIE: SPOSOBY IMPLEMENTACJI NA PODSTAWIE DOŚWIADCZEŃ PROCESÓW POKOJOWYCH NA BAŁKANACH I W TIMORZE WSCHODNIM

ABSTRAKT: W artykule omówiono doświadczenia związane z funkcjonowaniem misji pokojowych w Bośni i Hercegowinie, Wschodniej Sławonii, Kosowie i Timorze Wschodnim, przy wykorzystaniu analizy porównawczej. Autor odnosi się do roli międzynarodowych i regionalnych podmiotów w budowaniu pokoju po zakończeniu konfliktu. Przedstawia również praktyczne rozwiązania dotyczące wdrożenia skutecznego procesu pokojowego we wschodniej Ukrainie, mającego na celu reintegrację tymczasowo okupowanych terytoriów.

SŁOWA KLUCZOWE: misja pokojowa, administracja międzynarodowa, konflikt zbrojny, porozumienie pokojowe

The necessity of implementation of peacekeeping mission in Donbas becomes more and more evident for Ukraine. Political and diplomatic settlement of the armed conflict in the east of the country also meets commitments on peaceful solution of the conflict, undertaken by our country in the EU-Ukraine Association Agreement (article 9).

Ukraine's aspiration to peaceful way of deoccupation and reintegration of territories in the east of Ukraine was set forth in numerous documents:

- in the so-called “Minsk agreements”: Minsk Protocol of 05.09.2014, Minsk Memorandum of 19.09.2014 and Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements of 12.02.2015;
- Decree of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 253-VIII of 17.03.2015 “On Approval of Appeals in the Name of Ukraine to the Security Council of the United Nation Organization and the Council of European Union concerning unfolding international operation on support of peace and safety in Ukraine”;
- Law of Ukraine No. 2167-VIII of 06.10.2017 “On Creation of Necessary Conditions for Regulating the Situation in Certain Areas of Donetsk and Luhansk Regions” (hereinafter CADLR).

Moreover, for the implementation of Minsk Agreements the Parliament adopted the Law “On Special Order of Local Self-Government in Certain Areas of Donetsk and Luhansk Regions” as far back as 16.09.2014.

Why in spite of the steps taken by our country the process of peaceful reintegration of CADRL could not be launched within five years? Which steps are to be taken and, what is most important, what kind of actors are to be involved to launch peacekeeping mission in Donbas?

To answer the above questions let us take a brief look at the experience of launching peacekeeping missions in other armed conflicts, their common features and differences in relation to each other and at the situation in Ukraine using comparative approach. When choosing appropriate cases we shall take the following criteria into account: subject, the organization under the auspices of which the mission is implemented, mission mandate, mission success in post-conflict regulation.

The appeals for the implementation of peacekeeping mission not just with security potential, but first of all with wide administrative powers, i.e. international interim (or transitional) administration can be heard with increasing frequency in Ukraine¹. The necessity of creation of transitional administration in Donbas was also expressed by the special representative of the US Department of State Kurt Volker in his interview for the radio station “Echo of Moscow”². The original offers concerning the mechanisms of international transitional administration in CADRL, aimed at the intensification of Minsk process, were received from the Organization for Security and Co-Operation in Europe³.

The examples of immediate international civil-military administration of territories are UN missions in Bosnia and Herzegovina, Eastern Slavonia, Kosovo and East Timor. All these missions were implemented in 1990s as the reaction of the world community to the

¹ Vide: *В МінТОТ назвали головні умови забезпечення миру на Донбасі*, <http://www.youtube.com/watch?v=2BbTPgaLoiQ> (11.03.2019).

² Vide: *Интервью Курта Волкера*, <http://echo.msk.ru/programs/beseda/2283826-echo/> (11.03.2019).

³ *В ОБСЄ розповіли про новий план щодо Донбасу на заміну Мінським угодам*, <http://www.pravda.com.ua/news/2019/01/28/7205089/> (11.03.2019).

protracting ethnopolitical conflicts with numerous victims, which had no other solution except for temporary delegation of sovereign power to UN authorities. According to Gregory Fox, the missions were designed to move beyond mere conflict resolution and address the root causes of political dysfunction in states. They seek to create institutions designed to redirect group hostilities into democratic processes. The effort to replace war with politics gave rise to the term “peace-building”⁴.

First of all, it should be noted that all the four missions were approved by respective resolutions of the UN Security Council. Presently Ukraine is credited with one UN Security Council Resolution No. 2202 of 17.02.2015, which approves the Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements of 12.02.2015. This resolution, unlike resolutions related to the countries of former Yugoslavia and East Timor, does not provide for creation of peacekeeping mission under the auspices of the UN and the more so the implementation of the regime of international administration in the occupied areas of Donbas. To cut it short the political part of resolution and Minsk Agreements is reduced to giving special status to CADRL and holding extraordinary local elections⁵. According to the opinion of experts of International Centre for Policy Studies, institutionalization of Ukrainian crisis as an internal conflict between Ukraine and CADRL as a result of signing Minsk Agreements makes it impossible to unfold peace-enforcement mission at this stage as Russia is *de facto* an aggressor country and was *de jure* removed from the conflict by the UNSC Resolution 2202 and the regulation of the conflict through fulfillment of Minsk Agreements is an obligation of Ukraine, recorded by the UN Security Council⁶.

Secondly, as it has been demonstrated by the experience of creating UN peacekeeping missions, parties to a conflict are to reach an agreement on certain stepwise mechanisms of peaceful regulation, including rebuilding political institutions and establishing democratic regime in post-conflict territories. The Dayton Agreements dated 1995 and Rambouillet Agreements dated 1999 even included new constitutions for Bosnia and Herzegovina and Kosovo respectively. These agreements involved not only UN transitional administration, but also interested regional subjects as actors to the political process. Thus, UN mission in Kosovo (UNMIK) included four components: the UN was responsible for law and order and civil administration, Organization for Security and Co-Operation in Europe (OSCE) was responsible for democratization and institution building, European Union (EU) was responsible for economic reconstruction⁷.

The only exception was the so-called “Erdut Agreement” of 15.11.1995, signed by the Prime-Minister of Croatia of that time, Hrvoje Šarinić, and the representative of separatist

⁴ G. Fox. *Humanitarian Occupation*, Cambridge 2008, p. 9.

⁵ UN Security Council Resolution 2202 (Feb. 17, 2015), [http://undocs.org/en/S/RES/2202\(2015\)](http://undocs.org/en/S/RES/2202(2015)) (11.03.2019).

⁶ В. Філіпчук, *Міжнародна миротворчість та війна на Сході України: чи є точки дотику?: превентивна дипломатія, миротворчість, підтримка миру та миробудівництво у врегулюванні «Українського конфлікту»*, Київ 2016, с. 20.

⁷ United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK), <http://peacekeeping.un.org/en/mission/unmik> (11.03.2019).

Serb Krajina, which provided for peaceful end of the war in Croatia and transitional period for reintegration of its territories by Serbian own forces. This small document was of approximately the same volume as Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements (14 items vs 13). The Erdut Agreement provided for unfolding of the United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium (UNTAES), which was exercise control over the region in the transitional period, including the organization of holding elections to all local authorities⁸. It should be noted that neither the agreement, nor the UNSC Resolution 1033 (1995), by which UNTAES was established, provided for any special status for these territories for pro-Serbian powers. The Erdut Agreement delegated wide discretionary powers for international administration also in security area by providing for demilitarization of the region “according to the schedule and procedures determined by the international force”⁹. In contrast, Minsk Agreements do not provide for which subject(s) are going to exercise authoritative powers in transitional period, in particular, who is responsible for the organization and holding of local elections in CADRL, how the illegitimate authorities of occupation administration of the Russian Federation in Donetsk and Luhansk Regions are to be dissolved, how the issues of returning of internally displaced persons and of the residential property and other property, which was lost due to occupation, etc. are to be solved. Gaps in normative regulation of these issues and constant appeals on the part of Russia that Ukraine has to reach direct agreements with the so-called “DPR” and “LPR”, obviously block the launch of peacekeeping process in Donbas.

Therefore, the Erdut Agreement and Minsk Agreements have significant differences, witnessing of far more advantageous position of Croatia as compared to Ukraine. For Ukraine the variant of signing new agreement with pro-Russian powers in Donbas is unacceptable, as it will have negative consequences in form of legitimization of the “DPR” and “LPR” as independent political actors. Moreover, the mission in Croatia from the start was not aimed at giving of special status for post-conflict territories, unlike Rambouillet Agreements for Kosovo or Minsk Agreements for CADRL. E.g., UNTAES Transitional Administrator in 1996-1997, Jacques Paul Klein, declared expressly to the Serbians returning to Eastern Slavonia, that they would not get an autonomous region in Croatia and reintegration is their only variant¹⁰. If Ukraine happens to agree on practical implementation of “special status” for CADRL and signing additional “peace plans” with separatists at high level, it will be more likely to promote secession rather than reintegration of the occupied territories.

Thirdly, reaching the agreement itself between the participants of the armed conflict is of crucial importance for the success of peacekeeping process.

⁸ *Basic agreement for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium*, <http://undocs.org/en/%20S/1995/951> (11.03.2019).

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ J.-P. Klein, *The United Nations Transitional Administration in Eastern Slavonia (UNTAES)*. Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law), Vol. 97 (April 2-5, 2003), p. 207

In this respect the experience of Dayton Peace Agreements of December 14, 1995 as an example of the elimination of undesired actors from the negotiation process is useful for Ukraine. Bosnian Serbs were the only obstacle on the way to reaching the agreement on postconflict peacebuilding. On the eve of Dayton negotiations they controlled about seventy per cent of the territory of Bosnia, gained as a result of a series of campaigns of ethnic cleansings and thus had more losses from peace plan on creation of multiethnic national government. This made their consent of critical importance for any kind of settlement. But the leadership of Bosnian Serbs was not present in Dayton. Radovan Karadžić and Ratko Mladić were accused by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) on the eve of negotiations for their role in mass murder of Muslims in Srebrenica. Because of abrupt position of the prosecutors and judges of the ICTY and the US *Special Envoy* to the *Balkans* Richard Holbrooke, who declared the necessity of arresting Karadžić and Mladić, Slobodan Milošević, the Serbian President at that time, signed the agreements in Dayton allegedly on behalf of Bosnian Serbs¹¹. In this respect Milošević took the role of the representative of the whole “Serbian world”. This legal fiction was completely in the interests of other participants of Dayton negotiations. Such a stroke of diplomacy is also possible for reaching an agreement with Russia concerning the representation by Russian official persons of “DPR” and “LPR” at the negotiations without the participation of quasi-state subjects, which are qualified in Ukraine as terrorist organizations¹². An additional argument of immediate involvement of the Russian party can be the recognition by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe CADRL as “territories temporarily under the effective control of the Russian authorities” in 2018¹³.

As in case with Ukraine, the parties to the conflicts often did not seek reconciliation especially on disadvantageous terms. E.g., during the conference in Rambouillet in February 1999 aimed at peaceful settlement for Kosovo, Belgrade refused to sign draft agreements, as under numerous provisions of these documents Serbia *de facto* lost its sovereignty over Kosovo. Only after NATO bomb attacks in March 1999 aimed at gaining consent of Belgrade to the project, proposed in Rambouillet, the Serbian party reached the agreement on a peace plan with EU envoy Martti Ahtisaari and a special envoy of the Russian Federation Victor Chernomyrdin. Under the NATO military pressure Rambouillet project had triumphed¹⁴.

Fourthly, the internationalization of the conflict and involvement of independent outside actors into post-conflict regulation are of great importance.

¹¹ Ф. Хартманн, *Мир и наказание: Тайные войны международной политики и правосудия*, Харьков 2018, с. 160-161.

¹² *Vide* Заява Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» № 145-VIII від 04.02.2015 р., <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/145-19> (11.03.2019).

¹³ *State of emergency: proportionality issues concerning derogations under Article 15 of the European Convention on Human Rights: Resolution 2209 (2018)*, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTM-en.asp?fileid=24680&lang=ru> (11.03.2019).

¹⁴ G. Fox, *op.cit.*, p. 92.

In this respect the experience of deoccupation of East Timor is an example of political settlement, which can take Ukraine out of harmful discourse of “internal conflict” which is actively propagated by the Russian Federation in the information warfare against Ukraine. Indonesia occupied East Timor in 1975 after Portuguese colonial power left the isle. Though not a single country (except of Australia) acknowledged the sovereignty of Indonesia over the East Timor and the UN authorities described it as a case of incomplete decolonization¹⁵, there was not enough collective pressure to provide for withdrawal of the Indonesians. Moreover, unlike constant East Timor resistance to occupation the interest of international community to the situation occurring got weakened in a couple of years. In 1980s the tone of the UN resolutions got down significantly, they didn't mention the right of people of East Timor to self-determination and the seizure of Indonesian occupation anymore¹⁶. Only Portugal was consistent in its advocating interests of East Timor and tried to come to common decision with Indonesia concerning the status of the occupied territory. Persistent efforts of this country ended in signing the agreement between the governments of Portugal and Indonesia on May 5, 1999, in which the determination of the political status of the island was put to the referendum¹⁷.

It is worth saying that this peace agreement, just like in case of Balkan agreements, continued the discourse of preserving territorial integrity of the countries, which were the objects of postconflict peacebuilding. The document was only about granting East Timor the status of special autonomy within the unitary Republic of Indonesia¹⁸. The UNSC Resolution 1246 (1999) adopted for the implementation of this agreement provided for holding a popular consultation “in order to ascertain whether the East Timorese people accept the proposed constitutional framework providing for a special autonomy for East Timor within the unitary Republic of Indonesia or reject the proposed special autonomy for East Timor”¹⁹. As in the case of Kosovo, the presumption of the autonomous status as an instrument for postconflict settlement was a time bomb waiting to explode, which opened the way for gaining sovereignty of the injured ethnos.

In June 1999 the Security Council sent the United Nations mission in East Timor (UNAMET) for the organization and monitoring the voting. Seventy per cent of the inhabitants voted for the independence which resulted in an unrest and violence over indigenous population on the part of pro-Indonesian forces. Under the UN pressure and the perspective of economic sanctions, primarily from USA, which threatened to veto loans and aid amounting to billiards of dollars, Indonesia was forced to a wider United Nations mandate and implementation of peacekeeping mission²⁰. On October 25, 1999 the Security Council

¹⁵ GA Res. 389 (Apr. 22, 1976), <http://undocs.org/en/S/RES/389> (11.03.2019).

¹⁶ *Question of East Timor*, GA Res. 37/3 (Nov. 23, 1982), <http://undocs.org/en/A/RES/37/30> (11.03.2019).

¹⁷ Report of the Secretary-General, *Question of East Timor*, <http://undocs.org/en/S/1999/513> (11.03.2019).

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ UN Security Council Resolution 1246 (Jun. 11, 1999), <http://undocs.org/en/S/RES/1246> (11.03.2019).

²⁰ Р. Джеффрі, *Злочини проти людства: Боротьба за правосуддя в усьому світі*, Одеса 2006, с. 455-456.

adopted the Resolution 1272, which provided for creation of United Nations Transitional Administration in Eastern Timor (UNTAET)²¹. UNTAET ruled the territory for three years and ended on May 20, 2002 when East Timor became an independent UN member-state.

The United Nations peacekeeping mission in East Timor shows that not only immediate participants of the armed conflict, but also other countries, which are ready to undertake the obligations of political participation in the settlement of a conflict can be parties to postconflict peacebuilding. In addition, if for reaching the agreements between the parties to conflict in Bosnia, Kosovo and Croatia on ending armed confrontation and postconflict regulation military coercion mostly from NATO to peace was of great importance, gaining agreement from Indonesia for presence of peacekeepers in East Timor became possible mostly due to economic pressure. It should be noted that the efficiency of this kind of influence was also conditioned by the fact that Indonesia was in hard economic condition due to Asian financial crisis of 1997, which resulted in political instability and fall of Suharto dictatorship in 1998. If comparing to Ukraine we can come to the conclusion that the chances for reaching the agreement with Russia on peaceful deoccupation of Donbas rise in case of economic weakening and political instability of the Kremlin.

Taking into account the experience of peacekeeping missions in Balkans, the external actors, interested in peaceful regulation of the conflict in Donbas are to be European Union and the EU member states as conflict in Donbas is the biggest threat for the system of European security since the wars in Yugoslavia. Further the development of the negotiation process in “Normandy format” is perspective.

CONCLUSIONS

The history of creation of the United Nations Transitional Administration in Balkans and East Timor in 1990s shows that international and regional security actors, UN, NATO, OSCE, EU, demanded from participants of the armed conflicts the achievement of agreements concerning future peacebuilding. The measures of forcing diplomacy, e.g. military actions (Serbia and Croatia), economic sanctions (Indonesia), criminal prosecution (Bosnia) were of not least importance in the emergence of international administrators, who separated opposing parties. In case of Donbas the pressure over Russia in order to gain its agreement to peaceful reintegration of CADRL is to be secured mainly by the economic sanctions.

The conditions of creation of international administration in East Timor, significant inequality of the parties, prolonged occupation, non-military enforcement actions on a party to a conflict are the closest to Ukrainian realities. In its turn the most applicable for reintegration of Ukrainian territories is the experience of United Nations Transitional Administration in East Slavonia. Two other missions, in Bosnia and Kosovo, were relatively successful, as they stopped the armed conflicts, but had negative political consequences for preserving the

²¹ UN Security Council Resolution 1272 (Oct. 25, 1999), [http://undocs.org/en/S/RES/1272\(1999\)](http://undocs.org/en/S/RES/1272(1999)) (11.03.2019).

sovereignty of postconflict states. In first case, Bosnia failed to become a full-fledged state and the power in the country belongs to the so-called “three constitutional peoples”: Serbs, Bosnians and Croats²². In the other case granting autonomous status to Kosovo under the international administration resulted in alienation of sovereignty of Serbia over this territory and proclaiming independence by Kosovo parliament in 2008²³. The last mission is also an example of the dangers of peacekeeping process around autonomous status of one of the parties to a conflict.

In the existing state of affairs the variant with international administration in Donbas under the auspices of the UN seems to be the only possible mechanism for deoccupation and reintegration of these territories. For this Ukraine is to get released from the institutional trap of Minsk Agreements, which were entered into at a disadvantage of the threat of a full-scale war with Russian Federation in 2014-2015 and produce a discourse of “internal conflict” in Donbas. Presently new international documents are required which would directly provide for the creation of United Nations Transitional Administration in Donbas with accessory role of OSCE authorities (holding local elections and creation of democratic institutions) and EU (donation and economic reconstruction). The most acceptable variant will be signing multilateral document in “Normandy format”: between Ukraine (power giving its consent to transitional administration of its sovereign territories), the Russian Federation (occupying power, giving its consent to seizure of effective control over CADRL), Germany and France (intermediaries in peacekeeping process).

BIBLIOGRAPHY

- Basic agreement for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium, <http://undocs.org/en/%20S/1995/951>.
- General Assembly, Resolution 389. 1976. <https://undocs.org/en/S/RES/389>.
- General Assembly, Resolution 37/3. 1982. Question of East Timor, <http://undocs.org/en/A/RES/37/30>.
- Fox Gregory. 2008. *Humanitarian Occupation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klein Jacques-Paul. 2003. „The United Nations Transitional Administration in Eastern Slavonia (UNTAES)”. *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law) (97): 205-209*.
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Resolution 2209. 2018. State of emergency: proportionality issues concerning derogations under Article 15 of the European Convention on Human Rights, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24680&lang=ru>.
- Report of the Secretary-General, S/1999/513. 1999. Question of East Timor, <http://undocs.org/en/S/1999/513>.

²² В. Забара, *Політичні перетворення «післядейтонської» Боснії і Герцеговини (1996-2012 рр.): проблеми періодизації*, 2013, „Історичний архів” (10), с. 38.

²³ О. Каравайцева, *Незалежність Косово: історія та міжнародні наслідки конфлікту*, http://nbuv.gov.ua/UJRN/appo1_2013_50_13 (11.03.2019).

- United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK), <http://peacekeeping.un.org/en/mission/unmik>.
- United Nation Security Council, Resolution 1246. 1999. <http://undocs.org/en/S/RES/1246>.
- United Nation Security Council, Resolution 1272. 1999. [http://undocs.org/en/S/RES/1272\(1999\)](http://undocs.org/en/S/RES/1272(1999)).
- United Nation Security Council, Resolution 2202. 2015. [http://undocs.org/en/S/RES/2202\(2015\)](http://undocs.org/en/S/RES/2202(2015)).
- В МінТОТ назвали головні умови забезпечення миру на Донбасі [V MinTOT nazvaly holovni umovy zabezpechennia myru na Donbasi], <http://www.youtube.com/watch?v=2BbTPgaLoiQ>
- В ОБСЄ розповіли про новий план щодо Донбасу на заміну Мінським угодам [V OBSIe rozpovily pro novyi plan shchodo Donbasu na zaminu Minskym uhodam], <http://www.pravda.com.ua/news/2019/01/28/7205089/>.
- Интервью Курта Волкера [Intervyu Kurta Volkera], <http://echo.msk.ru/programs/beseda/2283826-echo/>.
- Забара Владислав. 2013. „Політичні перетворення ‘післядейтонської’ Боснії і Герцеговини (1996-2012 рр.): проблеми періодизації”. Історичний архів (10): 38-44. [Zabara Vladyslav. 2013. „Politychni peretvorennia ‘pisiadeitonskoi’ Bosnii i Hertsehovyny (1996-2012 rr.): problemy periodyzatsii”. Istorychnyi arkhiv (10): 38-44].
- Заява Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» від 04.02.2015 р. № 145-VIII [Zaiava Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vyznannia Ukrainoiu yurysdyksii Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu shchodo skoiennia zlochyniv proty liudianosti ta voiennykh zlochyniv vyshchymy posadovymy osobamy Rosiiskoi Federatsii ta kerivnykamy terorystychnykh orhanizatsii «DNR» ta «LNR», yaki pryzvely do osoblyvo tiazhkykh naslidkiv ta masovoho vbyvstva ukrainskykh hromadian» vid 04.02.2015 r. № 145-VIII], <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/145-19>.
- Каравайцева Олена. 2013. „Незалежність Косово: історія та міжнародні наслідки конфлікту”. Актуальні проблеми політики (50): 111-120 [Karavaitseva Olena. 2013. „Nezalezhnist Kosovo: istoriia ta mizhnarodni naslidky konfliktu”. Aktualni problemy polityky (50): 111-120], http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2013_50_13.
- Робертсон Джеффри. 2006. Злочини проти людства: Боротьба за правосуддя в усьому світі. Одеса: АО БАХВА [Robertson Dzheffri. 2006. Zlochyny proty liudstva: Borotba za pravosuddia v usomu sviti. Odesa: AO BAKhVA].
- Філіпчук Василь. 2016. Міжнародна миротворчість та війна на Сході України: чи є точки дотику?: превентивна дипломатія, миротворчість, підтримка миру та миробудівництво у врегулюванні «Українського конфлікту». Київ: Міжнародний Центр Перспективних досліджень [Filipchuk Vasyl. 2016. Mizhnarodna myrotvorchist ta viina na Skhodi Ukrainy: chy ye tochky dotyku? : preventyvna dyplomatiia, myrotvorchist, pidtrymka myru ta myrobudivnytstvo u vrehuliuvanni «Ukrainskoho konfliktu». Kyiv: Mizhnarodnyi Tsentr Perspektyvnykh doslidzhen].
- Хартманн Флоренс. 2018. Мир и наказание: Тайные войны международной политики и правосудия. Харьков: Юрайт [Hartmann Florens. 2018. Mir i nakazanie: Taynyie

Agnieszka ARAUCZ-BORUC

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach¹

Wydział Humanistyczny

agnieszka.araucz-boruc@uph.edu.pl

ORCID 0000-0001-7480-8377

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.01.11>

PREPARATION OF YOUNG PEOPLE IN POLAND TO OPERATE IN DANGEROUS SITUATIONS AS AN ELEMENT OF NATIONAL SECURITY SYSTEM

ABSTRACT: Education is one of the basic ways of shaping security. Its level depends on values, attitudes and messages, people's awareness as well as the skills necessary to prevent and deal with threats. Information activities in the field of counteracting threats should be supported by properly prepared education, especially for children and young people, which plays a special role in shaping safe behaviors and attitudes. Education for security of young people in Poland is an important and comprehensive undertaking involving state authorities, relevant services, organizations and the whole society. There is a conviction that only permanent and broad-based activities involving the whole society can bring the expected results, and thus raise the level of citizens' awareness of security.

KEYWORDS: education, youth, threats, defense education, education for security

PRZYGOTOWANIE MŁODZIEŻY W POLSCE DO DZIAŁANIA W SYTUACJI ZAGROŻENIA JAKO ELEMENT SYSTEMU BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

ABSTRAKT: Edukacja stanowi jedną z podstawowych dróg kształtowania bezpieczeństwa, od jej poziomu zależą wartości, postawy oraz wiadomości, świadomość ludzi, a także umiejętności niezbędne do zapobiegania i radzenia sobie w sytuacji zagrożeń. Działania informacyjne w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom powinny zostać poparte poprzez odpowiednio przygotowaną edukację zwłaszcza dzieci i młodzieży, odgrywającą szczególną rolę w kształtowaniu bezpiecznych zachowań i postaw. Edukacja dla bezpieczeństwa młodzieży w Polsce jest ważnym i kompleksowym przedsięwzięciem angażującym władze państwowe, odpowiednie służby, organizacje oraz całe społeczeństwo. Dominuje przeświadczenie, że tylko ustawiczne i zakrojone na szeroką skalę działania angażujące całe społeczeństwo mogą przynieść oczekiwane rezultaty, a więc podniesienie poziomu świadomości obywateli w zakresie bezpieczeństwa.

SŁOWA KLUCZOWE: edukacja, młodzież, zagrożenia, wychowanie obronne, edukacja dla bezpieczeństwa

¹ Siedlce University of Natural Sciences and Humanities.

INTRODUCTION

The roots of the tradition of defense education in Poland reach far into the history, because the Polish nation inherits the traditions of the Piasts and Jagiellons armed forces, the First Polish-Republic and the Napoleonic era, the period of national uprisings and the Second Polish-Republic as well as the struggles for independence in the years of I and II World Wars. Documented examples of defense education, constituting the oldest confirmation of the existence of the awareness of the need of defense education of the youth, date back even to the X and XI centuries. Over the years, this model has changed and from the twelfth century the type of knight's education began to develop in Poland, based on the preparation of noble youth for military and court functions. The second half of the eighteenth century brought new projects for defense education of the youth and the establishment of knights' schools, and the most important one was the Knight's School founded by King Stanisław August Poniatowski in 1765, called the Cadets Corps. The program of the Knight's School, whose author was Prince Czartoryski, assumed education through military discipline and arousing patriotic feelings.

National Education Commission established in 1773 as the first one in Poland and in Europe played a significant role in the patriotic and military upbringing of the youth, which is also the greatest cultural achievement of the Polish Enlightenment². One of the Commission's projects was a draft of military preparation for noblemen, bourgeois and peasant youth, assuming the necessity of teaching children and young people useful activities in everyday life, public work and, above all, national defense.

The First World War was the time when Polish people proved their defensive skills, they also showed a deeply developed patriotic awareness, while the year 1918 brought Poland independence, it was also the beginning of an intensified movement for the education of schoolchildren in the patriotic-military spirit³. The Second World War brought a high mobilization of all the previous upbringing movements. At that time, in particular, educational activities undertaken by the "Polish underground state", education of the Home Army, as well as paramilitary education of the Gray Ranks, had unprecedented effectiveness in shaping the Polish patriotic spirit and awareness of the defense needs of the state.

Life in the modern times is not much safer than it was in the past. Military threats, understood as armed conflicts, exploding in various places, in the global dimension, are a potential danger for the world and are very important for our security. There are many conflicts in the world that have a significant impact on international security, in the continental or local dimension. However, we should not limit ourselves only to military threats, because we also face threats of a continental, local or social character, and their occurrence means that we can never feel fully safe, and thus we can't disregard the proper defense preparation. Polish accession to NATO and the European Union certainly significantly improved the security of the

² *Vide* J. Bogusz, Z. Kosyrz, *Shaping the patriotic and defensive attitudes of young people*, Warszawa 1979.

³ *Vide* J. Odziemkowski, *Army and society II. Republic*, Warszawa 1996.

Polish society, but it did not eliminate all the threats. Therefore, Poland, experienced by history, appreciates the issue of broadly understood education for security, which results in shaping such personalities of the youth and adults, who will have a high level of awareness of the threats to human life and health, adequate knowledge and skills to counteract these threats or limit their effects. Shaping creative personalities and having the ability to perceive the most important problems in the field of social security is a particularly important task for today's education for security in Poland.

The widespread belief that the contemporary educational system in Poland is undergoing far-reaching changes to improve the functioning of broadly understood education is undoubtedly connected with the thought that in the new century, the idea that universal education will decide about the future, prosperity, strength and stability of nations. In modern education, it is particularly important that students can develop their personality and prepare for adult life, not only to meet the requirements arising from the goals and tasks of teaching individual school subjects.

The new perception of education is closely related to the changes in educational theory and practice, the implementation of which requires a lot of changes in social awareness. This refers to a new understanding of these areas of education, which are aimed at preparing the entire society to oppose various kinds of security threats. It must be remembered that security covers a multitude of phenomena and processes that have not only a personal and structural dimension in a specific local environment, or in relation to the country, but also refer to civilization and cultural changes in the world. The rise in interest in the subject of security observed nowadays has made education, including education for security, one of security determinants.

MODERN CONSTRUCTIONS OF EDUCATION FOR SAFETY

Contemporary Polish education focuses on the future, on innovation, activity and development. In the widest sense, education is undertaken to transfer knowledge, shape skills, multilateral development and human development, as well as to create, promote and consolidate attitudes, behavior and values. The changing world forces the continuity of education, because a man who wants to meet the demands of the world around him must learn all his life. Education for security is also subject to these changes and the challenges resulting from them, putting even higher demands on teachers, as it concerns not only skills development, but also pro-defense attitudes and behaviors, patriotism and a sense of responsibility for our own security, region and country. The essence of this education is defense education, understood as a preparation of society and the youth for defense and rational behavior in the face of threats⁴.

The education of young people in Poland in the field of elimination and opposition to the threats should be considered because of its humanitarian and caring character for social pedagogy. This task is carried out by a compulsory subject in schools referred to as education

⁴ *Vide* J. Kunikowski, Knowledge and education for safety, Warszawa 2002.

for security (formerly defensive adoption and then defense education). Education for security prepares young people to cope with difficult conditions that modern civilization brings.

Education for security of young people in Poland constitutes the national education department, whose main goal is to prepare young people for rational behavior in the face of civilization and military threats. The aim of education for security understood in this way is to disseminate awareness and knowledge about the sources and consequences of everyday life and extraordinary situations and to master the ability to recognize, prevent and counter these threats.

At the turn of the eighties and nineties, there was a marked increase in interest in axiological matters in education. The collapse of traditional models of life, the crisis of values that have been preserved for centuries, numerous social and various significant institutions crises, the collapse of ideologies and the disappearance of many authorities, all that contributed to the renaissance of the reflection on values, including a critical look at educational axiology⁵. Educational views have been developing for decades and have undergone many changes. It can therefore be assumed that contemporary understanding of values is deeply rooted in the tradition of pedagogical thought on which people should constantly draw. What seems most important in the formulated educational ideals and what the best reflects their transformations in Poland, can be presented mainly on the basis of the analysis of the views from the period of knightly education, the times of the Knight's School, the Kościuszko Insurrection, Second Polish Republic and the period after the Second World War.

In the humanities and in education, the word "value" usually refers to what a human or social group values, which is considered important and thus lived. Particular values do not exist in an isolated way and usually relate to each other, therefore the manifestation of one value favors the implementation of bound up with another. Among a variety of universal values that are exposed today the following activities are mentioned in the educational activity: justice, freedom, responsibility, subjectivity and human identity, life free of threats, democracy, family, work, education, a decent level of spiritual and material life, opportunities for self-realization, political and worldview pluralism.

In generally understood education for security, it is very important what values are considered by young people and what are the aims of adults' aspirations. It is known that values as the object of desire constitute a relatively constant perspective of the experience of the world, or its location in the world, they are a constant challenge, conditioning directly emotional processes. Therefore, in education for security, the most important is the consistent recognition of the need to shape these values, which depends on citizens' involvement in matters of defense, civil protection, civil defense and broadly understood security.

Education for security isn't and can't be a separate system, as it is a relatively permanent element of the national education system. An inseparable element of each educational system are goals and content, and their formulation is the basis for determining tasks and selecting the

⁵ Vide T. Lewowicki, *Changes in education*, Warszawa 1995.

forms and methods of didactic and educational activities. The main goal of the analyzed education is to shape and develop defense awareness of young Polish people to not only quickly and accurately predict the various threats, but also define them and actively participate in undertakings related to ensuring security in various social environments. Among the specific goals of broadly understood education for security, the following points can be mentioned:

- shaping the sense of responsibility for the security of the country and expanding interests in defense issues, as well as developing the ability to acquire knowledge independently;
- dissemination of necessary messages and shaping skills in the field of counteracting threats to personal and structural security;
- preparing the participants of the education to work in a team, developing their head skills and pro-social attitudes.

Education for security in Poland is closely related to patriotic, civic, moral, defensive, ecological and physical learning. As an element of broadly understood upbringing, education for security aims to direct and consolidate all the pedagogical efforts favorable in shaping patriotic and defensive attitudes. The concept of education for security includes a constantly expanding content scope, comprising in its structure military preparation, defensive adoption, patriotic-defensive education and defense education. It happens so mainly due to the experience flowing from the past and the nature of the contemporary threats. In the past, military and defense preparation meant providing the possibility of opposing external security threats. Today, we strive to form the ability of the states and societies to cope with many other threats, for this reason the importance of broadly understood education is increasing, aimed at preparing the whole society to ensure the greatest possible chances of survival and development, regardless of the type and scale of emerging threats.

Considering the essence of the Polish security system, the most important are military, economic, political and organizational issues. The awareness-based determinants of the state of security of Poland, in which the defense education of society plays an extremely important role. The attitude of the citizens to defense matters, the issue of national security, the perception of existing and potential threats, and the ability to cope with threats are significant. It should be remembered that the ongoing transformations, both in the country and on the international arena, require constant changes in the field of defense education of young people and the whole society.

The system of defense education of young people in Poland consists of a set of elements including the goals and the content of education and upbringing as well as the ways of their implementation, people managing education processes, addressees and the didactic-educational environment and specific relationships between these elements. The main idea of the defense education system is to shape these elements and relationships so that, as a harmoniously working whole, they best serve to achieve the goals of defensive society preparation.

The goals formulated in the defense education system result from the assumptions agreed in the basic state documents, including the Constitution of the Republic of Poland and defense doctrine, including the anticipated social needs and expectations in the event of the threats, both during peacetime and armed conflicts, as well as international obligations. The most important goal of defense education is introduction of positive changes in values, skills and messages desired in times of peace and war times.

One of the important functions of the modern nation is to provide the citizens with basic conditions of protection against potential and real dangers related to the occurrence of natural disasters and other similar events caused by the forces of nature or human activity, as well as those resulting from military operations. This function can be successfully implemented by, among others, defense education of the society.

The functionality of the defense education system decides about the quality of the readiness of the population, among others, in the field of self-defense in the event of threats. An important factor in ensuring the efficiency of the state's defense system is widespread education of the society, implemented in a comprehensive and systematic way. The basis for effective and necessary institutional solutions in this area are the proper legal regulations, which are a condition for the implementation of an effective defense education of the society.

The United Nations Charter constitutes a basic act of international law, was signed on June 26, 1945, and contains only general guidelines that could be applied, among others, to the issue of defense education of the societies of United Nations member states. Direct indications regarding educating societies were included in the Geneva Conventions of August 12, 1949. The Geneva Conventions and their Additional Protocols contain the obligation addressed to the States Parties of the Convention to include their content in military training programs as well as a request to include this content in civilian education programs.

The basic legal acts in force in Poland that regulate the issues related to the defense of the state in non-military systems are the Constitution of Poland of April 2, 1997 and the Act on the Universal Defense of the Republic of Poland of November 21, 1967 (and executive acts issued on its basis).

The act on universal obligation to defend the Republic of Poland⁶, which obliges the Council of Ministers to determine, by regulation, the organization of defense training in the country, entities covered by this training, tasks in the planning and implementation of defense training and the competence of the authorities in these cases. It should be noted that according to art. 137 of the Act, civil defense aims to protect people, workplaces and public utilities, cultural goods, rescue and assistance to victims of war and to cooperate in combating natural disasters, environmental threats and removing their effects. Article 139, 1 statute of the Act stipulates that the obligation of the citizens in the field of civil defense consists of serving in civil defense, defensive preparation of school's youth and training in the field of universal

⁶ Act of November 21, 1967 on the general obligation to defend the Republic of Poland (Journal of Laws from 1967, No. 44, item 220, as amended).

self-defense of the population. Article 17 of the Act stipulates that the central organ of government administration in matters of civil defense is the Head of Civil Defense of the country, who is appointed by the Prime Minister at the request of the minister competent for internal affairs. Records of art. 20 of the Act indicate that the management of defense matters in the voivodship belongs to the voivode, who organizes, among other things, education of the society regarding defense preparation and conducts training and defensive exercises.

The issue of defense education in Poland lies within the competence of both the minister competent for education, due to the assignment of the tasks in the field of education and the minister of internal affairs, due to the tasks in the broad sense of security and public order. The basic legal act that indicates the scope of tasks of individual ministers is the act on government administration departments⁷, in which the following matters are defined: protection of public safety and order, civil defense and fire protection. The issue of defense education or education for security is a common area of interest for the Ministers of National Education and Internal Affairs and Administration, which obliges them to cooperate in this scope.

The legal act regulating the issue of education is the Education Law Act⁸, which as one of the basic tasks of the education system determines the dissemination of knowledge about safety among children and youth and the development of appropriate attitudes towards threats and emergency situations.

Education for the security of young people in Poland is inseparably connected with the national security system. The most important function of each democratic state is ensuring national security of the state as an institution, and especially the security of citizens. Education for security is a natural consequence of the constantly expanding content range of such terms as: military adoption, defensive adoption, or defense education. In the past, military and defense preparation was related mainly to ensuring the possibility of opposing external threats, today it primarily concerns shaping the ability of the states and societies to deal with many other threats that affect the level of personal and structural security, especially in the non-military sphere.

Education for security is a specific didactic and educational system of family, school, army, mass media, youth organizations and associations, workplaces, state institutions and autonomy, focused on shaping the system of values, disseminating messages and shaping skills important for ensuring national security⁹. As the above definition shows, the understanding of education for security has a multi-faceted, multi-threaded and interdisciplinary dimension.

Education for security for young people in Poland, which is also characterized by continuity, includes a number of activities:

- transferring knowledge about the occurrence of threats,

⁷ The Act of September 4, 1997 on Government Administration Departments (Journal of Laws of 1997, No. 141, item 943, as amended).

⁸ The Act of 14 December 2016 on Educational Law (Journal of Laws of 2017, item 59).

⁹ *Vide* Contemporary education issues for security, red. R. Stępień, Warszawa 1999.

- shaping safe behaviors and needs,
- motivating to take actions to ensure safety,
- disseminating the necessary knowledge and skills in the field of counteracting threats,
- raising awareness of the scale and type of needs in difficult situations,
- developing a sense of responsibility for taking specific actions,
- developing appropriate habits in emergency situations,
- caring for values in relation to human life and health.

The world in which we live is characterized by constant variability, and the list of civilization and social challenges is constantly growing. Living in the modern world, we must be aware that the effect of civilization development and progressive industrialization and urbanization cause a result in the increase in the number of factors causing or affecting the immediate threat to human life and health, but also a growing danger to the ecological and cultural environment of man.

Meeting these challenges, the reform of the educational system initiated in 2007, thanks to which, during work on reforming the education system, it was re-noticed that one of the basic conditions for the existence and the development of every society is to ensure its safety and, as shown by experience from previous years, the most common and an effective way to prepare for various risks is to educate young people in schools. The school should become a safe place and it should teach how to deal with extreme situations such as: fire, traffic accident, flood, tank failure with dangerous substances, poisoning with toxic agents, but also in minor events taking place at home or school. A young person should enter an adult life prepared not only to fulfill professional duties, but also to ensure the safety of himself and others.

The introduced changes enabled the teacher to influence the creation of the subject curriculum - the educational path, among others by start-up a new way of constructing and approving teaching program, which enabled the adjustment of detailed content to the rapidly changing reality. In connection with the above, it became necessary to revise the content of curricula and make some shifts in the selection of knowledge from less-significant areas causing overloading pupils' learning to more important areas. Education for security has become one of such areas, so far perceived traditionally as a kind of opposition to threats. However, nowadays in this area the most important is teaching the ability to deal with many other threats that affect the level of security, both personal and structural.

Teaching in the field of education for security has been included in the core curriculum for all types of schools which requires the inclusion of educational content for safety in school didactic and educational programs at every stage of education. The main task of the education system for security is to learn first aid. The comprehensive rescue education program was built according to a spiral system, which is based on gradual training, starting from the first stage of education and every time recalling the most important elements in higher education stages with simultaneous expansion, thanks to which the scope of the subject becomes richer

and more detailed. Repetition and improvement of the skills and habits in next educational stages is a great advantage.

In 2008, the Minister of National Education and the Minister of National Defense signed an agreement on cooperation for civic, patriotic and pro-defense education of schoolchildren, according to which from the school year 2009/2010 in junior high schools and secondary schools there appeared a new subject of education – “education for security” instead of the previous “defensive adoption”. In the same year, the Ordinance of the Minister of National Education appeared on the core curriculum of pre-school education and general education in particular types of schools, which introduces the subject “education for security” in junior high schools from the school year 2009/2010, and from the 2012/2013 in high schools. According to the Ministry of Education, school programs required modernization and adjustment to the times of peace, as most European Union countries did. The changed program focused on teaching first aid and avoiding modern threats, from car accidents to terrorist attacks. The direction of education has been transferred from a strongly pro-security to general safety and preparation in the event of threats to life and health.

A year later, the Regulation of the Minister of National Education on the way of education for security was published. Although education for security as a subject of teaching is carried out at further educational stages, its elements appear already in the kindergarten. The new core curriculum it was written that a five-year child after kindergarten is supposed to know how and whom he or she should ask for help in an emergency situation, be aware that you are not allowed to take medication and use chemicals, and most importantly, your child will learn to move safely along the way.

Recent changes in the education system¹⁰ introduced education for security at the elementary school stage, where it serves to prepare students for proper behavior and appropriate reactions in situations threatening health and life risks. The course covers various contents of education in the field of state security, content regarding the organization of rescue operations, health education and first aid. State security is understood as an area of knowledge that explains the mechanisms of ensuring order, system, stability of human communities, as well as the concepts, methods and forms of behavior. Education, as part of preparation for action in emergency situations, is interdisciplinary, focused on effective action and dealing with individual units in situations of specific threats. One of the most important skills acquired at school is the ability to provide first aid. At an early stage of education, issues related to health and life protection are introduced: assessment of the safety of the place event, identification of potential life threat based on simple symptoms, effective call for help, undertaking preliminary life-saving activities.

¹⁰ Regulation of the Minister of National Education from 26 July 2018 amending the Regulation on the core curriculum of pre-school education and the core curriculum of general education for primary school, including moderate or severe moderate schoolchildren, general education for the industry level school, education general for the special school for the preparation for work and general education for the post-secondary school (Journal of Laws No. 2018, item 1679).

SUMMARY

In modern civilizations, man created extraordinary material, technical and scientific goods, thus achieving high standards in these areas of social life. Comprehensive development has brought a sense of economic security, increased standard of material existence, multiplied labor productivity, created unprecedented opportunities for communication between people and nations. Simultaneously with positive changes, there was globalization of threats and new unfavorable phenomena, such as: degradation of the natural environment, deterioration of the health condition of societies, or intensification of civilization diseases.

Security issues rankle people all over the world, that's why the school, as an educational institution, should educate citizens in terms of security in order to face modern threats. Currently implemented education for security fulfills, among others, such contents as: first premedical help, fire protection, protection against contamination, warning about threats and alerting, civil defense. In the educational curriculum for security a lot of attention was devoted to issues related to rescue and first aid, which is undoubtedly very right, because first aid is a necessary and useful skill for everyone and the ideal situation would be when every member of society mastered it.

Taking into account the more effective preparation of young people in this area, using the interdisciplinary nature of education for security, the content of other subjects should be used to a greater extent, using time saved to develop issues related to what modern life brings with it. It should be remembered that today's young people are increasingly confronted with the threats of the Internet, addictions, threats related to the pathology of social life and sexual crime, and these issues should be extended to educational content for security, in accordance with the assumption that the teaching content included in the core curriculum of the subject, education for safety is oriented on developing skills to behave in situations of various threats that may arise in the student's immediate environment.

BIBLIOGRAPHY

- Araucz-Boruc Agnieszka. 2015. *Bezpieczeństwo i obronność w edukacji młodzieży*. Siedlce: Wydawnictwo UPH. [Security and defense in education of youth. Siedlce: University of Natural Sciences and Humanities].
- Bogusz Jan, Kosyrz Zdzisław. 1979. *Kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży*. Warszawa: Wiedza Powszechna. [Shaping the patriotic and defensive attitudes of young people. Warsaw: General Knowledge].
- Edukacja dla bezpieczeństwa. Materiały z konferencji naukowej. 1994. red. Ryszard Stępień. Warszawa: AON. [Education for safety. Materials from the science conference. Warsaw: National Defence Academy].
- Kunikowski Jerzy. 2002. *Wiedza i edukacja dla bezpieczeństwa*. Warszawa: Fundacja na rzecz rozwoju edukacji i bezpieczeństwa europejskiego. [Knowledge and education for safety. Warsaw: Foundation for the development of European education and security].

- Lewowicki Tadeusz. 1995. *Przemiany oświaty*. Warszawa: Wydawnictwo Żak. [Changes in education. Warsaw: Zak Publishing House].
- Odziemkowski Janusz. 1996. *Armia i społeczeństwo II. Rzeczypospolitej*. Warszawa: Wydawnictwo Bellona. [Army and society II. Republic. Warsaw: Bellona Publishing House].
- Ustawa z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1967 roku, nr 44, poz. 220, z późn. zm.). [Act of November 21, 1967 on the general obligation to defend the Republic of Poland (Journal of Laws from 1967, No. 44, item 220, as amended)].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 26 lipca 2018 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. 2018 poz. 1679). [Regulation of the Minister of National Education from 26 July 2018 amending the Regulation on the core curriculum of pre-school education and the core curriculum of general education for primary school, including moderate or severe moderate schoolchildren, general education for the industry level school, education general for the special school for the preparation for work and general education for the post-secondary school (Journal of Laws No. 2018, item 1679)].
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku Prawo Oświatowe (Dz. U. 2017, poz. 59.). [The Act of 14 December 2016 on Educational Law (Journal of Laws of 2017, item 59)].
- Ustawa z dnia 4 września 1997 roku o działach administracji rządowej (Dz. U. z 1997 roku, nr 141, poz. 943, z późn. zm.). [The Act of September 4, 1997 on Government Administration Departments (Journal of Laws of 1997, No. 141, item 943, as amended)].

Aleksandra OLENDER

Wojskowa Akademia Techniczna

im. Jarosława Dąbrowskiego w Warszawie¹

Wydział Cybernetyki/ Instytut Organizacji i Zarządzania

aleksandra.olender@wat.edu.pl

ORCID 0000-0001-7145-5801

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.01.12>

ZNACZENIE UDZIAŁU W MISJACH POKOJOWYCH DLA POZYCJI MIĘDZYNARODOWEJ POLSKI NA PRZYKŁADZIE MISJI UNIFIL

ABSTRAKT: W pracy dokonano przeglądu misji pokojowej w Libanie z udziałem Polskiego Kontyngentu Wojskowego. Przedstawiono również strukturę organizacyjną wojskowej służby zdrowia zabezpieczającej żołnierzy we wspomnianej misji pamiętając o początkowym przeznaczeniu celowym polskich jednostek w tej misji. Autorka poszukuje odpowiedzi na pytanie o znaczenie udziału SZ RP w misji UNIFIL. Praca stanowi również próbę charakterystyki pierwszej misji w Libanie, w perspektywie ponownego udziału wojsk polskich w misji pod koniec 2019 roku. Polska uchodzi za odpowiedzialnego członka NATO i Unii Europejskiej.

SŁOWA KLUCZOWE: Liban, polski kontyngent wojskowy, ONZ, misja pokojowa, Polska

THE IMPORTANCE OF PARTICIPATION IN PEACEKEEPING MISSIONS FOR THE INTERNATIONAL POSITION OF POLAND ON THE EXAMPLE OF THE UNIFIL MISSION

ABSTRACT: The article includes an analysis of the peace mission in Lebanon with the participation of the Polish Military Contingent. The organizational structure of the military health service securing our soldiers in that mission was also presented, bearing in mind the initial intended use of Polish units in this mission. The article is looking for an answer to the question about the importance of participation in peacekeeping missions of the Polish Armed Forces. It is also a description of the first mission in Lebanon, with a view to the re-participation of Polish troops in the mission at the end of 2019. Poland is considered a responsible member of NATO and the European Union.

KEYWORDS: Lebanon, Polish Task Force, UN, peace mission, Poland

¹ Military University of Technology.

WPROWADZENIE

W ciągu ostatnich dziesięcioleci Polska brała aktywny udział w wielu misjach pokojowych organizacji międzynarodowych. Pierwszym konfliktem zbrojnym, w którym polscy żołnierze wystąpili w roli rozjemców była wojna w Korei, tocząca się w latach 1950–1953. Od roku 1953, który stanowi początek obecności pododdziałów Wojska Polskiego w misjach tego typu, dziesiątki tysięcy polskich żołnierzy brały udział w misjach Komisji Międzynarodowych, Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), Unii Europejskiej oraz Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (*North Atlantic Treaty Organization* – NATO). Udział Polskich Kontyngentów Wojskowych w misjach pokojowych i stabilizacyjnych na początku 2009 roku koncentrował się na kontynentach azjatyckim, europejskim i afrykańskim. Główny wysiłek naszych żołnierzy skupiał się na misji stabilizacyjnej NATO w Afganistanie (*International Security Assistance Force* – ISAF), misji NATO na Bałkanach (*Kosovo Force* – KFOR), misjach pokojowych ONZ w Libanie (*United Nations Interim Force In Lebanon* – UNIFIL) i Syrii (*United Nations Disengagement Observer Force* – UNDOF) oraz misji Unii Europejskiej w Czadzie. W związku z planowanym powrotem Sił Zbrojnych RP do misji pokojowych ONZ jako temat rozważań badawczych obrano w szczególności misję UNIFIL w Libanie².

Za cel badawczy opracowania obrano omówienie znaczenia udziału Sił Zbrojnych RP w misji UNIFIL i jego wpływu na pozycję międzynarodową RP. Podstawowy problem badawczy natomiast, nad którym Autorka prowadzi rozważania, dotyczy korzyści, jakie udział w misji przyniósł Polsce, jak zmieniło się w związku z tym postrzeganie naszego kraju na arenie międzynarodowej oraz jakich korzyści (czy to na szczeblu dyplomatycznym – pozycji Polski w kontaktach zewnętrznych, czy też na szczeblu wojskowym) można spodziewać się w przyszłości, mając na uwadze plany polskiego rządu dotyczące powrotu naszych żołnierzy do Libanu.

Mając na uwadze niekiedy widoczne w literaturze problemy terminologiczne w zakresie rozróżnienia pojęć misji pokojowej i operacji pokojowej, rozważania warto rozpocząć od próby konceptualizacji tych pojęć. Nierzadko, w różnych opracowaniach możemy spotkać się z traktowaniem ich jako tożsame. Jest to jednak poważny błąd. Misje pokojowe są bowiem rodzajem operacji pokojowych o charakterze mediacyjno-monitorującym lub obserwacyjno-nadzorującym prowadzonych przez niewielką liczbę personelu (od kilku do kilkudziesięciu osób). Operacje pokojowe natomiast polegają przede wszystkim na zapobieganiu, ograniczaniu, łagodzeniu i zakończeniu działań wojennych między państwami lub wewnątrz państw za pośrednictwem pokojowej interwencji trzeciej strony, zorganizowanej i kierowanej przez organizację międzynarodową z użyciem personelu wojskowego, policyjnego i cywilnego celem

² Vide G. Ciechanowski, *Misje pokojowe ONZ w XX wieku*, Toruń 2013; F. Gągor, K. Paszkowski, *Międzynarodowe misje pokojowe w doktrynie obronnej RP*, Toruń 1999; M. Marszałek, J.T. Limanowski, *Misje pokojowe Organizacji Narodów Zjednoczonych. Geneza. Struktura. Planowanie*, Warszawa 2011.

przywrócenia i utrzymania pokoju. Łatwo zatem zauważyć stosunek podrzędności misji pokojowej nad operacją pokojową, która jest zatem terminem znacznie szerszym³.

W celu znalezienia odpowiedzi na ogólny problem badawczy należy zacząć od swoistej genezy konfliktu w Libanie. Pogranicze Libanu i Izraela od dawna stanowiło punkt zapalny Bliskiego Wschodu i zawsze dochodziło tu do antagonizmów na tle etnicznym i religijnym. Od połowy XIX wieku Liban był terenem bratobójczych walk pomiędzy przedstawicielami różnych grup etnicznych i religijnych. Sytuacja taka utrzymywała się również po zakończeniu II wojny światowej, mimo że Liban stał się suwerennym państwem. Narastające w społeczeństwie przeciwieństwa oraz obecność uzbrojonych grup bojowników palestyńskich doprowadziły w 1976 r. do wybuchu wojny domowej, w obliczu której doszło do interwencji arabskich sił zapobiegawczych. Pomimo zmniejszenia natężenia walk na większości terytorium Libanu, w szczególności na południu kraju, w dalszym ciągu trwał otwarty konflikt pomiędzy Palestyńczykami i muzułmańskimi ugrupowaniami libańskimi. W konflikcie tym uczestniczyły również nieregularne grupy chrześcijańskie wspomagane przez Izrael. Nie ustawały także ataki bojowników palestyńskich na cele położone na obszarze Izraela. Konflikt osiągnął punkt krytyczny w momencie, gdy doszło do przeniesienia palestyńskich baz z Jordanii do Libanu, co spotkało się z natychmiastową reakcją Izraela na arenie międzynarodowej. W efekcie sporów pomiędzy Izraelem i Libanem w marcu 1978 r. Organizacja Wyzwolenia Palestyny przeprowadziła krwawy atak na obywateli Izraela. Wydarzenie to okazało się brzemiennie w skutkach, ponieważ w odwecie armia izraelska w ciągu kilku dni wkroczyła do południowego Libanu i zajęła znaczny jego obszar. Spotkało się to ze zdecydowanym protestem rządu Libanu i jego deklaracją o odcięciu się od działań Palestyńczyków. Taki stan rzeczy doprowadził do reakcji Rady Bezpieczeństwa ONZ, w efekcie której doszło do podpisania dwóch rezolucji – 425 (1978) i 426 (1978) z 19 marca 1978 r., w sprawie ustanowienia Sił Tymczasowych ONZ w Libanie UNIFIL (*United Nations Interim Force in Lebanon*)⁴.

Niezależnie od tego obie rezolucje miały na celu potwierdzenie wycofania sił Izraela z Libanu, przywrócenie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa w rejonie, a także pomoc rządowi Libanu w efektywnym sprawowaniu władzy. Wskutek podjętych działań pierwsze jednostki misji UNIFIL wkroczyły do Libanu 23 marca 1978 r.⁵

Na podstawie rezolucji S/RES/425 i S/RES/426 mandat UNIFIL obejmuje monitorowanie wycofania sił zbrojnych Izraela z południowego Libanu, przywrócenie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, pomoc rządowi Libanu w przywróceniu efektywnej władzy; w trakcie konfliktu w latach 1982-1985 zapewnienie ochrony i pomocy humanitarnej dla ludności cywilnej. Na podstawie rezolucji S/RES/1701 natomiast mandat UNIFIL obejmuje monitorowanie

³ Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, Myśl Wojskowa 2002, nr 6, s. 65.

⁴ L. Szot, M. Bałtaj, *Duszpasterstwo wojskowe w misjach pokojowych i stabilizacyjnych Polskich Sił Zbrojnych*, [w:] *Formy Duszpasterstwa w Wojsku Polskim*, red. L. Szot, Warszawa 2010, s. 13.

⁵ Z. Sierpiński, *Misja pokojowa UNIFIL w Libanie (1978-2003)* [w:] D. S. Kozerański (red.), *Udział jednostek wojska Polskiego w międzynarodowych misjach pokojowych w latach 1973-2003. Wybrane problemy*, Warszawa 2004, s. 71.

przerwania działań zbrojnych, pomoc siłom zbrojnym Libanu w rozmieszczeniu wojsk na południu kraju po wycofaniu z tego terytorium wojsk Izraela, koordynacja działań z rządami Libanu i Izraela, zapewnianie dostępu dla ludności cywilnej do pomocy humanitarnej oraz umożliwienie dobrowolnego i bezpiecznego powrotu osobom przesiedlonym, współpracę z siłami zbrojnymi Libanu dotyczącą ustanowienia między tzw. „blue line” a rzeką Litani strefy wolnej od obecności wojska i sprzętu wojskowego, poza rozmieszczonymi tam żołnierzami przez siły zbrojne Libanu i siłami UNIFIL, czy też pomoc dla rządu Libanu w zabezpieczeniu wszystkich granic państwowych przed ich przekroczeniem przez jednostki nieposiadające zgody odpowiednich służb⁶.

UNIFIL jest jedną z najdłużej działających, ale też najbardziej nieskutecznych misji pokojowych ONZ. Jej żołnierze nie byli w stanie zapobiec ani wojnie z 1982 r., połączonej z masakrą Palestyńczyków, przebywających w libańskich obozach dla uchodźców, ani też późniejszym nalotom izraelskiego lotnictwa⁷.

POLSKA W MISJI UNIFIL

11 marca 1978 roku pod Tel Avivem (Izrael) miał miejsce atak komandosów palestyńskich (posiadających swoje bazy w południowym Libanie), w wyniku którego zginęło 37 Izraelczyków. W odwecie w nocy z 14 na 15 marca armia izraelska dokonała inwazji na Liban i zajęła rejon na południe od rzeki Litani. Rząd libański wystosował do ONZ stanowcze żądanie natychmiastowego zaprzestania działań wojennych oraz całkowitego wycofania wojsk izraelskich z zajętego terytorium w celu przywrócenia na nim swojej kontroli. 19 marca Rada Bezpieczeństwa ONZ uchwaliła rezolucję nr 425, w której postulowała ścisłe poszanowanie integralności terytorialnej, suwerenności i politycznej niepodległości Libanu. Wezwała Izrael do wycofania wojsk z terytorium Libanu oraz postanowiła utworzyć Tymczasowe Siły ONZ (United Nations Interim Force in Lebanon – UNIFIL) w celu nadzorowania wycofywania wojsk izraelskich oraz udzielenia rządowi Libanu pomocy w przywróceniu władzy w południowej części kraju⁸. Pierwsi żołnierze, którzy weszli w skład UNIFIL, zostali tam skierowani z misji obserwacyjnej UNTSO (Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Nadzorowania Rozejmu) i z misji pokojowych UNDOF (Siły ONZ do Obserwacji Rozdzielenia Wojsk) i UNEF II (Drugie Doraźne Siły Pokojowe Organizacji Narodów Zjednoczonych) stacjonujących na Bliskim Wschodzie⁹.

Siły ONZ zostały rozmieszczone w strefie działań wojennych, na południe od rzeki Litani. Ich zadanie polegało na przeciwdziałaniu wznowieniu walk. W pasie pomiędzy terenem stacjonowania wojsk ONZ a granicą libańsko-izraelską pozostała tzw. strefa buforowa, kontrolowana przez Siły Zbrojne Izraela (IDF) i współpracujące z nimi libańskie ugrupowania

⁶ „Nasza Służba”, nr 19/2003, s. 5.

⁷ *Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie*, http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/unifil.php, (28.03.2019).

⁸ F. Gańor, K. Paszkowski, *Międzynarodowe misje pokojowe w doktrynie obronnej RP*, Toruń 1999, s. 154.

⁹ C. Marcinkowski, *Misje pokojowe na początku XXI wieku*, Warszawa 2004, s. 26.

militarne (SLA). We wrześniu 1978 roku w skład sił UNIFIL wchodziło 5 931 żołnierzy z 9 krajów. W czerwcu 1978 roku po wycofaniu się wojsk izraelskich z większej części terytorium Libanu (z wyjątkiem strefy buforowej), żołnierze UNIFIL podjęli starania o przywrócenie działalności organów libańskiej administracji państwowej w południowej części kraju. Było to niezmiernie trudne ze względu na rozbieżne interesy stron konfliktu oraz ogólną niechęć do współpracy z UNIFIL. Ograniczało to możliwość działania sił ONZ w zakresie operacyjnym, logistycznym i administracyjnym. Realizację wyznaczonych zadań utrudniały incydenty zbrojne i ostrzeliwanie posterunków UNIFIL przez uzbrojone jednostki. Do lutego 1984 roku zginęło 43 żołnierzy misji, a ponad 120 zostało rannych¹⁰.

Strefa operacyjna UNIFIL nie przypomina żadnej ze stref zdemilitaryzowanych, w których kiedykolwiek funkcjonowały misje pokojowe ONZ. Siły UNIFIL nie sprawują żadnej władzy administracyjnej nad miejscową ludnością, mimo że na terenie ich działania nie ma lokalnych władz wojskowych ani cywilnych. W 1982 roku, po kolejnej inwazji Izraela na Liban, Rada Bezpieczeństwa ONZ nałożyła na UNIFIL kolejne zadanie, którym było niesienie pomocy humanitarnej miejscowej ludności. Podstawową rolę w realizacji tego zobowiązania odegrała służba zdrowia UNIFIL pierwszego i drugiego poziomu leczniczego, która udzielała ambulatoryjnej pomocy lekarskiej i pielęgniarskiej w zakresie podstawowej oraz specjalistycznej opieki zdrowotnej. Istotnym w tym miejscu jest przedstawienie struktury służby zdrowia Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Libanie, który w obrębie zadania przedstawionego przez Radę Bezpieczeństwa ONZ pełnił znaczącą rolę w późniejszych latach (strukturę przedstawia rysunek 1)¹¹.

Rysunek 1. Struktura organizacyjna służby zdrowia Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Libanie (UNIFIL)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ONZ oraz SZ RP.

¹⁰ W. Fałkowski, *Nad niebieską linią* [w:] „Wojska Lądowe” 2002/9, s. 6-7.

¹¹ B. Szubińska, *Udział polskich kobiet w misjach pokojowych i stabilizacyjnych*, WCEO, Warszawa 2014, s. 26.

Jak łatwo można wywnioskować na podstawie powyższego rysunku, w skład Tymczasowych Sił Zbrojnych ONZ w Libanie wszedł również Polski Kontyngent Wojskowy. Jego udział w misji UNIFIL zapoczątkowała w kwietniu 1992 roku Kompania Medyczna, która przejęła po kontyngencie szwedzkim zadania Szpitala Polowego, stacjonującego w miejscowości Naqoura. W kwietniu 1994 roku w strefie operacyjnej UNIFIL rozpoczęły pełnienie zadań mandatowych kolejne polskie jednostki – Batalion Logistyczny w Naqoura oraz Zgrupowanie Pododdziałów Inżynieryjnych w Jwayya, a w czerwcu 1996 roku – Zgrupowanie Pododdziałów Remontowych w Tybninie. Te oddziały swój chrzest bojowy przeszły podczas działań o kryptonimie „grona gniewu”, rozpoczętej 11 kwietnia 1996 roku. W ich trakcie polscy saperzy, medycy i logistycy byli kilkakrotnie ostrzelani przez wojska izraelskie – 18 kwietnia nieopodal bazy w Jwayya toczyła się izraelsko-palestyńska wymiana ognia, w wyniku której polscy lekarze musieli udzielić pomocy medycznej poszkodowanym żołnierzom ONZ i cywilom. 19 kwietnia Polacy i Nepalczycy usiłujący oczyścić z niewybuchów trasę pochodu uchodźców zostali zaatakowani dwukrotnie, 22 kwietnia natomiast pociski spadły nieopodal polskiego konwoju¹².

W tym czasie dowódcą (Force Commander) UNIFIL-u był gen. Stanisław Woźniak. W grudniu 2000 roku w skład Sił UNIFIL wchodziło 5 633 żołnierzy, którzy reprezentowali 11 krajów. Kontyngent polski liczył wówczas 629 żołnierzy i pracowników cywilnych wojska¹³. W latach 2001-2003 znacznie zredukowano personel misji. Polski Kontyngent Wojskowy po likwidacji Zgrupowania Pododdziałów Inżynieryjnych w 2001 roku liczył początkowo 482 osób, a rok później 239 osób. W połowie 2006 roku w UNIFIL pełniło służbę 1 989 żołnierzy (w tym 205 żołnierzy Wojska Polskiego), wspieranych przez 100 pracowników cywilnych personelu międzynarodowego, 305 pracowników lokalnej społeczności libańskiej oraz 50 obserwatorów wojskowych UNTSO¹⁴. Wydarzenia z lipca i sierpnia 2006 roku związane z kolejną, trzecią agresją Izraela na Liban i walki IDF z Hezbollahem spowodowały, że niezbędne stało się zwiększenie liczebności Sił Zbrojnych ONZ do ponad 13 000 (kontyngenty z 22 krajów). Zwiększono również liczebność Polskiego Kontyngentu Wojskowego, który na początku 2009 roku liczył 500 żołnierzy i pracowników cywilnych¹⁵.

Pod koniec 2009, w związku z ogólnym wycofywaniem kontyngentów z misji oenztetowskich, PKW Liban rozpoczął wycofywanie do kraju. 27 października zakończyła działalność kompania manewrowa, 10 listopada odleciała pierwsza grupa żołnierzy, 1 grudnia POLLOG oficjalnie przekazał odpowiedzialność duńskiemu batalionowi logistycznemu i 6 grudnia w Kielcach nastąpiło uroczyste powitanie PKW. Tradycje Polskiego Kontyngentu Wojskowego w UNIFIL kontynuowało Centrum Szkolenia na Potrzeby Sił Pokojowych.

¹² A. Cianciara, *Misje pokojowe* [w:] *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, red. A. Florczak, A. Lisowska, Wrocław 2014, s. 25.

¹³ K. Korzeniewski, Warszawa 2004, s. 28-40.

¹⁴ *Idem*, *Vademecum żołnierza. Islamskie Państwo Afganistanu*, Warszawa 2006, s. 69-73.

¹⁵ *Ibidem*.

Ostatni polscy żołnierze pełniący służbę pod flagą UNIFIL opuścili teren Libanu w dniu 11 grudnia 2009 roku. Byli to oficerowie z grupy likwidacyjnej, w której skład wchodził szef logistyki, szef finansów oraz szef bezpieczeństwa.

Polska wycofała się z misji pokojowych ONZ w 2009 r. Po kilku latach jednak władze uznały, że do tego typu misji należy wrócić. Poszukiwania odpowiedniego miejsca i rozmowy z partnerami zajęły kolejne lata. Wszystko wskazuje na to, że finał tego procesu nastąpi w listopadzie 2019 r., kiedy polscy żołnierze wrócą w szeregi Tymczasowych Sił ONZ w Libanie.

Jeszcze w grudniu 2018 r., gdy przedstawiciele MON informowali sejmową komisję obrony o działalności polskich kontyngentów wojskowych i związanych z nimi planach na przyszłość, powrót Wojska Polskiego do misji UNIFIL nie był w 100 procentach przesądzony. Obecnie jednak Dowództwo Operacyjne RSZ jest już po rekonesansie przeprowadzonym w Libanie, podczas którego omówiono m.in. możliwości oraz oczekiwania wobec polskiego kontyngentu. Przygotowania do powrotu do sił ONZ w Libanie toczą się także na szczeblu politycznym. W ostatnim czasie wizytę w tym państwie rozpoczął szef prezydenckiego Biura Bezpieczeństwa Narodowego (BBN), Paweł Soloch. BBN potwierdziło w oficjalnym komunikacie, że wyjazd ma związek z przygotowaniem do udziału Polski w misji pokojowej w Libanie¹⁶.

Przed wyjazdem zapowiadano, że Soloch będzie rozmawiał z najwyższymi przedstawicielami libańskich władz oraz dowództwa UNIFIL na temat wzajemnej współpracy oraz warunków ewentualnego funkcjonowania polskiego kontyngentu wojskowego. W lutym 2019 roku przedstawiciele ONZ odwiedzili też 12. Brygadę Zmechanizowaną w Szczecinie (12 BZ), skąd ma pochodzić trzon pierwszej zmiany kontyngentu. Goście zapoznali się m.in. z uzbrojeniem brygady oraz zobaczyli pokaz działania patrolu podczas zasadzki, ewakuacji medycznej oraz według procedury „Cordon&Search”. Doniesienia prasowe potwierdza dodatkowo fakt, iż razem z szefem BBN do Libanu poleciał m.in. dowódca 12. Dywizji Zmechanizowanej, gen. dyw. Maciej Jabłoński. Jedną z brygad, które mu podlegają jest właśnie 12 BZ¹⁷.

Wstępnie kontyngent będzie wielkości kompanii, czyli ok. 200 ludzi wraz z kołowymi transporterami opancerzonymi „Rosomak”, które stanowią podstawowe wyposażenie szczecińskiej brygady. Do Libanu pojadą elementy wsparcia również z innych jednostek, np. logistycy. Polacy będą częścią batalionu, którego państwem ramowym (wystawiającym większość żołnierzy i dowodzącym całością) jest Irlandia. Na tę chwilę (marzec 2019) właśnie logistyka pozostaje ostatnią kwestią, która nie została jeszcze uzgodniona. Wojsko musi bowiem doprecyzować szczegóły co do wielkości zabezpieczenia logistycznego i podjąć decyzję, w jaki sposób kontyngent będzie finansowany. Innymi słowy, w chwili obecnej ustalenia dotyczą przede wszystkim tego, jak duża część misji zostanie sfinansowana z budżetu MON, a ile poprzez obowiązujące w ONZ mechanizmy refundacji kosztów.

¹⁶ *Okolo 200 polskich żołnierzy pojedzie jesienią do Libanu*, <https://www.defence24.pl/okolo-200-polskich-zolnierzy-pojedzie-jesienia-do-libanu-powrot-na-misje-pokojowe-onz>, (28.03.2019).

¹⁷ *Ibidem*.

Wartym odnotowania jest fakt, że w ramach realizacji współpracy z kontyngentami z innych państw polskiemu dowództwu mają podlegać żołnierze węgierscy. Kwestią otwartą jest, w jaki sposób Polacy w ramach irlandzkiego batalionu UNIFIL będą współpracowali z Węgrami. Z informacji posiadanych przez Dowództwo Operacyjne Rodzajów Sił Zbrojnych wynika, że w 2019 r. wojska węgierskie wyślą narodowy wkład do sztabu i struktur batalionu irlandzkiego. Pododdział z Węgier ma się pojawić w Libanie w roku 2020 r., a obecnie jest wypracowywana decyzja, jaki będzie charakter tego zaangażowania. Od niej zależy, jakie będą relacje między żołnierzami na miejscu¹⁸.

Powrót Polski do misji ONZ jest jednym z priorytetów polityki bezpieczeństwa Prezydenta RP Andrzeja Dudy. Już w 2015 r. podczas 70. Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych Prezydent zadeklarował gotowość zwiększania przez Polskę bezpośredniego wkładu w utrzymywanie pokoju i zapewnianie bezpieczeństwa w ramach ONZ. Udział Polski w misji „błękitnych hełmów” w Libanie byłby zwieńczeniem podjętych z inicjatywy Prezydenta RP dwuletnich prac Ministerstwa Obrony Narodowej nad powrotem do misji pokojowych, z których Polska wycofała się w 2009 r. Polskie zaangażowanie związane jest także z niestałym członkostwem w Radzie Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz polityką zapewniania bezpieczeństwa i wspierania sojuszników w regionie. W ostatnich latach Polska na Bliskim Wschodzie m.in. brała udział w działaniach Globalnej Koalicji do walki z tzw. Państwem Islamskim, a także wspiera armię Iraku w ramach misji Sojuszu Północnoatlantyckiego¹⁹.

Polska zrezygnowała z wysyłania żołnierzy na misje pokojowe ONZ przed dekadą. W styczniu 2009 r. rząd przyjął strategię udziału wojsk w misjach poza granicami kraju. Za priorytet wskazywała ona misje NATO i Unii Europejskiej, a misje prowadzone pod innym szyldem, w tym ONZ, zostały postawione na drugim miejscu. Uzasadnieniem było to, że nie odgrywały już one takiej roli dla bezpieczeństwa Polski, jak to miało miejsce zanim wstąpiliśmy do NATO i UE. Przestały też być „oknem na świat” dla polskich żołnierzy, którzy mieli już za sobą przełomową pod wieloma względami misję w Iraku (zarówno w zakresie szkolenia, jak i logistyki czy dowodzenia)²⁰.

W tym czasie siły Wojska Polskiego angażowała głównie misja ISAF prowadzona przez NATO w Afganistanie (wiosną 2009 r. kontyngent zwiększył się z ok. 1600 do ok. 2000 żołnierzy). Generowała ona także wysokie koszty. MON kierowane przez ministra Bogdana Klicha szukało przy tym oszczędności. Część wojskowych wskazywała jednak wówczas, że będą to oszczędności pozorne, bo Narody Zjednoczone zwracały 60 proc. poniesionych wydatków. Do końca 2009 r. Polscy żołnierze wycofali się z misji UNDOF w Syrii (po 35 latach), UNIFIL w Libanie (po 17 latach) oraz misji pokojowej w Czadzie.

¹⁸ *Polska zaangażuje się w misję ONZ w Libanie*, <https://www.tvp.info/40413633/polska-zaangazuje-sie-w-misje-onz-w-libanie>, (28.03.2019).

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ J. Zuziak, *Wojsko Polskie w misjach pokojowych w latach 1953-1990*, Warszawa 2009, s. 9.

Jak już wcześniej wspomniano, po kilku latach jednak polskie władze uznały, że do misji pokojowych należy wrócić²¹. Zapewnienia o gotowości polskich żołnierzy do udziału w nich składał w siedzibie ONZ w Nowym Jorku ówczesny prezydent Bronisław Komorowski. Jak już wcześniej wspomniano, kurs ten został podtrzymany po objęciu władzy przez Prawo i Sprawiedliwość. Najpierw we wrześniu 2015 r. prezydent Andrzej Duda zapowiedział w przemówieniu na forum ONZ wznowienie aktywności Polski w misjach pokojowych. Natomiast we wrześniu 2016 r. ówczesny wiceminister obrony Wojciech Fałkowski oficjalnie zgłosił gotowość do wysłania od 80 do 100 żołnierzy na misje pokojowe ONZ. Chodziło o pododdział inżynieryjny (do rozminowywania i budowy infrastruktury), oficerów do sztabów oraz obserwatorów.

Starania o powrót do misji pokojowych ONZ dość długo nie przekładały się na konkrety. Warszawa nie chciała bowiem wysłać żołnierzy na jakąkolwiek misję, lecz szukała takiej, gdzie Polska mogłaby osiągnąć jakieś korzyści (czy to w wymiarze szkoleniowym dla wojska, czy też w wymiarze politycznym), a bezpieczeństwo żołnierzy nie byłoby poważnie narażone. Do powrotu do misji UNIFIL przyczyniła się zmiana polskiego pomysłu na udział w misjach ONZ. MON zrezygnowało z promowania pomysłu wysłania pododdziału saperów. Do Libanu pojedzie kompania piechoty zmotoryzowanej. Obecnie personel misji liczy ponad 11 tys. żołnierzy, z czego ok. 10,5 tys. to żołnierze z 41 państw. Budżet misji sięga 500 mln dolarów. Od początku misji UNIFIL życie straciło ponad 300 uczestniczących w niej żołnierzy, w tym siedmiu Polaków²².

ZNACZENIE MISJI POKOJOWYCH DLA POZYCJI MIĘDZYNARODOWEJ RP

Nie ulega wątpliwości, że udział wojsk danego kraju w jakiegokolwiek misji sprzyja budowaniu prestiżu i wiarygodności tegoż kraju na arenie międzynarodowej. Działalność zarówno POLLOG-u, jak i POLBATT-u została bardzo pozytywnie oceniona. Na uroczystościach w obozie Ziouani, kończących udział polskich żołnierzy w misji, ówczesny dowódca UNDOF gen. Wolfgang Jilke powiedział, że „był to dla niego wielki honor dowodzić żołnierzami znanymi z Wisły”²³.

Jak już wcześniej wspomniano, misja polskich żołnierzy w Libanie dobiegła końca 1 grudnia 2009 r. Uczestniczyło w niej 31 zmian PKW. Działania polskiego kontyngentu zostały pozytywnie ocenione przez sojuszników. Stanowisko takie przedstawił między innymi dowódca Sektora Wschód, w którym służyli Polacy, gen. bryg. Richardo Alvarez-Espejo Garcia. Podczas uroczystości opuszczenia polskiej flagi w obozie „Cervantes”, wysoko ocenił profesjonalizm, morale i dyscyplinę wojskową polskich żołnierzy. Decyzja o zakończeniu misji uznana została przez część generalicji za zbyt pochopną. Przykładowo gen. Stanisław

²¹ *W 2019 r. Wojsko Polskie wróci do Libanu*, <https://www.defence24.pl/w-2019-r-wojsko-polskie-wroci-do-libanu-i-zespolu-fregat-nato-pozniej-pierwsza-misja-f-16-w-estonii>, (28.03.2019).

²² *Ibidem*.

²³ T. Kołodziejczyk, *Udział żołnierzy Wojska Polskiego w misjach pokojowych ONZ na Bliskim Wschodzie w latach 1973-2004* [w:] *Misje pokojowe i antyterrorystyczne w procesie utrzymania bezpieczeństwa międzynarodowego w latach 1948-2004*, red. D. Kozerański, Toruń 2006, s. 85.

Koziej uważał, że należało zwiększyć kontyngent w Libanie zamiast umacniać kontyngent w Afganistanie, gdyż według niego tamten region jest znacznie ważniejszy z punktu widzenia polskich interesów strategicznych. Wskazywał także możliwość wysłania na misję jednostek bojowych, powietrzno-desantowych i zmechanizowanych, oprócz jednostek logistycznych. Jednostki te miały wspomóc armię libańską w rozbrajaniu Hezbollahu na południu kraju²⁴.

Zaskakujące było skierowanie przez rząd do Sejmowej Komisji Spraw Zagranicznych na początku czerwca 2010 r. dokumentu pt. *Memorandum o porozumieniu między Organizacją Narodów Zjednoczonych a rządem Rzeczypospolitej Polskiej o wydzieleniu zasobów do Tymczasowych Sił Organizacji Narodów Zjednoczonych w Republice Libańskiej (UNIFIL)*. Zgodnie z nim do Libanu miało zostać ponownie wysłanych 328 polskich żołnierzy. Stałoby się tak, gdyby Sejm zatwierdził dokument, a później podpisał go prezydent. Rzecznik MON poinformował, że dokument to niezbędna formalność do uzyskania od ONZ zaległych pieniędzy za udział w misji.

Szef Sztabu Generalnego gen. Franciszek Gągor ocenił, że „misje w Libanie i na Wzgórzach Golan były dla polskiej armii szkołą podstawową, misje na Bałkanach szkołą średnią, a misje w Afganistanie i Iraku uniwersytetem”. Sugerowana przez NATO liczba żołnierzy uczestniczących w misjach poza granicami kraju to 8% liczby Wojsk Lądowych²⁵.

W pierwszej połowie 2010 r. w misjach zagranicznych uczestniczyło 2 640 polskich żołnierzy. Wiceminister Obrony Narodowej, Stanisław Komorowski, za optymalną liczbę polskich żołnierzy służących poza granicami kraju wskazał wartość między 3200 a 3800 żołnierzy²⁶.

Udział Polski w misjach pokojowych w ramach przynależności do ONZ i NATO jest wyrazem zaangażowania w urzeczywistnianie idei pokoju na świecie, podzielenia przeświadczenia o konieczności wspólnego rozwiązywania problemów i wprowadzania ładu globalnego. Udział Wojska Polskiego w misjach pokojowych ONZ i NATO jest też w istotnej mierze znakiem unifikacji świata; jest wyrazem poświęcania przez polityków i społeczeństwo coraz większej uwagi sprawom dotyczącym całego globu, tworzenia się organizacji międzynarodowych, rozwoju prawa międzynarodowego.

W tym samym czasie dochodzi jednak do sprzeciwu wobec procesów unifikacji. Narody i państwa czują się niedowartościowane, a w ślad za tym dochodzi do buntów mniejszościowych, zwłaszcza narodowościowych, etnicznych, religijnych, językowych. Niektóre grupy narodowościowe i etniczne domagają się autonomii, ustępstw, a nawet suwerenności. Wyraźnie widać to w Europie²⁷.

Obraz misji Wojska Polskiego, a zwłaszcza uwarunkowań ich funkcjonowania w ramach ONZ i NATO jako rzeczywistości globalnej, pozwala sformułować następujące spostrzeżenia:

²⁴ XXXI zmiana PKW UNFIL – *Flaming Home*, <http://www.wojsko-polskie.pl/articles/view/14307>, (28.03.2019).

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ C. Mojsiewicz, *Świat, w którym żyjemy*, Poznań 2003, s. 85.

1. Polska sytuuje się w łaździe międzynarodowym jako polityczny podmiot koncentrujący się na urzeczywistnieniu idei konieczności wspólnego rozwiązywania problemów, w tym konfliktów, oraz na wprowadzaniu ładu globalnego;
2. Promując idee wolności, samorządności, unijności, Polska sytuuje się wśród nowoczesnych państw wzmacniających zasady demokracji, przestrzegania praw człowieka, solidarności międzynarodowej;
3. Funkcjonowanie Polaków w misjach międzynarodowych, dowodzące ich wojskowego profesjonalizmu, nienaganych postaw moralnych, etycznych, prawnych, jak też urzeczywistniania przez nich wartości współczesnej cywilizacji (m.in. otwartości na znaki nowych rozwiązań naukowo-technicznych, nowoczesną edukację, synkretyzm cywilizacji, tolerancję wobec różnych kultur i subkultur) przynosi Polsce uznanie i szacunek opinii międzynarodowej oraz instytucji międzynarodowych zajmujących się problemami bezpieczeństwa, w tym przeciwdziałaniem wszelkim formom przemocy;
4. Doświadczenie Polaków w funkcjonowaniu misji wojskowych pozwala uświadomić sobie skalę narastania współcześnie sprzeczności interesów, wybuchania konfliktów i wojen oraz złożoności kulturowo-cywilizacyjnej w ich przewyciężaniu i rozwiązywaniu;
5. Funkcjonowanie misji pokojowych ujawnia kryzys tradycyjnych instytucji demokratycznych. Z jednej strony pokłada się w nich istotne nadzieje na kształtowanie bezpieczeństwa międzynarodowego, na generowanie tolerancji, porozumienia, współpracy w unifikującym się cywilizacyjnie świecie, z drugiej zaś zauważa się nasilanie sprzeczności interesów o różnym podłożu, które prowadzą do wojen. Światowe mocarstwa mają pełną świadomość tego stanu rzeczy, dlatego też wciąż doskonałą swą sferę zbrojeniową, włączając w nią myśl naukowo-techniczną i ponosząc olbrzymie koszty. W Polsce ta rzeczywistość jest uświadamiana politycznie. Ujawniające się złożoności w funkcjonowaniu ładu instytucjonalnego próbuje się rozwiązywać przez wiązanie się z nowo tworzącymi się instytucjami Unii Europejskiej. Misje pokojowe są elementem składowym urzeczywistniania tej strategii²⁸.

PODSUMOWANIE

Choć w 2009 r. były argumenty za wycofaniem polskich żołnierzy z misji pokojowych ONZ, to z dzisiejszej perspektywy ówczesna decyzja wydaje się krótkowzroczna i zbyt pochopna. Po raz kolejny widać, że lepiej utrzymywać zdolności, choćby na minimalnym poziomie, niż je później odtwarzać. Znamienne, że nie ma dziś chętnych, by ustąpić Polsce miejsca na misji w jakimś interesującym nas rejonie świata (o czym zresztą wspominał Minister Obrony Narodowej, Mariusz Błaszczak w jednym z wywiadów). Widocznie inne państwa doskonale rozumieją, że w misjach po prostu opłaca się uczestniczyć, choćby

²⁸ A. Chodubski, *Polityczne znaczenie udziału Wojska Polskiego w misjach zagranicznych ONZ i NATO*, „Studia Gdańskie” V, s. 300-309.

z powodów politycznych. My na swoje szczęście zmodernizowaliśmy swój sposób postrzegania tego problemu. Jak wynika z najnowszych informacji, nasi żołnierze wrócą pod koniec roku do Libanu. Jest to decyzja, którą należy ocenić pozytywnie. Podstawowym problemem badawczym artykułu było wskazanie korzyści, jakie niesie za sobą udział w misji ONZ w Libanie w aspekcie pozycji międzynarodowej naszego kraju. Na przestrzeni opracowania wskazano szereg takich powodów nie ograniczając się tylko do korzyści stricte wizerunkowych w sferze stosunków zewnętrznych, lecz także tych mniej dosłownych – takich jak profesjonalizacja armii, nabywanie doświadczenia w dowodzeniu, itp., które również wpływają na postrzeganie naszych wojsk jako siły zdolnej do obrony potęgi i interesów swojego kraju.

Przed wszystkim jednak należy zwrócić uwagę na możliwości ćwiczeniowe formacji. Agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę wyraźnie wskazuje, że nasz sąsiad nadal uprawia bardzo agresywną politykę. Posiadanie oddziałów doświadczonych w misjach różnego typu, wyszkolonych do działań zarówno prewencyjnych, jak i ofensywnych czy defensywnych jest podstawowym gwarantem bezpieczeństwa narodowego. Misje, takie jak chociażby misja UNIFIL w Libanie, pozwalają zdobyć niezbędne doświadczenie bojowe, co stawia nasz kraj w gronie państw posiadających armię gotową do stawienia czoła wszelakim zagrożeniom. Umożliwia nam również, możliwość bycia postrzeganym jako kraj, z którym warto budować sojusze i relacje, który jest ważnym członkiem życia międzynarodowego.

Mając to na uwadze, należy również zwrócić uwagę na znaczenie wizerunkowe na arenie międzynarodowej. Udział polskich żołnierzy w misjach międzynarodowych podnosi prestiż nie tylko Sił Zbrojnych, lecz także państwa jako podmiotu na szczeblu globalnym. Wartości wyznawane przez nas, nasze poczucie słuszności dążeń do wolności narodów czy też suwerenności kraju powinny być rozprzestrzeniane na świecie, czego z pewnością symbolem mogą być (i są) nasze wojska.

Ponadto nie można zapominać o udziale polskich sił w walce z terroryzmem. Ogólnoświatowa walka z terroryzmem jest jedyną możliwością skutecznego zwalczania tego zjawiska. Poprzez misje takie jak w Libanie (zagrożenie ze strony Hezbollahu) wzrasta nasza wiarygodność w stosunku do innych państw, nasi żołnierze zyskują nowe umiejętności i niezbędne doświadczenie, by w przypadku konieczności obrony własnego kraju być gotowym i móc oczekiwać od innych państw, że warto również przelewać krew za nas, skoro nasi żołnierze przelewali ją dla innych podmiotów na arenie międzynarodowej.

Reasumując, udział Sił Zbrojnych RP w misji ONZ w Libanie (UNIFIL) ma znaczący wpływ na pozycję międzynarodową Polski w szczególności poprzez:

- lepsze postrzeganie polskiej armii jako wojsk profesjonalnych, z którymi warto współpracować,
- udział państwa polskiego w światowej walce z terroryzmem,
- branie odpowiedzialności za pokój ogólnoświatowy poprzez udział w międzynarodowych misjach pokojowych,

- dbanie o dobre relacje z państwami sojuszniczymi, budowanie korelacji z tymi państwami oraz rozwój współpracy między narodami,
- udział Polski w działaniach na rzecz utrzymania światowego porządku, ładu oraz obrony najwyższych wartości, takich jak życie ludzkie czy suwerenność narodów, jak również poszanowania praw człowieka.

Powrót polskich wojsk do misji UNIFIL sprawi, że wszystkie te korzyści zostaną jeszcze mocniej podkreślone, a pozycja międzynarodowa Polski jako kraju liczącego się w stosunkach na arenie międzynarodowej zostanie znacząco umocniona. Wszystkie te działania stawiają Polskę w jednym szeregu wraz z krajami liczącymi się na arenie międzynarodowej oraz świadczą o rosnącej roli naszego kraju w międzynarodowym porządku świata.

BIBLIOGRAFIA

- Chodubski Andrzej. 2014. „Polityczne znaczenie udziału Wojska Polskiego w misjach zagranicznych ONZ i NATO”. *Studia Gdańskie* (5): 300-312.
- Cianciara Agnieszka. 2014. Misje pokojowe. W *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, 20-30. Wrocław. OTO Agencja Reklamowa.
- Ciechanowski Grzegorz. 2013. Misje pokojowe ONZ w XX wieku. Międzynarodowe misje pokojowe w doktrynie obronnej RP, 80-96. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kołodziejczyk Tomasz. 2006. Udział żołnierzy Wojska Polskiego w misjach pokojowych ONZ na Bliskim Wschodzie w latach 1973-2004. W *Misje pokojowe i antyterrorystyczne w procesie utrzymania bezpieczeństwa międzynarodowego w latach 1948-2004*. 110-128. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Korzeniewski Krzysztof, 2004. Liban. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie DIALOG.
- Korzeniewski Krzysztof. 2006. *Vademecum żołnierza. Islamskie Państwo Afganistanu*. Warszawa: Wydawnictwo Departament Wychowania i Promocji Obronności MON.
- Marcinkowski Cezary. 2004. Misje pokojowe na początku XXI wieku. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Mojsiewicz Czesław. 2003. Świat, w którym żyjemy. Poznań: Wydawnictwo Ośrodek Badania Rynku Sztuki Współczesnej.
- Sierpiński Zygmunt. 2004. Misja pokojowa UNIFIL w Libanie (1978 – 2003). W *Udział jednostek wojska Polskiego w międzynarodowych misjach pokojowych w latach 1973 – 2003*. Wybrane problemy, 91-112. Warszawa: Wydawnictwo AON.
- Szot Leon. 2010. Duszpasterstwo wojskowe w misjach pokojowych i stabilizacyjnych Polskich Sił Zbrojnych. W *Formy Duszpasterstwa w Wojsku Polskim*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Szubińska Barbara. 2014. Udział polskich kobiet w misjach pokojowych i stabilizacyjnych. Warszawa. Wydawnictwo WCEO.
- Zuziak Janusz. 2009. *Wojsko Polskie w misjach pokojowych w latach 1953–1990*. Warszawa: Wydawnictwo AON.

Mateusz LEWANDOWSKI

Zakład Karny w Płocku

Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie¹

Wydział Bezpieczeństwa Narodowego

msz.lewandowski@gmail.com

ORCID 0000-0002-5039-5528

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.01.13>

BEZPIECZEŃSTWO ENERGETYCZNE W PROBLEMATYCE BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

ABSTRAKT: Przedmiotem niniejszego artykułu jest bezpieczeństwo energetyczne. Wnikliwe przestudiowanie literatury przedmiotu oraz analiza dokumentów normatywnych pozwoliły na sformułowanie głównego celu pracy, którym jest poznanie znaczenia bezpieczeństwa energetycznego jako komponentu bezpieczeństwa narodowego. Tak sformułowany cel stwarza konieczność rozwiązania głównego problemu badawczego niniejszego opracowania, ukazanego w formie pytania: Jakie jest znaczenie bezpieczeństwa energetycznego jako komponentu bezpieczeństwa narodowego? Osiągnięciu założonego celu pracy i rozwiązaniu postawionego problemu badawczego posłużyła analiza literatury przedmiotu oraz dokumentów normatywnych, a także potwierdzona w toku badań hipoteza, zgodnie z którą założono, iż bezpieczeństwo energetyczne jest ważnym komponentem bezpieczeństwa narodowego, a jego rola permanentnie wzrasta.

SŁOWA KLUCZOWE: bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo energetyczne, środowisko bezpieczeństwa

ENERGY SECURITY IN THE ISSUES OF NATIONAL SECURITY

ABSTRACT: The subject of this article is energy security. An in-depth study of the literature on the subject and the analysis of normative documents allowed to formulate the main objective of the work, which is to describe energy security as a component of state security. The goal formulated in such a way creates the need to solve the main research problem of this study, presented in the form of a question: What is the significance of energy security as a component of state security? Achieving the assumed goal and solving the research problem was supported by studying the subject literature and normative documents, as well as the hypothesis that energy security is an important component of state security, and its role is constantly increasing, confirmed in the course of the study.

KEYWORDS: national security, energy security, security environment

¹ War Studies Academy.

WPROWADZENIE

Dwudziesty wiek był dla świata, a zwłaszcza Europy niezwykle trudny. Kontynent europejski stanowił główną arenę dwóch wojen światowych oraz zimnej wojny. Koniec stulecia był jednak dobrym prognostykiem dla przyszłych pokoleń. Realne stało się osiągnięcie stanu trwałego pokoju, opartego na wielostronnej współpracy oraz współzależnościach gospodarczych między państwami. Zdaniem większości futurologów świat XXI wieku miał być czasem pokoju i dobrobytu. Francis Fukuyama² stwierdził, że rasa ludzka od zarania dziejów dąży do stanu idealnego, który jego zdaniem został osiągnięty wraz z upadkiem komunizmu w Europie Wschodniej i rozpadem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Współcześnie wizja idealnego świata bardzo często zakłócana jest jednak przez siły natury i działania człowieka. Katastrofy naturalne, kryzysy ekonomiczne, zamachy terrorystyczne oraz wiele innych problemów współczesnego świata nie dają uwierzyć nam w to, że żyjemy w świecie idealnym.

Współcześnie w środowisku bezpieczeństwa zachodzą dynamiczne zmiany, w efekcie których tradycyjne zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego – w tym jego ludności – ustępują miejsca innym zagrożeniom, aczkolwiek nie nowym. W XXI wieku wzrasta znaczenie zagrożeń niemilitarnych. Istotną składową bezpieczeństwa narodowego wydaje się obecnie bezpieczeństwo energetyczne, na które w Europie zwrócono szczególną uwagę w czasie kryzysu naftowego, który miał miejsce w 1973 r.

Koniec XX i początek XXI wieku pokazały, że surowce energetyczne coraz częściej są przedmiotem międzynarodowej rywalizacji oraz zarzewiem konfliktów i, chociaż Polska nie stoi w centrum owej rywalizacji, to jednak wzrost cen surowców energetycznych dotkliwie uderza w bezpieczeństwo każdego Polaka. Z tego względu istnieje konieczność podejmowania pracy merytorycznej nad tą tematyką, prowadzącej do podnoszenia poziomu tegoż bezpieczeństwa.

Wnikliwe przestudiowanie literatury przedmiotu oraz analiza dokumentów normatywnych pozwoliły na sformułowanie głównego celu pracy, którym jest poznanie znaczenia bezpieczeństwa energetycznego jako komponentu bezpieczeństwa narodowego. Tak sformułowany cel stwarza konieczność rozwiązania głównego problemu badawczego niniejszego opracowania, ukazanego w formie pytania: Jakie jest znaczenie bezpieczeństwa energetycznego jako komponentu bezpieczeństwa narodowego? Osiągnięciu założonego celu pracy i rozwiązaniu postawionego problemu badawczego posłużyła analiza literatury przedmiotu oraz dokumentów normatywnych, a także założenie, iż bezpieczeństwo energetyczne jest ważnym komponentem bezpieczeństwa narodowego, a jego rola permanentnie wzrasta.

POJĘCIE BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

W trakcie analizy tematu, jak również studiowania zbioru literatury przedmiotu, można dojść do wniosku, że zakres tematyczny oraz mnogość pojęć związanych z problematyką

² Francis Fukuyama – amerykański politolog, filozof polityczny, futurolog i ekonomista. Był zastępcą dyrektora Zespołu Planowania Politycznego Departamentu Stanu USA.

bezpieczeństwa wskazuje na ciągły rozwój tej problematyki. Z tego względu wskazanym jest poprzedzić zasadnicze rozważania o bezpieczeństwie wyjaśnieniem podstawowych pojęć z nim związanych.

Termin *bezpieczeństwo* pochodzi od łacińskich słów *sine cura* – bez konieczności opieki. Jest znany od XV w., początkowo „był używany w znaczeniu «beztroski», stąd też wykształciło się znaczenie «nieostrożny, lekkomyślny, niedbały» i «pewny siebie, odważny». Znaczenie przymiotnika bezpieczny stopniowo się rozszerzało do «niczym nie zagrożony, nie zagrażający», co spowodowane było ekspansją jego antonimu – niebezpieczny. W efekcie tego procesu i w opozycji do niebezpieczny przymiotnik bezpieczny zaczął być używany w znaczeniu «wolny od niebezpieczeństwa»³. W początkowej fazie istnienia termin „bezpieczeństwo” odnosił się wyłącznie do kwestii politycznych i militarnych.

Na przestrzeni wieków, a szczególnie w latach 80. ubiegłego stulecia⁴ jego zakres pojęciowy stał się jednak znacznie obszerniejszy i nieustannie się poszerza. Jest to spowodowane rozwojem cywilizacyjnym, który determinuje pojawianie się coraz to nowych, wcześniej nieznanymi wyzwań i zagrożeń oraz środków ich eliminowania. Drugim czynnikiem wpływającym na poszerzanie znaczenia terminu bezpieczeństwo jest ewolucja jego teleologii. Termin przestał odnosić się wyłącznie do woli przetrwania danego podmiotu, obecnie dotyczy również kwestii ochrony dobrobytu danego państwa i jego obywateli oraz obrony wolności i tożsamości. Kolejnym czynnikiem wpływającym na poszerzanie znaczenia tego terminu jest wzrost zależności między bezpieczeństwem narodowym i międzynarodowym⁵.

Współcześnie termin bezpieczeństwo należy do pojęć polisemantycznych. Jest definiowany i używany w różnych kontekstach. Nie odnosi się już wyłącznie do kwestii politycznych i militarnych, a uwzględnia również zależności i współzależności ekonomiczne, zagadnienia ekologiczne, demograficzne, społeczne, humanitarne oraz wiele innych⁶. Badacze problematyki bezpieczeństwa nie są zgodni co do tego, co stanowi współcześnie jego najistotniejszy wymiar – tradycyjnie kwestie polityczne i militarne, czy też gospodarcze, ekologiczne, demograficzne i dotyczące innych stosunkowo nowych problemów współczesnego świata.

Istnieje wiele definicji terminu bezpieczeństwo, a próby jego wyjaśnienia stanowią nawet przedmiot odrębnych publikacji, czego przykładem jest *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa* J. Stańczyka⁷. „W literaturze przedmiotu można wyróżnić ponad 600 pojęć i definicji, w zależności od różnych kryteriów (podmiotowe, przedmiotowe, procesualne, przestrzenne, czasowe, według sposobu zorganizowania) dotyczących bezpieczeństwa”⁸.

³ K. Kumaniecki, *Słownik łacińsko-polski*, Warszawa 1997, s. 451.

⁴ M. Kaczmarek, *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, s. 7.

⁵ A. Wawrzusiszyn, *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa*, Kętrzyn 2010, s. 50, http://realia.tg.com.pl/pdf/3_2010/04_03_2010.pdf (02.12.2018).

⁶ *Ibidem*.

⁷ J. Marczak, *Bezpieczeństwo narodowe – pojęcie, charakter, uwarunkowania* [w:] *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji*, red. R. Jakubczak, J. Marczak, K. Gąsiorek, W. Jakubczak, Warszawa 2008, s. 7.

⁸ M. Kozub, *Strategiczne środowisko bezpieczeństwa* [w:] *Wprowadzenie do strategii bezpieczeństwa*, red. A. Brzozowski, M. Kozub, R. Niedźwiecki, Łódź 2010, s. 93.

Różnorodność definicji tego pojęcia wynika z wykorzystywania go przez dużą liczbę nauk, ich dyscyplin i subdyscyplin⁹. Według Ryszarda Zięby bezpieczeństwo oznacza „brak zagrożenia fizycznego albo ochronę przed nim, ochronę przed niebezpieczeństwami i pewność rozwoju”¹⁰. Tak więc w znaczeniu ogólnym bezpieczeństwo jest „wewnętrzną ufnością, spokojem ducha i pewnością, właściwie lub fałszywie uzasadnioną w okolicznościach rodzących podstawy do obaw. Jest też przekonaniem, lepiej lub gorzej uzasadnionym, że w obliczu różnych trudności, słabości, wyzwań i zagrożeń lub przynajmniej ich symptomów, stan rzeczy – w jakim się znajduje określony podmiot – pozwala mu czuć się bezpiecznie. Bezpiecznie, tzn. wolnym i zabezpieczonym przed potencjalnymi lub realnymi zagrożeniami, pewnym niezakłóconego bytu i rozwoju, z pomocą wszelkich dostępnych środków, a także działającym twórczo na rzecz osiągnięcia takiego stanu”¹¹.

Rysunek 2. Piramida potrzeb Masłowa

Źródło: M. Czerska, *Motywacja* [w:] *Organizacja i zarządzanie*, red. A. Czreński, M. Czerska, D. Nogalski, R. Rutka, Gdańsk 1994, s. 96.

Bezpieczeństwo jest jedną z podstawowych bardziej lub mniej świadomych potrzeb każdego podmiotu, zarówno jednostek, jak i firm, państw czy organizacji międzynarodowych. Abraham Maslow w swoim modelu hierarchii potrzeb umieścił potrzebę bezpieczeństwa na drugim miejscu po podstawowych potrzebach fizjologicznych. Zgodnie z założeniami tego modelu potrzeby bezpieczeństwa dotyczą środowiska emocjonalnego oraz psychologicznego i obejmują zapewnienie bezpieczeństwa i życia wolnego od trosk materialnych, osiągnięcie stabilności, ochronę porządku, sprawiedliwości oraz wyeliminowanie zagrożeń¹².

„Bezpieczeństwo ma charakter interdyscyplinarny i utylitarny, nie może być rozpatrywane jako wartość odrębna od innych”¹³. Samo słowo „bezpieczeństwo” jest kategorią względnie

⁹ A. Wawrzusiszyn, *op. cit.*, s. 50.

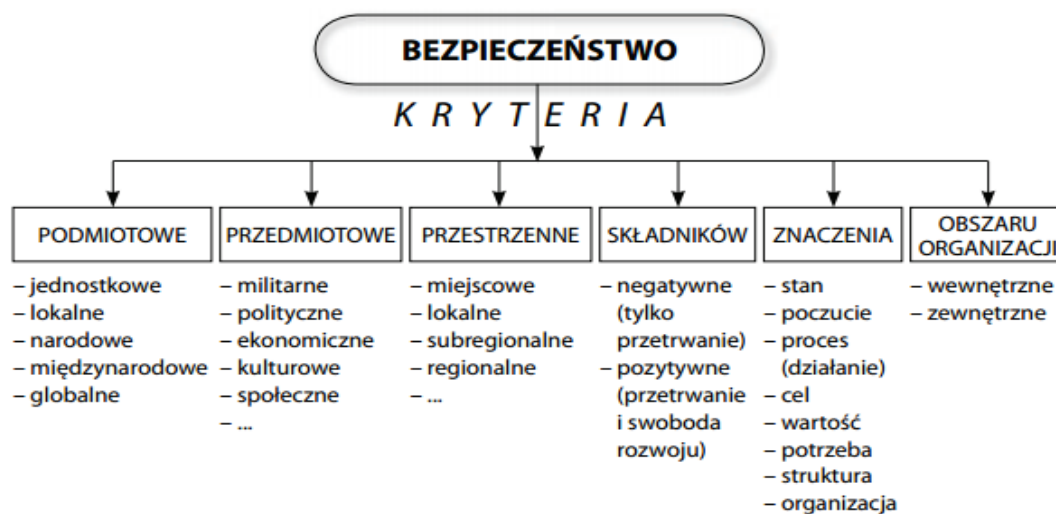
¹⁰ R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych* [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX w.*, red. D. B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Warszawa 1997, s. 3.

¹¹ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011, s. 22-23.

¹² R. Zarzycka, *Teoria i piramida potrzeb ludzkich według Masłowa*, http://zarzyccy.pl/p_piramida-potrzeb-maslowa.html (11.12.2018).

¹³ W. Kitler, *op. cit.*, s. 23.

abstrakcyjną i dopiero dopełnienie przymiotnikiem, czego lub kogo dotyczy, sprawia, że staje się ono bardziej czytelne i zrozumiałe¹⁴.

Rysunek 3. Ogólna typologia pojęcia bezpieczeństwa

Źródło: R. Jakubczak, J. Marczak, K. Gąsior, W. Jakubczak, *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji*, Warszawa 2008, s. 244.

Podmiotem bezpieczeństwa jest ten „ktoś”, kogo to bezpieczeństwo dotyczy. Może być to dowolna jednostka posiadająca własne interesy oraz wyrażająca ambicję ich realizacji, a więc może to być pojedyncza osoba, grupa społeczna, naród, społeczność międzynarodowa czy też cała ludzkość¹⁵. Wynika z tego, że podmiotem we wszystkich rozważaniach o bezpieczeństwie jest człowiek¹⁶. Opierając się na kryterium podmiotowym można wyróżnić bezpieczeństwo: indywidualne, grupowe, narodowe, międzynarodowe¹⁷. „Przedmiot bezpieczeństwa definiuje rodzaj bezpieczeństwa lub też, jakiego przedmiotowego wymiaru (aspektu) bezpieczeństwa ono dotyczy”¹⁸. Opierając się na tym kryterium można wyróżnić bezpieczeństwo: polityczne, militarne, ekonomiczne, społeczne, kulturowe, ideologiczne i ekologiczne. Przy czym katalog ten nie jest zamknięty. Typologia bezpieczeństwa według kryterium przedmiotowego ma charakter pomocniczy względem podziału według kryterium podmiotowego¹⁹.

Zgodnie z kryterium przestrzennym wyróżniamy bezpieczeństwo: lokalne, subregionalne, regionalne, ponadregionalne, globalne²⁰. Bezpieczeństwo składa się z dwóch zasadniczych składników: gwarancji nienaruszalnego przetrwania oraz swobody rozwoju danego podmiotu²¹. Bezpieczeństwo jest jednocześnie stanem i procesem. Mówiąc o stanie mamy na względzie jego

¹⁴ A. Chmielewski, *Bezpieczeństwo energetyczne państwa. Geopolityczne uwarunkowania*, Warszawa 2009, s. 7.

¹⁵ S. Koziej, *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, „Kwartalnik Biura Bezpieczeństwa Narodowego” nr 18, Warszawa 2011, s. 20.

¹⁶ W. Kitler, *op. cit.*, s. 24.

¹⁷ S. Koziej, *Bezpieczeństwo...*, *op. cit.*, s. 20.

¹⁸ A. Wawrzusiszyn, *op. cit.*, s. 53.

¹⁹ R. Zięba, *Kategoria...*, *op. cit.*, s. 6-7.

²⁰ *Ibidem*, s. 7.

²¹ A. Wawrzusiszyn, *op. cit.*, s. 54.

trwałość czasową. Według D. Frei analiza obiektywnych oraz subiektywnych aspektów zagrożenia umożliwiła określenie stanu bezpieczeństwa, który przybiera w zależności od nich następujące formy:²²

- stan bezpieczeństwa – charakteryzuje się małym zagrożeniem zewnętrznym, które jest prawidłowo postrzegane;
- stan fałszywego bezpieczeństwa – charakteryzuje się dużym zagrożeniem, które jest postrzegane jako małe;
- stan obsesji – charakteryzuje się małym zagrożeniem, które jest postrzegane jako duże;
- stan braku bezpieczeństwa – charakteryzuje się dużym zagrożeniem, które jest prawidłowo postrzegane.

Bezpieczeństwo to również proces o zmiennej dynamice i intensywności. Podlega prawom ruchu systemów społecznych. Bezpieczeństwo nie odznacza się niezmiennością w dłuższych przedziałach czasu, ale wiąże się ze zmiennością warunków otoczenia, postępowaniem cywilizacyjnym i zakresem potrzeb poszczególnych podmiotów²³.

Ze względu na obszar organizacji bezpieczeństwa dzieli się na²⁴:

- bezpieczeństwo wewnętrzne, oznaczające stabilność danego podmiotu;
- bezpieczeństwo zewnętrzne, oznaczające brak zagrożenia ze strony innych podmiotów oraz sił natury.

Po raz pierwszy terminu „bezpieczeństwo narodowe” użył amerykański politolog Walter Lippmann w latach 40. XX wieku²⁵, a w polskim prawodawstwie i publikacjach naukowych termin ten pojawił się dopiero w latach 90. XX wieku²⁶. W tradycyjnym definiowaniu bezpieczeństwa narodowego akcentowano jego związek z zagrożeniami zewnętrznymi²⁷, o czym może świadczyć chociażby definicja skonstruowana w połowie lat 60. XX w. przez M. Berkowitza i P. G. Bocka, zgodnie z którą „bezpieczeństwo narodowe może być zdefiniowane jako zdolność narodu do ochrony jego wewnętrznych wartości przed zagrożeniami zewnętrznymi”²⁸. Podobne stanowisko prezentuje państwowocentryczna definicja R. Zięby, według której „bezpieczeństwo narodowe to układ okoliczności, który sprawia, że państwo nie będzie przedmiotem żadnego ataku, a przynajmniej, że atak skierowany przeciwko niemu nie będzie miał żadnych szans powodzenia”²⁹. W tradycyjnym ujęciu bezpieczeństwo narodowe dotyczyło wyłącznie płaszczyzny militarnej, a w nauce brano pod uwagę jeszcze płaszczyznę polityczną i prawną³⁰. Jednak przez okres kilkudziesięciu lat pojęcie to – podobnie jak termin

²² *Ibidem*, s. 52.

²³ M. Kozub, *op. cit.*, s. 93.

²⁴ E. Kołodziński, *Wprowadzenie do zarządzania bezpieczeństwem*, <http://uwm.edu.pl/mkzk/download/wprowadzenie.pdf> (16.12.2018).

²⁵ M. Kozub, *op. cit.*, s. 94.

²⁶ *Ibidem*, s. 95.

²⁷ R. Zięba, *Kategoria...*, *op. cit.*, s. 8.

²⁸ *Ibidem*, s. 8.

²⁹ *Ibidem*, s. 11.

³⁰ *Ibidem*, s. 12.

„bezpieczeństwo” – ulegało stopniowej ewolucji i współcześnie dotyczy również problemów gospodarczych, ekologicznych, demograficznych, kulturowych, społecznych oraz innych. Konieczność redefinicji pojęcia poprzez jego odmilitaryzowanie zauważył Richard Ullman, który już na początku lat 80. XX w. zwrócił uwagę, że oprócz zagrożeń militarnych należy postrzegać szeroki zakres czynników niemilitarnych mogących negatywnie wpływać na poziom bezpieczeństwa obywateli³¹.

Istnieje wiele definicji bezpieczeństwa narodowego. Według W. Kitlera „bezpieczeństwo narodowe to najważniejsza wartość, potrzeba narodowa i priorytetowy cel działalności państwa, jednostek i grup społecznych, a jednocześnie proces obejmujący różnorodne środki, gwarantujące trwałą, wolną od zakłóceń byt i rozwój narodowy (państwa), w tym ochronę i obronę państwa jako instytucji politycznej oraz ochronę jednostek i całego społeczeństwa, ich dóbr i środowiska naturalnego przed zagrożeniami, które w znaczący sposób ograniczają jego funkcjonowanie lub godzą w dobra podlegające szczególnej ochronie”³². Według W. Kitlera bezpieczeństwo narodowe ma zapewniać bezpieczeństwo dwóm kluczowym podmiotom, czyli jednostce (grupie społecznej) oraz państwu (jego suwerenności, integralności oraz nienaruszalności jego granic)³³.

Rysunek 4. Dwa kluczowe podmioty bezpieczeństwa narodowego i ich wzajemnie powiązane, często współzależne wartości
 Źródło: W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011, s. 28.

Bezpieczeństwo narodowe jest wartością nadrzędną wśród wszystkich celów państwa i zarazem gwarantem ich osiągnięcia. Odnosi się do celów obejmujących wartości:

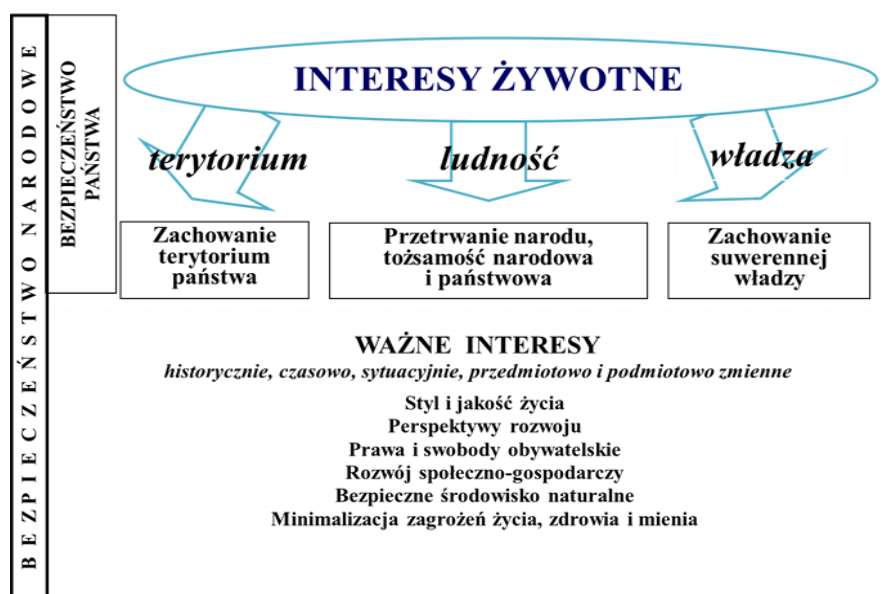
³¹ *Ibidem*, s. 14.

³² W. Kitler, *op. cit.*, s. 31.

³³ W. Kitler, *op. cit.*, s. 28.

- „życiowe – wartości mające bezpośredni wpływ na losy państwa i narodu jako całości, decydują o trwałości państwa, dobrobycie narodowym i rozwoju, jego tożsamości narodowej i poczuciu pewności (bezpieczeństwa) przetrwania;
- ważne – wartości niemające bezpośredniego wpływu na losy państwa i narodu,
- historycznie, sytuacyjnie, przedmiotowo i podmiotowo zmienne, których realizacja wpływa na bezpieczny byt narodowy i rozwój państwa;
- inne (drugorzędne) – wartości, które z punktu widzenia bytu narodowego i rozwoju państwa nie mają na nie większego wpływu”³⁴.

Według R. Zięby podstawowe wartości, które składają się na bezpieczeństwo narodowe, to: gwarancja przetrwania, integralność terytorialna, niezależność polityczna oraz jakość życia³⁵. Jeszcze inne wartości wchodzące w skład pojęcia bezpieczeństwa narodowego, będące przedmiotem ochrony, wymieniają teoretycy amerykańscy: suwerenność i niezawisłość państwa, przeżycie ludności, istniejący system społeczno-gospodarczy, ideologię, międzynarodowy prestiż państwa i narodu, interesy własnych obywateli za granicą, dobrobyt, postęp gospodarczy, standard życia, rozwój handlu. Przy czym katalog ten nie jest zamknięty³⁶.

Rysunek 5. Bezpieczeństwo narodowe a tradycyjnie pojmowane bezpieczeństwo państwa
Źródło: W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011, s. 29.

Bezpieczeństwo narodowe często błędnie utożsamiane jest z bezpieczeństwem państwa rozważanym w tradycyjnym znaczeniu, obejmującym integralność terytorialną państwa, niezależność polityczną, przetrwanie narodu, tożsamość państwową, ład wewnętrzny, porządek prawny, wysoką pozycję międzynarodową, siłę moralną i materialną. Bezpieczeństwo narodowe jest pojęciem szerszym, oprócz potrzeb państwa obejmuje również poszerzone potrzeby jednostek

³⁴ *Ibidem*.

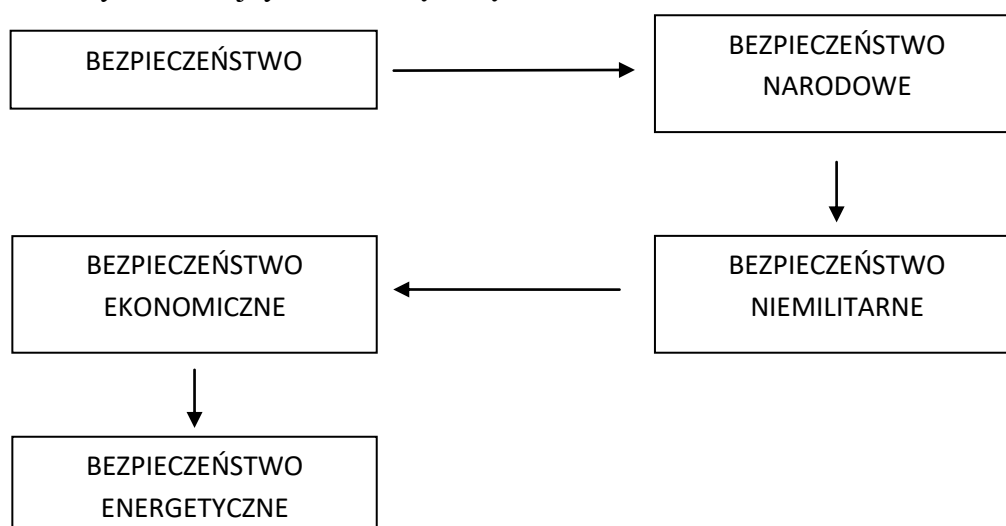
³⁵ R. Zięba, *Kategoria...*, *op. cit.*, s. 10.

³⁶ *Ibidem*, s. 9.

i grup społecznych, takie jak stworzenie warunków do godnego życia oraz zapewnienia opieki zdrowotnej, zachowanie tożsamości narodowej, przestrzeganie praw oraz wolności człowieka i obywatela, umożliwienie rozwoju, poszanowania dla kultury i zwyczajów, czyste środowisko naturalne oraz wysoka jakość życia³⁷.

BEZPIECZEŃSTWO ENERGETYCZNE JAKO KOMPONENT BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

Bezpieczeństwo i bezpieczeństwo narodowe są terminami bardzo szerokimi. Pierwotnie dotyczyły wyłącznie sfery militarnej, na co autor zwrócił uwagę w poprzednim podrozdziale. Współcześnie na równi ze sferą wojskową traktowana jest sfera niemilitarna, którą wielu ekspertów zajmujących się tematyką bezpieczeństwa uważa nawet za nadrzędną. Wiąże się to ze wzrostem znaczenia zagrożeń o charakterze niemilitarnym oraz mniejszym niż przed laty zagrożeniem wybuchu wojny na masową skalę.

Rysunek 6. Pozycja bezpieczeństwa energetycznego w ogólnej typologii bezpieczeństwa
Źródło: Opracowanie własne.

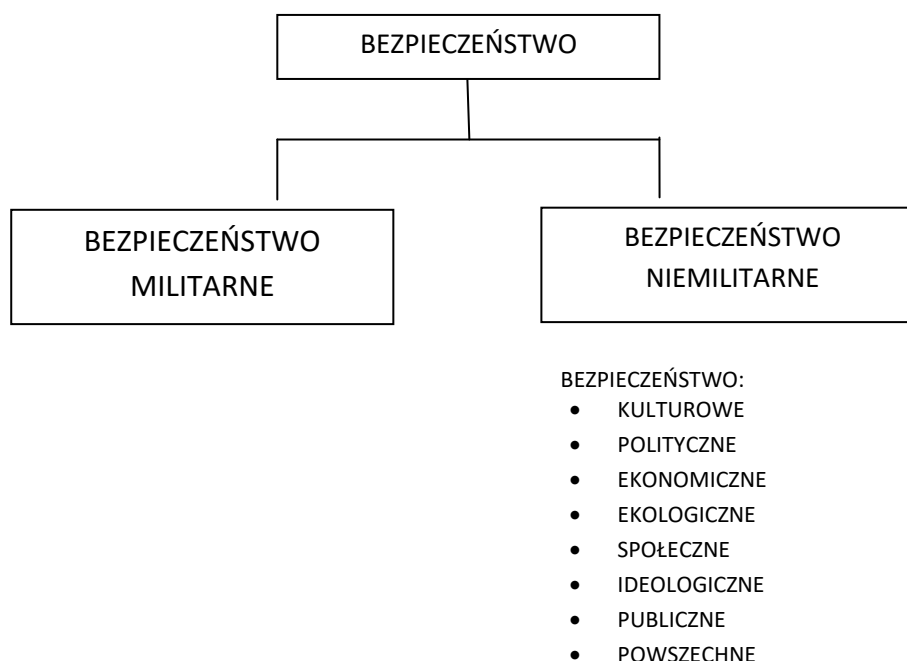
„Bezpieczeństwo niemilitarne jest radzeniem sobie z wewnętrznymi szansami, wyzwaniami, ryzykami i zagrożeniami dla ładu i porządku publicznego oraz wynikającymi z klęsk żywiołowych, a także związanymi z ochroną ludności przed skutkami działań zbrojnych”³⁸. Bezpieczeństwo niemilitarne może być również definiowane „jako szeroko pojęta ochrona, związana z bezpieczeństwem cywilnym, w tym ochroną ludności, zasobów, infrastruktury i struktur państwa przed takimi zagrożeniami jak: terroryzm, przestępczość zorganizowana, korupcja, migracje, znaczne ubożenie społeczeństwa, zamieszki, demonstracje i inne działania godzące w porządek konstytucyjny państwa, klęski naturalne, awarie techniczne itp.”³⁹.

³⁷ W. Kitler, *op. cit.*, s. 29.

³⁸ S. Koziej, *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa*, Warszawa 2010, s. 3, <http://koziej.pl> (04.01.2019).

³⁹ D. Smolny, *Bezpieczeństwo niemilitarne jako perspektywa rozwoju polskiego przemysłu obronnego*, „Szybkobieżne Pojazdy Gąsienicowe”, nr 2 (30) 2012, s. 2. http://obrum.gliwice.pl/UserFiles/SPG_02_Smolny.pdf (18.01.2019).

Bezpieczeństwo ekonomiczne jest jedną z dziedzin bezpieczeństwa⁴⁰. Wchodzi w skład jego niemilitarnej części.

Rysunek 7. Podział na bezpieczeństwo militarne i niemilitarne

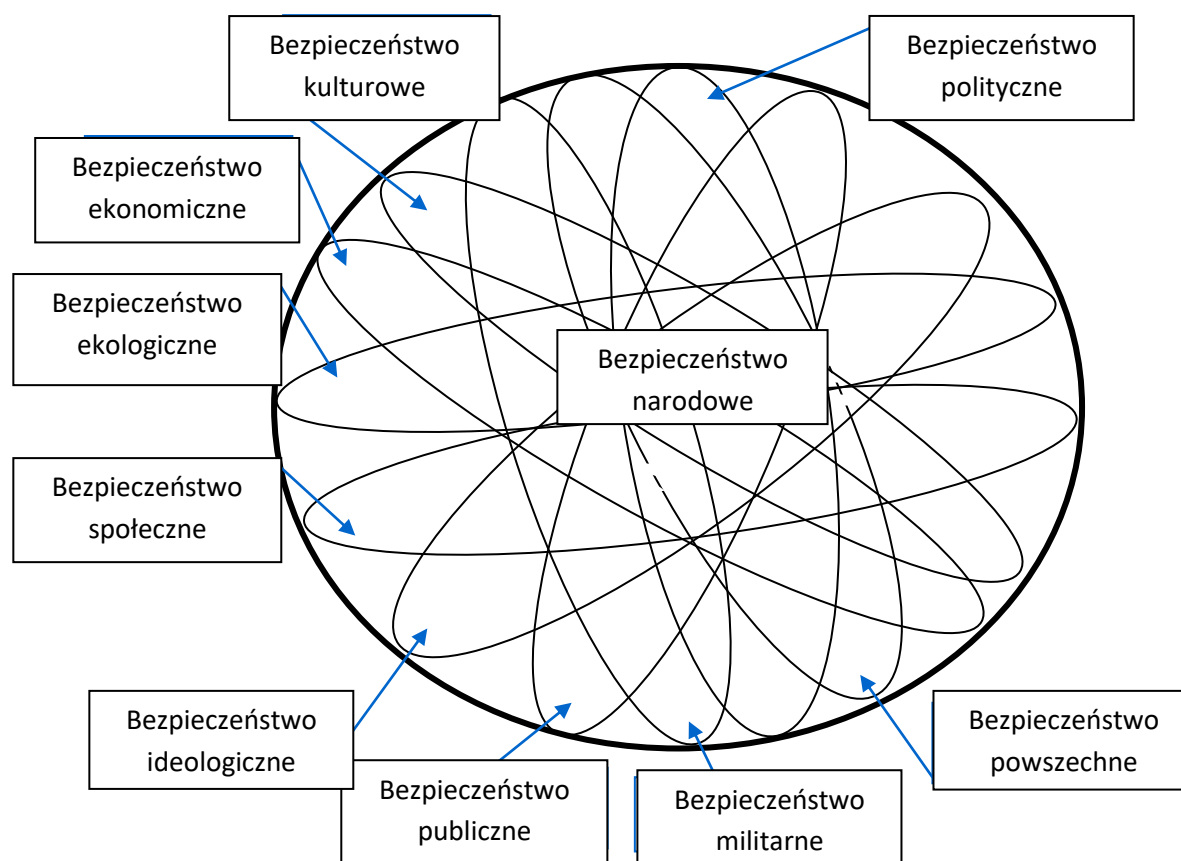
Źródło: Opracowanie własne na podstawie W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011, s. 42.

W znaczeniu tradycyjnym „bezpieczeństwo ekonomiczne kraju wyraża się w zdolności gospodarki do suwerennego przewycięzania skutków wynikających z ekspansji napięć w międzynarodowych stosunkach ekonomicznych”⁴¹. W tym podejściu relacje państwa z otoczeniem są rozpatrywane poprzez pryzmat zagrożeń potencjału gospodarczo-obronnego, a bezpieczeństwo ekonomiczne jest rozumiane jako zdolność przeciwstawiania się tym zagrożeniom.

Należy jednak zwrócić uwagę na to, że bezpieczeństwo ekonomiczne wchodzi w relacje poziome z innymi rodzajami bezpieczeństwa i tradycyjne definicje nie oddają w pełni jego charakteru.

⁴⁰ W. Kitler, *op. cit.*, s. 49.

⁴¹ R. Zieliński, *Kierowanie gospodarką socjalistyczną w świetle teorii bezpieczeństwa ekonomicznego* [w:] *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Teoria i praktyka*, red. Z. Kołodziejak, Łódź 1986, s. 74.

Rysunek 8. Relacje poziome między różnymi rodzajami bezpieczeństwa ze względu na podmiot bezpieczeństwa, jakim jest państwo (w ujęciu przedmiotowym, z uwzględnieniem związków między nimi), a bezpieczeństwem narodowym – podejście holistyczne
 Źródło: W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011, s. 42.

Współcześnie częściej stosuje się szersze definicje bezpieczeństwa ekonomicznego, które nadają podstawową i względnie samodzielną rangę kwestiom dotyczącym bezpieczeństwa gospodarki i więcej uwagi poświęcają wewnętrznym czynnikom rozwoju gospodarczego⁴². Istnieje wiele różnorodnych definicji tego terminu, a literatura przedmiotu jest bardzo bogata. W oparciu o jej analizę można zdefiniować bezpieczeństwo ekonomiczne podmiotu jako „taki stan rzeczywistości, w którym możliwy jest harmonijny rozwój gospodarki oraz zapewnienie odpowiedniego poziomu życia obywateli poprzez niezakłócony dostęp do surowców, rynków zbytu, kapitału, nowoczesnych technologii czy informacji”⁴³.

W krajach należących do Unii Europejskiej *Pakt Stabilności i Wzrostu* oraz *Strategia Europa 2020* wytyczają warunki, jakie muszą być spełnione, aby można było mówić o bezpieczeństwie ekonomicznym. Warunki te są następujące:

- Dynamika wzrostu gospodarczego powinna prowadzić do obniżenia stopy bezrobocia, a przede wszystkim nie może jej podnosić;

⁴² *Ibidem*.

⁴³ T. Szubrycht, *Współczesne aspekty bezpieczeństwa państwa*, Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej, nr 4 (167), Gdynia 2006, s. 92.

- Deficyt budżetowy powinien osiągać nadwyżkę, a przede wszystkim nie może przekraczać 3% PNB;
- Dług publiczny nie może przekraczać 60% PNB;
- Należy utrzymywać niski poziom inflacji i stopy procentowej⁴⁴.

Istnieją również definicje bezpieczeństwa ekonomicznego łączące treści charakterystyczne dla płaszczyzny ekonomiczno-obronnej i płaszczyzny społeczno-ekonomicznej np. definicja skonstruowana przez Z. Stachowiaka, zgodnie z którą „bezpieczeństwo ekonomiczne państwa to taki stan rozwoju krajowego systemu gospodarczego, który zapewnia wysoką sprawność jego funkcjonowania – poprzez należyte wykorzystanie wewnętrznych czynników rozwoju – oraz zdolność do skutecznego przeciwstawienia się zewnętrznym naciskom, mogącym doprowadzić do zaburzeń rozwojowych”⁴⁵. Bezpieczeństwo ekonomiczne może być rozpatrywane pod względem przedmiotowym, podmiotowym i teleologicznym. W ujęciu przedmiotowym wyodrębniamy bezpieczeństwo: energetyczne, surowcowe, finansowe, technologiczne, rolne, żywnościowe, handlu. W ujęciu podmiotowym wyodrębniamy bezpieczeństwo: międzynarodowe, państwa, przedsiębiorców, obywateli. W ujęciu teleologicznym celem bezpieczeństwa ekonomicznego jest:

- niezakłócone funkcjonowanie gospodarki;
- dostęp do surowców oraz uniezależnienie od ich okresowych braków;
- równowaga z gospodarkami innych państw;
- wzrost udziału państwa w wytwarzaniu dóbr, usług oraz wiedzy technologicznej na świecie;
- stabilność rynków finansowych, stóp procentowych oraz kursów walut;
- stabilność zatrudnienia;
- gwarancja i ochrona własności prywatnej, oszczędności, dóbr materialnych, kapitału, a także umożliwienie państwu realizacji innych celów w oparciu o silną gospodarkę narodową⁴⁶.

Bezpieczeństwo energetyczne jest jedną ze składowych bezpieczeństwa ekonomicznego⁴⁷.

BEZPIECZEŃSTWO ENERGETYCZNE – POJĘCIA I DEFINICJE

Termin bezpieczeństwo energetyczne po raz pierwszy został użyty po kryzysie naftowym w 1973 roku, gdy państwa arabskie, działające w ramach Organizacji Krajów Eksporterów Ropy Naftowej, użyły embarga naftowego jako broni przeciwko Zachodowi. Przedmiot badań bezpieczeństwa energetycznego na przestrzeni lat ulegał ewolucji. W latach 70. i 80. obejmował wyłącznie ropę naftową, a obecnie pojęcie odnosi się również do innych surowców energetycznych oraz dostaw energii elektrycznej⁴⁸. Problematyka bezpieczeństwa energetycznego zaliczana jest do tzw. soft security, a więc miękkiego bezpieczeństwa⁴⁹.

⁴⁴ K. Żukrowska, *Bezpieczeństwo ekonomiczne – definicje, sfery, znaczenie i metody* [w:] J. Pawłowski, *Współczesny wymiar bezpieczeństwa. Między teorią a praktyką*, Warszawa 2011, s. 3.

⁴⁵ Z. Stachowiak, *Bezpieczeństwo ekonomiczne* [w:] *Ekonomika obrony*, red. W. Stankiewicz, Warszawa 1994, s. 189.

⁴⁶ W. Kitler, *op. cit.*, ss. 49-50.

⁴⁷ T. Szubrycht, *op. cit.*, s. 92.

⁴⁸ M. Kaczmarek, *op. cit.*, s. 13.

⁴⁹ A. Cottey, *Security In the New Europe*, New York 2007, s. 35.

Konieczne wydaje się szerokie rozumienie tego pojęcia. „Wielość wymiarów i aspektów bezpieczeństwa energetycznego powoduje, że jego zachowanie urasta do rangi racji stanu państwa”⁵⁰, a jego konceptualizacja jest procesem złożonym. Wymaga ona bowiem przeanalizowania dużej grupy czynników z pogranicza geopolityki, ekonomii, geologii i ekologii wpływających na kształtowanie się stanu bezpieczeństwa lub jego brak⁵¹.

Bardzo ważną kwestią dotyczącą definiowania tego terminu są okoliczności, jak bowiem podkreśla Robert Skinner, „w definiowaniu bezpieczeństwa energetycznego kontekst jest wszystkim”⁵². Bezpieczeństwo energetyczne może być rozpatrywane w aspekcie podmiotowym oraz przedmiotowym. W pierwszym z nich odnosi się do interesów wszystkich podmiotów związanych z surowcami energetycznymi: producentów, eksporterów, importerów, konsumentów i krajów tranzytowych. Pojęcie to jest w różny sposób rozumiane i definiowane przez poszczególne grupy państw, a to, w jaki sposób jest przez nie postrzegane, wynika z ich indywidualnej sytuacji energetycznej, położenia, posiadanych zasobów naturalnych, uwarunkowań międzynarodowych i sytuacji geopolitycznej. Dla krajów eksportujących bezpieczeństwo energetyczne oznacza przede wszystkim gwarancję popytu i dochodów oparte na wiarygodnych rynkach zbytu, natomiast dla państw importujących celem jest stabilność dostaw po akceptowalnej cenie i zdywersyfikowana ich struktura. Jeszcze inaczej bezpieczeństwo energetyczne jest postrzegane przez państwa tranzytowe. Z ich punktu widzenia dotyczy ono w głównej mierze utrzymania środków transportu oraz czerpania zysków z opłat tranzytowych⁵³. Pojęcie bezpieczeństwa energetycznego można rozpatrywać również w aspekcie przedmiotowym, wówczas ma charakter wieloaspektowy, tj. strategiczno-geopolityczny, ekonomiczny, ekologiczny i infrastrukturalny.

W podejściu strategiczno-geopolitycznym „bezpieczeństwo energetyczne jest składnikiem bezpieczeństwa narodowego. Stanowi dobro publiczne, niewłaściwie regulowane przez rynek, który zapewnia jego niższy poziom od optymalnego z punktu widzenia społeczeństwa”⁵⁴. Jego najważniejszym elementem składowym jest bezpieczeństwo dostaw, które odnosi się zarówno do energii, konkretnych surowców energetycznych, jak i źródeł zaopatrzenia⁵⁵. Aspekt ten odnosi się do skutków zależności od importu surowców i wykorzystania eksportu surowców jako narzędzia prowadzonej polityki.

⁵⁰ A. Gradziuk, W. Lach, E. Posel-Częśnik, K. Sochacka, *Co to jest bezpieczeństwo energetyczne państwa?* [w:] *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, S. Dębski, B. Górka-Winter, Warszawa 2003, s. 71-81.

⁵¹ K. M. Pronińska, *Bezpieczeństwo energetyczne w stosunkach UE-Rosja. Geopolityka i ekonomia surowców energetycznych*, Warszawa 2012, s. 47.

⁵² R. Skinner, *Energy Security and Producer-Consumer Dialogue: Avoiding a Mentality*, Background Paper for Government of Canada Energy Symposium, 28.10.2005, s. 6, <http://oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/02/Presentation31-Energy-Security-and-Producer-ConsumerDialogueAvoidingaMagnetMentality-RSkinner-2005.pdf> (16.02.2019).

⁵³ T. Młynarski, *Bezpieczeństwo energetyczne w pierwszej dekadzie XXI wieku. Mozaika interesów i geostrategii*, Kraków 2011, ss. 32-33.

⁵⁴ M. Kaczmarski, *op. cit.*, s. 13.

⁵⁵ K. M. Pronińska, *op. cit.*, s. 43.

W wymiarze ekonomicznym bezpieczeństwo energetyczne z pozycji konsumenta oznacza możliwość nabycia potrzebnej ilości energii za przystępną cenę, z pozycji producenta zaś perspektywę zbytu surowców po cenie korzystnej. Ewentualne zagrożenia są związane z brakiem paliw i zakłóceniem dostaw, a rynek jest traktowany jako główny regulator tych kwestii⁵⁶.

W aspekcie ekologicznym organy odpowiedzialne za decyzje polityczne są zobowiązane nie tylko zapewnić wystarczającą ilość surowców energetycznych, lecz także są odpowiedzialne za skutki środowiskowe przyjęcia konkretnego modelu mieszanki surowców energetycznych.

Aspekt infrastrukturalny dotyczy zapewnienia odpowiedniego poziomu infrastruktury energetycznej oraz jej fizycznej ochrony⁵⁷.

Bezpieczeństwo energetyczne ma charakter wewnętrzny (równowaga popytu i podaży) oraz zewnętrzny (zapewnienie równowagi pomiędzy produkcją krajową a konsumpcją)⁵⁸. Jednak „w dzisiejszych warunkach, przy wyczerpywaniu się znanych konwencjonalnych zasobów tych surowców na świecie, trudno wyznaczyć ostre granice między wewnętrznym i zewnętrznym bezpieczeństwem energetycznym”⁵⁹.

Bezpieczeństwo energetyczne może być rozpatrywane ze względu na perspektywę czasu. W krótkim okresie oznacza zdolność systemu energetycznego do elastycznego reagowania na nagłe zmiany podaży i popytu. W perspektywie długoterminowej odnosi się do realizacji inwestycji w zakresie zaopatrzenia w energię zgodnie z potrzebami rozwoju gospodarczego państwa⁶⁰. Według Międzynarodowej Agencji Energii podstawowe czynniki długoterminowego bezpieczeństwa energetycznego to dywersyfikacja, efektywność energetyczna, mechanizmy kolektywnego działania państw, ciągłe badanie i wdrażanie nowoczesnych technologii, zapewnienie wolnego handlu oraz bezpiecznego środowiska inwestycyjnego oraz współpraca między wszystkimi uczestnikami rynku energetycznego⁶¹.

W Polsce problematyka bezpieczeństwa energetycznego zawarta jest w kilku zasadniczych dokumentach:

- Ustawa z 10 kwietnia 1997 r. – *Prawo energetyczne*;
- *Polityka energetyczna Polski do roku 2025* z 4 stycznia 2005 r.;
- *Polityka energetyczna Polski do 2030 roku* z 10 listopada 2009 r.;
- *Doktryna zarządzania bezpieczeństwem energetycznym* z maja 2004 r.;
- *Strategia Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko. Perspektywa 2020 r.* z 4 lipca 2012 r.

Zgodnie z ustawą z 1997 r. „bezpieczeństwo energetyczne jest to stan gospodarki umożliwiający pokrycie bieżącego i perspektywicznego zapotrzebowania odbiorców na paliwa i energię, w sposób technicznie i ekonomicznie uzasadniony, przy zachowaniu wymagań ochrony

⁵⁶ M. Kaczmarek, *op. cit.*, s. 13.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 16.

⁵⁸ T. Młynarski, *op. cit.*, s. 29.

⁵⁹ A. Chmielewski, *op. cit.*, s. 10.

⁶⁰ T. Młynarski, *op. cit.*, s. 33.

⁶¹ K. M. Pronińska, *op. cit.*, s. 40.

środowiska”⁶². Według *Polityki energetycznej Polski do 2025 roku* bezpieczeństwo energetyczne to „stan gospodarki umożliwiający pokrycie bieżącego i perspektywicznego zapotrzebowania odbiorców na paliwa i energię, w sposób technicznie i ekonomicznie uzasadniony, przy minimalizacji negatywnego oddziaływania sektora energii na środowisko i warunki życia społeczeństwa”⁶³. W dokumencie pt. *Doktryna zarządzania bezpieczeństwem energetycznym* sformułowano definicję w następujący sposób: „bezpieczeństwo energetyczne to zdolność do zaspokojenia w warunkach rynkowych popytu na energię pod względem ilościowym i jakościowym, po cenie wynikającej z równowagi popytu i podaży, przy zachowaniu warunków ochrony środowiska”⁶⁴. Trzy elementy stanowią integralną całość tych ujęć definicyjnych – wymiar ekologiczny, ekonomiczny oraz geopolityczny, co czyni je kompatybilnymi z rozumieniem bezpieczeństwa energetycznego w Unii Europejskiej⁶⁵.

PODSUMOWANIE

Wywodzący się z łaciny termin „bezpieczeństwo” powstał wiele lat temu. Chociaż dokładna data jego sformułowania nie jest znana, to liczne przykłady z literatury świadczą, że był wykorzystywany już w publikacjach sprzed siedmiu wieków. Przez okres kilkuset lat ulegał przeobrażeniom, które spowodowały, iż współcześnie jest odmiennie definiowany niż w początkowym stadium swojego istnienia. Nie dotyczy bowiem – tak jak przed wiekami – wyłącznie kwestii politycznych i militarnych. Zrobił niebywałą „karierę” i współcześnie jest stosowany we wszystkich sferach funkcjonowania jednostki, grupy społecznej czy też państwa. Przez tak długi okres czasu wielu wybitnych teoretyków zajmujących się tematyką bezpieczeństwa podejmowało próby zdefiniowania tego terminu, co zaowocowało powstaniem wielu różnorodnych definicji. Dotychczas jednak nie stworzono jednej oficjalnej definicji i raczej nigdy to nie nastąpi, ze względu na subiektywizm postrzegania bezpieczeństwa. Współcześnie istniejące definicje znacząco się między sobą różnią. Niektórzy teoretycy w swoich pracach nad jak najlepszym zdefiniowaniem tego terminu skupiają się na uchwyceniu jego ogólnego sensu, natomiast inni konstruują bardziej rozbudowane definicje, uwzględniające aspekty szczegółowe. Wielu ekspertów podchodzi do definiowania tego terminu w sposób tradycyjny, inni zaś uwzględniają sferę pozamilitarną. Niezmiennie pozostaje to, że bezpieczeństwo jest traktowane jako podstawowa potrzeba każdego podmiotu.

Typologia bezpieczeństwa jest rozbudowana. Możemy wyróżnić kryterium: przestrzenne, podmiotowe, przedmiotowe, składnikowe, znaczenia, obszaru organizacji.

Termin „bezpieczeństwo narodowe” nie ma tak bogatej historii jak termin „bezpieczeństwo”. Powstał stosunkowo niedawno, dopiero w latach 40. XX w., a w polskich aktach prawnych i publikacjach naukowych pojawił się trochę ponad 20 lat temu. Tradycyjnie termin ten był

⁶² Ustawa z 10 kwietnia 1997 r. – *Prawo energetyczne*, art. 3, p. 16.

⁶³ *Polityka energetyczna Polski do 2025 r.*, dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 4 stycznia 2005 r., s. 5.

⁶⁴ *Doktryna zarządzania bezpieczeństwem energetycznym*, Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Warszawa, maj 2004, s. 5.

⁶⁵ P. Mickiewicz, P. Sokołowska, *Bezpieczeństwo energetyczne Europy Środkowej*, Toruń 2010, s. 20.

powiązany wyłącznie z zagrożeniami zewnętrznymi o charakterze militarnym. Jednak podobnie na przestrzeni lat uległ odmilitaryzowaniu i współcześnie dotyczy również innych sfer ludzkiej działalności. Termin „bezpieczeństwo narodowe” nie jest tożsamy z bezpieczeństwem państwa rozumianego w sposób tradycyjny. Bezpieczeństwo narodowe jest pojęciem znacznie szerszym. Jednym z wielu jego elementów wyróżnionych ze względu na kryterium przedmiotowe jest bezpieczeństwo ekonomiczne, wchodzące w skład jego pozamilitarnej części.

Bezpieczeństwo energetyczne natomiast jest jednym z wielu elementów bezpieczeństwa ekonomicznego. Istnieje wiele różnorodnych definicji tego pojęcia, jednak stworzenie jednej, ogólnie obowiązującej jest niemożliwe ze względu na jego wielokontekstowość. Jest ono niezwykle złożone, łączy w sobie wymiary wewnętrzny i zewnętrzny. Może być rozpatrywane w różnej perspektywie czasu oraz szerokości geograficznej. Ważny jest także aspekt przedmiotowy i podmiotowy tego pojęcia. Ponadto sposób definiowania bezpieczeństwa energetycznego oraz jego znaczenie eskaluje na przestrzeni lat. Pierwsze definicje odnosiły się wyłącznie do zapewnienia regularnych dostaw ropy naftowej, a współcześnie odnosi się również do innych surowców energetycznych. Charakterystyczne dla definiowania bezpieczeństwa energetycznego w europejskim kręgu kulturowym jest uwzględnianie trzech wymiarów: ekologicznego, ekonomicznego i geopolitycznego. Owa złożoność oraz wielokontekstowość definicyjna bezpieczeństwa energetycznego może świadczyć o tym, iż współcześnie stanowi ono istotną składową bezpieczeństwa narodowego. Także rosnące zainteresowanie problematyką bezpieczeństwa energetycznego przez naukowców bezsprzecznie dowodzi o dużym znaczeniu bezpieczeństwa energetycznego jako komponentu bezpieczeństwa narodowego. Ponadto jego znaczenie prawdopodobnie będzie sukcesywnie wzrastać wraz z wyczerpywaniem się nieodnawialnych zasobów energetycznych globu.

BIBLIOGRAFIA

MONOGRAFIE I OPRACOWANIA

- Chmielewski Adam, *Bezpieczeństwo energetyczne państwa. Geopolityczne uwarunkowania*, Wydawnictwo M.M., Warszawa 2009.
- Cottey Andrew, *Security in the New Europe*, Palgrave Macmillan, New York 2007.
- Kaczmarek Marcin, *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010.
- Kitler Waldemar, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2011.
- Kumaniecki Kazimierz, *Słownik łacińsko-polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
- Młynarski Tomasz, *Bezpieczeństwo energetyczne w pierwszej dekadzie XXI wieku. Mozaika interesów i geostrategii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.
- Pronińska Kamila, *Bezpieczeństwo energetyczne w stosunkach UE-Rosja. Geopolityka i ekonomia surowców energetycznych*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012.

ARTYKULY

- Koziej Stanisław, *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, „Kwartalnik Biura Bezpieczeństwa Narodowego” 2011, nr 2 (18), s. 19-39.
- Smolny Dąbrówka, *Bezpieczeństwo niemilitarne jako perspektywa rozwoju polskiego przemysłu obronnego*, „Szybkobieżne Pojazdy Gąsienicowe” 2012, nr 2 (30), s. 15-21.
- Szubrycht Tomasz, *Współczesne aspekty bezpieczeństwa państwa*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2006, nr 4 (167), s. 87-98.

ROZDZIAŁY

- Gradziuk Artur, Lach Wiesława, Posel-Częśnik Edyta, Sochacka Katarzyna, *Co to jest bezpieczeństwo energetyczne państwa? [w:] Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, red. Dębski Sławomir, Górka-Winter Beata, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2003, s. 71-80.
- Kozub Marian, *Strategiczne środowisko bezpieczeństwa [w:] Wprowadzenie do strategii bezpieczeństwa*, red. Brzozowski Adam, Kozub Marian, Niedźwiecki Ryszard, Społeczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania, 2010, s. 91-160.
- Marczak Józef, *Bezpieczeństwo narodowe – pojęcie, charakter, uwarunkowania [w:] Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji*, red. Gąsiorek Krzysztof, Jakubczak Ryszard, Marczak Józef, Akademia Obrony Narodowej, 2008, s. 7-50.
- Riedel Rafał, *Bezpieczeństwo energetyczne we współczesnej securitologii [w:] Bezpieczeństwo energetyczne Europy Środkowej*, red. Mickiewicz Piotr, Sokołowska Patrycja, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2010, s. 13-31.
- Stachowiak Zenon, *Bezpieczeństwo ekonomiczne [w:] Ekonomia obrony*, red. Stankiewicz Wacław, Akademia Obrony Narodowej, 1994, s.189.
- Zieliński Ryszard, *Kierowanie gospodarką socjalistyczną w świetle teorii bezpieczeństwa ekonomicznego [w:] Bezpieczeństwo ekonomiczne. Teoria i praktyka*, red. Kołodziejak Zygmunt, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1986, s. 74.
- Zięba Ryszard, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych [w:] Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX w.*, red. Bobrow Davis, Halizak Edward, Zięba Ryszard, Wydawnictwo Naukowe Scholar, 1997, s. 3-25.
- Żukrowska Katarzyna, *Bezpieczeństwo ekonomiczne – definicje, sfery, znaczenie i metody gwarantowania [w:] Współczesny wymiar bezpieczeństwa. Między teorią a praktyką*, red. Pawłowski Jacek, Wydawnictwo OWMH, 2011, s. 86-105.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Kołodziński Edward, *Wprowadzenie do zarządzania bezpieczeństwem*, <http://uwm.edu.pl/mkzk/download/wprowadzenie.pdf>
- Koziej Stanisław, *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa* – <http://koziej.pl>
- Skinner Robert, *Energy Security and Producer-Consumer Dialogue: Avoiding a Mentality* – <http://oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/02/Presentation31-Energy-Security-and-Producer-ConsumerDialogueAvoidingaMaginotMentality-RSkinner-2005.pdf>.

Wawrzusiszyn Andrzej, *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa* – <file:///C:/Users/user/Downloads/Wawrzusiszyn%20-%20Teoretyczne%20aspekty%20bezpiecze%C5%84stwa.pdf>
Zarzycka Renata, *Teoria i piramida potrzeb ludzkich według Masłowa* – http://zarzyccy.pl/p_piramida-potrzeb-maslowa.html.

AKTY NORMATYWNE

Ustawa z 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne. 1997.

Doktryna zarządzania bezpieczeństwem energetycznym. Warszawa: Ministerstwo Gospodarki i Pracy. 2004.

Polityka energetyczna Polski do 2025 r. 2005.

Jacek ZIELIŃSKI

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach¹

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

jacek.zielinski@uph.edu.pl

ORCID 0000-0002-9159-3555

<https://doi.org/10.34739/dsd.2019.01.14>

RECENZJA MONOGRAFII WŁADIMIRA MICHAŁOWICZA

SYRYCHA, CZERWONY TERROR: KANONY BIBLIJNE,

LECZ REALIZACJA PLEBEJSKA, MOSKWA 2018²

Pod koniec zeszłego roku pojawiła się na rynku wydawniczym monografia zatytułowana *Czerwony terror: kanony biblijne, lecz realizacja plebejska*. Praca zwraca uwagę z dwóch powodów. Po pierwsze, jej Autorem jest niekwestionowany luminarz teorii rosyjskiego prawa, Pan prof. Władimir Syrych. Po drugie, intrygująco brzmi tytuł pracy obejmujący zestawienie „czerwonego terroru” z kanonami biblijnymi. Już we wstępie Autor stwierdza, że istnienie terminu „czerwony terror” jest wynikiem aktywności historyków, dla których poszukiwanie istoty rzeczywistości wiąże się z konkretnymi, historycznymi uwarunkowaniami, a ich ustalenie stanowi cel badań. Istota prawna terminu ma dla historyków znaczenie drugoplanowe. W. Syrych uznaje to za błąd, gdyż w tej konkretnej sytuacji kluczowym elementem powinna być analiza prawa. To ono jest regulatorem stosunków społecznych.

„Czerwony terror” – podobnie jak i każdy inny terror państwowy – wyraża, chociaż nie wszyscy to akceptują, walkę umożliwiającą przejście od jednego porządku społecznego do innego. Terror cechował przemiany społeczne w czasach opisywanych w Starym Testamencie, w okresie rewolucji burżuazyjnej i w okresie rządów Rosji Radzieckiej. Ocena „czerwonego terroru” jest uzależniona od zajmowanych pozycji ideologicznych i moralnych. Z punktu widzenia liberałów był przykładem łamania prawa, które doprowadziło do śmierci wielu niewinnych osób. Z punktu widzenia partii bolszewików zaś należy go analizować jako zastosowanie środków niezbędnych dla ochrony przed interwencją z zewnątrz dopiero co powstałego państwa radzieckiego. Autor zasadnie wskazuje, że obie argumentacje obarczone są przymiotem skrajności i w oparciu o nie nie ma możliwości wyjaśnienia zjawiska terroru, niezależnie od tego, jakimi przymiotnikami byśmy go nie wzbogacali.

¹ Siedlce University of Natural Sciences and Humanities.

² W.M.Syrych, *Krasnyj tierror: kanony bibliejskije, da ispolnienije pliebiejskoje. Monografija*), Wydawnictwo „Jurlitinform”, Moskwa 2018, ss. 472. ISBN 978-5-4396-1606-0.

Dzieło prof. W. Syrycha jest jednym z pierwszych, w którym zauważalne jest odejście od prezentowanego w nauce rosyjskiej podejścia do „czerwonego terroru” i sprowadzenia go do opisu oraz wskazania błędów popełnionych przez władzę radziecką. Autor podjął próbę określenia źródeł, które doprowadziły do jego powstania z akcentem na ich prawną podstawę. W podjętych rozważaniach doszedł do wniosku, że Rosja Radziecka, stosując „czerwony terror”, nie była pionierem w odwołaniu się to tego typu działań. Podkreśla, że technologia funkcjonowania władzy radzieckiej jest podobna do sytuacji opisanych w Biblii. W czwartej księdze Mojżesza (33,35) zapisano: „A jeźliż nie wypędzicie obywateli tej ziemi od oblicza waszego, tedy oni, które pozostawicie z nich, będą wam jako żądła w oczach waszych, i jako ciernie na boki wasze, i będą was trapić w tej ziemi, w której wy mieszkać będziecie”³.

Terror od czasów biblijnych był skrajnym, ale niezbędnym środkiem dokonania rewolucyjnych zmian w stosunkach społecznych. Trzymając się tego – jak twierdzi Autor – umotywowane jest twierdzenie, że działanie państwa radzieckiego niczym nie odróżniało się od historycznie ustanowionych praktyk. Terror jako środek ochrony zdobytcy proletariatu Rosji był gwarantem realizacji jego interesów, zbudowania nowego, socjalistycznego społeczeństwa.

Autor wskazuje przy tym, że dowolny środek może odgrywać taką rolę, ale tylko w sytuacji, kiedy zostanie zastosowany zgodnie z obowiązującym mechanizmem prawnym. I właśnie ten wymóg nie został spełniony w państwie radzieckim. Podobnie jednak było i w czasie Komuny Paryskiej. Odwołując się do prac Karola Marksa można stwierdzić, że terror stosowany przez francuskich robotników był terrorem plebejskim. Nie opierał się na prawie, ale na codziennej świadomości mas powstałej w warunkach feudalizmu. Ten sam mechanizm stanowienia prawa legł u podstaw powstania „czerwonego terroru”.

Co prawda w teorii marksistowsko-leninowskiej określono istotę terroru, ale na tym zakończono. Kiedy jego wykorzystanie stało się wyzwaniem dnia dzisiejszego, władza radziecka nie wiedziała, w jaki sposób teoretycznie rozwiązana kwestię zastosować w praktyce. Nie wiadano, kto powinien posługiwać się terrorem: uzbrojony lud czy też specjalnie stworzony w tym celu organ, w jakim zakresie można ignorować prawo, jakie przepisy mogą uprawomocnić istnienie terroru i odróżnić go od samowoli funkcjonowania państwa. Sprawnie brzmi stwierdzenie, że rewolucjoniści zorientowani byli na entuzjazm i samodzielność mas ludowych, które po latach zniewolenia sprawiedliwie ocenią swoich ciemieżców. Takie podejście prezentował Włodzimierz Lenin, ale wspierał go także Grigorij Zinowiew, który po zabójstwie Mojsieja Uryckiego mówił, że „trzeba wszystkim robotnikom zezwolić na rozliczenie się z inteligencją na swój sposób, w tym – na ulicy”⁴. Potwierdzenie tego podejścia znajdujemy w rezolucji siódmej miejskiej konferencji piotrogrodskich bolszewików (z września 1918 r.), która przyznawała przedstawicielom klasy robotniczej prawo urzeczywistnienia żelaznej dyktatury i rozliczania się z przeciwnikami „po plebejsku”.

³ Biblia to jest Całe Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, z hebrajskiego i greckiego języka na polski pilnie i wiernie przetłómaczona, Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne, Warszawa 1982.

⁴ Je. Stasowa, *Stranicy żizni i borby*, Moskwa 1988, s. 154 i nast.

Interesujące, że prof. W. Syrych odwołał się do powszechnie niedostępnych, ale nie tajnych dokumentów – chociaż tak je nazywa – wskazujących na naruszenie przez nadzwyczajnych komisarzy zasad praworządności. Otwarcie mówi, że społeczeństwo wprowadzane było w błąd, a duża jego część poszkodowana została w wyniku błędów popełnionych przez partię i rosyjski rząd. Wskazuje na niedoskonałości kodeksu karnego państwa bolszewickiego oraz kodeksu postępowania karnego. „Czerwony terror” był realizowany przez osoby nie posiadające nie tylko edukacji prawnej, ale i społecznego wychowania.

Autor konstatuje, że „czerwony terror” nie był uregulowany w prawie i był realizowany przez osoby o atawistycznych skłonnościach, które doszły do władzy w ferworze przemian społecznych o charakterze rewolucyjnym. Był plebejski, bo nie uwzględniał człowieczeństwa. Nie można jednak za to winić wyłącznie państwa radzieckiego, gdyż kultura społeczeństwa okresu rewolucji została ukształtowana w okresie carskim. Faktem pozostaje jednak, że przejęcie władzy przez proletariat i osiągnięcia jej sprawowania, zbudowanie systemu socjalistycznego, znacząco wpłynęło na losy państwa i świata.

Dzieło zasługuje na uwagę. Jest jednak trudne w czytaniu. Zdania są tak syntetyczne – co jest charakterystyczne dla Profesora – że niektóre trzeba kilkakrotnie czytać, aby zrozumieć zawarty w nich przekaz. Polecam lekturę.

NOTY O AUTORACH

ARAUCZ-BORUC AGNIESZKA – adiunkt w Zakładzie Edukacji dla Bezpieczeństwa Instytutu Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Stopień doktora nauk społecznych w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie uzyskała w 2013 roku po obronie rozprawy nt. „Przysposobienie obronne młodzieży w Polsce w latach 1945-1989”. Jest autorem artykułów naukowych i popularno-naukowych z zakresu bezpieczeństwa społecznego, wychowania obywatelskiego i patriotycznego oraz edukacji dla bezpieczeństwa. Pełniła funkcję współorganizatora i sekretarza konferencji naukowych o zasięgu międzynarodowym i krajowym. Zainteresowania naukowe: bezpieczeństwo społeczne, bezpieczeństwo i higiena pracy, profilaktyka zagrożeń, zagrożenia od mediów cyfrowych, edukacja obywatelska, edukacja dla bezpieczeństwa w systemie oświatowym i pozaoświatowym, dydaktyka przedmiotowa edukacji dla bezpieczeństwa, bezpieczeństwo zdrowotne i pierwsza pomoc przedmedyczna.

GAWRILENKOW ALEKSEJ – doktor habilitowany nauk historycznych, profesor, Katedra Dyscyplin Humanistycznych, Społeczno-Ekonomicznych i Informacyjno-Prawnych, Federalna Państwowa Budżetowa Instytucja Oświata Kształcenia Wyższego, Saratowska Państwowa Akademia Prawna” – Filia w Smoleńsku.

GURKIN ALEKSANDER – doktor nauk historycznych, docent, kierownik Katedry Historii Ojczyzny, Nauki i Kultury Federalnej Państwowej Budżetowej Instytucji Oświaty Kształcenia Wyższego, Petersburski Państwowy Instytut Technologiczny (Uniwersytet Techniczny).

KAMIŃSKI MARIUSZ ANTONI – doktor nauk prawnych, adiunkt w Instytucie Prawa i Administracji Obronnej Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej. Prowadzi zajęcia dydaktyczne m.in. z prawa obronnego, prawa wojskowego, prawnych aspektów działania służb specjalnych oraz prawa konstytucyjnego. Autor licznych publikacji naukowych z zakresu bezpieczeństwa narodowego, funkcjonowania Sił Zbrojnych RP oraz roli służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych w systemie bezpieczeństwa państwa. W obszarze jego szczególnych zainteresowań naukowych znajdują się systemy bezpieczeństwa i obrony narodowej państw regionu Morza Bałtyckiego.

LEWANDOWSKI MATEUSZ – doktorant nauk o bezpieczeństwie Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego, Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie. Autor kilku artykułów oraz uczestnik kilkunastu konferencji naukowych z zakresu bezpieczeństwa narodowego.

MINKINA MIROSLAW – dr hab., profesor Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, prorektor ds. nauki oraz kierownik Zakładu Bezpieczeństwa Międzynarodowego i Studiów Strategicznych w Instytucie Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa na Wydziale Humanistycznym UPH w Siedlcach. Autor ponad 60 artykułów naukowych, publikowanych w czasopiśmie krajowych i zagranicznych oraz w monografii poświęconych zagadnieniom bezpieczeństwa. Jest także współautorem prac analityczno-badawczych prowadzonych w MON oraz podręcznika normalizacji obronnej. Zainteresowania badawcze autora koncentrują się wokół problematyki bezpieczeństwa międzynarodowego, a szczególnie polityki bezpieczeństwa i obrony FR oraz rosyjskich służb specjalnych

OLENDER ALEKSANDRA – magister w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie oraz zarządzania; doktorantka na Wydziale Cybernetyki Wojskowej Akademii Technicznej, zainteresowania badawcze autorki dotyczą szeroko rozumianego bezpieczeństwa i są bezpośrednio powiązane z doświadczeniami zawodowymi nabytymi podczas pracy w instytucjach bezpieczeństwa oraz administracji publicznej. Skupiają się one przede wszystkim na zagadnieniu wojny informacyjnej, problematyki migracji, przestępczości gospodarczej oraz kwestiach związanych z ochroną danych osobowych.

PAWLIKOWICZ LESZEK – profesor nadzwyczajny w Zakładzie Historii Prawa i Doktryn Polityczno-Prawnych Uniwersytetu Rzeszowskiego. Jest autorem i współautorem pięciu monografii: Tajny front zimnej wojny. Uciekinierzy z polskich służb specjalnych 1956–1964, Warszawa 2004; Status prawny uciekinierów z polskich służb specjalnych 1956–1964. Normy prawa karnego, międzynarodowego publicznego oraz wewnętrzne przepisy azylowe krajów przyjmujących, Rzeszów 2008; Aparat centralny 1. Zarządu Głównego

KGB jako instrument realizacji globalnej strategii Kremla 1954–1991, Warszawa 2013; [wraz z Robertem Zapartem] Służby wywiadowcze jako narzędzie realizacji polityki państwa w XX w. Wybrane zagadnienia, Rzeszów 2014; [wraz z Janem Lareckim i Pawłem Piotrowskim] Aparaty centralne służb wywiadu cywilnego Układu Warszawskiego jako wyspecjalizowane struktury państwa 1944-1991, Rzeszów 2015; [wraz z Janem Burym, Krzysztofem Surowcem i Robertem Zapartem] Resorty „siłowe” w „puczu sierpniowym” 1991 roku: analiza polityczno-militarna, Rzeszów 2017.

PAWLUSZKO TOMASZ – dr, adiunkt Wydziału Nauk o Bezpieczeństwie Akademii Wojsk Lądowych im. gen. T. Kościuszki we Wrocławiu; zajmuje się problematyką bezpieczeństwa międzynarodowego. Autor książek i artykułów w tym obszarze wiedzy.

RAZMIETAIEW ANDRII – doktorat nauk politycznych na Wydziale Nauk Politycznych, Socjologii i Kulturoznawstwa Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. H.S. Skowrody w Charkowie. Zainteresowania badawcze: reżimy polityczne, teoria i historia państwa i prawa, problemy suwerenności, globalizacja oraz ład międzynarodowy. Obecnie bada polityczne i prawne aspekty współczesnych konfliktów zbrojnych i budowania pokoju po zakończeniu konfliktu.

SKWORTSOW KONSTANTIN – doktor nauk historycznych, docent, kierownik Katedry Historii Ojczyzny, Nauki i Kultury Federalnej Państwowej Budżetowej Instytucji Oświaty Kształcenia Wyższego, Petersburski Państwowy Instytut Technologiczny (Uniwersytet Techniczny).

STEMPIEŃ MARTA SARA – adiunkt w Zakładzie Bezpieczeństwa Międzynarodowego i Studiów Strategicznych, Instytutu Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, doktor nauk o bezpieczeństwie. Autorka monografii: Państwo Islamskie: nowe oblicze terroryzmu? (2018) oraz Bliski Wschód: ciągle w ogniu (wspólnie z dr hab. Maliną Kaszubą; 2018). Jest zastępcą redaktora naczelnego czasopisma naukowego „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności”, wydawanego przez Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa UPH w Siedlcach. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się na problematyce: dżihadyzmu, terroryzmu, globalnego ruchu dżihadystycznego, bezpieczeństwa Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu oraz wojen i konfliktów zbrojnych.

WASILIEW ANTON – doktor habilitowany nauk prawnych, kierownik katedry teorii i historii państwa i prawa Federalnej Państwowej Budżetowej Instytucji Oświaty Kształcenia Wyższego „Ałtajski Uniwersytet Państwowy” (Rosja, Barnauł).

WASILIEWA OLGA – doktorantka w Katedrze Teorii i Historii Państwa i Prawa Federalnej Państwowej Budżetowej Instytucji Oświaty Kształcenia Wyższego Ałtajski Uniwersytet Państwowy (Rosja, Barnauł).

ZIELIŃSKI JACEK – dr hab., profesor uczelni, Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.

NOTES ABOUT THE AUTHORS

ARAUCZ-BORUC AGNIESZKA – assistant professor at the Department of Education for Security, Social Sciences and Security Institute, Siedlce University of Natural Sciences and Humanities. In 2013, obtained the Ph.D. degree of social sciences in the discipline of security science after defending the dissertation on *Defense training for youth in Poland in the years 1945-1989*. The author of scientific and popular science articles in the field of social security, civic and patriotic education and education for security. The co-organizer and secretary of international and national scientific conferences. Scientific interests: social security, workplace health and safety, prevention of threats, digital media threats, civic education, education for safety in the educational system and outside, subject didactics of education for safety, health security and premedical first aid.

GAVRILENKOV ALEKSEY – holds Ph.D. degree in historical sciences, professor at the Department of Humanitarian, Socio-Economic and Information-Legal Disciplines, The Federal State Budgetary Educational Institution of Higher Education, Saratov State Academy of Law (Smolensk Branch).

GURKIN ALEXANDER – holds Ph.D. degree in historical sciences, associate professor, Head of the Department of History of the Homeland, Science and Culture, St. Petersburg State Institute of Technology (Technical University).

KAMIŃSKI MARIUSZ ANTONI – holds Ph.D in legal sciences, assistant professor at the Institute of Law and Defense Administration, Faculty of National Security, War Studies Academy. Conducts lectures on defense law, military law, legal aspects of the operation of secret services and constitutional law. Author of scientific publications on national security, the functioning of the Polish Armed Forces and the role of intelligence and counterintelligence services in the state security system. His special scientific interests include security and defense systems of the countries of the Baltic Sea region.

LEWANDOWSKI MATEUSZ – PhD student in security studies at the Faculty of National Security, War Studies Academy in Warsaw. Author of several articles and participant of scientific conferences in the field of national security.

MIROSLAW MINKINA – Ph.D., Professor of Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Vice-Rector for Research and head of the Department of International Security and Strategic Studies at the Social Sciences and Security Institute, Faculty of Humanities. The author of over 60 scientific articles and monographs. Co-author of analytical research work at the Ministry of National Defence on Intelligence and counterintelligence activities, as well as the manual for defence standardization on Conducting intelligence and reconnaissance analyses. From 2015, a head of statutory research *National security in the era of globalization*, granted as part of a subsidy for conducting scientific research or development works at the Faculty of Humanities.

OLENDER ALEKSANDRA – holds Master's degree in security and management sciences; PhD student at the Faculty of Cybernetics of the Military University of Technology. Her research interests relate to broadly understood security and are directly related to professional experience acquired while working in security institutions and public administration. They focus primarily on the issues of information warfare, migration issues, economic crime and personal data protection.

PAWLIKOWICZ LESZEK – associate professor at the Department of the History of Law and Political and Legal Doctrines of the University of Rzeszów. The author and co-author of five monographs [in Polish]: *Secret Cold War Front. Fugitives from Polish Special Services 1956–1964*, Warsaw 2004; *Legal Status of Fugitives from Polish Special Services 1956–1964. Norms of Criminal Law, International Public Law and Internal Asylum Regulations of Host Countries*, Rzeszów 2008; *Central Apparatus of the First Chief Directorate of the KGB as an Instrument for the Implementation of the Kremlin's Global Strategy 1954–1991*, Warsaw 2013 [with Robert Zapart]; *Intelligence Services as a Tool for Implementing State Policy in the 20th Century. Selected Issues*, Rzeszów 2014 [with Jan Larecki and Paweł Piotrowski]; *Central Apparatus of the Civilian Intelligence Services of the Warsaw Pact as Specialized State Structures 1944–1991*, Rzeszów 2015 [with Jan Bury, Krzysztof Surowiec and Robert Zapart]; *Power Resorts in the 'August Coup' 1991: Political and Military Analysis*, Rzeszów 2017.

PAWLUSZKO TOMASZ – Ph.D., assistant professor of the Faculty of Security Sciences of the General Tadeusz Kościuszko Military University of Land Forces. Conducts research on international security issues. Author of books and articles in this area of knowledge.

RAZMIETAIEV ANDRII – Ph.D. student of political science at the Department of Political Science, Sociology and Culture Studies at H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Research interests: political regimes, theory and history of state and law, problems of sovereignty, globalization and world order. He is currently studying the political and legal aspects of modern armed conflicts and post-conflict peacebuilding.

SKVORTSOV KONSTANTIN – senior lecturer, Department of History of the Homeland, Science and Culture, St. Petersburg State Institute of Technology (Technical University).

STEMPIEŃ MARTA SARA – assistant professor at the Department International Security and Strategic Studies, Social Sciences and Security Institute, Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Poland. Holds Ph.D. degree in security sciences. Author of the monograph *Islamic State: New Face of Terrorism?* [in Polish]. From 2015, head of the research topic *Security Issues in the Region of North Africa and the Middle East*, granted as part of a subsidy for conducting scientific research or development works at the Faculty of Humanities. Currently her research interests focus mostly on jihadism, terrorism, global jihadist movement, security of North Africa and the Middle East.

VASILIEV ANTON – Ph.D of law, Head of the Department of Theory and History of State and Law, Altai State University (Russia, Barnaul).

VASILIEVA OLGA – Ph.D. student, Department of Theory and History of State and Law, Altai State University (Russia, Barnaul).

ZIELIŃSKI JACEK – associate professor, university professor, Institute of Social Sciences and Security, Siedlce University of Natural Sciences and Humanities.

ПРИМЕЧАНИЕ АВТОРА

АНДРЕЙ РАЗМЕТАЕВ – аспирант кафедры политологии, социологии и культурологии Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды. Сфера научных интересов: политические режимы, теория и история государства и права, проблемы суверенитета, глобализации и мирового порядка. В настоящее время исследует политико-правовые аспекты современных вооруженных конфликтов, оккупаций и постконфликтного урегулирования.

АРАУЧ-БОРУЦ АГНЕСКА – доцент Кафедры Просвещения в области безопасности в Институте общественных наук и безопасности Естественно-Гуманитарного Университета в г. Седльце. Учёную степень в области общественных наук в дисциплине наук о безопасности она получила в 2013 г. в результате защиты диссертации на тему «Военная подготовка молодёжи в Польше в период 195-1989 гг.». Является автором многочисленных научных и научно-популярных статей в области общественной безопасности, гражданского и патриотического воспитания, а также просвещения в области безопасности. Была со-организатором и научным секретарём научных конференций международного и государственного охвата. Научные интересы: общественная безопасность, безопасность и гигиена труда, профилактика угроз, угрозы со стороны цифровых СМИ, гражданское просвещение, просвещение в области безопасности в образовательной системе и внеобразовательного процесса, дидактика просвещения в области безопасности, безопасность здравоохранения и первая домедицинская помощь.

ВАСИЛЬЕВ АНТОН – доктор юридических наук, заведующий кафедрой теории и истории государства и права ФГБОУ ВО «Алтайский государственный университет» (Россия, г. Барнаул).

ВАСИЛЬЕВА ОЛЬГА – соискатель кафедры теории и истории государства и права ФГБОУ ВО «Алтайский государственный университет» (Россия, г. Барнаул).

ГАВРИЛЕНКОВ АЛЕКСЕЙ ФЁДОРОВИЧ – доктор исторических наук, профессор, кафедра гуманитарных, социально-экономических и информационно-правовых дисциплин ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия» - Смоленский филиал.

ГУРКИН АЛЕКСАНДР БОРИСОВИЧ – кандидат исторических наук, доцент, заведующий кафедрой истории Отечества, науки и культуры ФГБОУ ВО «Санкт-Петербургский государственный технологический институт (технический университет)».

ЗЕЛИНСКИЙ ЯЦЕК – доктор наук, профессор в Институте общественных наук и безопасности Гуманитарного факультета Естественно-Гуманитарного Университета в г. Седльце.

КАМИНСКИ МАРИУШ АНТОНИ – кандидат юридических наук, доцент в Институте Права и Оборонной Администрации Факультета Национальной Безопасности Академии Военного Искусства. Ведёт занятия по предметам оборонное право, военное право, правовых аспектов деятельности спецслужб, а также конституционного права. Автор многочисленных научных публикаций в области национальной безопасности, а также деятельности Вооружённых Сил Польской республики, а также роли разведывательной и контрразведывательной служб в системе безопасности страны. В круг интересов входят системы безопасности и национальной обороны стран региона Балтийского моря.

ЛЕВАНДОВСКИЙ МАТЕУШ – аспирант по направлению безопасность Факультета Национальной Безопасности Академии Военного Искусства в Варшаве. Автор статей, а также участник научных конференций в области национальной безопасности.

МИНКИНА МИРОСЛАВ – доктор наук, профессор Естественно-Гуманитарного Университета в г. Седльце, проректор по вопросам науки и руководитель Кафедры международной безопасности и стратегических исследований в Институте общественных наук и безопасности Гуманитарного факультета Естественно-Гуманитарного Университета в г. Седльце. Автор более 60 научных статей, опубликованных в государственных и международных журналах, а также в монографии, посвящённой вопросам безопасности. Является также соавтором аналитических исследовательских работ, реализуемых Министерством национальной обороны Республики Польша, а также учебного пособия по оборонной нормализации. Научные интересы автора концентрируются вокруг проблемы международной безопасности, в особенности политики безопасности и обороны Российской Федерации, а также российских спецслужб.

ОЛЕНДЕР АЛЕКСАНДРА – магистр в дисциплине наук о безопасности, а также управления: аспирантка Факультета кибернетики Военной Технической Академии, научные интересы авторши касаются безопасности в широком понимании, и тесно связаны с профессиональным опытом, приобретённым в процессе работы в учреждениях безопасности и публичной администрации. В первую очередь к их числу относятся вопросы информационной войны, проблемы миграции, экономической преступности, а также проблем, связанных с защитой персональных данных.

ПАВЛИКОВИЧ ЛЕШЕК – профессор кафедры Истории Права и Политико-Правовых Доктрин Жешувского Университета. Является автором и соавтором пяти монографий: Тайный фронт холодной войны. Перебежчики из польских спецслужб 1956-1964, Варшава 2004. Правовое положение перебежчиков из польских спецслужб 1956-1964. Нормы уголовного права, международного публичного права и внутренние нормы предоставления убежища принимающих стран, Жешув 2008. Центральный аппарат Первого Главного Управления КГБ как инструмент реализации глобальной политики Кремля 1954-1991, Варшава 2013. (совместно с Робертом Запартом) Разведывательные службы как инструмент реализации политики государства в XX в. Избранные аспекты. Жешув 2014. (совместно с Яном Ларецким и Павлом Пиотровским) Центральные аппараты служб гражданской разведки Варшавского Договора как специализированные государственные структуры 1944-1991, Жешув 2015. (совместно с Яном Бурым, Кшиштофом Суровцем и Робертом Запартом) «Силловые» министерства во время «августовского путча» 1991 г. политико-военный анализ, Жешув 2017.

ПАВЛУШКО ТОМАШ – кандидат наук, доцент Факультета наук о безопасности Академии Сухопутных Сил им. ген. Т. Костюшки во Вроцлаве, занимается вопросами международной безопасности. Автор книг и публикаций в данной отрасли знаний.

СКВОРЦОВ КОНСТАНТИН НИКОЛАЕВИЧ – старший преподаватель кафедры истории Отечества, науки и культуры ФГБОУ ВО «Санкт-Петербургский государственный технологический институт (технический университет)».

СТЕМПЕНЬ МАРТА САРА – доцент Кафедры международной безопасности и стратегических исследований в Институте общественных наук и безопасности Гуманитарного факультета Естественного-Гуманитарного Университета в г. Седльце, кандидат наук в области безопасности. Авторша монографии: Исламское государства: новый облик терроризма: (2018), а также Ближний Восток всё ещё в огне (совместно с доктором наук Малиной Кашубой, 2018). Является заместителем главного редактора научного журнала «De Securitate et Defensione. О безопасности и обороноспособности», издаваемого Институтом общественных наук и безопасности Естественного-Гуманитарного Университета в г. Седльце, Научные интересы концентрируются вокруг проблемы джихадизма, терроризма, глобального джихадистского движения, безопасности Северной Африки и Ближнего Востока, а также войн и вооружённых конфликтов.